

Nauka o državnom
gospodarstvu sa
dodatakom
- autor: Čedomilij Mijatović

35741

b.g.

Уврдено у нови инвентар бр.

1046 год.

Београд.

2076

КЊИГА ПРВА.

НАУКА О ФИНАНЦИЈСКОЈ УПРАВИ.

1. Под финансијском управом разумемо ми скуп свију оних делатености и скуп свију оних органа и установа, којима држава задатке свога државног газдинства извршује, т. ј. изворе државних доходака примењује на намиривање државних потреба.

Према томе и проучавање се финансијске управе дели у два правца: у проучавање органа којима она дела, и проучавање самих делатености њезиних.

ДЕО ПРВИ.

ОРГАНИЗАМ ФИНАНЦИЈСКЕ УПРАВЕ.

При проучавању органа финансијских два нам се особена појава показују.

Држава нам се пре свега појављује као једноставна личност. Она је оличено јединство живота на роднога. Природа њезине једноставности иште да се сви разни извори и сви разни дохотци из њих као једно сматрају, као такво прикупљају и држави на расположење стављају. Уједињени ред органа, којима држава из својих разних извора набавља себи доходака, јесте финансијски организам у ужем смислу.

Али кад дубље загледамо, држава није једна прста јединина. Она је састављена од делова, од самосталних кругова људских, који истине чине део државе и којих се скуп као државна јединина појављује, али који при свем том имају и свој самосталан круг делателности по свима правцима човечанског живота па по томе и по правцу економноме. Другим речма, држава је састављена од кругова (провинција, општина) који имају својих финансијских потреба и којих нахије не само у интерес овим приватним круговима но и унтерес свој држави. Кругови ови имају свој особени финансијски организам. Кругове те самостално уређеним финансијским организмом зовемо финансијским телима.

I. Финансијски организам (у ужем смислу).

Финансијски је организам скуп свију оних органа којима држава дохотке што јој из разних извора у разним облицима и са разних места притичу, скупља у једно и као један скупни доходак државној управи па расположење води.

Он се може разчланити у три дела: министарство финансије, финансијска надлежателства и управу финансијскога права.

A. Министарство финансије.

Оно је у целини својој оличено јединство целе финансије. Оно је средсредни орган из којега истичу све разне делателности и одношаји финансијски; у њему се стичу сви поједини моменти финансијски државнога живота и преко њега и њиме стоје у ор-

ганској свези. — Министарство финансије по овоме вала пре свега да представља то лично јединство, а после у појединим одељењима својим и све главне прилике финансијског газдовања. Ово лежи тако у природи задатка и појма министарства финансије, да поред свију разлика, изазваних особеним приликама разних земаља, опет се свуда министарству ставља на врх министар финансије, а оно се само разчлањује у одељења према главним областима државних доходака.

1. Министар финансије. Он има у државном организму двогуби положај. Он је с једне стране глава министарству финансије, носилац јединства у закључивању и извршивању финансијских мера; с друге је стране он орган којим финансија стоји у свези с осталом државном управом и којим она извршује природни утицај на њу. Да би овај свој важан позив потпуно испунити могао, министар финансије ваља да да има ова два права, која зај дужности постају: право да присуствује и даје гласа у министарском савету и после право да се све мере које се тичу финансије у опште преко њега предузму.

2. Министарство и његов организам. Министарство финансије обухвата у себи више органа којима је управа појединим главним гранама државних доходака поверена. Органи се ови деле у две групе: у одељења министарства финансије и у финансијске управе (дирекције). Разлика је међу њима у томе, што одељења управљају појединим општим изворима државних доходака, финансијске управе појединим државним предузећима која држави неког приноса дају. Осим тога одељења министарства састају се на скуп

Чиб. бр.
35741

Приликом саветовања о важнијим пословима финансијским; управе финансијске обраћају се министарству писмено (премда се може удесити и тако да и управитељи или начелници финансијских управа имају места и гласа у министарству).

Број оделења у министарству управља се према обиму послова и према развитку држavnога газдинства. У мањим државама и где поједини извори држavnога дохотка немају великога значаја, може се више њих под једно оделење или под једну управу свести. Најобичнија оделења, уређена према главним изворима доходака држavnих, јесу: 1. Оделење за опште ствари (промишљености); 2. Оделење за управу непосредним порезама; 3. Оделење за управу посредним порезама; 4. Оделење за управу држavnих добара; 5. Оделење за управу држavnим дугом.

Колико управа финансијских има, то се у опште не може казати, јер оне већином постизавају и неке административне цели па се многе од њих у разним државама увршћују под министарство унутрашњих послова (нпр. управа пошта и телеграфа, управа средстава за саобраћај итп.). Под министарство се финансије најобичније и најприродније ставља управа царина, шума, рудника, ковнице итп.

Осим овога под министарством финансије стоје: управа главном држavnом касом, понекад и главна контрола, а у великим државама и главно рачуноводство које све рачуне прикупља и ради лакшега прегледа уређује а коме се понегде и израђивање буџета предаје.

3. Финансијска прокуратура. Под њоме се ра-

зуме скуп свију оних органа којима је задатак да финансију у њезиним приватно-правним одношајима заступају. Овај задатак њезин има три главна правца. Финансијска прокуратура има пре свега да при разним приватно — правним приликама финансије даде своје правозналачко мишлење; даље она има да државу као поверили или пуномоћник заступа при утврђивању или извршивању разних уговора и у опште приватно — правних послова, да би старањем да се све правне форме испуне, сачувала државу од губитака и штете. На послетку она има да при разним споровима заступа државу као њезин правобранитељ; за овај се посао могу наравно узети и приватни правозналци али им се у тој прилици радња ставља под управу финансијске прокуратуре.

Б. Финансијска надлежателства.

Финансијска су надлежателства онај део организма финансијске управе који задатке ове управе по појединим местима у самој ствари извршује.

Уређење финансијских надлежателства тежи да заведе једнакост и једнообразност у извршењу финансијских задатака по целој држави, али у исто време прилике сваког појединог места утичу на уређење, делатност, поделе послова међу званичнике и у опште цео карактер њихов. С тога се управо ни о системи њиховој не може ништа апсолутно рећи; већ се ова удешава увек према особеним приликама сваке поједине земље. У осталом свако уређење система њихове може се лако разумети кад се узме гледати са два гледишта. Прво је гледиште подељења њиховог.

Ма како да су финансијска надлежателства разно уде-шена, опет се она свуда деле у две групе према главним изворима за државни доходак: у надлежателства посредних и надлежателства непосредних по-реза. Друго се гледиште тиче одношаја њиховог према системи и делателности правих административних над-лежателства. Почек т. ј. финансија има задатак да набавља дохотке или средства за постигнуће јавних цели, то је природно да је и унутрашње уређење финансијских надлежателства у главноме онакво како је и у праве администрације у опште. Система се финансијских надлежателства с маленим изузетком при-слења к системи административних надлежателства и то већином тако, да нижи чланови оба организма по местима постоје једни поред других, док с друге стране у највишим местним органима имају заједничку главу која непосредно под министарством финансије стоји. Од тога чине изузетак само они извори за државни доходак, који стоје не под одељењима министарства већ под финансијским управама.

II. Финансијска тела.

Држава има задатак да набави опште услове за развитак сваке поједине личности које обухвата. Али да се поједине личности потпуно развијају њима треба осим ових општих за све у главноме једнаких услова, још и нарочитих специфичних услова према местима и приликама у којима личности те живе и према на-рочитим неким целима које хоће да постизавају. Могло би се замислiti да држава осим општих услова на-бавља свакоме лицу још и њему нужне нарочите услове;

али би се тиме делателност државна тако рећи у без-бројне ситне задатке расплинила, набављање оних оп-штих услова, које доиста само држава дати може, довело би се у опасност, а уз то ослобођавајући по-једине личности од сваког старања о набављању по-требних им услова посебних, држава би могла само умртвiti у лицима снагу и вољу за самостално раз-вијање. С тога се у интересу државних главних задатака, у интересу народнога развитка мора пустити да се поједини кругови од људи, као засебна целина, сами стварају да се појединим лицима од којих су саста-вљени даду они специфични услови, који су за раз-витак њихов нужни а иззвани су особеним приликама њихове околине или и особитом природом цели коју хоће да постигну. Овакви кругови припадају по облику и по предмету у науку о управи државној јер су у самој ствари они органи самоуправе држављана. Али да ови органи самоуправе држављана постигну своје задатке треба им да имају економних средстава; ова потреба опет предпоставља да кругови ти имају и привредни организам и управу који ће се на економни живот њихов односити. Другим речма, кругови ти морају имати своју финансију.

Строго узвеши финансијска тела не припадају правој финансији (државној), јер нужним начином не зависе од закона ил од органа финансијских. Она су у самој ствари изјава финансијске самоуправе народне. Али с друге стране они се опет морају под финан-сију узети и по њу су од највеће важности најпре за то, што својим дохотцима и расходима умаљавају суму коју би иначе држава принуђена била да на име

доходака потражи или на име расхода државних изда, јер финансијска тела постизавају у главноме задатке које би иначе сама финансија постизавати морала; осим тога бар нека финансијска тела држе се основних закона финансије што се тиче доходака својих, па ове често даје прикупљати преко органа министарства Финансије.

Из овога се опазити може да ко ћоће да сазна прави обим издатака што их држава нека на намирење јавних потреба чини, ваља да узме у поглед не само суму издатака државнога будета — као што се то обично чини, већ и нарочито суму издатака свију поједињих финансијских тела.

У финансијска тела спадају провинције, општине и после јавни заводи и друштва за постизавање јавних цели.

1. ПРОВИНЦИЈЕ КАО ФИНАНСИЈСКА ТЕЛА.

Провинције (или и круновине, земље, департаменти итд.) појављују се као финансијска тела са самосталним дохотком и расходом само у толико у који имају самостално особене задатке управне, који се било по природи својој било услед историјског развијка тичу само те нарочите земље.

У старије су доба поједиње земље у држави (провинције, круновине) имале своју самосталну управу и своју сасвим самосталну финансију. Уз развијак идеје о државноме јединству и услед злоупотребе или бар претеранога примењивања ове идеје земље су у већини европских држава изгубиле своју самосталну управу пред државном централизацијом а уз то на-

равно и самосагност својих финансија као најважнију изјаву своје самоуправе. У новије доба пошто се увидела опасност од прекомерне централизације и пошто се уверило о потреби десентраланизовања, државе почињу враћати провинцијама неки део њихове самосталне организације натраг, паравно у оној мери како се јединство државно неће у опасност довести.

Задатци земаља или круновина као финансијских тела наличе на задатке државне финансије у опште, премда има и разлика историјски развијених. Први им је задатак управа имаовином земаљском, која се води по општим начелима за управу јавним доброма. Други је задатак управа порезама. Од преће су порезу опредељавали провинцијални сталежи или сабор круновине и принос јој примењивали на намирење потреба саме провинције или круновине. У новије доба у већине европских држава на место провинцијалне порезе ступила је државна пореза а ради намирења провинцијалних специфичних потреба удара се уз државну порезу неки прирез. На послетку свака земља или круновина има свој особити земаљски кредит и свој земаљски дуг. Плаћање интереса и одплату капитала овог дуга мора она предузети из својих сопствених средстава.

У старије време држава је задржавала себи само право надзора над радњом поједињих земаљских круновина; у новије доба узимље она себи и право да земаљске финансије морају сваки важнији акт њојзи на преглед и потврду подносити. —

* У Аустрији је положена основа финансијама поједињих земаља као финансијских тела уставом од 20. Фебр. (4. Марта)

1849. Држава се стара о подмирењу општих потреба царевине, поједине земље о подмирењу својих земаљских потреба, имају свој нарочити земаљски разход и доходак, у опште своју самосталну земаљску бринанцију (тако названи „фонд земаљски“). У задатке земаљске финансијске управе иде издржавање школа, санитетских завода и органа, трговачких и занатлијских одбора, добротворних завода, станова за војску и извршење ослобођење тежака од гospодарских дажбина. Рад ове последње цели постоји у свакој круновиши фонду за одтерећивање¹ са нарочитом управом. Земаљским финансијама или фонду земаљском долази доходак које од особитога земаљскога приреза, који се уз непосредне порезе што држави таку плаћа, које од неколиших сталежних пореза и дажбина које су се из старијега доба затекле, Прирез онај износи у већине земаља 15 кр. на 1 форинту непосредне порезе, у седам земаља нешто мање у четири више. Већина доходака одлази на „одтерећивање“. У Хрватској и у Војводини издавало се на ову цел шест пута толико колико на све остале земаљске потребе. — у Француској су законом од 1838. уређене финансије департаментна. Предмети су редовнога расхода департамената: издржавање друмова и путова, јавних зданија и зграда у департаламенту издржавање и превоз робијаша и апсеника, трошак на судове (плата), издржавање находничке деце, завода за сумануте, плаћање интереса на дуг итд. Нужна се средства набављају опет прирезом (centimes additionnels), који се уз порез на земљу и станове наплаћују, он износи око $17\frac{1}{2}\%$ сума ове порезе, а од туда 7% иде у један особени фонд (fond commun) из кога се притиче у помоћ оним департментима који својим средствима не могу да покрију своје расходе. У осталом у Француској од праве финансијске самоуправе слабо што има, јер предрачун расхода држава испитује и одобрава или неодобрава, величину приреза она опредељава сваке године законом пореским а управа департментском финансијом на послетку сасвим је у рукама префекта. — У Баденској су законом од 5. Окт. 1863, дата окрузима права финансијскога тела. Нужне се мере претресају на окружним скupштинама па закључења извршују одборима из средине скupштине. У круг делатности њихове спада по закону: старање о друмом-

вима, путовима, каналима, мостовима, штедионицама, школама, заводима за сиротињу, болницама, притицање појединим општинама у помоћ кад су јако оптерећене, прављење зајмова, подељивање приреза по округу. Држава има право надзора.

2. Општине и њезина финансија.

Општина је личност која као носилац општих скупних интереса људи што на неком месту станују има задатак да делателношћу својом намирује изискивања тих општих интереса и да набавља услове нужне за развој свију чланова њезиних. Почек само место на коме круг људи што општину чине живи има утицаја на потребе и на цели њихове, и почек особености, тога утицаја и природу потреба и цели ових нико боље познавати не може до сама општина, то у томе леже природне побуде за самоуправу општине у опште а за финансијску самоуправу на по се. Општина има особите цели своје које постизава потрошњом материјалних добара, па се с тога општина и не може замислити без финансије своје. Самосталност општинске финансије управља се према самосталности њезине опште управе, иде према томе у колико се мери начело самоуправе општинске применило. У средњем веку самосталан се положај општина изводио у толикој мери да су велике и јаке општине представљале особите државе у држави са савршено самосталном финансијом. У новије време уз развијајући идеје о јединству економнога и политичнога живота државног самосталност је општинска послана, нарочито с тога што држава која има да унапређује и брани интересе народне целине није могла пустити да се земља подели у небројено поједињих сасвим самосталних управа за

које ће пуно меродавна бити чисто местна гледишта. Општина је у новије доба постала главни орган за извршење и остварење државних задатака и државне идеје у појединим круговима и појединим местима. Али се на скоро опазило, да управо за ово остварење државних задатака у појединим круговима и по појединим местима требају особити неки услови, услови које сама општина најбоље познати и најбоље испунити може. Укинувши стару општинику сувереност и начинивши од општине особити орган за остварење својих цели, држава је дошла до уверења да је управу интересу овог последњег нужно дати општинској делатности неку извесну самосталност. Тако се општина новијега времена појављује с једне стране као самостално тело с друге стране као орган државни, или — да применимо овај двојаки положај општине на њезину финансијску делатност — општина се с једне стране појављује као самостално финансијско тело, с друге стране као финансијски орган државни.

a). Општина као финансијско тело.

Општина се појављује као финансијско тело кад у својим местним границама пословима свога економског живота самостално управља. На ову цел она има своје сопствене финансијске органе којих се унутрашње уређење прописује законом о општинама. Закон овај прописује у исто време правила по којима ће се општинско газдинство у појединостима и у целина својој водити и како ће се контрола вршити.

Општинско газдинство у осталоме има оне главне основе форме које и државно газдинство. И она има

своје општинско имање, општински кредит и општинске дохотке. Али почем је општина по новијем развијеном појма свога у исто време орган за извршење јавних задатака, и почем јој дохотци долазе управ на основу тога што има јавне задатке да испуњава то је сасвим природно да јој управу оним изворима дохотка уређује она иста власт, која јој и величину и меру јавних задатака прописује, т. ј. држава. Ова последња има dakle природним начином права на неки извесни утицај на газдинство општина. Начела која за ово државно утицаје важе могу се прегледати у овом реду.

1. Општина само непосредно управља општинским добрима, али јој је управа подчињена под контролу државне власти. Нарочито се продаја или заложивање општинског добра не може извршити док то виша управна власт не одобри.

2. Као и приватноме и као државноме газдинству тако и општини може кредит њезин послужити за набавку потребних јој средстава. Али је нужно да применљивање општинског кредита условљава нарочито одобрење од стране управне власти, и то не само из финансијских узрока, него што прављење зајма предпоставља ударање или подизање неких нарочитих дажака или приреза у општини, да би се интереси плаћали и капитал који се дугује одплаћивао, а за подизање оваквих нарочитих приреза свакојако је нујно доволење више власти.

3. Што се тиче осталих својих доходака, општине су у старије доба имале ради њих читаве нарочите системе пореске, подизале особите порезе мимо др-

жавних па принос њихов применивање на намирење својих потреба. Оваких је општинских пореза било врло различних како по облику, предмету и величини њиховој, тако и по начину подизања. Разлика се ова развила природним начином услед различитих економских прилика у разним општинама. Природнога разлога за њих престало је бити кад су се услед јединства државног и народно-економног живота, и економне прилике по свима крајевима земље почеле изравњавати. А у исто је време ради јаснијега прегледа, рачуна и управе у опште постала потреба да се система извора за општинске дохотке изједначи и што простије и јевтије удеси. То се у новије доба постизава тиме што се старе општинске порезе напуштају па уз подизање државне порезе наплаћује и неки прирез на име општинских трошкова. Него ма да установа општинскога приреза уз наплаћивање државних пореза све више преотимље маха и то с пуним правом, овет има још врло много општина у европским државама у којима постоје старе општинске пореске системе.

Система општинскога приреза разликује се од система земаљскога или провинцијалнога тиме што се она бар од чести и на посредне порезе удара. Уз то ваља још и то мриметити да се система та само у варошима врло згодно употребити може.

б). Општина као финансијски орган.

Као год што општина може по правцу правде и праве администрације да послужи као орган пун животне снаге и здраве делателности, тако он може да послужи и као делателан члан у финансијскоме ор-

ганизму. На жалост општински је живот по овој страни ош слабо развијен и тек будућности предстоји знаменито примењивање општине као финансијског органа.

Општина може у три разна правца послужити као орган финансијски.

1. Општина може узети на себе да државне порезе за рачун државни покупи. Нарочито се подизање непосредних пореза може преко општине предузети, јер ово подизање иште велике суме посла само у извесно неко време при извесним роковима а у остало се време стоји готово без посла. Напротив при подизању посредних пореза (царине, акцизе) много боље може посао тај извршити држава но општина, јер при томе се изискује, с једне стране већа контрола и већа поузданост лица. Само при наплаћивању извесних неких такса (ипр. на мостове, на калдрму, на пристаниште итд.) и где општина има да носи и трошкове око одржавања неких установа, може она поставити особите своје званичнике.

2. Општина може узети на се да изврши подељење порезе неке, јер она најближе и најбоље познаје имућност сваког члана и његову пореску снагу, па је доиста у стању да порезу најправичније међу чланове своје и подели. У осталом има два начина на које држава може суделовати у поделивању порезе неке на поједина лица. Један је начин у томе, што општина преко својих нарочитих одборника процењује пореску снагу сваког члана или прегледа и изјављује свој суд само о оценама појединих грађана. Овај је задатак општине тако природан, да се свуда где само оцењивање места има, сам од себе разуме.

Други је начин у томе што држава сматра општину као пореско лице и тражи од ње да неку суму пореску плати, па ову суму општина подељује на своје чланове. Овакво поделење порезе од стране општине има две добре стране: најпре не стаје државу никавих издатака, а после даје могућно највеће гарантије да ће се пореза правично поделити. Али за целиснодно прилеживање његовој нужни су услови неки: пре свега је т. ј. нужно да сама држава добро познаје праву пореску снаге саме општине као скупне личности, састављене од много појединачних пореских лица; па се онда даље захтева, да је народ достигао неки виши ступањ изображења, да би задатак овај како ваља испунити могао. На послетку држава препдавајући општини подељене порезе задржава на сваки начин право себи да изда решења на жалбе, које приватни могућним начином буду подигли противу онога, како је пореза од стране општине подељена.

3. Општина подељујући порезе у исто време солидарно јемчи да ће се утврђена сума пореска скupiti и држави на време предати. Ово солидарно јемчење за наплату дотичне порезе управо је највиши изрез општинског финансијског живота. У осталом онда где општина не подељује сама порезу, него је само као орган финансијски за државни рачун прикупна, солидарноме јемчењу за наплату нема места, јер ту општина дела просто само као орган за подизање порезе; напротив онде где је она и подељује, већ тим самим што узима да је подели како сама најбоље зна, узима она неким начином на се и обvezanost да дотичну порезу доиста и сакупи.

III. Јавни заводи и друштва за јавне цели као финансијска тела.

Јавни заводи и друштва разликују се од општина тиме, што они увек једну извесну цел постизавају. Заводи и друштва јавна доводе се под појам државнога газдинства, уколико они постизавају неку општу јавну цел, у колико се старају за намирење неке опште потребе, и у колико за то имају неки доходак и неки расход, који би чинио део државнога дохотка и расхода.

Већина завода који су некада самостални били а установили су се ради намирења неке опште добротворне цели (болнице, школе итд.), прешла је у руке државне, нарочито онде где се фондovi њихови временом показаше недовољни, те држави дође потреба да даје из своје касе новчане помоћи да се они и даље одрже. Заводи јавни који нису прешли у руке држави стоје свакојако под њезиним надзором. У осталом о њима се неда шта у опште казати, тим мање што услед разних прилика многе цели, које у неким земљама јавни заводи постизавају, чине у другим земљама предмет државне делатености.

Последњи ступањ јавнога новчаног покретања чине јавна друштва која неку општу јавну цел постизавају. Њихови дохотци теку или из сталних прилога једном за свагда датих, или из периодичних прилога њихових чланова. При њима често и сам надзор њихове управе од стране државне сасвим изостаје, нити се може лако граница повући између оних где томе надзору може места бити и оних где му места не може бити. Напротив лако је опазити да надзору томе има разлога онде, где држава и сама даје неку новчану помоћ таквим друштвима. —

ДЕО ДРУГИ.

ДЕЛАТЕЛНОСТИ ФИНАНЦИЈСКОГ ОРГАНИЗМА.

1. Почек је државном газдинству цел да државне потребе економним добрима намири, то и финансијском организму не може други задатак бити него да поради да се цел она што солидније постигне. То он чини тиме што расходе и дохотке државне гледа да у свезу и у равнотежу доведе, што их прорачуњава једна према другима мери и њима по начелима разложнога газдовања државнога управља.

У овој општој скупној делатности финансијског организма могу се разликовати три особита круга: израђивање плана за државно газдовање или израђивање буџета, касоводство и трећи круг рачуноводство.

I. Израђивање буџета.

1. Израђивање буџета или предрачуна за државно газдовање у некој периоди зове се онај акт, којим се једно према другим стављају дохотци државни по скупној суми својој и по сумама приноса сваког појединог извора њиховог, и расходи државни такође како по скупној суми својој, тако и по почешим сумама издатака сваког појединог органа управног.

Израђивање се његово почиње тиме, што се за сваку поједину грану управе пронађе колика јој је сума на име расхода (редовнога и кредита) потребна, а проналази је сваки управни орган сам за себе. Посао се олакшава тиме што је већина расхода појединих управних грана стална и већ позната по це-

лима и по појму своме. Је ли потреба да се учини неки изванредни расход, онда је нужно да се специфише цел овога и у појединостима разложи нужност тражене суме.

Пошто се тако пронашла величина нужнога расхода, приступа се к прорачуњавању величине дохотка. Ово је један од понајтежих али и понајважнијих послова. Оно предпоставља велико и сигурно познавање народно-економских прилика и стања у земљи, познавање пореске способности народне, јер се тек на основу оваквог познавања може с довољно сигурности прорачунати величина државнога дохотка који се очекиваги може. Наравно није могућно математичном сигурношћу унапред определити колико ће дохотка држави доћи. Величина се та само приближно дознати може по правилима за рачуне вероватности. Да рачун што сигурније испадне ваља узети средњу величину приноса државних извора последњих година. Од ове средње одсечне суме ваља само онда одступити, кад се има нарочита несумњива разлога за то кад се н.пр. знаде да ће услед особитих прилика (н.пр. што се пореска стопа спустила, царина нека оборила итд.) неки извор за доходак нужним начином далеко мању суму донети по обично. Је ли последњих година принос државних извора редовно растао то се и сад може с неком извесном вероватношћу узети да ће он у периоди који долази у неколико порасти; али најпре ваља потражити праве узроке и изворе овом растењу па пронаћи вероватност њиховог даљег растења и вероватност величине саме суме вишака. Финансијска вредност оваквог предрачуна

управља се према тачности којом се дохотови државни у појединостима својим проуче и како треба оцене: што је проучавање то тачније и потпуније то је и вредност предрачуна већа.

На основу пронађене величине расхода и на основу пронађене вероватне величине доходака саставља се државни предрачун, буџет, у коме се бројевима изложи величина доходака поједињих а тако и бројевима определи колика ће се сума на намирење које потребе издати.

2. Пошто је предрачун овако састављен предузимље се претресање његово. У уставним државама претресање ово бива најпре у министарском савету па пошто се ту још дотера и уреди одлази на претрес у народну скупштину. Саветовање и претресање се то тиче при редовним расходима само величине суме која је у буџету стављена, а при ванредним расходима и целиснодности самога задатка који је ванредан расход изазвао и после величине овог последњег. Право народне скупштине одобравати порезу односи се само на решавање о целиснодности некога расхода о величини његовој, о целиснодности неке порезе или неког начина и облика порезивања; али би оно било у противности с главним основима идеје државне кад би се оно разумевало тако, као да народ може закључити да нема у опште никакве обvezаности да порезу плаћа. С државно-економнога гледишта ово се право и не сматра као неко одобравање или закључивање о порезама од стране народнога заступништва, већ као право његово да у опште о буџету или државном предрачуну већа; наравно почем је буџет нуж-

ним начином израђен на основу системе управе у држави, то народно заступништво правом својим да о буџету већа има и право да изјављује своју мисао о самој тој системи управе. У осталом новији научни правац одваја питање о праву народне скупштине да порезе одобрава од науке финансијске па га оставља на проучавање науци о уставноме праву, где му право место и јесте.

3. Пошто је претресање буџета у народној скупштини свршено, он се поднаша највишем месту на потврду. Потврдом овом буџет постаје закон по коме државно газдинство за оно време за које буџет гласи управљати има. Закон тај налаже пре свега управи финансијској дужности да се стара да набави средстава те да појединим гранама управе даде онолике суме како је то већ у буџету изложено: појединим гранама управе даје он право и дужност да буџетом на расположење стављену им суму употребе опет онако како је у њему изложено. Буџет као закон у исто време признаје све законе који о начинима и облицима набављања доходака постоје; ако се мисли што у њима изменити или нов неки начин завести, то се о томе мора нарочита закон издати. Од тренутка кад се буџету највиша потврда даде те он закон постаје, настаје права одговорност финансијске управе. Ова има да одговара за исправност њезина предрачуна и за достављање буџетом определених сума појединим гранама управе. О томе према коме је она одговорно још су у науци као и у практичном животу мисли подељене. Једни држе да почем одговорност почиње од онога тренутка кад предрачун постаје за-

коном т. ј. кад га главар државни потврди, то је и финансијска управа одговорна овоме за сву радњу своју па да се то начело у самој ствари ни мало не мења тиме што у неким државама народна скупштина постаје суд који за овакве преступе суди, нити тиме што по некде скупштина има право да тужбу подигне. Али с друге стране у уставним државама буџет не може доћи највишем месту на потврду докле га народно заступништво не одобри; осим тога кад народ преко свога заступништва одобри неки расход онда управи финансијској постаје права дужност да га учини, јер се претпоставља да он намирује неку праву потребу државну; дужност ту узимаје управа на сваки начин према самоме народу који је преко свога заступништва умесност расхода оног признао.

4. Предрачун и буџет као закон важе само за извесно неко време. Ово извесно време на које се предрачун удешава и за које буџет силу закона има зове се финансијска периода. У мањим државама може она обухватати више година (две или у три); у већим државама нужно је да се ограничи само на једну јер се управ у већим државама разне економне и финансијске прилике лакше и брже изменjuју. Од финансијске периде ваља разликовати рачунску периоду или рачунску годину. Ради целисног управљања државним дохотцима и расходима нужно је да се рачуни у извесно неко време формално закључују, па време од једнога до другога дана закључења рачуна зове се рачунска периода, или почем то време обухвата обично једну годину, и рачунска година.

II. Касоводство.

1. Касе су органи којима се материјално покрећање и подељивање буџетом определених новчаних сума у газдинству државноме извршује. Касе су по томе као основа овоме материјалном покрету од највеће важности по државно газдинство. Од сигурности и лакоће којом оне раде, зависи знаменито и сигурност и лакоћа целе управе државне. С тога је нужно да су касе и руковање њихово уређене што је могућно солидније и целиснодоније. Законито уређење каса и скуп прописа за руковање њима саставља се у појам касоводства. При проучавању касоводства разликујемо најпре касе као орган и исплаћивање и наплаћивање као делателности његове.

a. Касе.

2. Све се касе могу свести у две системе: у систему каса управних и систему каса финансијских.

У прву систему спадају касе сваког сталног круга, њима је задатак да исплаћују суме које су буџетом на име редовних и ванредних кредита одређене. Обим ових каса и величина њихове самосталности тако је различна, да се о њима нема шта друго у оште рећи до да оне своје суме већином добивају непосредно од финансијских каса а о издатцима њиховим већином решава највиша власт поједине гране управе.

Друга она система, система финансијских каса, обимље својом делателишћу сву област државнога газдинства. Њихов је задатак органско посредовање између скупнога пријама и скупнога расхода државног. Система се финансијских каса може сматрати

као машинерија новчанога оптицаја у државном газдинству, па се целиснодношћу њезинога уређења може увећати лакоћа промета а и трошкови овога последњег умалити. У томе лежи њезина велика важност. Основа је системи овој разлика између каса за наплаћивање или пријаме и каса за исплаћивање или издатке, које у свези међу собом и чине систему финансијских каса.

3. Касе наплаћивања. Задатак је ових каса да прикупљају све поједине дохотке државне у веће суме те да их држави на расположење стављају.

Као начела на којима уређење ових каса ваља да почива, могу се навести:

Пре свега сваки самосталан извор за државни дохотак ваља да има своју нарочиту касу наплаћивања; ако извор тај није тако знаменит, онда је доовољно да се његова самосталност у књиговодству одржи а сам принос таквог извора може течи у касу каквог другог дохотка, тако да више њих поједињих доходака могу имати једну заједничку касу.

Даље касе ове ваља да су и по земљи, по местима, тако подељене да се притицање доходака државних у њих с најмање трошка и с најмање времена како по државу тако и по држављане извршити може. Ово је начело тим од веће важности што доходак такав у што мањим сумама а у што више рокова притиче.

Иначе се уређење ових каса не разликује ничим од уређења сваке друге касе.

4.) Касе за исплаћивање имају задатак да разна плаћања за рачун државни изврше. Организовање се

ових каса може само с организмом касе за наплаћивање помислити. Као главне прте за уређење њихово може се навести ово што иде:

а.) За све порезе и за местна исплаћавања најцелиснодније је да се касе за наплаћивање непосредно употребе и као касе за исплаћивање.

б.) За све веће издатке нужно је да се установи једна већа каса за скупљање доходака мањих каса, па се уз њи установи и каса за исплаћивање. Ове су две касе органски међу собом скопчане и то на тај начин, да каса наплаћивања предаје каси за исплаћивање ону суму, која јој потребна; о овоме предавању води она особиту књигу, а у исто време каса за исплаћивање заводи исту ту суму као пријам свој. Ова система даје највеће сигурности и лакости у новчаном покрету, а остатак у касама наплаћивања, пошто су ове касама за наплаћивање предале потребне им суме, појављује се јасно и чисто.

в.) Остатци или превиши поједињих местних главних каса наплаћивања скупљају се у особите касе — главне државне или централне касе, које у једно и чине издатке на оне цели које нису местне природе већ природе опште. Теоретички би најбоље било да се на ту цел установи само једина централна каса са два оделења: једним за примање превишака свију осталих каса и у једним за издавање. Али се у практици овај идеал теоретички не остварује, јер се јединство државних рачуна, које се таковом касом жели да оствари може лакше и боље постићи рачунским прегледом рачунских података свију поједињих каса. Велика важност коју задатци државни а по томе и

расходи по државу имају, захтева да се за главније овакве расходе поставе нарочите касе, напротив самостална каса запријам није нужна, почем се превиши главних местних каса адмах непосредно преводе у главне касе за исплаћивање. По томе система централних каса појављује се у самој ствари као система каса за исплаћивање, а књиговодством се заступа место каса за наплаћивање.

б). Пословање каса.

5. За пословање каса издају се особита правила по којима касе за наплаћивање новце примају а касе за исплаћивање опет исплаћују.

Правила се ова за касе наплаћивања тичу осим начина на који ће се потраживања наплаћивати, наплаћено одостоверити (издавањем квите или признањице), још нарочито врсте и цене новца које ће касе те при наплаћивању примати. Тако ваља даље издати особита правила за пренос новчаних сума из каса наплаћивања у касе исплаћивања или у какву централну касу. Правила се ова односе нарочито на књиговодство.

При плаћањима каса за исплаћивање имају два главна облика. Оне имају т. ј. да редовно исплаћују неке стално утврђене буџетом определене суме; исплаћивања се та чине на основу буџетског закона и не требају нарочитог каквог налога. Али могу доћи прилике да каса оваква треба неку изванредну суму ради намирења неке ванредне потребе да исплати, па ово може она учинити тек на основу нарочитога унутраштва, којега пуно законити облик ваља најпре она до-

бро да проучи, па онда суму у њему назначену да исплати.

Процес је плаћања по себи прост у колико се он поједине исплате тиче. Али он постаје систематичном операцијом кад се узме с гледишта, да се суме, које касе за исплаћивање имају да исплате, и рокови, у којима их исплаћују, не подударају с величином сума које примају и роковима у којима их примају. Услед тога у касама се за исплаћивање појављују два одношаја: у једнима се т. ј. појављују готовине које неупотребљене леже, у другима се појављује опет мањак. Управи државних каса постаје ту задатак да превишицима готовине једних каса покрије недостатак других и то тако, да се процес исплаћивања никде ни за један тренутак не прекида. Ово бива тако названом системом пренашања. Пренашања се ова новчаних сума из једних каса у друге оснива на резултатима књиговодства државнога, па њихов ред иште да се не само оне у самој ствари предузму онде и онда где се и кад се у некој каси мањак а у другој вишак или неупотребљена готовина покаже, него да се она добрим рачуном још унапред предвиде и целиснодним расположајима још за времена предупреде. Да ово овако буде, ваља имати јасна прегледа целе управе државних каса и свега новчанога покрета у државном газдинству, а тај нам само државно рачуноводство дати може.

III. Државно рачуноводство.

1. Државно је рачуноводство бројни нацрт целог хода новчанога покрета у државном газдинству. Оно

је у најприснијој свези с целим газдинством државним па је у главноме и само уређено према томе како је државно газдинство у опште а нарочито касоводство уређено. По томе се оно у самој ствари дели у две велике групе: у управно и финансијско рачуноводство. Али ма у каквим облицима и у ма каквим органима да се оно показује опет су му главни задатци свуда једни исти, па по томе и начела по којима се уређује и води једни исти. Као први од тих задатака може се навести задатак књиговодства о целоме покрету новчаноме по свима правцима и у свима круговима. Други је задатак састављање увек готовога прегледа о свима средствима финансије која у ком тренутку на расположењу стоје. Трећи је задатак скуп свију установа којима се управа новчаним сумама контролује.

a). Државно књиговодство.

2. Књиговодство је природним начином на најнижем ступњу тесно скопчано с касоводством; али и ту по правилу ваља да за наплаћивање потраживања и за касу има особити званичник а за књиговодство особити. Књиговодство прати касоводство у опште од најнижег до највишег ступња; у природи ствари лежи да се оно на нижим ступњима стапа уједно с управом каса, али се већ на средњим ступњима одваја па поред ње самостално појављује. Књиговодство ту постаје најважније средство за контролу која свој задатак постизава нарочито сравњујући резултате књиговодства са стањем касе. Књиговодство се показује тако рећи као савест касина, па наравно преко је потребно, да

за књиговодство и за касу имају особити званичници. У исто време књиговодство виших каса даје средство да се управа нижих и најнижих каса што се тиче њивих примања и издавања контролише. Књиговодство највиших или централних каса још се нарочито називаје државним књиговодством што се утолико може оправдати у колико се у њима стичу превиши свију осталих каса.

Ова велика важност књиговодства по државу довела је собом те је скуп правила за најцелисходније уређење његово постао предмет особите једне науке — науке о државном књиговодству. Задатак је овој науци двоја. Најпре ваља она да покаже по којима се начелима највећа сигурност рачуна пронаћи може, т. ј. ваља да постави правила по којима ће се свака самовољност у завођењу пријама уклонити моћи и редом књиговодства осигурати исправност сваког појединог завођења. Даље ваља она да изложи начин на који ће се што је могућно већа јасност у књиговодству завести. Под јасношћу књиговодства разуме се онај ред у њему, по коме се свако поједино завођење у књиге тако изврши да главне суме садрже у себи доиста све поједине суме и да поједине главне суме у свако доба дају јасна прегледа о стању правих пријама, величини готовина у касама, о величини суме које се још наплатити имају и суме које су се на име расхода издале. Услов је сигурности књиговодства навођење дотичних докумената, акта и у опште писмених доказа за сваки новод у књигама; услов је јасности књиговодства добро поделење главних коната (главних рачуна). Ово се наравно мора управљати према вр-

стама доходака или пријама, тако да се књиговодство при управи државним добрима разликује по облику своме од књиговодства управе порезама, или регалима и т. д.

б). Состављање прегледа.

3. Преглед целокупног стања каса и плаћања финансије управе је основа за свакидашњу радњу државног газдинства. Он је потребан да би највиша управа финансијска у свакоме тренутку могла са целим сумом свију државних средстава располагати и да би покретања ових тачно прорачуњавати могла.

Овај дневни преглед о стању свију каса састављају нарочити рачуноводитељи. Преглед би се тај могао у најситнијим појединостима извести, али се то обично не чини, него се узимљу у рачун само главни одношаји новчаних готовина по државним касама и главније ствари њиховог покретања. При редовноме стању ствари нужност дневних прегледа није тако велика, али је тим већа кад изванредне прилике принуђивају државну финансију на изванредна напрезања. С редовним и ванредним кредитима преглед овај има само у толико посла у колико се њиховог пренашања на поједина министарства тиче.

У осталом ма да је овај дневни преглед по себи нуждан, његово примењивање и његово ближе уређење зависи од индивидуалнога схватања највише финансијске управе с једне стране а с друге и од особина организма државног газдинства у разним земљама.

в). Контрола.

4. Контрола државних рачуна, о нужности које не може сумње бити, није проста мера и установа, већ је то читава система оваких мера и установа,

које хватају једна у другу тако да последње закључење рачуна даје пуну сигурност да ниједан извод у рачунима што се тиче примања и издавања није учињен произвољно и неподпушно оправдан.

Система је рачунске контроле у разним државама према особеностима финансијских прилика различно изведена, али опет имају нека основна начела која свуда и под свима приликама важе, тако да свака система која у самој ствари постоји и није друго него више или мање предешавало применивање тих начела. Свака контрола финансијске управе има три главна задатка па се према томе и у три главна дела дели: Први од ових делова односи се на право књиговодство финансијске управе, и може се назвати системом ревизије. Други део обимље скуп свега новчанога покрета у дохотцима и ресходима или у примању и издавању, и чини тако названу систему инспекције. Трећи се одваја сасвим одина финансијске управе те се појављује као самостална контрола.

1. СИСТЕМА РЕВИЗИЈЕ.

5. Ревизији је задатак да бројну исправност свију поједињих навода државнога књиговодства тачним и нарочитим поновљеним рачуном у дотичним књигама истита. Ревизија у самој ствари има да се стара само за то, где се цело књиговодство државно у пуној бројној исправности највишој контроли поднесе. На овоме задатку њезиноме оснива се и уређење и начело њезино. Ревизија мора т. ј. бити скопчана с државним књиговодством и то тако да нижи неки орган пре него ће рачуне предати неком вишем органу нај-

пре сам ревизију држи, а после овај виши орган још једну ревизију поднесених му књига предузме. Ревизијом dakле државно књиговодство тако рећи само себи контролује. Само при вашим органима могу се нарочити званичници за тај посао (ревизори) поставити; при нижим органима сам је касир свој ревизор. Као начело ревизије поставља се да се ниједан акт не сматра као свршен док се ревизији не подвргне. Ако се при томе махне или погрешке неке покажу, то се о њима направе на страни дотичне исправке или белешке. Понађе ли ревизија неред или и преступе онда се приступа к рачунској парници, којој је задатак с једне стране оптуженога званичника слушати и дати му да се брани и правда, а с друге стране тужбу јасно формуловати и пресуду изрећи. При томе је положај који контрола овде заузимаје различан нарочито према томе да ли је неред или преступ одкривен још при ревизији самих нижих органа или тек при ревизији од стране највиших органа.

2. СИСТЕМА ИНСПЕКЦИЈЕ.

6. Задатак је инспекције да делателношћу виших органа финансијске управе не само књиговодство и рачуноводство нижих органа, него у опште сву њихову делателност у примању и издавању контролује. По томе су за инспекцију нужни нарочити од нижих властитих сасвим независни органи. Посао ових органа није сасвим прост јер имају да раде не само с касама и књигама у опште примањем и издавањем. Област је инспекција врло велика; али у њоји можемо јасно

разликовати три особене групе: инспекције каса, инспекције пореза и управне инспекције.

Инспекцијама је каса задатак да сравњују резултат књиговодства сваког појединог финансијског органа са стањем његове касе.

Инспекције су пореза оне које покретање пореза надгледају. Њих има различитих као што су и порезе различне, а делају по нарочитим настављенима. Оне при том не само надгледају управу финансијама, него у исто време и изворе доходака и тачност извршења финансијских закона. Често по особитом налогу оне предузимају и инспекцију каса. По правилу им је задатак да само посматрају и вишој власти извештаје поднашају па на основу ових извештаја виша власт издаје даље наредбе за практичну управу. У изузетним приликама могу у настављењима добити власт да поједина предузећа нижих органа обуставе док од више власти не дође особито упутство.

Управне су инспекције поглавито економне природе. Оне имају места onde где држави неки доходак долази не од пореза већ или од добара или од економних предузећа њезиних. Оне су по томе у самој ствари инспекције управе државним имањем. Њихови задатци и њихова упутства управљају се при том наравно према природи самих оних предузећа које контролују.

3. ГЛАВНА КОНТРОЛА.

7. Истина цео ток финансијске делателности прати непрекидно контрола која се при сваком предавању рачуна од стране нижих органа вишими, по-

новљеним прорачунавањем, прегледањем књига и изашиљањем инспекција врши. Али се ова контрола врши у кругу саме финансијске управе; ту је тако рећи министарство финансије још једнако сам свој судија о исправности свога књиговодства и рачуноводства. Да би се објективна сигурност о исправности овој постигла нужно је да има један особити, самосталан, од финансије независан орган који ће ову потребу намирити моћи. Орган је тај главна контрола.

Организација је контроле проста и излази само из два главна задатка њезина. Један јој је посао т. ј. да рачуне целе финансијске управе подвргне испиту, и да на њих чини приметбе своје на које је финансијска управа дужна одговарати. После пошто је исправност рачуна одостоверена, пошто је управа финансијска на учињене јој приметбе одговорила, контрола даје овој сведочанству о исправности рачуна (тако названу апсолуторију) и ту се онда делателност финансијске управе, која се са издатком закона финансијског отпочела, завршује.

КЊИГА ДРУГА.

О ДРЖАВНИМ РАСХОДИМА.

ДЕО ПРВИ.

ПОЈАМ И НАЧЕЛА ЗА ДРЖАВНИ РАСХОД У ОШТЕ.

1. Државни је расход потрошња економних добара на цели државне. Он је скуп онолико појединих издатака од стране државне управе, колико појединих цели државних има, које држава без потрошње економних добара постићи не може. Још се и сваки поједини овакав издатак зове расход државни у ужем смислу.

Наука о државном расходу могла би или говорити просто само о издатцима, које финансија чини давајући органима државне управе економна средства нужна за радњу њихову, — или би она могла узети у претрес саме задатке и цели државне. У првом случају она не би била наука, јер би највише тумачити могла манипулацију каса државних; у другом случају она би била сасвим то исто што и наука о државној управи у ширем смислу. Али је прави огранични задатак финансије да материјална средства, која држави на расположењу стојати могу, доводи у рав-

потежу с целима и задатцима државним, да се стара да се потрошњом економских добара државне цели што потпуније постигну, а опет да та потрошња није у противности с главним начелима сваког разложног газдинства. Наука о државном расходу има да изложи начела по којима ће држава моћи предузимати нужну потрошњу економских добара без опасности за државно и за народно газдинство.

2. На првоме месту међу начелима за разложну управу државним расходима стоји *начело хармоније државних интересима држављана*.

Држава је без држављана само наг појам без сушитине, без стварнога значаја, јер нема чиме да се у животу изјави. С друге стране држављани, поједине личности, само за себе и без државе постојати не могу. С физичне слабости своје према огромној снази спољашњега света човек као особена индивидуја сам за себе не би ни опстали могао, а још мање развијати се. Што је држава неопходно нуждан услов за опстанак и за развијање сваке поједине личности, на томе је основано тако названо *апсолутно економно право државно*, по коме она може, ради намирења признатих државних потреба, потражити и узети неки део од дохотка својих држављана па у прилици, где државни опстанак у погибију дође, потражити и жртву свега имања па и same крви.

Али почем држава економна добра, која су јој нужна за намирење државних потреба, набавља поглавито из доходака својих држављана, почем је dakле доходак држављана главни извор за доходак државни: то очевидно држава у своме сопственом интересу те-

жити мора да се оним својим правом апсолутним не служи тако како ће приватна газдинства својих држављана у назадак довести. Тако је исто очевидно да је државни интерес да јој овај извор за доходак све обилатији бива, да су приватна газдинства све напреднија, а то је наравно и интерес самих држављана. Интереси су државни и интереси држављана дакле хармонични. Финансија служећи се апсолутним економним правом државним при набављању средстава за државну потрошњу не сме изгубити из погледа ову хармонију интереса.

3. Као год што се свако начело у опште може хотимично или и нехотице на зло употребити и изопачити, тако то може бити и са начелом апсолутнога права државног. Историја има и сувише примера о томе да покаже. Па да би се могућност овакве злоупотребе сасвим одклонила или бар на најмање свела, то се у данашњем уставноме времену нужним начином изводи из апсолутнога економног права државног као његов коректив или регулатор — право народа да преко свога представништа испитује расходе државне и да већа хоће ли дати и у којој мери средстава да се они подмире. Народно представништво овде не само да није нешто по начелу противно управи државној, него је оно управо орган који предупређујући могућне злоупотребе помаже државној управи до оствари идеју хармоније државнога интереса с интересима држављана.

4. Из начела хармоније интереса државних и држављанских изводи се једно друго начело: држава може чинити расход само на праве и признате по-

требе државне. Праве су и признате потребе државне оне о којима се знаде да ненамирење њихово доноси вреда државној целини па посредно и свакоме поједињом члану те целине, или о којима се знаде да ће намирење њихово донети несумњиве користи целини државној па посредно и свима држављанима. Учинили се неки издатак на потребу која није државна, то је тако издата сума прави губитак за државно газдинство.

5. Што се државни живот већма развија то му све нове и нове потребе долазе које му намирити вала. Док се нпр. од државе на нискоме ступњу развијка иште само да осигура народ од спољашње опасности његовој самосталности и од унутрашње опасности праву личне слободе и праву сопствености, дотле се у држави развијеној мимо то тражи још од ње и да уклони све сметње развијку индивидуалнога живота, све сметње развијку економнога и политичнога живота, да ради да се народ изобрази и свестрано унапреди. Наравно што виште потреба држава има да намирује, то ће све виште и расхода имати. Отуда у младих држава које се развијају расход је државни по правилу сваком финансијском периодом све већи. Али кад би се став по коме се расходи државни уз развијак државнога живота и сами развијају и расту, једнострano разумевао и једнострano у практици изводио; то би се буџети развијених држава попели на суму коју би тешко било могућно подмирити. Него од ове опасности предохрањује један други појав који опет у природи саме ствари лежи. Сваки ступња развијка има неке своје особене по-

требе које нису то никојем другом степену развијка: оно што је била потреба неког нижег степена развијка не мора бити и по правилу није потреба неког вишег. Уз развијак државнога живота истина се с једне стране појављују нове потребе, али с друге стране и многе од старих потреба одпадају. Па почем је већ утврђено начело да држава чини расход само на праве признате потребе државне: то чим непшто престане бити потреба државна одмах настаје за државу дужност, да на то не чини никакав расход, или другим речма, одмах престаје и право њезино да такав расход чини.

У осталом потреба нека може одпасти или тиме што је она особина неког нижег ступња развијка који се сад већ прешао, или тиме што она не одпада са свим или престаје бити државна потреба почем се и делателношћу држављана онако исто добро намирити може. Добра државна управа мора се држати начела да све оне потребе што их приватни онако исто добро као и држава намирити могу, остави приватној делателности. Недржећи се овог начела држава може лако доћи у опасност да у крајњост изведе начело које је томе противно, да систему туторисања тако изведе да све кругове приватне делателности стопи у свој круг, да од живог народног организма начини мртав механизам. А почем јачина државе зависи од јачине народнога живота то и умртвљење народнога живота доводи собом и смрт државну.

6. Држава у датом неком тренутку свога живота може имати небројено много потреба. Држава их не може све намирити јер су јој средства материјална

ограничена; неке ће дакле остати не намирене. Које ће се намирити, а које не, то је тешко тако у опште казати, али је очевидно да би не само неморално, него и на позитивну штету државну било, кад би се мање важна потреба памиривала пре оне која је много важнија. Могла би се саставити читава скала потреба по важности њиховој, а за најразложније решење питања о важности потреба државних још највише гарантије даје кад се оно заједнички предузимље од стране државне управе и народнога заступништва. — Уз ово се овде може још приметити да кад се држави даде право да неку потребу намири, она тим самим постаје обвезана да је намири. Јер се предпоставља да јој се право оно дало за то што се нашло да корист која се од намирења оне потребе очекује, претеже жрту која се расходом оним чини, па ако се расход овај не учини, држава је у опасности да изгуби оне користи које би иначе њима постигла.

7. Управ с тога што су цели државне тако ређи неограничене, а средства материјална ограничена, финансијска управа ваља да газдује тако како ће јој могућно бити *да с датим средствима што више државних цели и што потпуније постигне*. И државно газдинство т. ј. ваља да тежи да са што мање трошка до што већих резултата дође. У овом се смислу међу начела за добру управу расходима уврстити може начело штедње. Иначе се начело то у државноме газдинству не може применити кад би оно значило да се само што мање расхода чини па ма се многе важне потребе или никако и не постигле или тек врло несавршено. Овај је последњи случај још гори од онога

првог, јер осим што се призната једна потреба државна није намирила како треба, још се учинио и расход неки који је цел своју промашио.

С друге стране мора се сасвим пресудно одбацити назор, по коме би расходи чињени без икајва призрења на начело штедње били у користи народноге газдинству, као што су то меркантилисте и просвећени апсолутизам XVIII-ога века држали. Назор се овај оснивао на резоновању: да се оно што је држава на име намирења буди каквих и буди како великих потреба од народа узела, опет у народ враћа, а уз то се потпомаже прометање новца и прометање добара, особито што се отвара прођа оним добрима, које држава купује и што се многим раденицима даје прилика да што зараде. Овде се пре свега превиђа да оно што држава чинећи неки расход народу издаје, не поклања му, него од њега узимље другу равновредност било у добрима која купује, било у раду који плаћа, а после да би се она иста цел отварања прође добара и давања прилике заслуги постигла и кад се она суме, која је на непотребни расход издана не би од народа ни узела. Јер би и сам држављанин ону суму, коју сад држави више плаћати мора ради њезина сувишна расхода, или потрошио на намирење неке своје потребе — дакле куповао добра да троши — или би је капитализовао. У првој прилици отварао би прођу добрима, а тиме посредно и раденицима посла давао, у другој водећи уштеђену суму као капитал у производњу непосредно би отварао тражњу раденика. Држава дакле издавајући више него што је у самој ствари нужно, не увећава нужним на-

чином потрошњу народну нити у целоме увећава прођу добрима; него највише да ствара прођу појединим неким гранама народне производње, и то онима којима се иначе можда не би отворила; али с друге стране узимљући од својих држављана неку суму преко више може ограничити њихову потрошњу, а тиме и прођу некој другој грани производње народне, и то можда управ оној која има иначе много природнијих услова за напредак.

8. Према природи оних добара у којима држава неки расход чини овај се разликује у натурални и новчани. Натурални је онај који се чини у неким специфичним добрима економним која непосредно намирују потребу неку; новчани је онај који се у новцу чини. Док се народно газдинство налази на ниском ступњу развитка, док се налази још у тако названој периоди натуралнога газдовања, дотле управо држави и није могућно да све што примити има прима у новцу нити опет све што јој треба за новац набавља. Али тако је опет с друге стране на вишем ступњу развитка — кад народно газдинство понесе карактер новчанога — и по државу и по народ згодније да се примања и издавања државна у новцу чине.

Него и на највишим ступњима развитка, државе намирују неке потребе своје непосредно стварним добрима до којих су без посредовања новца дошли (дрва из државних шума, руде из држ. рудника итд.) Свакојако рад јединства и лакшега прегледа требало би и овакве натуралне расходе по цени добара тихузети па им вредност у новцу изразити и у рачуне завести.

9. Према природи оних добара која држава по-

средством новчанога расхода набавља, може се расход још разликовати у *лични* (персонални) и *стварни* (реални). Лични је онај који се чини на набавку држави потребних личних услуга; стварни је онај који се чини на набавку стварних добара.

10. Лични расход има неколико знамените стране своје које нам ваља изближе проучити.

Органски карактер државнога живота захтева да се државни послови без прекидања што боље и савршење врше. Природа већине државних послова захтева особито преправљање раденике, интерес њиховог најсигурнијег и најбољег отправљања захтева да раденици такви узму отправљање државних послова као свој сталан позив.

Саме побуде чистога патриотизма, које често могу навести држављане да се без икаквих споредних обзира посвете служби државној, нису довољне да осигурају држави увеково велику понуду најбоље личне услуге. Држава би истина влашћу својом могла наредити да сви држављани редом одправљају службу државну; али би такво поступање давало још најмање гаранције да би се државни послови одправљали како треба, јер за ово треба и научна преправљања и практичне рутине. Да опет држава остави да државну службу одправљају само они, којима то без материјалне накнаде за рад бити може, она би се изложила опасности да они који могу не буду увек хтели послужити је, а осим тога почем је само имућно класи држављана могућно да забадава ради, то би се државна служба начинила искључни круг делателности ове једне класе у народу, а искључност позива могла

би одвести к образовању каста у друштву. У најмање неповољној прилици оваким би поступањем од државне службе одбијени били сви дароватији а сиромашни људи. С тога је у интересу сигурнога и најбољега отправљања државних послова да држава плаћа своје званичнике.

11. Овде нам природним начином долази питање каквих начела ваља да се државна управа придржава опредељујући величину личнога расхода, или другим речма опредељујући величину плате званичницима. Лако је опазити да најживљи интереси државни не допуштају држави да се послужи свима оним користима које би јој можда у следству јаке конкуренције оних, који се за званичнике нуде, доћи могле; другим речма држава се не може држати начела да се при бирању званичника реши за онога који се изјасни да је с најмањом платом задовољан. Апсолутно најмањом платом задовољиће се по правилу само они којих рад доиста најмање и вреди, или и они који ће у поточњују радњи најлакше подлећи свакоме искушењу, које би им давало изгледа на накнаду и поправку свога материјалнога стања. Врло слабом плаћању рада у државној служби прва је последица да се сви боли дарови и вреднији људи одбију од државне службе, тражећи себи пристојне заслуге у другом каквом кругу радње. Друга је последица поквареност (корупција) самих тих слабо плаћених званичника. С тога држава треба да даје званичницима онолику плату, колику најбоље вршени рад с разлогом очекивати може. При том се у плати званичникој могу два дела разликовати. Један део ваља да иде на пристојно издржа-

вање званичника и његове породице. Овај део ваља да је све то већи што је с војним званијем све то већа важност и одговорност скопчана. Други део у плати ваља да је намењен капитализацији. Овај део треба да је толики како ће моћи накнадити средње трошкове око званичникова преправљења за званије и како ће мимо тога дати основу да се састави капитал о коме ће се званичник у време своје немоћи, а породица његова у случају смрти његове, издржавати моћи.

Ово осигурање издржавања немоћних званичника и њихових удовица и сирочади, може се само тако најсавршеније постићи кад *сви* званичници ступе у одношај узајамнога осигуравања. Ово би могло бити или тиме што би се званичницима оставило на вољу да при ступању у службу почну и у какав приватан завод за ренте или осигурање живота улагати, или да сами за саставе особено друштво за такво осигуравање. У првом случају неби било сигурно да би сваки званичник хтео ступити у онакав одношај са заводом за осигуравање, а осим тога и у првом и у другом случају улози пронађени по рачуну вероватности били би толики да би их званичници могли подмирити само онда кад би им држава нешто већу плату давала. Као најцелисходније показало се да држава сама установи фонд за пензије па да за рачун сваког званичника одбија неки извесни проценат од плате његове и у фонд ставља.

Накнада за капитал који је званичник преправљајући се потрошио може се тек само помало и постепено уз плату и пензију званичникову исплаћивати. Наравно ко краће време плату и пензију прима, тај

ће и мање на име накнаде за свој капитал добити, али се с друге стране држава очевидно не може подухватити да даје потпуну накнаду без призрења на време за које ужива неке користи од преправљања, па које је капитал овај издат био.

* О уређењу пензија има опширво у Рау-овој финансији § 62—65. у К. Цукићевој финансији §§. 26—28. Наш закон о пензијама види зборник закона XIII.; пројект новога у 48. листу „Србски новина“ 1867.

12. Будући да се ревност и најпатриотичнијих званичника, кад се кроз друго време искушава нај-после редовно умара, то је потребно да има каквих спољашњих побуда који ће ревност званичника у пуноме животу одржавати. По старијој политици уступали су се званичницима (нарочито судским, полицајним и царинским) неке извесне таксе или неки део од њих. Али се тиме може и сувише јако раздражити приватан интерес званичников па ревност његова окренути да буде на штету државном интересу. Него се овај начин још једнако може примењивати онде где се по изузетку приватни интерес званичников, или слуге државног у опште, савршено подудара с интересом државним н.пр. при наградама царинарских званичника и стражара приликом откривања превара и кријумчарења итп. По новој се политици плата званичника сваке категорије дели у више класа, па званичник почињући најнижом класом има пред собом непрестано изгледа да ће у следству свога ревноснога и примернога рада поступити у вишу класу с већом платом.

13. О платама, као облику у коме се најзначајнији део личнога расхода изјављује, може се још у опште рећи да оне треба да су законом стално определене. Још би врло целисходно било да се плата не опредељава сасвим само новчаном сумом неком, него да јој се један део оснива на цени најнужнијих средстава за живљење. Обично се овај део размерава по цени жита, али би ваљало узети још у поглед и цену материјала за огрев и цену станишта. Наравно овај део не мења сваке године јер би то с врло великим незгодама и по државну управу и по званичнике скопчано било, него се мења кад и средња цена оних производа кроз више година (пет или десет).

14. При личноме расходу државноме као и у опште при свакој својој потрошњи државна управа ваља да тежи да са што мањом потрошњом што већи резултат постигне. Ово наравно не може значити да држава што мање плате званичницима даје, јер би то могло бити сасвим у противности с државним интересима (као што је то напред показано); али значи да држава не узимље у државну службу више званичника него што је пунаже да се државни послови при целисходној подели рада и при пуноме занимању добро плаћаних званичника што савршеније и боље отправљају. У осталом величина се личнога расхода управља према системи по којој се државом управља (централизација и бирократија — десентрализација и самоуправа). Бирократија је најскупља система и — остављајући на страну опасност њезиног злог утицаја на развитак народнога живота — најслабије резултате даје, јер сувише теоретички изображене и су-

више у форме везана и одвајана од народа, није ка-
дра да праве животне потребе народа схвати и да их
женијално намири. С тога је прави газдински корак,
учињен по начелу да се с пајмање издатака највећи
результати постигну, кад држава од бирократије пређе
на самоуправу. Него наравно да се дозна колико је
управо у личном расходу уштеђено ваљало би узети
у рачун не само колико држава саде при овој системи
на лични расход издаје него колико и сам народ од
своје стране на самоуправу троши.

15. При стварном расходу државном врло при-
родно долази питање да ли је целисходније да др-
жава сама производи она добра која јој за намирење
неких потреба требају, или да их набавља на сло-
бодном тргу и преко приватних набављача.

По теорији а и из практичнога живота зна се да
држава производи стварна добра у опште скупље но
приватни предузимачи. Томе су поглавито ово узроци
1. Држава кад предузме производњу неких стварних
добра, она не може то другчије чинити по преко
плаћених званичника, а у ових поред свега поштења
и поузданости, ретко кад да има оног заузимања и
пожртвовања које одликује рад приватнога предузимача,
кога је приватан интерес најтешње скопчан с резул-
татом same радње. — 2. При уређењу управе ка-
квог индустриског предузећа државног тешко је се
сачувати од бирократства; ограниченост и цијативе
званичника који радњом управља, нужда да за важ-
није ствари иште настављење од предпостављене му
власти итп. може врло лако учинити да без плода

протече време које би иначе од највећега значаја по-
радњу било.

Ови наводи још више значаја добивају кад се у
поглед узме да на тргу има већина оних производа
којих држава треба и у оној каквоћи у каквој их треба.
Кад би dakле држава узимала да *сама*, с већим трош-
ком око производње, производи добра, која би на тргу
а у траженој каквоћи сигурно набавити могла, то би
она тиме чинила један расход који се никако оправ-
дати не би могао.

Осим ових тако рећи техничких и финансијских
разлога има још и социјалних разлога начелу: да се
држава по правилу не треба да лађа индустриских
предузећа. Јер држава узимљући у круг своје делатности и приватно економне радње не оставља тако
рећи ништа што би испуњавало круг приватне делатности, или бар на сваки начин приватним привред-
ницима својим отешчава радњу својом конкуренцијом.

16. Него има изузетних прилика у којима се може
оправдати што држава узимље да нека добра сама
производи. Те су прилике: 1.) Кад приватни људи и
приватни кругови нису у стању да својом иницијативом
предузму неку радњу или неко индустриско предузеће, које је иначе услов развитку обрта и унапређењу народнога газдинства (пошта, телеграфи, гвоздени путови итп.) 2.) Кад држава по изузетку може
нешто јевтиније да производи по приватни људи, а то
што и онако већ има нужни персонал и потребни
прибор (грађење друмова, гвоздених путова итп.) 3.)
Кад се у израду приватних предузимача не може имати
поверења, кад се држава у интересу важних држав-

них цели не сме ослонити на поузданост и вештину приватних предузимача (нпр. при набавци убојног материјала; при штампању државних закона итп.)

17. У практичноме животу а и у науци често се говори о производноме и непроизводноме расходу државном. Производним обично називљу онај који се потроши на нешто што очевидна, у новцу прорачуњива интереса доноси (нпр. расход на гвоздене путове, на индустријска предузећа државна итп.); непроизводним називљу онај коме се производност не може прорачунати у новцу као интерес на уложени капитал. Али назор овај није основан, најпре што држе да је само оно производно чему је непосредни резултат нешто материјално што се мерити и прорачунати може, а после што државне расходе сматра с чисто приватно-економног гледишта. Држава истина производи и стварна добра (друмове, прибор војени итп.) Али је већина њезиних производа у личним услугама, које она појединим држављанима и целини њиховој чини. Кад држава чинећи оваке услуге има неки расход, онда овај још није непроизведен уколико услуге оне постизавају своју целу — напређење благостања у народу. Тако произведен расход може бити и онај, коме се истина не може пронаћи и у новцу изразити уколико интереса доноси, али којим се дао неки нужни услов развитку народнога благостања.

Има dakле доиста производна и непроизводна расхода државна, али се они не познају и не цене по томе да ли доносе интереса, него по томе како утичу на благостање народно, да ли му развитак помажу или одмажу.

18. Расходи могу бити редовни и ванредни.

Редовни су они који се издају на оне потребе државне што се редовно и стално појављују, којима се знаде цел и обим па којима се по томе и величина расхода унапред знати може расходи уставни.

Ванредни су они што се чине на потребе које не долазе редовно и стално, или којима се бар суме не може с довољном поузданошћу у напред прорачунати. За ванредне расходе треба увек нарочита одобрења од стране законодавне власти, а оваква се одобрења зову друкчије још и кредити.

Кредити се деле у редовне и ванредне. Редовни су они који се дају појединим највишим управним органима у одсечној некој суми, да из ње подмирују оне мање потребе, које леже у природи радње, самог тог органа, о којима се знаде да ће доћи или којих се прави обим и значај не може унапред знати, да би се и расход за сваку од њих тачно определити могао. Они стоје обично највишем органу појединих управа на расположењу и урачунају се у редован буџет сваке поједине гране управе. — Ванредни су они који се некоме органу управе одобравају за нарочито постизавање неког ванредног а познатог извесног задатка. Ту пре свега треба најпре да се законодавним путем испита да ли оно на што се ванредни кредит иште, јесте доиста државна потреба, а за тим да се одобри suma која је за те ванредне признate државне потребе нужна. Да би се suma ова пронашла ваљало би изложити и претвести цео план по коме се потреба она намирити мисли.

Још се може додати да редовни кредити износе обично малене суме, али се непрестано и редовно појављују, ванредни напротив ређе долазе али се тада великим сумама пројављују.

ДРУГИ ДЕО.

ВРСТЕ РАСХОДА ДРЖАВНОГ.

1. Да би се добио преглед поједињих грана државног расхода, најцелисходније је држати се разних за постижење државних цели нужних органа.

Расходи ових органа могу се свести у две главне групе. Једна се од њих слабо величином својом мењају и не могу се знаменито изменити а да се у исто време не измени и основни закон државни — устав. Други се опет чешће и много јаче мењају како кад те спољашње прилике собом донесу. Они се први зову *уставни расходи*, јер се чине по уставу на органе законодавне власти; ови се други зову *управни*, јер су то расходи поједињих грана управе.

2. У уставне или расходе по уставу иде:

а.) Сума државним законом одређена на издржавање владаоца — цивилна листа. Она не треба да буде тако малена, да главару државноме није могућно с достојанством представљати народ свој према спољашњости, нити одговорити оним потраживанима што нањ чини сиротиња, наука, књижевност и вештина. Она не сме бити тако велика да се уз јако оптерећење народа двор у прекомерној сјајности и раскоши појављује. Осим цивилисте још се владаопу уступају на

уживање и нека добра државна (пољска добра, шуме за лов, зверињаци, палате итд). У наследним монархијама и остали чланови владаочеве породице примају неку законом определену им суму у новцу — апанаже.

б.) Трошак народног заступништва који иде на дневнице народних посланика, на плату сталног персонала, на одржавање зграде и осталног прибора, канцеларијски материјал, штампање итд.

в.) У кнежевини Србији иде у уставне расходе још и годишњи данак порти и помоћ патријарху цариградскоме.

3. У расходе управне иде.

1.) Расход на савет министарски.

2.) Расход министарства правде. Овај обухвата у себи осим плате министру и персоналу министарства још и расход на разне комисије састављене по предметима разних закона, расход на судове разных степена (плате судијама и осталом персоналу, трошак канцеларијски, апсе и трошак на апсенике), на издржавање тамница и осталих завода за казни.

3.) Расход министарства спољашњих послова, који обухвата плату министру, персоналу министарства, расход на посланства, конзулатства, агенте итд.

4.) Расход министарства војеног (плата званичницима министарства, официрима, војницима, храњење, настанивање (касарне), одевање и наоружавање војника арсенали, магацини, војена школа итд).

5. Расход министарства унутрашњих послова. Ово је у маленим државама једно министарство, у већим се дели у више грана које стоје под особитим министрима. Главни правци радње па и главни предмети расхода ово су:

а.) Старање о извршењу устава, о окружним и општинским приликама које се нај односе. Расход овде иде осим на материјал канцеларијски нарочито на персонал окружних и среских начелништва, која у осталом узимају у свој делокруг и задатке које ћемо под б.) в.) и г.) поменути.

б.) Старање о физичноме и душевноме добру држављана. Расходи овде иду: на сиротињу (сиротинске куће, помоћи у новцу), лекарство (доктори, болнице, заводи за суменуте итд) на изображавање народа (нарочито основне школе, гимназије, реалке земљодељачке школе, семинарије, универзитети).

в.) Старање о унапређењу народнога газдинства. Расходи иду на суве и водене путове, гвоздене путове, пошту, телеграфе, ковницу, ергелу.

г.) Полиција сигурности. Расходи иду на полицајни персонал, на жардармерију.

6.) Расход министарства финансије. Осим пензије по свима струкама државне управе, исплаћивање интереса на државни дуг и потирање његово, иду овамо нарочито трошкови око скупљања државног дохотка, трошкови издавања и разрачунавања његовог.

КЊИГА ТРЕЋА.

О ДРЖАВНОМЕ ДОХОТКУ.

О ДРЖАВНОМЕ ДОХОТКУ У ОПШТЕ.

1. Државни је доходак скуп свију оних економских добара која држави ради намирења државних потреба на расположење долазе. Он је скуп од толико поједињих доходака колико има разних самосталних извора из којих нека сума новца држави притиче.

Сви извори за доходак државни леже у самој држави. Финансија има задатак да их пронађе и разложно примени при намиравању државних потреба. Наука о државноме дохотку ваља опет од своје стране да пронађе начела по којима се оно разложно применивање извора за државне дохотке извршује.

2. Основно начело којега се финансији придржавати ваља при управи државним дохотцима врло је просто, јер се врло природним начином изводи из саме природе државних задака. Финансија има задатак да економним добрима подмирује потребе државне потребе се ове једнако понављају, трају без прекидно док и држава траје; финансија се мора старати да и дохотци државни носе карактер непрекидности: она ваља да изворе државних доходака прпе на онај начин и у оној мери, како ће дохотци из њих редовно

и непрекидно моћи притицати. Ово је главно опште начело за финансијску управу у погледу на дохотке. Осим њега још се могу као општа правила за управу дохотцима поставити:

а.) Ниједан државни доходак не сме бити скопчан с повредом каквог признатога права приватног, нити у противности с начелима правде и јавнога морала.

б.) Притицање државнога дохотка неког у државну касу треба да је са што мање незгода по народно газдинство — по производњу, прометање, поделу и потрошњу добара — скопчано.

в.) Притицање то ваља да је што сигурније што обилатије и што јефтиније. —

3. Извора за државни доходак може бити много и у самој ствари у практичној употреби по разним државама има их много. Него се сви они према природи својој и према томе како се примењују могу свести на три главна извора.

Први је извор *приватна привреда државе*. Доходак се овде појављује у приносу привредне радње државе или унакнади за неку услугу која је она некоме учинила.

Други је извор *чисти доходак држављана* од којега држава на основу свога апсолутног права економног неки део у облику порезе узима.

Трећи је извор *кредит државни*, којега јачина истина у главноме иде према јачини прва два извора (нарочито оног другог) и према солидности целог државног газдовања, али који управ за то што се оснива на *челини* овога газдинства чини особити један извор.

Према овоме наука о државном дохотку има три дела: први део, о приватној привреди државној као извору државних доходака; други део, о порезама; трећи део, о државном кредиту. Овај се последњи део у осталом целисходније придржује науци о равнотежи државних расхода и доходака. —

ПРВИ ДЕО.

ПРИВАТНА ПРИВРЕДА ДРЖАВНА КО ИЗВОР ДРЖАВНОМ ДОХОТКУ.

1. Држава може, а у неколико има и задатак да као економна личност ради и да таквом радњом набавља себи доходак неки. Овај доходак, за разлику од осталих, зовемо привређени доходак државни, почев га је држава себи економном радњом својом привредила.

До оваквога дохотка држава може доћи на ова три начина: 1. Тиме што добрима државним, или у опште капиталима који су у сопствености државној, привређује по начелима сваке приватне привреде, те јој таква радња неки чисти принос доноси. Овај доходак зовемо *доходак од привреде државне у ужем смислу*. 2. Тиме што држава у интересу народнога газдинства предузимље нека индустријска предузећа. Овака предузећа називљемо *регалима* а чист принос њихов — *доходак од регала*. 3. Држава вршећи опште своје задатке може на повод појединих држављана или у нарочитоме интересу њиховом предузети неку особиту радњу или учинити им особиту неку услугу.

Накнада за овакав рад или за оваку услугу поједи-
номе држављанину, коју држава од овог наплаћује,
зове се *такса*, а принос овакве радње — доходак
од такса.

У понеких европских држава где су се још остатци
одношаја из средњег века задржали, има још један
особити доходак који се овде уврстити може. То су
тако назване *дажбине* (*Gefälle, Lehnsgefälle*). Оне се
оснивају на томе што је држава некада извесним не-
ким лицима учинила *услугу* неку (дала им нарочито
своју земљу да на њојзи станују и привређују) па на
име тога тражи неку накнаду (н.пр. десетак од же-
тве итп.). Некада, нарочито у средњем веку народно-
економног и државног развитка, дажбине су имале
велика значаја по државу, особито где их је ова на
основу своје надсопствености на целу земљу наметала
свима држављанима који су иначе у оно доба терете
државне имали да носе (*les tailable à mercie*). Уз раз-
витак народнога газдинства и идеје личне слободе и
права сопствености оне све мање значаја имају, па данас у науци финансијској могу се помињати само
као финансијска старина.

2. Према овоме може се рећи да према данашњем развитку финансије привређени доходак државни има три извора: добра државна, регале и таксе.

Дохотци из ових појединих извора слажу се међу собом у томе што сваки од њих долази у следству неке економне радње државне. Али има и знакова по којима се они знаменито међу собом разликују. Држава и кад као и привредна личност ради не може и не сме да се сасвим отресе своје праве природе,

не сме да заборави на свој карактер као личности којој привређивање није последња цел. Па према томе како где овај карактер јаче или слабије продире и разликују се међу собом извори привређеног до-
хотка државног. Он најмање продире у радњи држа-
вној с добрыма и чисто занатлијским предузећима
државним (где ових има). Ту још држава може нај-
потпуније да применjuје начела приватнога привређи-
вања, и њојзи може ту као и приватноме привреднику
главно да буде — чиста добит. Него и овде ако би
интерес народнога газдинства дошао како у против-
ност с интересом касе државне, држава се без сумње
решити мора да овај последњи жртвује. При регалима
и таксама друкчије је. При регалима истина држава
врши неко економно предузеће, производи нека стварна
добра (кује новце) или и личне услуге (отправљање
писама поштом и депеша телеграфом), при таксама
такође чини неке личне услуге које држављани траже
и плаћају: али све те радње предузима она за то,
што то цел државна иште, што то иште интерес
народнога газдинства интерес постигнућа државних
задатака. При регалима и таксама држава не може
гледати ни тежити да од такве радње истера себи
неку добит, него да своје задатке најпотпуније по-
стигне, ма уз то и не било чисте добити за касу.

I. Државна добра.

1. Државно је добро свако које држава као осо-
бена личност у приватно-правној сопствености држи.
Скуп свију таквих добара чини имање државно.

Од имања државног у овоме (ужем) смислу већа разликовати државно у ширем смислу. Под овим се последњим разумева скуп свију оних добара, којима је определено да неку јавну нарочито определену потребу намирују, која у интересу намирења ове јавне потребе стоје под непосредним надзором државним или су иначе у приватно-правној сопствености неке нарочите правне личности. Држави је ту задатак да надгледа да добра та доиста служе намирењу оне определене јавне потребе, да се не отуђују и неупропашћују. У овако имање спадају: 1). Добра која су владаоцу на уживање уступљена (палате, дворци, баште, пољска добра, виногради итп.). Она стоје под непосредном управом владаочевом; само их он не сме отућити, распродати. 2.) Добра појединих провинција (где ових има), округова и општина; 3). Имање прокава, школа и благотворних завода.

За разлику могли би државна добра у ширем смислу назвати *народним* а она у јужем *државним имањем*.

2. Државно је имање најстарији извор за доходак државни. Док се државно-правна идеја развила није дотле у самој ствари и држава носећи на себи карактер вишег приватно-правне личности природним се начином може служити и приватно-правним средствима приликом намиривања својих потреба. Отуда што дубље назад полазимо у историју финансијског развитка европских држава све нам се значај имања државног по државу већи показује. Напротив што даље унапред пратимо развитак идеје државне, то и тај значај све већма опада а све јасније излазе и све

већи обим узимају државно-правни извори дохотка државног, т. ј. пореза и кредит државни. Али ма да важност државнога привређивања имањем државним са сваким вишим ступњем развитка државнога опада, опет и на највишем ступњу развитка држава не може бити без неке масе имања, јер и ту не престаје природна потреба њезинога газдовања, а свако газдовање претпоставља имање неко.

3. У државном имању, као и у сваком другом имају две врсте добра. Једна намирује неку потребу већ тим самим што постоје, те се држава њима онаквим каквима су служи непосредно при намиривању неке потребе. Друга служе производњи некој па тек приносом ове посредно намирују неку потребу. Прва су добра за употребу, друга добра за привреду или домене.

А. Добра за употребу.

1. У добра за употребу спадају сва она добра државна којима је цел да непосредно послуже као средство за извршивање неких општих задатака државе, и то већ тим самим што постоје, а не тиме што би као нека особита приноса доносивала.

Према општим задатцима државним којима ова добра служе, она се деле: 1.) У добра која служе обрани државној (градови, арсенали, касарне, магацини итп.); 2.) Добра која служе народноме представништву у лицу владаочеву (државна благајница, круна, драгоцености, резиденције, дворови итп.); 3.) Добра која служе управи државних послова (станови и зграде с нужним прибором за поједине гране управе);

4.) Добра која служе обштим народно-економним интересима (друмови, мостови, канали, амбари, сместишта итп). 5.) Она што служе народноме обучавању и изображењу, зграде школске, библиотеке, музеји, галерије ликове, ботаничке баште итп.

2. Почек добрима овим не може бити цел да доносе државној каси неки чисти принос, то се и задатак управи њиховој може свести на то, да гледа да их у доброме стању и у целости њиховој одржава и да их по потреби умножава и распострањава. У осталом управа њихова по правилу не чини неки самосталан особени орган, већ је подељена међу оним органима који имају за свој делокруг горе поменуте опште задатке државне (тако нпр. градови, касарне итп). Оно што се на њих троши то је обично већ стављено у буџету главних управних одељења којима припадају, па с тога у непосредни додир с финансијском управом долазе тек само онда кад им је потребан већи неки расход од онога који је буџет одређен.

Контрола се над управом овим добрима пове-рава обично каквом финансијскоме надлежателству. Контроли ће наравно до тога стало бити да има пре свега поуздан преглед стања у коме се добра ова находе. С тога се инвентар на што краће пе-риоде састављати мора. Контроловање по процени вредности тих добара у новцу не може извршити, почем су то добра која већином имају велику упо-требну вредност или слабу или никакву тржну (Гра-дови, друмови итп.).

* Што добра ова не доносе приноса нека, то их теорети-чари финансијсте до најновијег доба нису ни узимали у науку фи-

панцијску. Так се у новије доба то одпочело, а ту је нарочито Л. Стјиј провео разлику између „државнога притехања“ (добара за употребу) и државних добара. У Француској је разлика та прак-тички доста рано развијена. По коду Наполеонову „domaine public“ (добро за државну потребу) не може се из државног имања отућити, нити како застарети, јер је држави преко потребно за испуњење неких њезиних задатака; „domaine d'état“ (државно добро у ужем смислу) може се продати па и застарети.

Б. Државна Домена.

1. Кад се каже државна домена онда се ту двоје разумети може: или се т. ј. разуме пољско добро др-жавно (земља с којом држава пољску привреду води), и то је државна домена у ужем смислу; или се разуме свако добро па коме држава тако названу пра-произвољу (риболов, шумарство, земљоделство и руд-арство) врши, и до је домена у ширем смислу. Шуме се државне почињу у новије лоба у науци узимати под појам апсолутних домена.

Наука о доменама ваља да пронађе начела за најразложнију управу њихову. Начела се ова прона-лазе кад се с једне стране узме у поглед приватно-економни положај државе као сопственика донела, а с друге стране не заборави да држава никад и ни у којем случају не сме забацити своје задатке државне.

Као приватни привредник држава управом својих домена природним начином мора тежити па то да јој оне што већа приноса донесу. Ту је за њу најпро-стије начело да доменама својим управља по наче-лима најрационалнијега приватног привређивања.

2. Али држава, све и кад се појављује као приватно - економна личност, опет не сме заборавити

на своје задатке што их као јавно-правна личност има. Сви поједини задатци државни могу се свести под један општи задатак: развитак скупног живота државног. Сваки доходак и доходак од домена, тек је само средство да се ова цел државна постигне. Али се по теорији унапред знати може, а искуство је у толиким државама до сада потврдило, да у развитку државног живота долази једна периода, у којој држање домена у руци државној може бити само на сметњу народно-економном развијатку. У таквој прилици финансијска се управа, којој је задатак да набавља економских средстава за постизавање државних задатака, не може само просто држати оног горњег начела за управу доменама, него јој ваља радити и према ономе шта од државне управе ишту народно-економни интереси. Ови народно-економни интереси ишту да се домене само дотле задржавају у руци државној, док је такво задржавање апсолутно нужни услов развијању народнога гајдинства, а чим то пре-стаје бити, да их ваља превести у руке приватнима привредницима. Ово је народно-економно начело за управу доменама према ономе горе поменутом финансијском.

Него почем су врсте државних домена природом својом различне то се и ово начело не може на све њих једнако применити. С тога нам ваља нарочито проучити природу њихову па према томе и начин примењивања горњих начела.

1. Домене у ужем смислу.

1. Домене су ужем смислу пољска добра државна, земље на којима држава пољску привреду води.

Њихов је финансијски значај у томе што доносе неки чист принос држави, што тај принос обично сигурно и редовно долази, што он с временом расте и што се најпосле мисли да се оне могу у случају потребе употребити као резервни капитал. Ово су углавном и наводи којима се брани задржавање домена у рукама државним.

Али ако из ближе проучимо наводе ове, опазићемо да они нису такви, да би питање о томе хоће ли се домене задржати у руци државној или не, могло решити у корист оном првом. Јер истина је да рента од земље долази сигурно и уредно, али тако исто сигурно и уредно долази и интерес на капитал који би држава од продаје домена добила. Још би најсигурније тај интерес долазио кад би држава капиталом овим отплатила неки део или и сав дуг свој, или кад би се применуо на намирење неке потребе рад које би иначе држава морала узајмити где новаца па се наравно обvezати да интерес уредно и сигурно плаћа. Истина је даље и то да земља при обичноме току културнога развијатка све већу вредност има па би држава наравно имајући земљу учествовала у увећаваној вредности њезиној. Али држава може имати и доиста има тога учешћа и онда кад домена нема, јер што земља већма у вредности напредује, то ће сразмерно рasti и њезина способност да држави порезу плаћа. На послетку као резервни фонд за случај какве изванредне потребе домене врло тешко да могу послужити, јер обично у таквим приликама — кад је т. ј. држави потребно новаца ради неке изванредне потребе — тешко се налази купаца који би кадри били

да велике просторије земље купе, а још најмање таквих купаца, који се не би желели што потпуније да послуже незгодом државном те да цену земљи што ниже оборе. Цена ова у таким приликама тако нико пада, да се држава мора одлучити или да их не прода или да их прода с големом штетом својом. С тога нису оне згодне да буду држави резерни фонд у колико се мисли да држава у случају потребе продајом њиховом да новца дође.

Тако с финансијског гледишта нема разлога за што би се домене задржале у руци државној кад интерес на капитал, који се продајом за њих добије, износи колико њихов дотадашњи принос.

Напротив има народно-економских разлога који ишту да се оне преведу у руке приватним привредницима. Ево за што. Држава има истину задатак да даде све нужне услове за састављање нових капитала у народу, али њојзи самој не може бити задатак да капитал тече. Приватан привредник по сасвим природним побудама гледаће да од приноса своје пољске привреде уштеди нешто, да од ових уштеђевина мало по мало састави капитал који ће раду и производњи његовој нове снаге дати. Капитал се у руци приватних привредника тако рећи природним начином препораћа (репродукује). Тога у државе по правилу нема, јер се држава не сме ни пошто држати начела да од приноса своје земље на сваки начин нешто заштеди и капиталише. Земља као капитал у руци државној истине даје принос неки али се не препораћа, не репродукује. А интерес народнога газдинства, који се сваким

кораком унапред тражи све нове и нове снаге у помоћ, иште да се сваки капитал у земљи препораћа.

Осим тога има довољно разлога да се мисли да је и сам чисти принос од земље коју држава ради, по правилу слабији од онога који иначе под истим приликама приватноме привреднику долази. Држава води и пољску привреду преко плаћених званичника, којих су приватни интереси врло мало, или и ни мало, везани за последице радње на домени. Тиме је народно газдинство опет у штети у толико у колико му известан један капитал мање доноси но што би иначе могло.

По овоме овде изложеном управа државним доменама ваља да се држи ова два начела: 1.) Док прилике допуштају задржавање домена у руци државној, дотле ваља да њима управља тако како ће оне што већа чиста приноса давати; 2.) управом њиховом ваља да иде на то, да оне постепено пређу у руке приватним привредницима.

2. Управа доменима одговара своме финансијском начелу кад њима управља тако да оне што већи чисти принос доносе.

У опште има само два облика у којима се доменама по финансијском начелу управљати може. Или ће т. ј. држава управљати радњом непосредно преко својих званичника, или ће домене дати под закуп.

Који ће се од ова два начина усвојити то зависи пре свега од прилика у каквима је која земља. У земљи у којој још нема довољно капитала ни довољно предузимачкога духа, где dakле приватни привредници не могу да покажу све услове нужне за рационално обра-

ћивање земље, ту ће на сваки начин држава бити још једина која ће моћи пољску привреду на најразложнији начин водити, па ће се ту непосредна радња државна морати предпоставити давању под закуп. Иначе је непосредно управљање врло незгодно из горе наведених укroka па га ваља избегавати где је год могућно. А и где је потребио ту га вама сматрати само као нешто што је по нужди и што носи на себи карактер привремености.

3. Где је нужда непосредну управу доменама задржати у руци државној, ту важе ова правила.

а.) Да би се лакше могao контроловати званичник који неким добром државним управља, ваља пропаћи средњи принос добра који му на управу предат, па га обvezati да сваки мањак који се неке године покаже оправда и изјасни.

б.) За управитеља добра ваља изабрати человека устаоца и поштена; ако је могућно придати му и једнога рачуноводитеља као контролора.

в.) Ваља саставити јасна и опширина наставлења (инструкције), које ће потанко изложити права и дужности управитеља, план привредне радње, одношаје управитеља према другим лицама на добру и према вишој власти. —

г.) Осим обичнога редовнога испитивања рачуна, ваља и иначе више пута слати на добро званичнике да прегледају књиге рачуне и у опште стање целога добра. —

д.) Да би се ревност званичникова повисила добро је одредити му од чистога приноса добра неки проценат (тантријему).

4. Што се тиче давања домене под закуп то овде вреде она иста начела, која и иначе при давању добра под закуп у приватном животу.

Давање државних земаља под закуп нарочито се с тога препоручује, што

а.) Закупац има највећег интереса да земљу што боље ради; он ће у своме сопственом приватном интересу гледати да од земље истера што већа приноса, па ће наравно бити и у стању да што већу аренду плаћа.

б.) Давајући земљу под закуп држава по правилу није дужна да даје и сав нужни капитал за рад (стоку, плугове и друге алате), које наравно нужним начином даје кад сама преко својих званичника радњом руководи.

в.) Уштеђује се трошак око годишњег прегледања рачуна и чешћег обиласења добра.

г.) Аренда долази доста сигурно и редовно на утврђене рокове.

д.) Кад истече рок закупу држава има прилику да га при понављању удеси тако како ће одговарати приликама цене жита и приноса од земље.

5. Него и давање државних добара под закуп на извесно неко време има својих незгода. Осим што су и с њиме скончани разни трудни послови (инвентарисање, склапање уговора, контроловање итп.) и губитци, још је нарочито главна незгода у привремености одношаја закупчева према добру. Закупац који знаде да је само за неко извесно време ту, има пуно повода да добро што је могућно већма за своју непосредну корист испрпе, а нема ниједне побуде да

се о њему стара тако како ће му се производност у пуној снази одржати. А нарочито не може се ни очекивати да ће закупац који је на кратко време ту, хтети предузети рационалне поправке које иоле скупље стају, и то тим мање што му је државина добра тога под закупом за краће време.

6. Као општа правила за закуп на извесно време неко могу се навести:

а.) Да би се пронашло колико се аренде с разлогом поискасти може, ваља да има добро израђена процена средњег приноса тога добра кроз што дужи ред година, а закупцима или онима који то желе да буду, допустити да прегледају цело добро, инвентар и регистре итп.

б.) Аренда не треба ни да је ниска нити опет сувише висока. Сувише ниска доводи закупца у искушење да што мање ревности и прилежања развије. Врло висока опет иде у другу крајност: ту закупац да би поред аренде могао што и за себе извадити прве земљу без икаква призрења на потребу да јој је плодовитост трајашна. Осим тога ту има још највише могућности и вероватности да се аренда на утврђени рок не исплати.

в.) Добро се државно може на три начина под закуп дати: испод руке, на јавној неограниченој дражби (лицитацији) и на ограниченој. Давање испод руке скончано је с многим великим искушењима великих злоупотреба а не даје довољно гарантије да ће добро доћи у руке ономе који ће њиме најрационалније газдovati. С тога се на иоле вишим ступњима развитка народно-економног не може усвојити. — Јавна нео-

граничена дражба има ту незгоду што њоме добро долази у руке ономе који највећу аренду понуди а не ономе који је у самој ствари у стању да га најрационалније обрађује. Има даље нешто опасности и у томе што се на јавној дражби закупци — нарочито млади и нови — лако поведу по страсној узбуђености те обећају и више него што би с разлогом требали да чине. С тога је — нарочито за већа државна добра на којима имају разне зграде и другог већег прибора за привреду (воденице, казани за печење ракије, пива итп.) — целисходно да се дражба ограничи на неки број закупаца о којима се знаде да могу дати све гарантије за разложну привреду појску.

г.) Што образованост већма напредује, што народонаселење расте, а капитала све више има, то ваља државна добро у мањим деловима и све што на дуже време под закуп давати.

7. При склапању уговора са закупцима пазити ваља.

а.) Да се њиме утврди како ће се инвентар примити и предати. Много се пута с добром предаје и свак остали прибор за привреду (стока и алати). Тиме се иде на то, да закупац почињући привреду има при руци што више новаца, да би капитал који би иначе морао уложити купујући нужну стоку и алате остао му слободан те да би га могао како на други начин у привреди применити. Али је без сумње радња закупчева на закупљеној земљи много слободнија кад је нарочито стока његова. Осим тога почем је закупац иначе обвезан да при истеку свога закупа преда стоку натраг, то он има све побуде да снагу стоке за свој

рачун испрне што већма, има т. ј. побуда да ради савсвим противно начелима рационалног неговања стоке.

б.) Да се утврди величина аренде, рокови у којима ће се плаћати и начин како. Што се овога последњег тиче најбоље у аренди један део сталном новчаном сумом изразити, а други утврдити да се управља по ценама земаљских производа.

в.) Да се утврди кауција закупчева. Хоће ли му се на њу издавати обични земаљски интерес или не то је најпосле све једно, јер ако му се не издаје он ће суму његову одбити од аренде коју би иначе понудио да му се он издаје.

г.) Да се обвеже да мање штете о своме трошку оправља и да се утврди како ће се поступати у случају какве велике штете, које је отклон изван домаћаја закупчева (неродна година, поплава, туча, рат итп.), како ће се и колико одпуштати од онога шта је дужан да плати (ремисије).

д.) Обвезати га на неке мере у интересу одржавања плодовитости земље (да засађује воћке, да не односи ћубре с добра итп.) — У осталом чешће походе добра могу за времена предупредити прекомерно прпање земље кад оно понесе већ карактер злоупотребе.

8. Народно-економно начело за управу доменама иште да се њима управља тако како ће оне постепено прећи у руке приватним привредницима. То бива продајом. Али да продаја ова буде корисна и по државу и по народ за то ваља да имају особити неки услови. Пре свега треба да у народу има људи, који су не само вољни да купе него који и могу да купе и који

су у стању да их на најразложнији начин раде. Где народ нити има капитала ни нужнога знања за овакву разложну пољску привреду, ту у самој ствари још није приспело време да се државна пољска добра испусте из руке државне т. ј. из руке најкапиталније и односно најразложније личности.

Где нема ни великог капитала ни великога знања, ту је врло целисходно да држава даје добра под закуп на што дуже време, најпосле и под наследни закуп (где син наслеђује оца као закупац) те да се тако природним начином закупци спреме да једнога дана постану пуноправни сопственици земаља, које су у наследноме закупу држали. Где приватни привредници истина имају толико капитала да би могли земљу неку купити, али им не би остало средстава да на њоји и рационалну привреду одпочну: ту је најцелисходније да им држава уступи земљу у сопственост, а на постепену одплату ануитетима (годишњим или погодишњим сумама у којима је осим интереса на капитал још и нешто на име одплате његове, тако да се плаћањем ове сталне суме кроз дужи или краћи низ година дуг савршено одплати). На овај начин онај капитал, који би иначе купујући земљу морали издати, остаје им на слободном расположењу те њиме могу одпочети привређивање. — На послетку у слабо насељеним земљама где обично велике домене и постоје, може их држава врло корисно применити као средство да се насељеници са стране у земљу добаве.

9. Од највеће је још важности да држава распродавајући домене испита најпре у коликим је комадима најцелисходније да се земља државна распро-

даје. Је ли боље распродати је у маленим комадима или у већим склоповима на то се не може у опште одговорити; то иде према датим приликама у разним државама. Државној управи у интересу народно-економнога развитка мора бити стало до тога да у земљи има хармонија великих, средњих и малих добара како би поједини привредни кругови могли држати један другог на равнотежи. Ако се та хармонија пореметила у колико је једнога од оних фактора нестало: то држава продавајући пољска добра државна има најзгоднију прилику да је опет у ред доведе продавајући земљу у оноликим комадима како ће се опет појавити добра од оне величине у којој их је нестало.

2. Апсолутне домене.

Апсолутне су домене оне земље државне, које она држи за то што је то услов за развијатак народнога газдинства. У њих долазе пре свега шуме, затим примерна пољска добра, земље пољско-привредних школа, ергела и томе подобно.

Опште начело за управу оваким доменама иде према определењу њиховом, њима је задатак да послуже некој нарочитој цели у интересу народнога газдинства па с тога то ваља да је и управи њиховој главни задатак, а принос њихов је финансијскога извора за доходак државни сасвим споредна ствар.

Државне шуме и њихова управа

1. Интереси народнога газдинства ишту да се земљи осигура опстанак и добро стање неке извесне масе шума, за то што: 1.) шуме дају народу преко

потребни му материјал за огрев и разну грађу; 2. оне утичу на одношаје влаге и топлоте у ваздуху, на обилатост извора и вода у опште у земљи, утичу на климу земаљску, а тиме и на плодовитост земље. Осим тога шуме имају значаја по народно газдинство и тиме што оне управо дају једини могућни начин да се извесна нека земљишта (тако названа апсолутна шумска земљишта, висови, косине, стрмине итп.) на користан начин у круг народнога привређивања доведу. На послетку према положају своме оне моту имати и важна стратегична значаја.

2. Држава не сме равнодушна бити према томе хоће ли овог условия за развијатак народнога газдинства бити или не, нити сме допуштати могућност да се он потре. А ова би се могућност сама од себе дала кад би се држава управљајући својим шумама држала начела да само просто своју финансијску корист гледа и кад би пустила да све шуме пређу у сопственост приватну. Сама природа шума собом доноси да приватни привредници не радо улажу свој капитал у шуме (јер им се он отуда истина сигурно или полако враћа и јер је он ту непрекидно изложен ризику великих штета и губитака које крађом дрвета које услед елементарних несрећа), а и кад га уложе да су много већма и много чешће у искушењу да је сасвим искрче да свој капитал што брже поврате, и да у најбољој прилици нису обично у стању да шумарство воде по најразложнијем начину, и то тим мање што су им шуме у мањим склоповима. По овоме је већ очевидно да за управу државним шумама не може вредити оно исто

начело које вреди за управу пољским добрима државним. А ево којих начела ваља да се држи:

а.) Одржање оне количине шума, која је нужна да се земљи осигурају најбољи климатични одношаји, а народу осим тога још и сигурна и трајашна готовина материјала за огрев и за грађу — то је прво и најглавније начело за управу шума. На финансијску добит неку, на истеривање неког чистог приноса може управа ова само у толико ићи у колико се тиме не би у опасност доводио опстанак шума и одржавање њихово у доброме стању.

б.) Продају државних шума приватнима управа може у толико предузети, у колико има много вишег шуме него што је нужно да се народу осигурају горе поменути услови доброга стања.

Овде се може још додати да је управи шума државних — истина не као финансијскоме или као полицајно-економноме органу — задатак да сва апсолутна шумска земљишта шумом засади. Ово нарочито за то што: 1.) Шуме на таквим местима (висовима, кршевима итп.) највише и имају непосредна утицаја на погоду (уздржавајући ветрове, привлачећи на се облаке, утврђујући рудину на косинама итп.); 2.) Што је то једини начин да се та места корисно употребе; 3.) Што приватни обично не ће својом иницијативом овакав посао да предузму.

Остале начела за рационалну управу шумама излаже наука о шумарству.

3. Начела за унутрашње уређење управе шума излаже наука о државној управи у опште а наука о државноме шумарству на по се. Почек држава држи

шуме из народно-економних призрења а не из финансијских, то би се и управа шума могла целисходније ставити под министарство унутрашњих послова него под министарство финансије. Што се тиче самог персонала ове управе, то: 1. За непосредно и непрекидно надгледање шума и чување њихово од противуправних повреда ваља имати довољан број *чувара* (људи поштених ма и с најобичнијом писменошћу кажу се у основним школама стећи може); 2. За непосредно управљање шума у неком округу требају *шумари*, људи са стручним знањем шумарским.

Ове званичнике који непосредно газдују шумама за рачун државни ваљало би уделом у чистоме приносу интересовати за што бољу радњу. 3. Над шумарима стоје *управитељи* шума који опет од своје стране стоје непосредно под главном управом шума. Њима је главно да надгледају и контролују шумаре. 4. За примање и издавање новчаних сума најцелисходније је имати особите званичнике — касире.

4. У послове управи државних шума иде: 1. Статистика шума. Очевидно да би се знало шта ваља почети и како, најпре треба да се знаде право стање ствари, дакле колико шуме, какве у каквоме стању, процена колико ће у маси дрвета по врсти и по старости (таксација) — на сваки начин један од врло заметних и тешких послова. 2. Састављање плана за радњу, плана по коме ће се шума сечи и подизати. 3. Старање о заштити шума од повреде од стране људи. 4. Старање о томе како ће се дрва употребити; нешто ће се дрвета дати на употребу оним држав-

ним надлежателствима и заводима до којих га је економски могућно довести; остало ће се продати.

5. Дрва државних шума продају се или у дрварама (у мањим и већим партијама) или у шуми а ту обично у великим партијама или и на стаблу самоме (кад се узимаје дрво за грађу, за катараке итп.). Овај последњи начин (продажа на стаблу) има својих неизгоди. Најпре слабо се налази купац који ће хтети узети на се и трошкове око сече и преноса дрвета из шуме, па се управ с тога и још и с несигурности о каквоћи масе дрвета обично сразмерно малена цена за њих нуди. На послетку сеча дрвета у шуми од стране приватно најмљених најамничара итд. скопчана је с опасностима хотимичне или и нехотичне повреде шуме.

Од овога је начина бољи кад управа шума даде на свој рачун дрво оборити а само се трошкови извоза из шуме оставе купцу. Него је и ту конкуренција купаца обично мала па се као такви управу појављују трговци дрвари који у великоме купују а после појединим приватним на ситно продају.

Кад се дрва продају у великим партијама онда је најбоље да се продаја та изврши на јавној дражби. При продаји дрвета у мањим партијама (у појединим хватовима најцелисходније је да држава утврди таксу по којој ће продавати, да се неби дала могућност да се приликом том интереси купаца општете. Цена не треба да је нижа но што сам трг собом доноси, иначе би се великим јевтиноћом дрвета народ могао надражити на прекомерну неразложну потрошњу. Некима лицима давати по нижу цену него осталима није

целисходно, и само се може одобрити да се сиромашним општинама у непосредној околини шума дрво испод обичне таксе даје, да би се тако одбили од искушења да шуму краду.

6. Осим дрвета као главног производа шуме дају још и разне друге производе — дивљач за лов, смолу, лику, ограње, жир, пашу итд. Већина ових споредних производа подлежи у већине европских држава праву службености (сервитут), т. ј. лица или општине неке имају право да по шумама државним лове или купе оне споредне производе. У новије се доба тежи на то да се шумске службености укину сасвим јер су многе од њих (гулење лике, прикупљање лишћа, парење коре за смолу итд.) штетне по здравље самог дрвета а све отешчавају добру и просту управу шумом. Укидање службености бива тиме што се онима који су то право имали даје накнада према вредности њиховог права тог процењеној од стране особите комисије. Накнада се та може дати у новцу, или у некој годишњој количини дрвета или још најбоље у уступању неке земље или некога дела шуме имаоцима права службености у сопственост. У осталом има прилика где одкупљивање права службености не може бити у користи народноме газдинству па га ту треба оставити, нпр. право сиромашних околних општина да терају стоку у шуму на пашу, свиње на жир, прикупљање огранака итп. Наравно да у неродним газдинама ваља допустити употребу ових споредних производа шумских околних општинама све кад ове иначе и немају никаква права службености. Ваља само да управа шума предузме нужне мере да се том прили-

ком не учини штета каква шуми, да се дато право не употреби на зло.

Онде где споредни производи државних шума не подпадају под службеност никакву дају се они под закуп под условима који су нужни да са опстанак и добро стање шуме обезбеди. —

* Шуме чине врло знаменити део државних добара у већине европских држава. Аустрија има 5,460,000 ланаца државних шума (572 географ. миље), Пруска 7,115.284 јутара 870.389 про-крене или на други који начин примењене, 73.366 одређене да се даде у замени или при откупљивању. Русија има (по Тенгаборском) 123 милиона десјатина, или 69 процената све шуме у Русији припада држави. Француска (у 1855) само 1,171.000 хектара. Енглеска само 60.000 екара. — Наука о државним шумама као доменама развила се у Немачкој. Особито Рау ту има великих заслуга. У енглеској и француској књижевности не прави се разлика међу врстама домена него се о шумама и пољским добрима државним уједно говори, што је наравно морало спречити даљи развитак науке о државним шумама.

3. Државни рудници.

1. Рудници имају велик народно-економни значај по томе што дају материјал који је у народном газдинству преко потребан. Понеки од њих (рудници гвожђа, бакра, олова) имају велике важности и у политичком погледу у колико могу довести земљу у не зависан положај од страних држава при набавци материјала за убојни прибор. Понеки опет (руде злата и сребра) дају добра којима је трг цео свет и који се на тргу томе јако траже, — дају дакле добра којима се народно газдинство може врло пробитично послужити при међународној трgovини. Кад у народу

нема довољно капиталиста нити довољнога предузимачког духа с довољно потребнога рударскога знања и вештине — што све треба за рударско предузеће — ту је природним начином сама држава узимала те отварала знатније руднике. Свуда су скоро све државе имале а многе и данас имају својих државних рудника.

Државе су отварале и отварају руднике не само на земљи која је у приватној сопствености државној него и на земљи која је приватна сопственост држављана. Ово се чинило и чини на основу права сопствености које држава себи присваја на све руде и копове што су у земљи, другим речма што се сматра да је цела земља и све што је у земљи својна народа који на тој земљи живи а који се у држави као особеној личности изјављује. Ово се право тим лакше признало што рудне жице потичу испод врло многих земаља које су у сопствености различних лица па кад би сопственик неке површине земље имао права сопствености на ону руду која је испод његове земље а не даље и на руду која се даље жицом испод сопствености његова суседа повлачи, рударскога предузећа не би могло никако ни бити. Држава као представник целине има право да прпе руду ма она ишла испод ма чије сопствености на површини земље, па то право може или сама да врши или га дати приватнима. Кад га даје неким приватнима лицима онда се она обично за то особитом неком новчаном накнадом наплаћује (рудничком таксом). Доходак од овако примененог рудног права државног, где постоји, може

се свести под појам и начела таксе. Овде може бити говора само о рудницима које држава сама ради.

2. Док у земљи нема приватних предузимача са свима нужним условима за напредно рударско предузеће, дотле државни рудници имају смисла. Држава је тада као најкапиталнија и најинтелигентнија личност једина у стању да руде које су у земљи, доведе у народно газдинство. Има прилика да су они под руковањем научно изображенih и иначе честитих управитеља могли доносити државној каси и неки чист принос а још у много више прилика послужили су и служе народном газдинству као примерно индустрiјско предузеће, као права школа за рударску радиност. Али при свем том, кад се већ једном у земљи нађе капитала и довољно предузимљивости и знања техничкога, држава престаје имати разлога да руднике и даље у својој руци под непосредном управом задржава. Рударско је предузеће као и свако друго индустрiјско такве природе, да ревност приватнога интереса може знаменито да унапреди резултате његове. У тежњи да при индустрiјским предузећима са што мање трошкова што веће резултате постигне, приватна је делателност по правилу срећнија од државне. Из досадашњега искуства у разним државама зна се да државни рудници у опште врло незнатаан чист принос дају (премда има од тога и врло знатних изузетака). Држава својом радњом рударском није у стању да земљи осигура непрекидан трајашан и једнако снажан принос рудника (као што је то случај са шумарством њезиним); њезин задатак у погледу на руде може бити само тај, да се стара да руде, које су

већ у некој датој количини у земљи, не постану у следству неразложне радње изгубљене за народно газдинство, а то може она постићи — у колико је т. ј. могућно у опште да се постигне — полицајно-рударским прописима којих се и приватни предузимачи рудника држати имају. С тога се у новије доба држаје не лађају више нових рударских предузећа, а државне руднике који су се већ у руци државној затекли предају приватним у сопственост продајом или само под закуп. Под непосредном државном управом задржавају се само они који имају цел да послуже као школа за рударе.

3. Продаја државној грудини неког ма да се чини да је врло проста ствар опет се не извршује тако лако. У рудницима је обично уложен велики капитал, а држави је задатак да гледа да што је могућно мање штетује. Осим што велики капитал треба приватни се још уздржавају од куповине због неизвесности каква ће приноса рудник даље давати, због неизвесности годишњих приноса, колебања у цени осталог нужног прибора (нарочито горива) итд. Тако је обично тешко наћи купца који би држави дао пристојну накнаду за рудник а у исто време дао и довољно гарантије за даљу рационалну радњу. У овој тегоби лежи један од оних разлога рад којих државе задржавају руднике своје, у томе је даље такођер један разлог више што се у новије доба државе не лађају нових предузећа рударских.

У осталом продаја предпоставља процену рудника и капитала његова од стране продавца и од стране купца. При тој се процени узима погледа на

принос његов кроз што дужи ред година и погледа на принос који је у будућности вероватан. Готовина сирове руде и урађене процени се по тржиој цени њиховој. При капиталима који би се и на други кој начин употреби могли у случају кад би се рудник напустио, ваља урачунати бар ону цену коју би они у овој последњој прилици добити могли.

4. Давање рудника државног под закуп у толико се лакше извршити може у колико закупцу није нужно да има врло велики капитал. Да би закупац имао воље да се одлучи на разне поправке у начину радње и у опште на најрационалнији начин експлоатације нужно је да се закуп даде на што више година. С коришћу се овде може применити и давање под наследни закап. За самога је закупца много сигурније ако се уговором утврди да се аренда даје у неком извесном делу од чистога приноса радње, или бар ако се утврди да ће сразмерно мање аренде платити у колико овај принос падне испод неке извесне границе. Званичним контроловањем економнога покретања радње може се држава довољно осигурати од могућних злоупотреба утврђених услова ових.

5. Почек рудници у опште представљају и требају велики капитал то је тим потребније да се управа државних рудника — горе има разлога да ови постоје — удеси што је могућно целисходније. Пре свега ваља за то званичника који су рударство по најновијем његовом развитку изучили и који су упознати и с начелима науке о народноме и државноме газдинству. Свако окно има свога старешину — окнара, сваки рудник свога управитеља, коме се при-

додаје рачуноводитељ и касир (у једноме лицу). У малим земљама могу поједини рудници стојати непосредно под највишим надлежателством рударским — (одељењем рударским); у већим земљама рудници једнога краја (једног округа, провинција итд.) стоје под једном заједничком окружном управом рударском а ова под главном управом. Званичнике који непосредно рукују радњом у појединим рудницима добро је учешћем у чистоме приносу од радње интересовати за што боље резултате ове последње.

У европским државама званичници државних рудника уједно се примењују и при полицајно-економном контроловању радње по приватним рудницима. Али се то показало нецелисходно јер управа државним рудницима — као чисти финансијски орган — има да се упусти у конкуренцију с приватнима рудницима па дужности њезине као контролора и као конкурента могу ту лако у сукоб да дођу особито кад су званичници државних рудника иначе интересовани да конкуренција та њима у корист испадне. С тога се у новије доба препоручује да се полицајно-економна контрола преда нарочитим полицајним званичницима.

6. Начела за управу државним рудницима налик су на начела за управу пољским добрима државнима. Док су руци државној ваља радити да од њих што већи принос дође, а у исто време гледати да се без губитака, или где су ови неизбежни, са што мање губитака по државну касу преведу у руке приватним предузимачима. При томе ваља нарочито поменути да мањак приноса неког рудника (дефицит) не може бити још сам по себи меродавна чињеница при одлуци

коће ли се рудник одмах продати и по коју цену. Управа ваља да се нарочито обазре на могућност бољега приноса у следству с постојанством и издржавњем настављенога рада, у следству каквог неког јефтинијег начина производње итп. а осим тога и на положај раденика који су до сада у државноме руднику заслуге налазили. Може бити даље прилика у којима управи рударској ваља за неко време и наставити радњу и поред дефицита.

У осталом правила за економно управљање државним рудницима изводе се из науке о рударству у опште. Правила се та односе на начине којима се пријам рудника увећати може, како се расходи његови на што мању меру свезе са штедњом по разним правцима радње, како се осигурува трајашност послова у окнама, како је најбоље послове према датим месним приликама уредити и напослетку како се рачуновођство најцелисходније уређује. —

* Од европских држава Француска и Енглеска немају државних рудника; многе руднике има Русија, Аустрија, Шпанија, Шведска и др. У Русији су државни рудници донели у 1862. чиста приноса 2,108.844 рубље, у 1863. 2,307,462 р., у Аустрији у 1862. скупна приноса 40.000.000 ф. чиста 1,385,000 ф. Многи аустријски рудници држави раде се с дефицитом. Капитал уложен у пруским држ. рудницима износи 7 милиона талира; у 1862. дошло је 2,835.327. скупнога а 260.789 чистога дохотка.

4. Индустриска предузећа државна.

1. Индустриска и трговачка предузећа државна увршћују се од чести у регале (пошта, телеграфи, гвоздени путови, кузница), од чести у начине на које се посредна пореза или пореза на потрошњу купи

(монопол дувана и соли). У групу приватно-привредних извора за државни доходак спадају само она, које држава предузимље да би њима набавила себи неки чисти доходак.

Од пређе се (нарочито у 18-ом веку) мислило, да држава треба да сама предузме највећа и најважнија предузећа индустриска. Али се и онда није тражило то из приватно-економних назора т. ј. за то што би као отуда долазио неки велики принос државној каси, неговиште из народно-економних побуда, што се мислило да се тиме отвори пут земаљској индустирији или да се земља доведе у положај да не мора нека добра на страним трговима куповати. Уменост оваке тежње не може се порећи али је с њоме скопчана велика опасност да држава претера меру и промаши цел као што су доиста понеке државе предузимале и такве радње за којих у земљи природних услова није био. Данас се предпоставља да се при оснивању нових грана радиности оставља приватној предузимљивости слободна иницијатива. Држави се по правилу не одобрава да предузимља индустриске и трговачке радње, нарочито не кад јој је при том цел просто чиста добит. Државна индустриска предузећа појављују се данас само као изузетак, и то онде где држава при израђивању и набављању неких преко потребних јој производа не може да се на приватне предузимаче ослони ипр. при фабрикацији барута, оружја, убејног материјала у опште, при штампању државних закона, актова званичних итд., и онде где такво предузеће служи као школа за живописну и техничку вештину у опште, а нарочито где општи

народно-економни интереси ишту да неко предузеће постоји што се приватном радњом или не може никако ики не тако добро предузећи и вршити (пошта, телеграфи, гвоздени путови итп.).

* Државе су најпре предузимале оне индустриске радње које су скопчане биле с радњом на доменама; тако парочито печење ракије, пиваре, воденице (у новије доба парне млинове) пигљане, стругаре, итд. Од државних фабрика на углед **најдуже** су се одржале и најбоље показале фабрике од порцулана (француска државна фабрика у Севру са слављеним производима својим, пруска у Берлину, аустријска у Бечу, саксонска у Мајсену, баварска у Нимфенбургу итд.). Уз многе од њих постоје школе за пртање и живопис. Осим тога има у више држава фабрике за простирике (Белгија, Француској, Аустрији) за свилене и вунене матераје (аустријска у Линцу) итд. Од државних штампарија особито је највећа аустријска у Бечу у Француска у Паризу. Све штампарије државне имају већином дефицијта, јер за штампање државних ствари не примају пакнаде. Српска државна штампарија јако је унапредила свој рад последњих година.

5. Лов и риболов.

1. Лов и риболов у толико се појављују као самостални извор за државни доходак, у колико они нису у свези с каквом доменом државном него у колико они излазе као право државе на лов по свој земљи и на риболов по свима рекама. Држава оснива ово право на томе што је она целина у којој се сви држављани и сви поједини ктугови њихови као у једној скупној личности појављују. Од све земље на којој друштво неко станује сопственик је скуп свију чланова који то друштво чине, а скуп је тај описан у држави. С тога се ово право лова по свој земљи и

риболова по свима рекама, што га држава као *држава* има, звало од пре, а од чести и данас зове *регал лова и риболова*.

Право лова на земљи и по шумама које припадају приватним државњинима не може држава сама непосредно извршивати; тако исто и право риболова. С тога је најобичније да их даје под закуп (аренду). Тако је аренда облик у коме држави долази доходак од лова и риболова. У новије се доба аренди од риболова врло целисходно даје карактер порезе на занат рибарски (аласки).

2. У осталом овде је још најважније питање да ли није целисходније да држава напусти сасвим право лова па да га преда појединима или општинама. Главни разлог који се противу оваког корака наводи у томе је што би слобода лова лако довела собом савршено утамање дивљачи. Али се опасност ова може дољно предупредити згодним полицајним мерама предузетим за штедњу дивљачи. Па почем је упражњавање права државног на лов по земљи и шумама које нису у њезиној приватно-правној сопствености скопчано с великим незгодама по приватно-правне сопственике тих добара, и почем принос од лова државној каси у опште није тако велики да претеже незгоде скопчане с оним извршивањем права на лов: то је боље да држава где нема права тог никако и не тражи да га има, а где га има да га преда сасвим општини. На својим сопственим добрима и у својим шумама држава може наравно задржати себи искључно право лова.

* На истим основима на којима се оснива право риболова, оснива се и право државно на испирање злата у знатоносним ре-

кама, прикупљање бисера по потоцима, драгог камења итд. Где добра ова у незнатној количини долазе ту се експлоатација њихова обично даје под аренду. На тој мисли о државној надсопствености оснивају се и права на експлоатацију руда и ископних (соли, угљена, асфалта, петролеја итп.) која су се сва у старијег научи финансијској схватају у појам регала. Под регалом руда разумевала су се у старије доба сва права које држава било у административном било у финансијском погледу има. Рау је огледао да тај појам рапчиши па је направио разлику између државнога права на надзор рудника искуплоатације руда од реала руда. Под овим последњим он разуме, право државе да од рударске радње набави себи доходак неки било што посредно обраћају руднике било што од приватних рудника узима данак неки. "На ово Л. Стайн добро примећава да за непосредну експлоатацију својих рудника државе не треба регалнога права, а оно што од приватних рудника наплаћује опет није регал него данак пореза. Рударство постаје само онда регал кад држава задржи себи искљуко право да неку руду обраћаје (нпр. драге метале као што је у Аустрији по закону од 1843). — У осталом све дажбине од приватних рудника могу се поделити у три групе: Прву групу чине таксе за подарење права па рударску радњу; такса се ова размерова по просторији рударских поља. Другу групу чине порезе на радњу рударску, које су се обично у десетку — и то или у сировоме металу или у новцу — давале; трећу су групу састављале таксе за надзор државни. Ова система често јако заплетених дажбина од рудника прво је обновљена у Француској у 1818. Ту се сад рударска предуземља сматрају као и свака друга предуземља индустријска. Пореза је двогуба: најпре се узима стална једна пореза (*rédevance fixe*) којој је пореска јединица квадратни километар површине, а осим тога пореза од чистога дохотка (*rédevance propositionale*) којој је стопа пореске 5%.

6. Дохотци од наслеђа и од добара без сопственика.

1. Држава као општа личност има право да наследи она добра која иначе немају никаквог правног

наследника као и добра која иначе без сопственика остану. Ово право постаје извор за неки доходак државни којега је притицање врло несигурно, те се и доходак тај мора сматрати као изванредни. О управи оваквих привређавина не може се ништа на по се и у опште говорити. Ако су добра, која овако држави припадну; у облику новца, онда се стављају у пријам државне касе у ономе месту, где се приме; ако ли су у облику каквог другог капитала за производњу, онда се стављају под управу државних добара.

В. Регали.

1. За регал се обично каже да је он „свако оно право државно које држави неки принос доноси,“ или и као „извор за доходак који држава искључујући или и само ограничавајући страну конкуренцију ужива.“ Па се према томе говорило и говори о регалу руда, шума, лова, риболова, о регалу соли, дувана, барута, ковања новаца, лутрије, поште и многим другим. Али се већ на први поглед опазити може да се сви ови разни предмети не могу свести под једно начело. Кад држава у облику монопола производње или продаје соли и дувана порезује потрошњу а посредством ње и рад, то је очевидно нешто сасвим различно од регала поште или нпр. регала ковања новаца. Доходак од рудника државних или од рудника приватних сасвим се управља по другим начелима, а не по оним по којима нпр. доходак од поште и телеграфа. Што су се тако с натером доводили под појам регала извори за доходак држави врло различне природе, то је природним начином довело собом те се у научи о

регалама није могло доћи до простих јасних начела за управу њихову. С тога се појавила потреба, да се замршени и несигуран појам регала расчисти и јасно изведе па се по новијем правцу финансијске науке као регали сматрају само она народно-економна предузећа државна које држава из народно-економских а не из финансијских призрења предузети мора. Таквих регала нема много. Они су регал поште, телеграфа, регал ковања новаца, гвоздених путова и лутрије.

* Појам о регалу врло је неопредељен у науци. Што је тако томе су криви нарочито Немци својом теоретичном и практичним финансијством. У Француза и Енглеза тог појма и нема. У њих има просто пореза на већину оних предмета који у Немачкој потпадају под тако називани „регал“ (шећер, дуван, со, барут итп.) или се бар дажбине њихове своде под појам пореза; а остали предмети регал чине у њих самосталне административне кругове (пошта, ковнуца, управе представа за саобраћај (гвоздени путови). У Немаца Рау заступа старији научни назор о регалу, Л. Стјан овај новији. Умфенбах своди регал и таксе под један појам.

2. Из онога што је напред казато да су регали, може се извести главно начело за управу њихову. Држава има регале за то што то народно-економни интереси ишту, па по томе управи њиховој не може друго шта главно бити, него да гледа да се интереси ови што савршеније и потпуније намире. Управљајући регалима држава може ићи за чистом неком добити из тих предузећа само утолико уколико се тиме намирење оних народно-економских интереса у опасност не доводи. Држава је дужна да предузећа та врши све кад би с тиме и неки мањак (дефицит) за касу скончан био.

Отуда регали као финансијски извори немају толиког значаја, напротив имају све то веће важности с гледишта административнога као установе, којима држава народно благостање унапређује.

1. Регал поште.

1. Пошта је установа којом се хоће да осигура редовно саобраћање људи (посредно писмима и непосредно путовањем). Саобраћај је људи најснажније средство за цивилизацију, за материјални и морални напредак народа. Држава не може осигурање овог главног услова за напредак народно-економни оставити на вољу приватним предузимачима, она се сама мора постарати за то осигурање, па с тога и има регал. Приватни предузимачи пошта врло би лако могли доћи у искушење да општи интерес, коме пошта треба да служи, ставе испод свога приватнога, па да нарочито високим ценама услуга, које пошта саобраћају чине, саобраћај овај управо отешчайу. Осим тога, поред приватнога предузећа поште, руковођенога чисто приватним интересима, могле би многе важне али иначе неплаћане линије за саобраћај остати без поштанске свезе. Даље, нарочито саобраћај преко писама иште да предузимач поште даде довољно гарантије да ће се тајна писама поштовати. Ове гарантије не може у оноликој мери дати приватни предузимач у колико може то држава сама. А на послетку нема ни иначе никаква разлога по коме би се могло очекивати да ће приватни предузимач онако исто добру пошту са мање трошкова обржавати, јер и он ту мора радити преко плаћаних званичника.

Држава којој је дужност да се стара о унапређењу општих интереса не само има право да поштује у своје руке, него је и дужност њезина да поштује у земљи установи и да је обдржава.

2. Главна тежња управи пошта ваља да је: да се што потпунија мрежа поштанскога саобраћаја за лица и за све облике саопштавања по целој земљи изведе, са саобраћајем по страним земљама у свезу доведе, и да се саобраћај тај што редовније и сигурније, брже и са што већим годностима за народ врши.

Онде где никако нема праве потребе редовнога саобраћаја или где се овај сасвим потпуно и сасвим сигурно постићи може приватном предузимљивошћу, држава је ту ослобођена од горе поменутога задатка. Оно је прво нарочито случај при транспортују еспана у великој количини; ово друго при саобраћају у мањим круговима нарочито по варошима где приватни возиоци могу потребу ту врло добро намирити.

Излагање правила по којима пошта треба да је уређена и начела по којима треба да ради, иде управо у научу о управи државној. Финансије се поштанска управа тиче тек уколико управа та може имати утицаја на примање и издавање, на мањак или вишак у приносу поште као економног предузећа државног. С тога је и финансијској науци потребно да баци погледе своје на главне моменте поштанске управе.

Главни су предмети поштанскога саобраћаја: 1. писма уз која се узимљу и новине и друга разна штампана доставлења (огласи, позиви, циркулари, мустре, брошире); 2.) путници с оним делом добара која обично уз лица иду (путнички пртњаг); 3. пренос оних

добара која индивидуалном животу припадају (мањи пикети, аманети). По томе управо има три врсте поште: пошта писама, путника и аманета.

3. Све се ове поште слажу међу собом по своме главном задатку, т.ј. управа сваке од њих мора ићи на то да свако место у земљи скончча редовном и сигурном свезом са свима осталима. Али се природе предмета њихових међу собом разликују, па се по томе и њихове посебне управе у појединостима својим разликују. Оне све истине стоје под једном главном управом али се опет сматрају као самостални делокрузи, а овај самостални положај морају тим пре заузети што је саобраћај већи и живљи.

Знатна је разлика између поште писама с једне и поште путнике и аманета с друге стране у томе, што прва непрекидно редовно мора полазити и долазити, а у оне друге не мора то бити тако непременично редовно. Према овоме и таксе се при свакој од њих друкчије уредити имају.

4. Што се тиче таксе за оправљање писама или тако назване поштарине (porto), ту и с народно-економних и с финансијских разлога ваља се држати правила, да поштарина та што мања буде (начело Роланд-Хилове системе). Јер људи ће се само тако поштом служити, ако оно што пошта за отправљање писма иште не превазилази вредност коју има само саопштавање за онога који га чини. По томе што је поштарина већа, све ће се мање писама иа пошту предавати и с друге стране, што је поштарина мања то ће се и више писама пошти доносити. А почем се трошкови поште не разликују јако било да је саобра-

ћај слаб или јак то и финансијски разлог иште да се поштарина онако нико стави, како ће се услед на-
множеног броја писама трошкови управе поште писама сигурно покрити моћи.

5. Колико ће се таксе у име нахаде за услугу коју држава отпраљајући писма чини, платити, то се утврђује законитим путем у поштанској тарифи. Ова треба пре свега да јасно и просто написана и да је свакоме приступачна.

Најприроднија је основа по којој се поштарина размерује, тежина самога писма: узме се т. ј. нека извесна тежина писма као јединица (просто писмо) па се према њојзи остале тежине писама поделе у категорије и за сваку одреди поштарина. Друга је основа за размеривање поштарине дужина самога пута који писмо прође, и управо се на први поглед чини да ништа није природније него да писмо тим већу поштарину плати што се на већину даљину носи. Али се искуством потврдило да само носење или путовање писма не стаје толико трошка, колико сам акт примања и издавања писама. С тога се истина и даљина задржала као једна од основа за разрезивање поштарине, али се своди тек само на неколико разлика, на што мање поштанских појасева или кругова (рејона).

У најновије је доба особито употреба поштанских марака веома олакшала управу поште писама и трошкове јој смањила, а с тиме с друге стране дала могућност, да се и поштарина писама још ниже обори те саобраћај писмима ојача.

* Проста тежина писма у Француској изиоси $7\frac{1}{2}$ грана у Аустрији и Немачкој $16\frac{2}{3}$ грана (1 лот), у Енглеској 1555

гр. у Србији 5 драма (близу 16 грама). — До скора су поштаника тарифе биле доста замршене јер се узимала и мала разлика у тежини у призрење и јер се постављало више појасева поштанских према даљини места па по њиме различна поштарина удараја. Нов се правиц у овом погледу отпочео у Енглеској Роланд — Хиловон реформом, којом су се различне поштерине по појасевима (рејонима) укинуле и за сву земљу ударила једна поштерина за писма просте тежине. та је поштарина у Енглеској 1 пени (20 пар). Уз то су се реформом том укинуле све поједиње повластице на неплаћање поштарине! поставило се начело да сваки без разлике нера да за писмо које шаље плати. Од 1859 неплаћена а на пошту предата писма не отпраљају се. За олакшање предавање писама на пошту издати су особити жигови, марке (stamps) који је сваки могао набавити и у готовости држати, Управе је поште спровјала и куверте жигом снабдсвене па их у продају увозила, За овим римером енглеске управе пошта пошла и више или мање и у свију осталих држава европских. тако у Русији постоји од 1843 за сву земљу једна поштарина на проста писма од 10 копјејака; у Француској 20 сантима, У Немачкој и Аустрији (по немачко-аустријском поштанском уговору) нашло се за целисходније да се слави поштарина али дасе разнеривање и по даљини задржи; тако се ту плача за проста писма на даљину до 10 миља 3 кр. (20 пар), до 20 миља 6 кр. преко 20 миља 9 кр. (60 пар). У сев. Америци до на даљину од 3000 енгл. миља (652 геогр. миља) за проста писмо 3 сента (од прилике 30 пар), на даљину преко тога 6 сента. Ова одступања од енглеског примера учињена су које што велике просторије разних држава доиста не допуштају да се за сву земљу и на све даљине усвоји једна поштарина, које што би се иначе у приносу пошта показао врло велики дефицит који иначе није могућно покрити.

6. Главнија правила којих се при оправљању писма придржавати ваља ово су:

а.) Писма којих поштарина хоће непосредно да

се плати ваља да прима нарочити званичник у коме се може поуздана имати. Примајући званичник је опрезан да одмах на њима назначи колико је поштарине по тарифи наплаћено. При писмима која су снабдевена жиговима (маркама) поштанским ваља пре него се одправе испитати да ли је наплаћена онолика поштарина колико треба. Мањак се наплати од онога који писмо прими.

б.) Онима који предају писма на пошту ваља да се остави на вољу хоће ли платити поштарину или не. При утврђивану поштанских уговора са страним државама треба утврдити да се и писма која се на страну шаљу не морају унапред платити (франкирати).

в.) Да би се посао што простије удесио, то се сва писма која су управљена на неки крај слажу у један завешљај или стављају у једну вређу која што је могућно даље неотварана путује, те се у главноме поштанском месту онога округа или краја отвара и писма по појединим местима на која су управљена у ред доводе. При овом се полу опет прегледа тачност наплачене поштарине.

г.) На свакоме званично запечаћеноме пакету писама забележи се колико их на број има и колико део пакет тежи. Записивање сваког писма понаособ у један списак којегасе копија с пакетом шаље није целисходно, јер даје сувише много посла а не увећава много сигурност писама.

9.) Свакоме се пакету додаје и рачун о подели поштарине међу дотичним поштанским областима.

е.) Потпуну сигурност да се писмо предало ономе

на кога је управљено може се имати само писменом потврдом овога последњег да му је писмо предато. Ово захтева наравно више посла од стране поште па се с тога може предузети само за особиту једну наплату, поштарина за забележена (рекомандована) писма.

ж.) За сваки губитак који је дошао не кривицом онога што је писма на пошту предао, пошта одговара.

* У новије се доба посао управи пошта јако олакшао завођењем само једне поштарине за сву земљу или бар задржавањем што мањих разлика по тежини писма и по даљини места. А нарочито је установом поштанских марака велика олакшица учињена. И разрачунавање поштарине којој области поштанској припада данас је простије уколико се оно уређује на основи искуством потврђенога мишљења да се на свако писмо из једнога места у друго, одговара писмом на овога последњег и да се на плаћено писмо обично плаћеним одговара; па по томе што са плаћених писама дође то иде каси оне поште где се писмо платило.

7. Што се тиче поште путника и аманета, то где саобраћај није врло жив и врло редован, ту држава може и треба да приватне предузимаче задобије за остварење средстава за тај саобраћај. Држава на ту цел прави с приватним предузимачима особити уговор у коме се с једне стране утврди шта је дужност приватнога предузимача у погледу на одржавање редовне или и нередовне свезе на извесној некој линији, а с друге стране даје му се извесна нека повластица нпр. да се сви путници који том линијом путују морају служити коњима и колима приватнога поштара те линије, осим само кад путују на својим сопственим колима итп. Ова се повластица даје да

би се предузимачи накнадити могли за трошкове које имају држећи кола, коње и момке у преправности. Да би се овим предузимачима неки доходак осигурао обично се још и ове мере предузимљу: 1). Узакони се да свако предузеће којим би се ишло на отпраљање путника и аманета на једној линiji поштанској, мора најпре потражити нарочитога дозволења од власти а предузимачу поште дати неку извесну накнаду. 2.) Узакони се да се омањи пакети не смеди друкчије него поштом отпраљати.

У новије доба од како се саобраћај поче служити гвозденим путевима и ватрењачама постала је потреба да се и пошта писама на тим линијама с овим предузимачима скопча. Ту је држава особитим уговорима или постављањем особитих услова при давању дотичних повластица, сачувала себи право поштанској регалу у колико се он поште писама тиче. При свакоме возу на гвозденоме путу имају особита једна кола определена за пошту; с њих се на местима која воз додирује писма примају и издају, а за време воза у ред доводе. Тако је исто и на ватреначама остављено место за пошту.

2. РЕГАЛ ТЕЛЕГРАФА.

1.) Све што се као разлог регалу поште наводило пуно важи и за регал телеграфа. А један нарочити разлог у томе је што се саопштавања која се телеграфом чине морају наравно отворена предавати, па да ће се садржина његова као тајна поштовати томе може довољно гарантије дати само једна држава. Осим тога само је једној држави могућно да установи

телеграфску свезу и с оним местима и по оним линијама које се слабо плаћају а у више него једноме интересу народноме је да се мрежа телеграфа што потпуније у земљи изведе.

2. У новије се доба врло често појављују назори, да и подизање гвоздених путова ваља да се прогласи за државни регал. Гвоздени су путови доиста веома поуздано средство да се економни живот и уопште култура у некој земљи развије. Али они опет носе у главноме карактер индустријских предузећа те их је боље оставити приватним предузимачима. Само онде где приватним предузимачима није могућно саградити неки гвозден пут а с друге стране интерес народнога газдинства или какви стратешки обзири ишту да се он построји, треба држава да се сама тога послати. Једном већ саграђени гвоздени пут државни иде у категорију државних добара, само се при управи с њиме мора увек у погледу имати да су народно-економни обзири много важнији од финансијских, па гледати да се што низом тарифом саобраћај што више развије, ма држава и не имала никаква превишћа.

3. РЕГАЛ КОВАЊА НОВАЦА.

1. Под регалом новца разуме се искључно право државе да новце кује. Излагање начела по којима то бива спада у науку о управи у опште; али регал ковања новца спада и у науку финансијску, јер су новци производ ковница, а ковнице носе карактер индустријскога предузећа које има своје

трошкове (расхода) и накнаде тих трошкова (доходак). —

Разлози регалу ковања новца леже у томе што сигурност и живост обрта захтева да се права чистоћа и тежина драгога метала у некоме новцу са свим поуздано знаде, а за ту чистоћу и тежину нико не може дати довољна јемства осим саме државе.

2. Некада се регал ковања новца сматрао чисто с финансијске стране као обilan извор за државни доходак; данас се он сматра само с народно-економног гледишта као предузеће које држава у општем интересу мора да врши. Отпрем је финансијска страна овога регала толико излазила на видик да су је и на зло употребљавали нарочито кварењем новца, лошијим ковањем итп.; данас је већ у опште признато начело да држава не треба да тражи да има неке добити од ковања новца него највише да сме радити да се наплати за трошкове при ковању. Ово је наплаћивање бивало и бива посредством ковничкога или новчарине, т. ј. тиме што се новцу законом даде нешто већа вредност него што је доиста има. Али је ово узимање ковничкога врло незгодна и управо опасна ствар јер чини те метална вредност новца није сигурна а непоузданост за цело много више стаје народно газдинство него што износе трошкови око ковања новца. С тога се у новије доба иде на то да се и ковничко сасвим укине па да држава кује и издаје новце по њиховој правој металној вредности. Него ово вреди само за главне земаљске новце; ситни новци чине ту изузетак. Природа ситних новца доноси собом да они по некој више или мање номиналној

вредности теку и топо правилу по вредности, која је од праве унутрашње тим већа што је новац ситнији. Ту су државе тако рећи принуђене да ситан новац по нешто лакшем размеру кују него што је главни земаљски новац, па су државе од вајкада на ковању ситног новца највише и добивале.

По томе као финансијско начело за ковање новца могло би се поставити: да држава главни земаљски новац кује у што је могућно већој тачности а на свој трошак, па издатак овај да гледа да покрије оним што јој при ковању ситнога новца као добитак долази.

3. Регалу ковања новца може се прибројити и регал новца од хартије. Новац је од хартије запис који оптиче за то што је држава законом обвезала све држављане да га као закониту посредницу обрта примају. Само држава својим ауторитетом може дати запису некоме значај новца. У томе леже природни основи регалу новца од хартије. Али ни мало нема основа мислити да издавање банкнота спада под овај регал. Банкнота оптиче за то што обрт има вере у онога који је банкноту издао, а у кога год обрт хоће да има вере тај може издати упутнице на округле суме и које ће се металним новцем исплатити чим се дотичној каси поднесу. Нема дакле никаква разлога разлога да се издавање банкнота под регал узме.

Од регала новца од хартије држава не може да има никаквог непосредног доходка осим ако у изванредним приликама дозволи каквој банци да изда банкноте којима држава даје течaj на силу, па се за то наплати. Иначе се корист држави од овога регала

састоји у томе што њиме може да прпе свој државни кредит. Начела за управу овим регалом изложена су у државном кредиту.

* У Енглеској још од времена Карла II. (1666.) држава сама носи трошкове ковања новца. Ко донесе ковници 1 унију злата добија од ње у кованоме новцу 3 ф. стерл., 17 шилинга и $10\frac{1}{2}$ пена, а у овој суми има право једна унија злата. Него обично бива да се злато доноси и предаје Енглеској банци која се после стара о његовоме ковању, а доносиоцу она даје за унију 3 ф. ст. 17 ш. и 9 пена, дакле $1\frac{1}{2}$ пен. задржава за себе и као интерес на издату суму за оно време које она мора чекати док јој се злато у ковници искљује.

У ковници у Сиднеју наплаћује при року чекања 20 дана $1\frac{1}{6}$; индиско надлежателство $1\frac{1}{9}$ при златним а $2\frac{1}{9}$ при сребрним; у сев. Америци наплаћују се $\frac{1}{2}\%$, у Француској $\frac{1}{4}$ и $\frac{1}{3}\%$ у Пруској $\frac{1}{2}\%$.

Регал лутрије.

1. Регалу су овоме главни разлоги у томе што људи у опште имају наклоности да срећу кушају, да се коцкају, што је коцкање по народно газдинство опасан појав и што је маса народа у опште врло слабо позната с рачунима вероватности на којима се оснива однос па између улога и добити па приватни предузимачи могу ово незнაње да на своју корист злоупотребе. Ако су дакле у опште допушта да један начин коцкања треба да је слободан (јер би иначе људи недозвољеним путем гледали потребу коцкања да намире), то руковођење тога коцкања ваља да се преда држави као регал. Остало што се наводи за оправдање регала лутрије слабо шта вреди као нпр. и навод да се тиме појединим привредницима доводи

повећи капитал у сопственост те могу бољи привредни положај и значај заузети итд.

Али ни онај главни навод није довољан да оправда регал лутрије. Регал се овај не само не може држави као извор за доходак препоручити, него се — почем обичне лутрије: класна а нарочито још бројна или генуеска деморалишући утичу на народ све кад њима и држава рукује — у самој ствари желети мора, да држава забранивши приватним предузећа лутријска из моралних призрења и сама их се не даља.

Највише још да се може допустити да држава има интересну лутрију т. ј. такову при којој се улог не губи него само интерес на тај — јер се при њојзи нагон к коцкању окреће у штедњу самог улога који никако не пропада, дакле у штедњу неког капитала.

* Већина старијих финансије сматрају регал коцкања као нужно зло (Јакоб, Малхус). Рау му је савршено и по начелу противан. Међутим он говори само о класној и бројној лутрији; интересну не узима у призрење. За ову се последњу као „једини рационални облик лутрије“ изражава Л. Стјан.

III. Так се.

1. Држава радећи према задатцима својим нужним начином ваља да има неке извесне органе и установе којима ће те задатке своје постизавати (н.пр. осудове, полицију, друмове, скелу итд.). Да оваки органи и овакве установе постоје то је интерес целине народне (јер је интерес народне целине да се државни задатци постигну а ови се без њих постићи не могу), па се с тога они у крајњем случају и из-

државају о трошку целине. Али је очевидно да они више служе интересу онога држављанина који се њима непосредно служи него интересу оних који се њима никако непосредно не служе, па је право да онај и више допринесе к издржавању њиховом него ови последњи. Тако је исто право да к издржавању њиховоме нешто више допренесе и онај држављанин који буди којим начином даде повода делателности, па по томе и издатцима неким, буди каквог органа државног. Оно што држављанин даје као надахну за то што се послужио неком установом или што је рад њега каквак орган државни акт неки учинио, зове се такса.

2. Таксе су врло налик на исплату за приватну услугу неку, али се од њих разликају тиме, што држава даје своје установе приватнима на употребу и има органе који на дати им повод од стране приватних делају, не за то што тиме хоће да набави себи дохотка, него што је ради постижења својих највиших задатака обvezana то да чини. Другим речма, држава би морала да има извесне неке органе, (судове, полицију итп.) и установа (нпр. друмове) и онда кад држављани који се њима непосредно служе не би били у стању да и најмање што допринесу к издржавању њиховоме.

Из овога се изводи главно начело за таксе. Оне не смedu т. ј. бити тако велике да величином својом одбијају држављане да се органима и установама оним не служе све кад с тога не само неби никаказ превиша преко трошкова долазио него кад би се управо и мањак показивао.

3. У разним државама има врло разних такса како по предмету на који се ударају тако и по величини и по начину на који се подижу. Нити се свиданци што у разним државама носе име таксе, могу строго подвести под научан појам и начело такса (н.пр. таксе на обрт капитала, штемпла на менице, облигације итп.). Још су подељена мишљења и о уместности такса. Најзнатнији је навод противу њих да не одговарају ономе што се од данака тражи па да се с научнога гледишта оправдају. Таксе се т. ј. у много прилика наплаћују више случајно, не по способности држављанина да плати, него по значају одношаја у који према држави дође служећи се њезиним органима и установама; осим тога таксе ако су иоле мало веће, отешчавају сиромашној класи употребу неких државних органа и установа. Најзнатнији навод за одржање такса: што би, почем сви држављани треба једнака права да уживају и једнаке дужности да сносе, — неправедно било једнако оптеретити онога који се непрестанце неким државним органом непосредно служи као онога, који се њиме никако не служи. Практична финансија нарочито за то изјашњава за таксе, што су оне, нирочито неке од оних, богати извор за доходак државни.

4. Таксе можемо свести у ове три групе: 1.) таксе које се дају за употребу неких државних установа; 2.) таксе које се дају за услуге неких државних органа; 3.) таксе које заступају место пореза.

1. ТАКСЕ ПРИ УПОТРЕВИ ДРЖАВНИХ ОРГАНА.

1. Државне установе истина постоје (као што је напред поменуто) у интересу целине, али многе од њих (нарочито јавне грађевине као друмови, путови, канали, ћуприје, скеле итп.) имају очевидно много већег месног (локалног) значаја, а непосредна корист мере ономе ко се њима непосредно служи. С тога има разлога да се од онога који непосредно ужива неку корист од оних установа потражи да плати неку таксу. Разлог је овоме сасвим изван сваке сумње нпр. при гвозденим путовима државним, при скелама итп. Напротив што се тиче таксе на друмове (попутине) питање о њиховој умесности још није сасвим решено. Једни држе (Л. Стайн) да корист од ослобођења од таксе за употребу друмова и ћуприја иде већином бар предузимачима превоза добара а не целини народне производње као што се то обично мисли, да ослобођење од те таксе не појевтињава добра, да даље нема разлога за што би се једнако порезом оптеретио држављанин који се никако друмом не служи и онај који се њиме једнако елужи. Други опет (Рау) држе, да превозиоци попутину урачунају у цени своја добра, и да ће онде где се та попутина не плаћа цева добрима толико мања бити, те им и прођа боља бити. Онај први одношај доиста је могућан онде где постоји монопол или бар јако ограничена конкуренција превоза добара; овај други онде где је слобода конкуренције. Узимајући да је ова последња оно чemu тежити треба и узимајући даље у призрење како плаћање ове таксе доиста незгодно пада саобраћају и најпосле да је принос такве таксе обично пезнатац,

морамо се изјаснити да је целисходно да држава подизање таксе на друмовима сасвим напусти.

2. Онде где се попутина хоће да задржи ваља се придржавати ових правила: а.) Тарифа таксе треба да је просто и јасно састављена и удешена, величина таксе да је одређена према даљини пута и тежини товара, а на сваки начин да је што инђа; б.) подизање таксе да је што простије и лакше; с овог призрења ваља дозволити да се одмах може положити попутина за целу дужину пута којим се мисли прећи; в.) у извесним неким приликама таксу никако и не тражити нпр. при превезу мртвца, шмркова за гашење пожара, из народно-економних призрења при провозу сватова, провозу ћубрета на њиве, из финансијских при провозу војске, поштанских кола, званичника кад по дужности путују.

Подизање попутине врши се или преко плаћених друмара или се оно даје под закуп (као у Белгији, Енглеској). Првима се одређује плата према послу који имају, према суми коју на име таксе од путника и превозника скупе. Од злоупотребе од стране закупаца чува јасна и проста и како треба обнародована тарифа.

3. Кад приватни предузимачи (приватна друштва, општине) начине о своме трошку пут неки, њима се не може одрећи право да од оних лица, која хоће њиховим путем да се служе потраже неку најнаду. Ово је начело признато и изван сваке је сумње при подизању гвоздених путова; ту нико не сумња да личност која је гвоздени пут саградила има право да наплаћује таксу за превоз путника и добара. Па то исто

начело важи и за друге путове које приватне личности граде. Наравно држава која има дужност да чува и негује народно-економне интересе има право да уреди тарифу попутине на приватним путовима (било гвозденим или обичним) и да контролује њезино извршење. Уз то држава из истих разлога задржава право да реши хоћи ли се издати допуштење на грађење некога пута или не.

4. На нижим ступњима народно-економног развијеног народа још није јако новчан те и државна каса нема довољно средстава на расположењу, друмови се праве и одржавају кулуком општина које су у околини. Кулук је услуга у личном раду при каквој јавној грађевини, коју је држављанин принуђен да чини без икакве непосредне накнаде за то. Њему је у главном ово разлог: од друма неког највећа непосредна корист долази члановима оних општина које су у непосредној околини његовој; кад би се друм тај направио о трошку државноме па такса при употреби његовој подизала, општине би те — почем се њиме сразмерно највећма служе — имале сразмерно највећу суму таксе да плате. Почем је народ уследству писко развијеног народног газдинства још у слабом новчаноме стању, то — уместо новчаним прилозима да притече у помоћ да се друм сагради и одржава, он чини то исто притичући својом радном снагом, набављајући и довлачећи нужни материјал и израђујући га. Наравно да овај начин грађења и одржавања друмова има својих великих незгода, а незгоде се те тим већма осећају, што се идеја слободне личности све већма развија и што народно газдинство све већма напре-

дује. Изнуђени рад пре свега у опште је слабијега резултата по слободан рад; уз то узимање људи за грађење јавнога пута може да доведе себи у последицу напуштање важних приватно-економних послова, а напуштање то не може да буде без злог утицаја на народно-економне интересе. У овоме погледу слабо помаже одлагање грађења путова на време кад пољски послови престају, а све слабије што је пољска привреда развијенија; осим тога не треба заборавити да у општинама има чланова који нису земљоделци (мајстори, занадије итп.), привредника којих посао може увек да се врши, а правичност захтева да и они као и остали чланови општине носе терет кулука. Даље при кулуку није могућно терет једнако поделити већ ни по томе што радна снага није једнака. С ових се разлога кулук укинуо и укида у свима напреднијим државама. — Где у осталоме новчано газдинство још није јако развијено и где држава нема средстава да сасвим сама о своме трошку пут сагради: ту је најбоље разрезати трошак око грађења на околне општине и то према удаљености њиховој од друма (јер што су даље од овога то ће се и мање њиме служити па је право да мање и допринесу к трошковима његовим), а уз то дозволити да они који не могу платити у новцу што на њих долази могу ту вредност одрадити радњом на друму.

Где се кулуком народа друмови граде и одржавају ту не би имало смисла подизати попутину за рачун државне касе од држављана. Напротив имало би смисла подизати је од страних путника. Али народно-економни разлози говоре и против тога. Пре

свега то што би се од страних путника узело, био би веома незнатац прилог к трошку око путова, а на против незгода тога плаћања и подизања могла би одбити страни провоз кроз нашу земљу, а провоз је тај из народно-економских, а често и из политичких приређења користан.

5. Мостови су допуне друмова и путова па о такси при преласку преко њих вреди опо исто што и о попутини у опште. Мостове који имају вишег месетан значај праве саме општине или друштва приватна и на њих им је слободно узимати таксу, наравно по тарифи коју је држава видела и одобрila. Мостове на главним линијама саобраћаја треба држава да гради и да се о њихову одржавању стара, а у интересу лакоће и брзоће саобраћаја у интересу слободнога покретања његовог ваља да напусти подизање таксе на њима. Одобрити се може овако подизање само на мостовима у непосредној околини или и у самим великим варошима, с тога што постројавање и одржавање њихово у доброме стању стаје обично знаменита трошка и што, почем су у непосредној близини вароша, имају вишег локалан значај. Наравно да се и у овој прилици мора препоручити што нижа такса.

6. Скеле су као и мостови допуна друмова где они ударају на реке, језера итп. Где је саобраћај јак ту се и приватна предузимљивост стара да се потреба превоза намири, али је то ствар несигурна онде, где газдинство народно јаш није развијано, где дакле ни саобраћај није редовно јак. А очевидно је да држава не може оставити два главна пута, које вода раставља без осигуране свезе. С тога је доиста дужност држави-

да построји скеле на главним линијама саобраћаја. Такса која се за превоз на скели плаћа зове се обично скеларина. Против ње се ни с практичне ни с теоретичне стране нема шта казати само кад је доволно ниско стављена, кад величином својом не поскупљава знаменито добра која се превозом на њоји служе; а не наводи се ништа противу ње за то, што је ту очевидна услуга коју предузимач (приватан или и држава) чини, почем је очевидно да се ту нека сума људскога рада и нека сума капитала очевидно троши. Осим тога, држава најпоузданije осигуруја превоз на скелама тиме што људма који возе скелом осигуруја неку накнаду за труд њихов сваком приликом кад превезу што, а то опет бива кад путнике и превозиоце еспана обвеже да при превозу неку таксу плате.

Од ове се скеларине (за превоз на државној скели) разликује скеларина коју превозиоци према тежини добра а без приређења на његову каквоћу плаћају држави и онда, кад се при превозу служе својим лађама и својим људма или скелама неког другог приватног лица, а плаћају је на основу тога што су реке преко којих се превози или којима се иначе броди, сматрају као капитал државни, па приватни, служећи се тим капиталом за своје приватне цели, ваља да правноме сопственику тога капитала плате неку накладу. Али се с практичне стране о овој такси може рећи исто што и о попутини: она је на сметњи слободи саобраћаја и поскупљава добра која реком возе. С тога се, народно с економнога гледишта не може одобрити.

2. ТАКСЕ ЗА УСЛУГЕ ДРЖАВНИХ ОРГАНА.

1. Таксе ове делимо у три групе: таксе судске, полицајне и таксе регистрања.

а). Судске таксе плаћају се за поједида судска делања предузета поводом појединих приватних лица. У њих оде накнада судских трошкова око грађанских парница, која се размерава према важности и заплетености ових последњих и према величини и обиму послова које је суд при томе имао; њих обично плаћа она страна која губи паринцу; даље, накнада за трошкове суђења кривићних перинца, коју наравно по правилу осуђеник треба да плати.

б.) Полицајне таксе плаћају се за ону делатност полиције којом ова неки акт у приватном интересу одостоверава. (Таксе за одостоверење мерила, пасоса итп.). У осталом њих не може бити много већ по томе што полицајска власт у главноме има да ради у интересу целине, а мање има прилика да своју делатност развије у приватном интересу поједине личности.

Овамо се у осталом могу приброрити и глобе, новчане казни, којима се иступи и преступи полицајних и финансијских уредаба казни. Од пређе су се овим начином казни служили и при кривичним преступима. Разлози државне мудрости не допуштају то више. Тако се конфискације, које су у средњему веку толико знаменити извор дохотку државноме, по свима цивилизованим земљама укидају.

в.) Таксе регистрања. Строго узевши овамо вала да спадају само оне таксе које се плаћају кад се приватно-правни одношаји неки (продаја, куповина,

зајам, отплаћа дуга, уговор ити) заводи у званичне регистре да би тако његова правна важност изван сваке сумње била, а уз то и оне које ск плаћају кад се приватнима даје извод из званичних регистара којим се онај одношај одостоверава и показује какав је. Али се у њих узимају обично и све оне таксе у опште, које се за званично давање правне важности некоме приватног правног одношају или и акту у саобраћају. Па што то може бити на врло различан начин (готово и без икакве позитивне делателности државних органа) и што су најразличитији приватно - правни одношаји у саобраћају могућни: то је довело те је све оне таксе, које у разним државама носе име такса за регистрање, тешко у систему довести и њихов појам тешко на чисто извести кад би се држали при томе датих прилика у овоме погледу у разним државама. Многа од њих сасвим су несразмерно велике према правоме издатку и послу који је држава имала давајући правну важност некоме акту, па по томе и не носе строго карактер таксе (карактер накнаде за издатке државне приликом делателности њезине у интересу приватнога (ипр. таксе које се у облику штемпла ударажу на менице, обвезнице, на новине итп)).

2. Понеке од ових такса на услуге државних органа, а рарочито судске и полицајне, давале су се од пређе у многим државама самим званичницима у име накнаде за њихов труд. Овај је начин ободравања ревности званичникove скопчан с великим незгодама, јер доводи званичнике у искушење да лично подејствују да им ипр. што више парница на расправу дође, а

после да рад јако заплету и отегну, нарочито кад се таксе плаћају према времену и величини почила. С тога се у новије доба судски и полицајни званичници стално плаћају од стране државе а таксе теку државној каси.

* О такси на продају добра, на наслеђе и о штемплу види порезе од Дохотка.

3. ТАКСЕ КОЈЕ МЕСТО ПОРЕЗА ЗАУЗИМЉУ ИЛИ ТАКСЕ ЗА ПОДАРИВАЊА.

1. Има прилика у којима држава подарује приватним неко право које је више или мање с неким економним користима за ове скопчано. Приликом том држава наравно развија неку извесну, колику толику, делателност, па има права да потражи пакнаду за трошак који је око тога имала. У томе је разлог таксама за подаривања неког чина или званија, давања права на неку извесну економну радњу допуштање отварања радње неке, запата, индустриског предузећа, давања концесије, патената или привременог искључног права на неку радњу итд). Али се ове таксе обично узимљу у много већој суми него што је нужно да се покрије онај трошак који држава при томе има и та величина у опште расте према важности чина или званија и према економноме значају дозвољења које се чини.

Такси за званија и чинове не треба да се даје карактер извора за државне дохотке, јер би се од тога могла лако начинити злоупотреба која би одвела продаји званија и чинова и стварању што више таквих места, и што би с друге стране велика такса — каква би морала бити ако се хоће да послужи као иоле важан

извр дохотку — одбијала сиромашне а даровите људе од посвете једној служби. Најцелисходније је да се такса ова у умереној величини узета употреби на начин како ће опет посредној користи оних истих лица служити од којих се узела (ипр. ако одлази фонду за пензије удовица и сирочади званичника).

Такса за концесије и патенте није проста такса већ ни по томе, што се размерава и према годинама на које се право оно издаје. Њоме се на неки начин порезује доходак од радње која се дозволила, а почем се величина тога дохотка не може унапред знати, то је лако опазити, да такса ова неједнако пада на терет онима који имају да је плате.

* Осим ових такса има у разним државама још и много других разних такса за ослобођивања од различних дужности и обвезаности, таксе за испите школске итд. Оне су већином слабог финансијског значаја.

ДЕО ДРУГИ.

О ПОРЕЗИ.

I. Порезе у опште.

1. Док је држава још на низим ступњима свога развитка, докле још у главноме носи приватно-правни карактер, дотле је и круг њезиних задатака практички ограничен, дотле нема многих и великих потреба, па јој је могућно да их намирује својим приватно-правним средствима, дохотцима од својих домена и од своје приватне заслуге. Али што се она већма развија

то јој и све нове и све веће потребе долазе, па за намиравање њихово стара средства већ не достижу. Државе у тој периоди свога средњег века развијају обично систему такса, глоба, конфискација, теже да идеју регала (под којим се тада обично разумева право државно на економно предузеће неко) примене што пространије, обично до саме злоупотребе. Али наравно ни сва ова средства нису била довољна у временима изванредних потреба. Интерес је свију држављана у скупу захтевао да се све праве потребе државне намире, а средства којима је држава дотле располагала, нису за то довољна била. Кредит је још у опште врло слаб и неразвијен био, да би се држава њиме у већем размеру послужити могла, управо још није била изашла на видик права основа државнога кредита. Није друго остајало нити је шта природније било него да сваки држављанин жртвује неки део свога имања или — почем нико не ће крњити целину свога имања кад има неки доходак и кад може од овога неки део да даде — неки део свога дохотка, да га преда држави те да га ова употреби на намирење државне потребе. Наравно да се ово у почетку сматрало само као изванредна мера која се само у тој нарочитој прилици предузети морала. Али што се државна идеја већма развијала, што је заједница интереса држављана с интересима саме државе све очевиднија бивала: то је све чешће долазила прилика да се ова мера опет при намиравању државних потреба примењује, а народу, представљеном земаљским сталежима на сабору, све је лакше било, углед унапређенога газдинства народног, па њу склонити се. Па што је уз развијат др-

жавно-правне идеје приватно-правни карактер државнога газдинства падао, то је овај начин подмиривања државних потребе (жртвама од приватнога имања држављана) све веће важности добивао тако да је он данас у правој државни најзначајнији извор за доходак државни. Почем се сума која је држави требала разрезивала на држављање по неком извесноме мерилу: то је и део имања који је држављанин уступао држави на намирење државних потреба добио има пореза.

2. Пореза је законом определена сума економских добара коју држављанин редовно даје држави ради намирења потреба државних.

Она се разликује од таксе тиме што се не плаћа само приликом употребе неке државне установе или приликом послуге неким државним органом, него непрекидно и редовно и по општем једном законитом мерилу, што другим речма таксу плаћа само онај који се државном установом неком послужи, а порезу плаћа сваки грађанин без разлике. По овоме се већ може опазити да је пореза обилатији извор за државни доходак по такса што је.

Сваки држављанин без разлике плаћа порезу за то, што му је држава преко потребни услов за његов опстанак и развитак и што држава, да би постојала и да би опстанак и разватак сваке поједине личности осигурала, треба да има на расположењу своме економних добара, па је сасвим природно и сасвим право да јој та добра набављају њезини држављани рад којих она и постоји. Дужност даје плаћања порезе није с поља донесена, није силом наметнута, него се

савршено оправдава природом одношаја држављана к држави.

3. Из природе државе и њезиних одношаја према држављанима изводе се ова начела за порезу:

а.) Пореза је апсолутна дужност држављанича сваког, или пореза је општа. Разлози су томе наведени горе а своде се на то, што држава без порезе не би ималаовољно средстава да постигне своје задатке а да се тиј задатци што потпуније постигну интерес је свију држављана, јер се они (задатци) и не састоје састоје у другом чему, већ у осигурању и потпомагању материјалнога напретка и душевнога развитка сваког појединог и свију држављана скупа.

б.) Пореза треба да је равномерна. Држава је једна иста за све држављане. Она у једнакој мери потпомаже развијају свију поједињих газдинства једне величине, интересе свију приватних економних стања једнога значаја, па с тога и сва приватна газдинства једне величине и сва економна стања једнакога значаја ваља да у једнакој мери припомогну подмирењу државних потреба, ваља да једнако велику порезу плате.

в.) Пореза треба да је непрекидна. Државне потребе никада не престају, оне су непрекидне па се ваља старати да и средства којима се оне намијиру непрекидно долазе, дакле и порезе тако уредити да редовно и непрекидно долазе.

Из овога трећег начела непрекидности државне изводи се још једно особито начело. Да би пореза непрекидно притицати могла, држава је не сме узимати од капитала приватнога газдинства, јер би се овај тиме непрестано крњио па држава најшосле једнога

дана не би имала шта од њега више да узме. Али капитал има снагу производње и материјални скупни резултат ове снаге, кад се ова пусти да ради, јесте доходак. У дохотку имају неки делови којима је намењено да се њими производна снага капитала, у колико се она приликом производње истрошила, накнади; делови који иза тога остану чине тако названи чисти доходак. Узимајући неки део овога чистог дохотка на име порезе држава не доводи ни мало у опасност производну снагу капитала, овај може и даље да ради онаком истом снагом као и пре, у стању је да и даље доноси неки чисти доходак од којега ће држава опет моћи неки део за себе да узме. По томе, пореза може бити непрекидна само онда кад се она од чистога дохотка приватних газдинства узимаје, и очевидно само је она пореза умесна и разложна која се од чистога дохотка узме.

Почем се дакле пореза само од чистога дохотка с разлогом узети може, то се начело „да пореза треба да је општа“ може изразити и овако: „сваки чисти доходак у земљи (у држави) треба да плаћа порезу,“ јер је држава неопходно нужни услов производној делатности капитала и по томе неопходно нужни услов појаву чистога дохотка. Начело „да пореза треба да је равномерна“ може се изразити и ставом „пореза треба да је у сразмерности према чистом дохотку, јер је и држава свакоме поједином дохотку чистом у једнакој мери услов.

4. Ма да су ова овде изложена главна начела за порезе по себи проста и јасна, опет њихово применавање у практичном животу има да се бори

често с великим незгодама. Пореза захватајући у чисти доходак захвата тако рећи у живац приватнога газдинства, те је нужно много познавања закона народно-економних, много увиђавности и искуства па да порезе послуже правој својој цели, да не само не доведу напредак приватних газдинства у опасност него да га јоп и најгодније потпомогну. Нарочито могу доћи опасности народном газдинству кад се прекомерно велика пореза узме или и кад се она погрешно по народу подели. Осим тога начин подизања или наплаћивања порезе такође може често собом да доведе веома велике незгоде. Излагање начела и правила по којима радећи могу се помињане опасности избећи чини задатак особитој науци — науци о порезивању.

Наука о порезивању.

1. Наука о порезивању има да изложи начела по којима се чисти доходак као једина разложна основа порези, у појединим приватним газдинствима, проналази, како се од капитала одваја, мери и порезује без опасности по напредак њихов а по томе и без опасности по напредак целога газдинства народног.

Пре свега наука ова ваља да нам разложи појмове о предмету и подлогу или лицу порескоме, начине како се он мери или у поглед узимље а после начела за висину или величину саме порезе.

2. Предмет порески. Да пореза одговори једноме од својих главних начела да може да је непрекидна ваља да се узима само од чистога дохотка. По томе чисти је доходак прави предмет порески.

Али се чисти доходак никде сам за себе не показује, он није самосталан појав у економном свету, већ се појављује као резултат економне делатености неког лица као резултат газдинства његова. Кад хоћемо dakле да иронијемо чисти доходак ваља нам се окренути основи или извору његову, т. ј. приватном газдинству сваког држављанина. Тако у самој ствари приватно газдинство постаје предмет порески у ширем смислу.

Него и у самоме газдинству доходак се чисти не појављује тек тако просто и јасно да би се лако и просто порезати могао. Капитал се у приватном газдинству у разним облицима појављује или другим речма у свакоме приватном газдинству има множина разних добара, а свако од њих на свој начин и у особитој мери припомаже да се у газдинству неки чисти доходак појави. Свако од тих добара (почем је свако од њих тек само особити облик, у коме се капитал изјављује) извор је неком нарочитом делу чистога дохотка, па уместо да се цело газдинство као главни извор, из кога чисти доходак истиче, једном порезом оптерети, може се као целисходније и разложније показати да се порежу поједина она добра у газдинству из којих чисти доходак газдинству притиче. Кад се тако поједино добро у газдинству, као извор особитом неком чистом дохотку пореже, онда и оно постаје предмет порески у ужем смислу. По овоме предмет порески у ширем смислу (газдинство приватно) има у себи више предмета пореских у ужем смислу (појединих добара која састављају у склупу капитал газдинства).

3. Порески подлог. Да газдинство буде за то треба на само нека маса добара него и личност нека која ће масу ту у покрет довести у економној делатности руководити је, и којој она правно припада. Личност је ова носилац права и дужности које она добра имају, па је носилац и дужности које скуп тих добара као предмет порески имају, она је дужна да плати ону порезу која по закону на предмет порески пада, па за то је подлог порески. Овај подлог не мора увек бити само поједино физично лице, него су то и више њих лица кад у заједничкој сопствености имају добро неко које је порески предмет, кад се као једна економна личност појављују. Порески су подлози дакле осим инокосника још и задруге, разне друштине с економним карактером (трговачка и индустриска друштва итп.) итд. —

4. Ослобођивање од порезе. Једно је од главних начела за порезе да сваки чисти доходак у држави треба порезу да плати. Природа самог предмета пореског може собом донети да је целисходно, да се од овога правила изузетак учини, па да се понеки предмет порески од порезе ослободи. Овај случај наступа код оних газдинства којих чисти доходак служи на подмирење неке јавне опште потребе, коју би иначе држава својим средствима намиравати морала (јавни заводи, болнице, сиротињски домови итп.) — Ослобођивање пореског подлога неког од плаћања порезе не треба по начелу да има места. Ослобођивање поједињих редова у друштву од плаћања порезе припада времену које је прошло, а може се у неколико изјаснити и тиме, што су обично од порезе ослобођени

редови имали да врше неке друге дужности од које су опет остали редови слободни били (властели је нпр. дужност била да брани земљу). Развитак државне идеје довео је собом да сви држављани уживају у држави еднака права, а и дужности једнако да носе.

5. У новије доба под утицајем социјалног правца нашег времена, ослобођивање пореских подлога од порезе опет се изнело на средину. Тежећи да се друштвено стање поправи, а нарочито сиромашном кругу држављана, многи писци ишту да се безкапитални раденици ослободе од порезе, да се даде слобода од порезе ономе дохотку који је управ толики, да се о њему тек живети може, а и слобода некој суми која је нужна за капитализовање. Пре свега већ по наводима о ономе шта се жели и шта се хоће може се опазити да ствар није јасно и једнако схваћена. — Ако се тиме мисли да се неки држављани (сиромашнији круг) сасвим и савршено ослободе од сваке порезе онда та мисао није теоретички оправдана нити се практички извршити даје. Теоретички оправдана није, јер и безкапитални раденици просто физичним радом својим могу доћи до неког чистог дохотка, а сваки чисти доходак у држави треба порезу да плати. Практички се извршити не да јер би онда ваљало укинути све порезе на потрошњу, а тиме би се ослободио од порезе од рада и онај круг држављана који би могао порезу врло добро да плати (богатији круг). — Али се мисао та и оправдати и извршити може ако се њоме иде на то да се доходак извесне неке величине од порезе неке, нпр. од порезе на доходак, порезе на обрт као и од порезе на потрошњу, где је

ова по класама уређена, ослободи. — У осталом око овог питања могла је доћи неслога у науци нарочито с тога што се свуда није јасно изводило начело да је само чисти доходак права основа за порезу већ се о доходку у опште као таквом говорило, а после и што се сам појам чистога доходка није свуда једнако схваћао.

6. Порески извор и снага пореска. Кад се каже, да се неки предмет порезом неком оптеретио то се не мисли, да су се неки делови од којих је предмет тај састављен на име порезе узели, јер би се тако смањивала производна снага његова, а тиме потирала и основа порези. Него се тиме хоће да каже да се неки део од чистога доходка, који тај предмет порески доноси, на име порезе узео. Из чистог се доходка прве пореза, он је дакле извор порески. А почем чист доходак долази као резултат производне снаге газдинства, то се може казати да је економна производна снага газдинства праизвор порези. Извор из којега народ плаћа порезе (у држави где су ове разложно уређене) јесте чисти доходак народни, праизвор њихов — производна економна снага народна.

Према обилатости овога извора моћиће се од њега већа или мања пореза узети. Што се на неки предмет порески — уследству обилатости његовога чистог доходка — већа пореза ударити може а да се тиме економни значај његов не поремети, да се производна снага његова ни мало не смањи, то он има све већу снагу пореску, а што све мању порезу може да поднесе без незгода, то му је и снага пореска мања. Пореска је снага дакле мера у којој неки доходак

чисти може без тегоба и незгода да држави порезу од себе одвоји. Један исти капитал може имати час велику час малу снагу пореску према томе колики му је када част доходак. Што је већи чист доходак народни то је и пореска снага његова већа, што је ова снага већа то се и више пореза без тегоба и незгода од народа подићи може. Из овога се види такође да је непосредан интерес државни да поради да се народна производња унапреди, да народ дође до што већег чистог доходка.

7. Пореска јединица. Да би се пореска снага разних предмета пореских дознати могла ваља да се ови сведу на једну заједничку економну меру по којој ће се после сравњивати или мерити моћи чисти доходак што из њих долази, те тако и права мисао о правој снаги пореској њиховој добити. Ова економна мера предмета пореског уколико се у њојзи и мерило чистога доходка даје зове се пореска јединица. Тако се напр. каже: једно јутро земље које доноси 10 дук. чиста доходка плаћа 0·5 дук. порезе, сто ока еспана плаћа толико и толико царине; овде су пореске јединице: једно јутро с 10 дук. чиста доходка, и после: сто ока. Овде се већ може опазити да има нека разлика у значењу пореске јединице. Кад се каже: једно јутро земље с чистим доходком од 10 дук., ту је очевидно пореска јединица састављена из две чиније: из мере неког економног добра и после из мере чистога доходка сведене на ону меру економног добра. Кад се каже: сто ока еспана плаћа толико и толико царине, ту је пореска јединица просто мера самога добра (сто ока, товар итд.) Ова разлика у значењу

пореске јединице долази уследству разлике саме природе предмета пореских. Ове т. ј. можемо поделити у две групе. У једне предмет порески има своју особиту меру (јутро земље, мотика винограда, једна кућа један занат итп.), а чист доходак његов може се од њега одвојити, за себе прорачунати, и за себе добити своју меру. Кад се нпр. каже једно јутро земље с 10 дук. чистога дохотка плаћа толико и толико порезе, онда смо ту најпре узели неку извесну меру предмета пореског (једно јутро) затим смо потражили му доходак чист, пронашли га, измерили га и изразили колики је. Па овај одношај извеснога дохотка чистог према извесној некој мери предмета пореског узима се као основа по којој се пореза размерава. У друге групе предмет порески има своју меру, али се чист доходак његов не може од њега одвојити па наравно ни за себе меру своју добити, те се тако пореза размерава према мери самога предмета пореског, или мера предмета пореског постаје сама за себе јединица пореска (сто ока еспана, аков вина, један комад итд.) На овој се разлици оснива разделење пореза у непосредне и посредне: у непосредних је пореска јединица сложена од мере добра и мере дохотка, у посредних је јединица пореска просто сама мера добра.

8. Порески размер, стопа и суме пореска. Порески се размер зове одношај у коме онај део који држава на име порезе од пореске јединице узима, стоји према самој тој јединици. Нпр. кад се каже од чистога дохотка једног јутра земље узима се 5%, онда знамо да онај део који држава од тог дохотка себи узима стоји према дохотку као 5 : 100. Кад се од-

ношај овај изрази у суми новца коју јединица пореска плаћа онда добивамо тиме стопу пореску. Нпр. кад се каже једно јутро земље с дохотком од 10 дук. плаћа 5% или 30 гроша, онда је ово 30 гроша стопа пореска, по којој се земље, што на једно јутро дају 10 дук. чиста дохотка порезују тако, да колико ко јутара земље ове категорије има толико пута пореску стопу плаћа. Оно што пореско лице има свега да плати порезе на неки предмет порески зове се суме пореска.

9. Висина или величина порезе. Један од најважнијих задатака порезивању је у томе, да пореску снагу пореских предмета у пуној мери употреби а у исто време да услове за одржање и развијање те снаге не поремети. Значај овога задатка може се практички представити у питању: колико велика сме пореза бити? Бројним изразом определити дозвољену величину порескога размера и пореске стопе било би сасвим апсурдно. Један исти размер порески може на једноме месту представљати велику или тешко сносијиву, порезу, на другоме не; као што и на једном истом месту у разно доба може разнога значаја имати. Али опет има нешто по чему се дознати може да ли је нека пореза велика или малена. Пореско лице плаћа порезу од свога чистог дохотка или од чистога приноса својих економних добара. Овај чисти принос добара управо је услов њиховоме економном значају. Привредник т. ј. врши неку економну радњу с доброма неким за то што му отуда неки доходак долази; он њима дотле ради док му неки чисти принос доноси; престане ли овај чисти принос долазити то престаје у опште и свака

побуда на даљу економну радњу, а ова је извор свему благостању приватних лица и народа целог. Сад, почим се пореза од чистога приноса добра узима, то што је већа пореза, што већи део приноса чистог себи узима то мањи део приноса остаје привреднику, а тиме и мање побуда на даље газдовање тим добрима, те и производња слабије напредује.

По овоме она је пореза велика која велики део чистога дохотка (неке средње величине), а малена она која малени део његов узима. Производња напредује споро у тој прилици још и с тога што су управо у чистом дохотку основи за састављање нових капитала којима се дотадашња капиталска основа производњи шири и увећава, па наравно што се већи део чистога дохотка на име порезе узме то мања остаје основи за састављање нових капитала.

Из овога што је овде изложено изводи се једно важно начело за порезу: пореза не треба никад да узме за се цео чисти принос или цео чисти доходак, јер би тиме савршено порушила најважније побуде производње и најважније изворе образовању капитала у народу. Начело се то може још и овако изразити: пореза не треба никада да је толика, да образовање новога капитала из порескога предмета неког немогућним учини.

Из овога се види да има увек доста поуздана знака по коме се познати може да ли је нека пореза која већ постоји сувише велика или малена. Сувише велика пореза има за последицу да се економне радње, или економна предузећа у опште која су њоме оптерећена, бројем умањавају. Опазили се да предузећа

нека истина не опадају бројем, али се никако и не умножавају, онда то може да послужи као знак да је пореза величином својом достигла већ крајњу границу на висини. Тако с друге стране умножавање предузећа поред свега што је нека пореза на њих ударена, показује да ова није велика и да се без незгода сноси се може. Наравно нужно је при томе довољно познавати природу и законе народно-економног живота а тако и нарочито познавати дате прилике у којима се живи па да се како треба реши питање да ли производња расте или опада и да ли се ови појави нејмају приписати неком другом узроку.

Система пореска.

1. Међу главним начелима за добре порезе изложен је и начело равномерности, т. ј. пореза ваља да изворе пореске у равној мери прпе. Начело је по себи врло просто, али му је практично примењивање с незгодама скопчано. А ово је за то, што су пре свега предмети порески по својој природи врло различни, и што су после не само разни но и једни исти предмети порески различне снаге пореске. Равномерност се пореза очевидно не би постигла кад би се сви предмети порески без призрења на њихову пореску снагу једном и за све једнаком порезом оптеретили. Пореза би таква врло лако пала неком предмету пореском с великим пореским снагом, али би напротив баш с тога врло тешко пала предмету неком с маленом снагом пореском. Државни би терети тиме на држављање неједнако подељени били. А да се пореза на држављање тако подели да терет њезин на

све подједнако пада, за то је потребно тачно познавање природе поједињих предмета пореских и пореске снаге њихове па да се на сваки предмет удари пореза таква како ће се све различите снаге пореске сразмерно једнако оптеретити. Да то буде мора се наравно свакоме предмету порескоме дати према природи његовој особена јединица пореска и особита стопа пореска. У ред доведени према снази пореској утврђени размери порески и према природи предмета одређене јединице пореске чине *пореске систему*. Њезина је цел да поред све различитости природе и снаге пореске разних предмета, практички оствари начело равномерности порезе.

2. Управо с тога што добра пореска система предпоставља велико познавање природе поједињих предмета пореских и нарочито познавање њихове снаге пореске као и познавање народно-економских прилика — извршење њезино у практичном животу није тако лако. Тиме се може изјаснити и то што рационалне пореске системе припадају тек најновијем времену, премда у томе погледу има свуда још много да се ради. Али управо с тога наука о пореској системи има толику практичну важност. Њезин је задатак пре свега да покаже основе рационалној системи пореској, да изложи како се оне у практичном животу примењују и после да покаже како се система та развија. Прво чини развијајући појам о поједињим порезама и њиховим главним врстама; друго показујући како се пореска сума на поједиње порезе подељује, а треће развијајући начела по којима се измена поједињих пореза у датим приликама извршује.

3. Поједиње порезе и главне врсте њихове. Свако добро у газдинству припомаже на свој начин — према природи и економноме значају свом — да овоме неки чисти доходак дође. Кад чисти доходак газдинства неког разчланимо на његове поједиње изворе, па сваки од ових особитом неком порезом оптеретимо, онда добивамо толико поједињих пореза колико различитих извора чистоме дохотку има. Ових може бити небројено много, јер свако добро које у производњи некој служи, постаје извор неком чисти приносу. Добра та могу врло различна бити како по облицима својим тако и по пореској снази својој. Према томе и поједиње се порезе разликују по облицима, по пореским јединицама, по размеру и по стопи пореској, и управо само она пореза и јесте за себе самостална пореза, која се свима овим знацима од свију осталих разликује. Што више разних предмета пореских то више разних пореза. Појам се овај о поједињим порезама развија за то што се хоће да се што потпуније задовољи прво главно начело добре пореске системе: да сваки порески предмет према пореској снази својој и у равној мери према осталим предметима пореским даде неки део свога чистог приноса држави.

Али поред све различности који поједиње порезе међу собом показују опет се оне могу свести у неколико главних врста према томе што се и сви предмети порески могу на три главне групе свести. У газдинству т. ј. (које као предмет порески у ширем смислу обухвата у себи скуп свију предмета пореских у ужем смислу) имају две главне чињенице његове економне делателности — капитал и рад, и једна чињеница за

потпуно одржавање и напредовање економнога значаја те делателности — чисти доходак по себи. Капитал и рад непосредно служе у производњи, дакле су непосредни главни извора чистом дохотку; чисти доходак опет је по себи извор из којега нов капитал истиче, извор из којега нова снага притиче дотадашњему капиталу и раду, па је по томе и извор новоме неком чистом дохотку. На ова се три главна извора дохотку у газдинству могу свести сви остали поједини извора; сви порески предмети што се у газдинству налазе дају се свести на ова три, па се према томе и све различите порезе дају свести на три главне врсте: на порезе од капитала, порезе од рада и порезе од чистога дохотка. Или, почем је капитал једна од главних чињеница производње, и почем се рад тек преко добара које троши и према величини те потрошње порезује, и почем је најпосле чист доходак извор за нов капитал а овај основа за нову производњу: то се порезе од капитала могу назвати још и порезама од производње; порезе од рада порезама од потрошње, а порезе од чистога дохотка — порезама од препроизводње (репродукције).

4. Посредне и непосредне порезе. Потреба да се поједине порезе у неки ред доведу довела је собом да се у практици, а и у многих теоретичара, порезе подељују у две групе: у посредне и непосредне. Основу за ово поделење дало је то, што се опазило, да се неке порезе наплаћују непосредно од онога који порески предмет у правој сопствености има, од онога кога држава у самој ствари мисли и хоће да пореже а опет неке да се наплаћују од лица која су истина

за овај пар пуно правни сопственици тога добра, али тек тако ређи привремено док не нађу купца добру том, који дакле порезу ту плаћају на рачун онога што ће тек доћи да буде сопственик тога добра. У првој прилици дакле држава наплаћује порезу непосредно, у другој посредно узимајући је од некога који ће је тек после од правог пореског лица наплатити. Тако се ипр. пореза од земље, од кућа, заната, најамнице, капиталне ренте или интереса рачунају у непосредне, а царина, акциза, у опште трошарине у посредне порезе. Могло би се дакле рећи да су порезе од капитала непосредне, а порезе од рада посредне порезе. Али се порезе од чистога дохотка, које без сумње чине за се самосталну врсту, не даду све скупа свести ни под коју од ове две групе него би се неке од њих морале уврстити у једну, а неке опет у другу. Осим тога знаци по којима се непосредне и посредне порезе разликују, нису врло јасни и оштри, јер најпосле сваку непосредну порезу не плаћа увек у самој ствари онај кога је држава њоме порезала, него онај на кога ју је онај први платац превалио. Ипр. пореза се од земље урачунава у непосредне јер се мисли да пада не терет непосредно газди од земље, да је у самој ствари он од свога чистога дохотка плаћа; али пољски привредник урачунава порезу ту у трошкове своје радње привредне па тежи да је у цени својих производа наплати; испадне ли му то, онда су очевидно порезу од земље у самој ствари платили купци његових производа, а он ју је само на њихов рачун унапред платио, онако исто као што ипр. трговац увозећи еспап плаћа царину на њ за рачун потрош-

ника његових. Тако се могу често десити прилике да тако назvana посредна пореза постаје у самој ствари непосредна, кад напр. неко за своју непосредну потребу увози неко добро на које се царина плаћа. Разликовање dakле посредних и непосредних пореза како се до сада чинило нема строго научнога основа, па се с тога у новије доба или сасвим напушта или и задржава, али тако, да непосредне порезе значе оне порезе при којима се чисти доходак од предмета пореског јасно одвојити, за се измерити и непосредно порезати може — dakле све порезе од капитала; а посредне оне, при којима се доходак не може од предмета пореског чисто одвојити и измерити па ни порезати непосредно, већ се пореза удара прости по предмету самом, па тако посредно чисти доходак порезује. При томе порезе од чистога доходка стоје за се као особита самостална група.

5. Критика идеала најпростије системе пореске. Тежња да се пореска система што савршенија у живот изведе довела је собом природним начином питање како да се система та што простијом начини? Будући да тегоба уредити добру пореску систему долази отуда што има врло много појединих пореза, т. ј. много особитих пореских јединица, пореских размера и пореских стопа: то је лако било доћи на мисао да ће најбоље бити да се или за све колике предмете пореске узме само једна иста пореска јединица, и један исти порески размер, или ако се само један једити предмет порезом оптерети, ако се dakле само једна једита пореза заведе.

Али је очевидно немогућно удесити једну исту

пореску јединицу и једну исту стопу пореску за све предмете, јер су ови различите природе па се не могу свести на једно мерило, а осим тога с они који се на једно исто мерило дају свести (нпр. земље, виногради, шуме) нису једне исте снаге пореске. По томе на овај начин извести што савршенију систему пореску значило би не само предузети нешто што је практички немогућно, него и нешто што би било сасвим у противности с једним од главних начела за добру порезу: с начелом равномерности (или како се од пре казивало: правичности) порезе. Једнако велика пореза за све разне предмете пореске без сумње би некоме сувише лако другоме и сувише тешко падала, јер би то другим речма значило, једнаком порезом порезати и сиромаха као и богатога. У место да се системом пореском напредај учини, пошло би се у назадак. Напротив, само се она система може назвати добром и рационалном у којој сваки предмет порески према особитој природи својој има особиту пореску јединицу, а према особитој пореској снази својој и особиту своју стопу пореску има.

Тако се исто не може остварити с разлогом ни мисао о једној једитој порези. Јер ако се њоме иде само на то да се само један једити предмет порезом оптерети, а сви остали чисти дохотци да су слободни, онда би то била очевидна неправда; једно од најглавнијих начела за добру порезу — да сваки чисти доходак у држави порезу плати — неби се остварило нити би што било од једнакости дужности држављана, која је преко нужни карактерни знак правне државе. Ако се опет њоме хоће да се непосредном порезом

на један предмет и сви остало посредно порежу тиме што ће се у слободном обрту пореза ударена на онај један доходак превалити и на све остале; онда би се истина то могло унеколико извршити, али би овако поделивање порезе на све дохотке у држави и сувише произвољно и сувише случајности изложено било, те се начело равномерности пореске не би могло отварити.

6. Подељивање порезе. Подељивању је порезе задатак да свакој групи пореза и свакој појединој порези на по се, одреди онолику меру како се производна снага предмета пореског не ће у опасност довести. Подељивање је ово даље колико важан толико и тежак посао. Оно предпоставља дубоко познавање народно-економских прилика сваког поједињог предмета пореског, нарочито његове праве производне снаге.

При подељивању држава ваља пре свега да определи колику ће суму која група пореза и колику свака поједина пореза у овој групи имати да донесе, а ово наравно предпоставља да се има најпре определити предмет порески, пореска јединица и размер порески. Да се поделење у самој ствари извршивања још определити и подлог порески и начин како ће се од њега пореза наплатити.

7. Превалањање порезе. Осим овог званичног подељивања пореза има још једно друго које је извршује у обвту у следству економнога саобраћаја међу држављанима. Држављанин плаћа порезу држави за то што без ње не може као привредна личност опстати ни развити се. Држава даје нужне услове да економне производње бити може. Потоме је пореза управо први

издатак који зе рад економне производње народне чини. Ако да би приватни привредних и даље неку економну радњу наставио, ваља да му се сви издатци које је рад ње имао у цени производа наплате, ваља да бар све своје трошкове око производње маплати. Па почем се и пореза урачуњава у издатке око производње, то сваки који порезу плати тежи да је у цени својих производа наплати. Ова радња којом сваки порезник гледа да порезу коју је држави платио од другом у цени својих производи наплати зове се *превалање пореза*.

По овоме свака се пореза преваљује. Хоће ли то превалањање у самој ствари за руком испasti то зависи од разних прилика. До најновијега добт финансијски из теоретичари разликовали порезе у такве које се превалити могу и у такве које се превалити не могу, а понекад још и у такве које се само донекле превалајивати могу. Отуда је наука о превалањању постала врло нејасна, ма да ствар по себи није заплетена, само кад се следствено полази сначела да се порезе сматрају као издатци којима се набављу први услови производњи, да су даље један састави део трошкова око производње па се у цени производа наплатити морају. Ономе старијем разликовању у порезе које се могу и порезе које се не могу превалити дало је повода то, што се у неких производа може јасно прорачунати колики део трошкова око производње пореза заузимање или колики део од цене која се за неки производ добила иде на име порезе што се за ту производњу плаћа (нпр. при царинама). У других се то не може тако јасно прорачунати (нпр. пореза од по-

трошње која се у најамнику урачунава), не зна се колико у самој ствари иде на име порезе, па се с тога лако губи из вида да се и ту пореза напеађује.

8. Прави економни значај превалаивања порезе. Сваки привредник који је платио порезу на своју економну радњу или производњу, тежи да је превали на купце својих производа, али му то не мора увек за руком испасти, као што не мора бити и не бива да сваки производник свакога и у свакој прилици све своје трошкове око производње извади. Да ово последње буде, па да тако и порезу наплати, за то ваља да његов производ или иначе добро, на које је порезу платио, има за самог купца толике вредности, да је овај готов да плати цену која ће све издатке покрити. За купца ће добро овако по правилу имати ту цену само тако ако мисли да ће добром тим и сам моћи произвести толико нове неке вредности, да ће, осим осталих трошкова које буде имао, покрити и овај издатак који сада чини. Другим речма, купац ће имати да својим капиталом и радом и употребивши купљено добро у производњи, произведе добро које ће својом вредношћу покрити све трошкове око производње, дакле и ону прву порезу коју је купац у цене добра платио, и нову порезу, ако је какву на своју производњу нарочито држави платио. Трећи купаш имаће да овим новим купљеним добром произведе опет нову једну вредност, којом ће се покрити све порезе што су међу трошкове производње урачунате. Тако нпр. пољски газда тежи да у цене свога жита наплати порезу коју је на земљу своју држави платио; млинар ће пристати да га по исканој цени

купши, ако мисли да ће у цене брашна које отуда са- меље, моћи извадити осим неке добити за се, још наравно и све трошкове које је око овог предузећа имао дакле наравно и оно што је пољскоме газди за жито платио (а у томе је и пореза на земљу), и оно што сам држави плаћа као порезу на млинарско предузеће; хлебар ће имати у цену брашна све ће трошкове да плати (а у њима је и порезу на земљу и пореза од заната млинарскога) па ће бити принуђен да у цене хлеба наплати све трошкове и још оне које сам буде имао а ту и порезу коју на свој занат плаћа. Најамничар купујући хлеб имаће да плати онај део свију тих трошкова који по рачуну хлебарову па један хлеб долази, а сам ће се од своје стране старати да заслужи толику најамнику де све то у цене хлеба доиста платити може. Предузимач, који је радника овог најмио, платиће у најамници све оне порезе — или управо само онај део њихов који је на раденика пао — а наравно мораће се трудити да у цене својих производа наплати и најамнику са свима пореским елементима њезиним, а тако још и ону порезу коју сам на своје предузеће плаћа, итд. итд.

Из овога се види да онај који мисли порезу на другога да превали мора гледати да вредност њезину у добру које продаје произведе. По томе превалаивањем се порезе хоће да сваки произведе неки део од вредности пореза које су на поједине предмете пореске ударене — онај и онолики део колики слободним покретањем обрта нај дође. Овај процес којим се слободним обртом цела сума порезе, коју држава од народа узима, подељује на све поједине привреднике у

народу да је својом радњом произведу, садржи у себи праве значај економни преваљивања порезе.

9. Измењивање порезе. Начело да порезе ваља да су сразмерно велике према дохотку чистом, доводи као нужну последицу и изменјивање пореза. Пореза је лака или тешка према томе у каквоме одношају стоји према чистом дохотку. Овај одношај није непрекидно сталан јер величина чистога дохотка није стална, пошем он зависи од многих спољашњих утицаја. Очевидно је да ако је доходак мањи постао то што је био, а пореза остала једнако велика, пореза ова мора нужним начином много теже пасти сад то што је дотле случај био, доходак је овај другим речма сразмерно теже оптерећен но остали дохотци. Да би се неправичност ова избегла нужно је да се и пореза измена. Измена се ова може тицати и пореске јединице, премда ово врло ретко бива (јер се и мере у земљи ретко кад мењају). Далеко је важније изменјивање порескога размера и пореске стопе. Ово се предузимље за то што се опазило да је неки датадашњи размер постао несразмерно велики, што се доходак чисти и сувише јако порезује, или што се опазило да је доходак неки и сувише лако порезан. Оба су ова посла од највеће важности по народно гајдинство и по државу. Ово особито вреди о повишавању порезе. При овоме последњему нарочито је важно ово двоје: Свако повишавање узима један део чистога дохотка више к себи, па смањујући тиме онај део који при вреднику остаје смањује и капиталску вредност самога добра. С друге се стране ова незгода уклонити може, кад се онај вишак порезе тако употреби да

потпомогне развитак ове производње, те по томе буде и повод новоме увећаном чистом дохотку. По томе о повишавању неке порезе ие може се рећи ни добро ни зло, док се не зна на који се начин вишак онај употреби или злоупотреби. Тако исто очевидно је да држава, повишујући порезу неку мора гледати да вишак тако употреби како ће се мањак вредности капиталске брзо погрдити. Па пошем се последице од повишене порезе одмах и непосредно осећају, а последице применјивања онога вишка од стране државе тек позније: то је држави нарочито задатак да ради, да ова два тренутка (т. ј. тренутак повишења и тренутак кад се почну осећати добре последице применјивања порескога вишка) што ближе један другоме дођу, да се производна знага предмета пореских не остави дуго под неповољним утицајима повишене порезе.

Да би се ово постигло, ваља се при повишавању пореза придржавати ових правила: а) при порезама од производње или од капитала, измена ваља да се извршије полагано; најбоље је да се још унапред обнародује да ће се пореза повисити. — Ако су порезе од капитала врло високе те их оборити ваља, онда ово обарање нека се изврши нагло и за сву суму с којом је пореза виша но што треба да је. — б.) При порезама потрошње или од рада изменјивање се може брже извршити али у толико мањим сумама ваља да се повишује у колико је предмет пореоки артикул за нужну потрошњу. Обарање нека се изврши нагло и у већим сумама, ако је природа потрошње таква да ће ова сразмерно обарању расти; у противноме слу-

чају обарање нека се извршује у мањим сумама и постепено. в.) При порезама од дохотка порески размер ваља да се постепено у мањим сумама и у опште предосторожно мења, изменавање нека се на рокове врши, а обзнањивање унапред није нужно.

Управа пореза.

1. Под управом пореском разумева се скуп свију организичних делатности коју финансија по закону прописује и подиже порезе.

У ње разликујемо троје: законодавство порезе као основу управи пореза, пореске власти (надлежатељства) или организам управе пореза, и подизање пореза.

a.) Законодавство порезе.

2. Природа самих пореза, нужда да следују покретима који у величини чистога дохотка бивају не допуштају да се сви ови закони о порезама систематички доведу једном за свагда у један законик о порези, или да се у једним изда замоник који би све порезе систематички обухватао; него се по законодавство изјављује у појединим законима о појединим порезама, па се после ови нарочитим по закону издатим уредбама изменjuју и примењују. Законима је овим главно да јасно определе предмет порески, пореску јединицу и размер, а уз то још и главне моменте подизања те порезе. Ово се последње може у осталом одвојити па за себе у особитом закону и подизању порезе ставити.

б.) Пореске власти.

3. Пореске власти постоје у следству очевидне потребе да у месту где порезе ваља да се покупе, има власт која ће их покупити и њима управљати. Ове власти доведене у организну свезу представљају организам управе пореза у држави. Организам је тај у различим државама према особитим приликама њиховим различан.

Најважније је питање овде у колико општине могу узети на се један део радње власти пореских. У опште се може казати само толико, да општине при многим порезама могу врло добро послужити као власти пореске (нпр. при порезама капитала) али не могу то при свима (при царинама); и даље да зависи од степена развитка самих општина да што у већој мери примењене буду као власти пореске.

б.) Подизање пореза

4. Подизање је порезе један од најважнијих по слова финансијске управе, јер њиме она долази непосредно у додир с приватним газдинствима и јер се њиме набавља држави знаменити и најзначајнији део средстава државних. Оно има дакле очевидна и непосредна утицаја на приватно и на државно газдинство. Па на ове две стране и обзиру се два главна начела за разложно подизање пореза. Пре свега се при подизању порезе мора ићи на то да оно не падне тешко приватним газдинствима, јер неспретност и нецелисходност његова може да учини да и малена пореза постане несносна, као што опет целисходност његова може да учини да се тегоба неке велике по-

резе не осећа у пуној мери њезиној. С друге стране у интересу државне касе мора се тежити да се пореза са што мање трошка подигне, да би тако што већи чисти доходак од пореза држави дошао, те да не би ова у нужди била да од народа потражи нових данака. Даље се тежити мора на то да законом прописана пореза доиста у државну касу дође. Прво би се начело без сумње најпотпуније остварило тиме кад би се држављанима оставило да сами порезу плаћају а да власт и не одлази да им је испите. Напротив, тижња да се сва сума пореска доиста у касу државну доведе само би се онда потпuno и сигурно остварила, кад би власт непосредно од свакога порезника порезу наплатила. Има управо dakле два начина подизања порезе: један можемо назвати слободним други званичним наплаћивањем порезе. Сваки од ова два начина за себе има својих незгода па се с тога никде за себе и не примењују, него се обавда скончавају (комбинују). Свакојако добра управа државна вља да тежи да што је могућно већма званично наплаћивање замени слободним. У осталом који ће се начин где употребити зависи у неколико и од ступња развијености свести држављана а нарочито од природе самих пореза. Има т. ј. пореза где је слобода наплаћивања очевидно на месту (порезе од производња) а опет пореза где се без званичнога подизања не може бити (нарочито при царинама).

5. Да би се плаћање пореза народу олакшало вља се придржавати ових правила:

1. Нека је место где се порезе полагати имају што ближе стану порезника, да би се овим уштедио

пут и далеки трошак. Најћелисходније је да сваки у својој општини порезу положити може.

2. Дозволити нарочито држављанима сиромашнијим да порезу која на њих пада исплате у појединим роковима и у мањим сумама. Ово подизање порезе у више рокова (нпр. у 4 тромесечна рока) добро долази и самој каси државној, јер на овај начин ова не ће бити у нужди да повеће масе новчане дуже време у готовини бесплодно држи. Уз то се и само прометање ових маса новчаних убрзava, јер долазећи из приватних привреда државној каси не остају ту дugo, већ одмах опет прелазе у обрт. Наравно не треба претерати меру ни давањем сувише многих рокова јер подизање порезе у мањим сумама у много рокова стаје сразмерно скупље и односи много време. Онима који хоће да за више рокоза у једанпута плате вља то дозволити.

3. Рокове за плаћање порезе одредити у оно време кад ће порезници при новцу бити. Јер пореза се и узима управо од чистога приноса па је треба dakле поискати у време кад се овај принос у приватном газдинству појављује. Иначе би привредници били принуђени да је плате крећеши капитал или узаемљујући с великим незгодама. Разуме се да ово плаћање порезе у роковима вреди само о порезама од капитала и некима од чистога дохотка, dakле о тако названим непосредним порезама. Порезе од потрошње или тако назване посредне порезе плаћају се у цени добара које порезници троше па по томе време кад ће се и величина у којој ће се платити зависи већином од самих порезника.

На нижим ступнima народно-економног развитка док новчано газдинство развијено није, док средство за брз и сигуран саобраћај и пренос добара још развијена нису: дотле су држављани имали непосредно својим личним радом да притичу да се опште потребе намирују или су на име данка давали нешто у сировим производима (н.пр. десетак од производа). Али што се већма народно газдинство развија и што се државна управа већма усавршава, то овај облик данака све незгодније постаје, а уз то све лакше и целисходније бива платити га у новцу. Наравно да и највишем ступну народно-економног и државног развитка имају дажбине које се у личноме раду (дужност војевати, учествовати у јавним пословима) и опет онакве које се у материјалним сировим добрима дају (премда више у изванредним приликама) али је новац данас тако природан облик у коме држављани порезу плаћају да се ова само у томе облику и замишља.

Управа пореза ваља у погледу на плаћање порезе још и ове ствари да уреди: а.) ваља да определи новац којим се пореза платити има или који ће се на државним касама при наплаћивању порезе примати — dakle обично земаљски законити новац; в.) ваља да определи форму у којој ће се потврдити да се пореза наплатила. Ово је нужно колико ради контроле органа који порезу прима, толико и ради сигурности порезника.

Разрезивање порезе.

6. Под овим се разумева онај акт, којим законита власт обзнати колико се пореза платити има. При томе власт пре свега ваља да јасно каже шта

је предмет порески и ко је подлог порески и колики је размер. Размер ваља да је тако изражен, да га је лако схватити и да сваки може лако по њему прорачунати колико порезе има да плати.

Наравно да и овде природа самих предмета пореских утиче на основе и облике разрезивања пореза па ове после према томе носе и разна имена; тако је основа размеравању порезе на производњу катастар; тарифа је опет облик у коме се разрезивање порезе на потрошњу изјављују.

Истеривање порезе.

7. Кад држављанив не плати држави порезу на утврђени рок, па држава јавном продајом предмета порескога наплаћује дуг порески, онда се такво поступање зове истеривање порезе.

Порезник не плаћа порезу на определено време или што не ће, што злу вољу има, или што му то из економних узрока могућно није. Није разложно да се и у једноме и другоме случају једнако поступа. Осим тога поступање се ово мора удесити и према природи самих предмета пореских.

При тако названим непосредним порезама ваља најпре порезника опоменути да порезу није платио а по закону требало је; ова се опомена може по нужди и поновити а у томе случају биће целисходно, да се од пореског дужника наплати трошак ове друге опомене (такса). Ако и на ово дужник не положи порезу онда ваља приступити к истеривању њезиноме. Него пре тога ваља још испитати да ли се пореза није платила навалице злом вољом порезниковом

или што производња његова, не његовом крвицом, није донела чистога приноса од којега се пореза плаћа. Ако је ово последње онда се порескоме дужнику пореска сума коју дугује или опрашта сасвим или му се оставља рок неки. Ако је оно прво опда се одмах приступа јавној продаји пореског предмета предузетој од стране власти (екзекуција).

Порезе које је требало положити извесног рока неког а нису се тиме наплатиле већ им се наплата одложила на други рок, чине тако назване пореске заостатке (реста). При њима нарочито пазити ваља на то да се не нагомилажу те да не постану већи но и сама пореза коју треба платити онога рока на који је и наплата тих заостатака одложена. Даље није саветно овакве заостатке дуго времена заводити у књиге државне као ненаплаћени дуг; најбоље је одредити сталан један рок по истеку којега или истеривањем дуг наплатити или га дужницима опростити. При са- моме истеривању (екзекуцији) ваља ићи на то да се капитал порескога лица не окрњи те производна снага његовог газдинства не ослаби, нити му опет узети добра која су преко нужна за обичан пристојан живот.

При порезама на потрошњу наплаћивање порезе у роковима не може се пзвршити него се оне наплаћују одмах у ономе тренутку кад држављанин предмет неке потрошње купи. При њима даље не може бити ни одлагање плаћања, нити пореских заостатака, нити опраштања јер се не може тако сигурно и јасно показати мањај у чистоме дохотку.

При порезама од дохотка чистог неке се од њих — нпр. порезе од саобраћаја и од добити — вла-

дају као трошарине; у њих се не могу одобрити отпуштање; при порези на саобраћај осим истеривања порезе још се пореско лице и глоби што је хтео закон да обиђе. Неке друге порезе од дохотка — нпр. праве порезе од дохотка — владају се као порезе од производње; али се ни при њима не могу одобрити опраштања порезе, јер се не може предпоставити да се пореска лица при сопственоме оцењивању свога дохотка чистог могу вратити.

Наука о појединим порезама.

Поједине засебне порезе оне су, које имају свој особити предмет порески, своју јединицу и свој особени размер порески. Оне постају услед тежње да се предмети порески, разнолични међу собом по природи и по пореској снази својој, порежу тако, како ће терети државни на све сразмерно снази њиховој подједнако подељени бити.

Као што је напред изложено свеколике разне порезе дају се свести у три главне врсте: у порезе од производње или од капитала, порезе од потрошње или од рада и на порезе од чистога дохотка или пре-производње.

Наука о појединим порезама ваља да изложи начела, по којима се пореска јединица и порески размер према природи и пореској снази предмета пореских удешава те начело равномерности пореза у живот изводи.

ПРВА ВРСТА ПОРЕЗА.

ПОРЕЗЕ ОД ПРОИЗВОДЊЕ ИЛИ ОД КАПИТАЛА.

(НЕПОСРЕДНЕ ПОРЕЗЕ).

1. Порезе од производње или од капитала имају свога разлога у томе, што је капитал један од извора за чист доходак у свакоме газдинству, а по основним начелима за порезе сваки чист доходак у држави треба порезу да плати.

Капитал се приватнога газдинства или може сматрати као једна једноставна целина па једном општом порезом од капитала или „општом порезом од имања“ оптеретити; или се могу пронаћи поједине врсте овог капитала па свака од њих за себе порезати. Капитал се приватних газдинства појављује у опште у сва три облика: у облику материјалних добара, у облику личнога капитала и у облику вредности. Па по томе пореза се од производне може појавити у овим облицима или као „општа пореза од капитала или имања“ или као пореза од капитала материјалнога, личнога и капитала у облику вредности. Ове последње три врсте порезе од капитала предпостављају већ неки виши развитак економног живота државног. Отуда обично и бива да у народним газдинствима на нижим ступњима развитка подељивање капитала у оне три врсте и небива, нити се пореза засебна на сваку од њих удара, већ се обично једна општа пореза од имања на место њих узимље.

Прва врста пореза од капитала (од капитала у

облику материјалноме) дели се у три вида: у порезу од земље, од кућа и од привреде. У она прва два превлађује вишег моменат материјалан, у ове треће вишег моменат лични.

Друга се врста капитала — тако названи лични капитал — не појављује се чулно већ се изјављује у привредијавању. С тога се и порезивање његово не може држати никакве сталне материјалне основе, него се придржава самога привредијавања. Отуда порезе личнога капитала немају опште границе, већ од чести прелазе у порезу од предузећа а од чести у порезу од потрошње и тек су се у најновије доба почели сводити у самосталну групу.

Трећа врста капитала — капитала у облику вредности — производи доходак један који као такав постаје основа за производњу, па премда по начелу спада у ову прву групу, опет то форми припада групи пореза од чистога дохотка.

Катастар као основа непосредноме порезивању.

2. Порезом од капитала хоће се да се један део његова чиста приноса узме на намиравање државних потреба. Овај је чисти принос извор порезама од капитала, па њега ваља пронаћи, измерити и порезати.

То бива катастром.

Катастар је списак у који се званично заводи сваки предмет порески са свима својим знацима који служе је определењу његове праве снаге пореске, са одређеним размером и стопом пореском као и сумом коју предмет који платити има. Рад ове цели управа државна даде најпре премерити (или побројати) пред-

мете пореске (земље, куће, заната или предузећа), па им величине њихове своди на извесну неку капиталску јединицу (једно јутро, једна кућа, један занат). За тим се за ову јединицу предмета порескога пронађе неки средњи принос, па онда овај сматра као права јединица пореска у свези јединицом мере, па се по њему удешава размер порески. Колико оваквих пореских јединица капитал онај бројао буде толико ће пута имати стопу пореску да плати.

Да би се равномерност пореза постигла, нужна је даље класификација, јер чето капитали, једнако велики и једнаке природе имају различан чист доходак, дакле различну снагу пореску. Свођење свију пореских јединица с једнаком снагом пореском у један ред и под један размер порески у катастру и изводење вишег таквих редова са особеним размером пореским зове се класификација. Наравно пре ове класификације по пореској снази капитала овај се најпре своди на поједине врсте своје (тако ипр. при катастру порезе од земље имају врсте њива, ливада, паша, винограда, шуме), па се у свакој од ових врста начине према различности снаге пореске неколике класе.

Иза класификације долази оцењивање. Оно се састоји у томе што се сваки поједини капитал који доиста у самој ствари постоји, измери по величини својој и по производности па му се према томе — према снази пореској — назначи класа у коју спада, а класа му већ одређује по каквој ће стопи пореској плаћати порезу.

Описивање величине капитала, класификација и оцењивање — чине три главна послана при катастру.

Наравно лако је опазити да према разној природи разни користа капитала и катастар њихов не може бити сасвим једнак. Он нарочито не може бити сталан и непроменљив, јер се чисти принос једног истог капитала — као основа класификацији и оценивању — мења, па се тако и класификација и оцењивање чешће предузети мора. Тако је исто лако опазити да природа саме ствари собом доноси, да је катастар порезе од кућа и земаља сталнији но катастар порезе од заната.

ПОЈЕДИНЕ ВРСТЕ ПОРЕЗА ОД ПРОИЗВОДЊЕ ИЛИ ОД КАПИТАЛА.

(Иначе непосредне порезе).

1. ПОРЕЗА ОД ИМАЊА ИЛИ ОПШТА ПОРЕЗА ОД КАПИТАЛА.

1. Кад се — уместо да се у приватном газдинству потраже поједине врсте капитала, па свака за се према правој својој снази пореској пореже — све имање узме као скуп свију капитала који су у газдинству, кад се имање то даље процени, нека извесна вредност (ипр. 100 дук. итп.) узме као јединица те порезом оптерет, онда имамо порезу која се зове пореза од имања или и општа пореза од капитала.

Катастар порезе од имања ваља да назначи по себице каквих и колико великих капитала у имању неког пореског лица има, да свакоме назначи вредност његову у новцу и неки средњи чист принос његов, нађе суму вредности које имање представља, средњи принос чист па по утврђеној стопи пореској пронађе и суму пореску коју имање ваља да плати.

2. Из овога се може видети да пореза од имања није нека самостална пореза, која би поред порезе од земље, од кућа и поред порезе од заната постајати могла. Она у самој ствари и није друго до скуп свију појединих пореза на поједине капитале што се у имању налазе; у њоји је другим речма већ скривена пореза од земље, од кућа и осталога привреднога капитала, јер ова сва у скупу чине имање, она су поједини извори из којих чисти доходак долази.

Пореза се од имања заводи онде где из разних узрока тачно мерење, класификација и оцењивање појединих врста капитала могућно није, и где је нужда задовољити се ма и не најтачнијом проценом чистога доходка који приватно неко газдинство има. Она долази онде где тачно катастровање још није могућно, дакле обично на низим ступњима народно-економнога развитка. Њезин је исторични значај у томе што се њоме први пут уз земљу и непокретно имање почело још и занат и покретни капитал привлачiti под порезу. Њоме се тако рећи спремило увођење порезе на занат и приватну заслугу.

3. Општа пореза од имања има једну добру страну: врло је проста, или је бар очевидно да је лакше дознати величину имања у опште по величину доходка. С тога су је и у новије доба препоручивали. Али су њезине незгодне стране далеко веће. Њоме се пре свега у једноме имању једнако оптерећује како капитал који неког приноса доноси тако и капитал који не доноси никаква приноса или који је ту само ради уживања. Даље званичан попис свију добара у имању ради процене њихове вредности — може да

падне и по правилу пада тешко држављанима. Незгода се ова може избећи само тако ако се остави њима самим да изјаве колико им је имање, а при том се опет не може избећи незгода да се држављанин не доведе у искушење да имовину своју не оцени по истини. Највећа је још незгода у томе, што се не проналази права величина чистога доходка, него се ова тек по процењаној вредности имања посредно дознаје узимајући да се капиталска вредност управља по величини чистога доходка. (Тако нпр. почем се с 10 дук. годишњег интереса може добити капитал од 100 дук. то се предпоставља да и имање од 100 дук. може донети чиста доходка у суми негде око 10 дук.) Али то увек не бива нужним начином, јер се многа добра налазе у газдинству која имају извесну неку капиталску вредност али не донесе доходка у оној мери у колико други неки капитал исте толике вредности. Најпосле начело порезе од имања не може се згодно применити при порезивању чистога доходка од рада, премда се кушало да се по чистоме приносу рада пронађе неки уображени капитал па овај порезује.

С ових незгода на вишим ступњима развитка она уступа место нарочитим порезама на поједине врсте капитала, премда се и на овим ступњима у изванредним приликама као ванредна пореза (као прирез по имању) при набављању средстава за изванредне потребе примењује.

* Пореза је од имања постојала у старијем времену у многим државима европским. Данас је има у појединим кантонима швајцарским (Цириху, Глару, Нешателу) и у више северо-америчких држава (Мисисипи, Охajo, Њу-Јорк итд. под именом *mil tax*

или и State tax). У Швајцарским се кантонима већином узимање 1 од хиљаде по вредности имања и капитализованог дохотка у Цириху $1\frac{1}{2}\%$, у Глару 2%). У Америци такође већином 1% али се и повишива кад је потреба (Охая у 1849 3%). Пореза која је у Енглеској позната под именом порезе од имања (property tax) није то, већ је пореза од дохотка. — Пореско лице само изјављује колико му је имање; у Америци полаже на своју изјаву свечану заклетву; у Швајцарској општински суд прегледа изјаве; у кантону се циришкоме излажу јавноме прегледу кроз 14 дана.

2. ПОРЕЗА ОД ЗЕМЉЕ.

1. Пореза је од земље историјски најстарија пореза, јер је земља први и најстарији облик капитала и јер се у овог капитала најпре и најјасније опазило да неки чисти доходак долази.

У томе што доиста има неки чисти доходак од земље леже побуде порези од земље. Овај чисти доходак јесте извор порези од земље; обична мера земље (једно јутро, дан орања, један плуг, ланац итп.) јединица пореска; размер се порески одређује према јачини дохотка чистог; суме се пореска добива кад се стопа пореска толико пута узме колико пореско лице јединица пореских на своме добру има.

Чисти доходак од земље чини обично врло значајнији део у чистоме дохотку народноге, па и пореза од земље чини обично значајнији део државнога дохотка, а уз то још и сталан и слабо променљив део.

2. Да би се пореза од земље равномерно разредити могла, да би терет њезин на све пољске газде подједнако тешко падао, за то је нужно да се што потпуније дозна права пореска снага сваког појединог земљишта у држави; а да би се опет ова дознати

могла нужно је да се величина сваког појединог тачно измери и на једну заједничку јединицу свезе. Све ове нужне основе за равномерно и уопште разложио порезивање земље даје нам катастар порезе од земље. Отуда се већ види и важност његова.

Први је посао катастру да свако поједино земљиште премери. Да се ово премеравање изврши ваља пре свега саставити особиту једну комисију која ће целу ствар руководити и која ће под министарством финансије стојати. За тим ваља прописати нужна упутства за рад, дати нужне образце за карте, и др.; одредити персонал који ће премеравати; овај се обично подељује у више класе (тригонометар, геометар прве друге итд. класе); одредити тарифу по којој ће се овим лицима за премеравање плаћати; набавити нужне инструменте и алате; прописати како ће се међа бележити и одредити казни којима ће се преступи противу ових белега казнити.

К самом премеравању приступа се изводењем мреже великих троуглова — тригона — првог другог и трећега реда. За тим се предузимаје премеравање појединих атара општинских, опет најпре изводењем мреже троуглова четвртога реда, којом се цео атар покрива; међу атара ваља да означи сама општина у свези са суседним општинама, а међу појединих земаља њихов сопствених са суседима својим. Званичник који мери забележиће у особити један списак сваку земљу на по се и име газде њезинога. Овај списак служи као први нацрт катастра. Тачност премеравања ваља да се сигурно испита. За овим се предузимаје пртње карата и прорачунавање површине сваке по-

једине земље. Размер у коме се карте израђују иде према томе како је земљиште подељено, т. ј. где је ово јако подељено ту се мора нужним начином и већи размер узети.

3. Иза катастралног премеравања долази као други главни посао: класификација катастралних јединица. Ова се класификација најпре састоји у томе што се земљишта према ономе шта се на њима обделава доведу у врсте. Врсте су те најобичније: њиве, ливаде, паше, шуме, виногради, баште, воћњаци, неплодна земља (понекад и камењари где се ови не узимају под порезу од предузећа).

Ове поједине врсте подлеже за тим особитој класификацији. Ова се састоји у томе што се за свако земљиште потражи његов средњи чист принос, па земљишта с једнаким приносом ставе у један ред под један размер порески, који је наравно према њиховој снази пореској удешен. Класификација је ова управо један од најтежих послова при катастровавању. Она претпоставља да се најпре пронађе део скупни принос па за тим сви трошкови око производње те ови одбију од оних. Овај је начин истина с великим тегобама скопчан али је опет за то најсавршенији, јер непосредно иде ка цели, коју су од пре гледали да на разни начин постигну, нарочито узимајући цену земље, или аренду или њезин скупни принос за основу проналазењу чистог дохотка.

За основу класификацији поједињих земаља узимали су цену земаља за то, што се сматрало да ова по правилу стоји у некој сталној сразмери према чистоме дохотку, и да куповне цене разних земаља

стоје међу собом онако као што њихови чисти дохотци један према другоме стоје. Али се у саобраћају дешавају прилике које ремете те куповна цена не стоји у правој сразмери према чистоме дохотку. Много се пута за неку земљу даје виша или нижа цена него што би према чистоме дохотку њезином требало, а само за то што се купац или продавац налази под утицајима разних других чињеница (нпр. што је купцу многостало до тога да том земљом своје добро допуни, или што је продавац у великој новчаној нужди а мало се купаца јавља). Осим тога многе се земље нарочито у краћим периодима и не продају на јавној дражби, а опет у дужим периодима земље једне исте плодовитости достизавају разно велику цену.

Незгоде које долазе кад се куповна цена земље узме за основу класификације, могу се у неколико уклонити ако се не узме куповна цена сваке поједине земље него средња цена која се добија кад се земље по плодности својој поделе у класе па у овим класама пронађе цена свакој појединој земљи а из суме ових цена нађе и средња куповна цена земаља једне класе. На овај се начин уклањају велика одступања цене неких земаља које су се услед особених одношаја прдале по ниској или по врло високој ценама. Да би при том овај посао што боље и савршеније за руком испао нужно је: 1.) при подељивању земљишта у класе узети у поглед све оне прилике које на плодовитост па дакле и на чист доходак њихов утицаја имају, дакле н.пр. удаљеност од трга, положај земље, њезине физичне особине итп. 2.) ваља за опредељења цене изабрати оно време у

кome нема да изванредне неке прилике утичу на величину цене, у кome је трг у стању које се редовним (нормалним) назвати може; 3.) цене, које очевидно не стоје у сразмерности према дохотку, већ су дошле услед особених страних утицаја, ваља из рачуна изоставити; 4.) где нема довољно цена да се средња пронаћи може, ту ваља потражити чисти принос од земље па према њему и цену наћи; 5.) Ради веће сигурности да је подељење у класе по цени куповној добро испало, ваља потражити како ће испasti подељење земаља у класе по арендама и по скупноме прилогу. Осим тога класификацију ову појединога општинског атара ваља оправити и дотерати према класификацији суседних општина.

Него поред свега тога опет начин овај није у оној мери савршен у којој је то начин по кome се земље своде у класе по непосредно пронађеноме чистом приносу.

Што се тиче катастровања по арендама то се овоме начину може казати да при свем том што аренде обично више стоје у правој сразмери некој према чистом дохотку од земаља по куповне цене, опет у самој ствари и њихова се величина не управља увек само по величини чиста дохотка, него зависи од других спољашњих утицаја. Тако се н.пр. знаде да се при закупљивању великих добара за једно јутро земље сразмерно мања аренда плаћа но при закупљивању мањих добара. Осим тога овај је начин немогућно применити у земљи где се земље слабо под аренду дају. А и онде где овога има често аренданатор плаћа неки део аренде у сировинама те је тешко

вредност ових у новцу прорачунати па је аренди новчаној приодати. Најпосле непоузданост правичнога поделења у класе по арендама увећава се тиме што при овоме није могућно узети што дужу периоду времена или што више разних аренда из разних периода па отуда извадити неку аренду средње величине.

Катастровање по скупноме приносу препоручивало се нарочито за то, што је величину скупнога приноса лако било пронаћи. Осим тога наводили су као основ још и то што скupни принос или производност земље и јесте оно што порезом ваља да се оптерети. Али скupни принос разних земаља не стоји у ономе истом одношају у кome и чисти приноси њихови. Нарочито би тиме земље неплодније и незгодно положене према плоднијима и згодније положенима много теже порезане биле, јер њихов је чист принос далеко мањи но скupни принос сравњен с приносом оних других земаља. Шта је предмет а шта извор порески о томе је напред говорено.

4. Пошто су се већ катастралне класе поставиле, приступа се к увршћивању појединих земаља у дотичне класе. Увршћивање ово бива по величини чистога приноса. Али будући да се овај мења то је нужно узети што дужи ред приноса истог у појединим годинама па отуда пронаћи неки средњи чисти принос.

Кад је и ово увршћивање већ извршено онда се приступа к испитивању тачности његове, најпре од стране званичног једног органа, који има да испита тачност сваког појединог бројног навода, а после да сравни и податке појединих округова и крајева међу собом. При овом се послу може корисно употребити

процењивање земаља по њиховој куповној вредности као контрола увршћивању њихову у класе по чистом приносу. Из овога се свакоме поједином газди саопшти резултат увршћивања у класе у колико се његова добра то тиче, па се позове да изјави ако што противу тога има (да рекламије). За овај последњи случај одреди се неко време које кад истече, рекламије се се вишне не примају. Класификација и увршћивање појединих земаља у класе за тим добије закониту потврду, те постаје права основа разређивању порезе од земље.

* Као што се опазити може увршћивање је у класе један од најтежих и најважнијих послова при катастровању. За то ваља органима који тај посао имају да врше, дати што опширија и што јаснија упутства. У Аустрији је то посао општинских одбора који под председништвом среског начелника ради; на сваку простирију од 12—15 квадратних миља одређен је нарочити комисар; на свако 100—200 општина катастралних један инспектор. Ту пошто је класификација извршена, приступа се к увршћивању појединих земаља у класе тиме што се најпре пронађе скупни принос сваког појединог земљишта, за тим његови трошкови око производње, а из ове две чињенице после и чисти доходак. Резултат класификације и увршћивања јавља се најпре општинама па онда свакоме поједином. У настављенима се нарочито прописује колико се трошка при којој страни обделавања (култури) одбити има; тако при њивама 20—60% (у Далмацији 60·25%), при виноградима 40—80 (у Далмацији 67%), ливадама 10—30% (у Далмацији 25·5%), шумама 1—5%. — У Француској префект департамента шаље у поједине општине контролоре, који присуствују у седници општинских одбора и јављају о резултатима овим порескоме инспектору, а овај их спроводи даље директору. Рекламације узимаје контролор на протокол а о њима решава префект саслушавши префектурни савет. У Пруској се за ово постављају нарочите комисије. — У Аустрији по предлогу од 1863: у

свакој општини местна комисија од 4 сељака и 2 велика земљодржца које општина избере. У свакоме срезу особена комисија којој председник министар финансије поставља, и 12 порезника (међу њима тројица које општине избера, тројица од стране земаљског одбора и по тројица из обе ове класе које држава изабере). У свакој круновини земаљска комисија, којој половину чланова бира земаљски сабор. При министарству финансије особени одбор од 10—12 лица која поверења заслужују.

5. Да би се увршћивање појединих земаља у класе што савршеније извело, нужно је суделовање ових чињеница:

а.) Ваља сам сопственик земље да изјави колико му је скупни принос био кроз последњих неколико година, колики су му трошкови били и колики чист принос.

б.) О овој изјави ваља да даде свога суда особита једна комисија састављена од људи који местне прилике врло добро познају, али не све из самих општинара истога места већ и из неколико лица из суседних општина. Комисија ова ваља да се изјасни о свакоме поједином наводу оне самооцене.

в.) Ваља да има званичан један орган који ће извадити средину између вишегодишњих приноса и који ће имати да реши онде где се наводи разни сумобљавају. Него ваља да је остављено да је слободно рекламијати и противу решења овога органа.

6. Пошто је у катастру определен предмет порески и јединица, приступа се к определењу размера пореског. Колики ће велики тај размер бити о томе се не може у опште ништа казати. Он се удешава према величини чистог дохотка а по општим начелима која су напред за установу добрих пореза из-

ложена. У многих европских држава практички је тај размер изнађен тако што је дотадашња сума која се на име порезе од земље узимала, подељена јединицом пореском чистога приноса. У Европи се обично сматра да је размер од 20% чистога приноса од земље врло висока а 10% умерена пореза од земље. Уз то насељеност народа и народно-економни развитак имају знатна утицаја на определење тога размера: у земљи слабо развијеној тешко ће пасти размер који се у јако развијеној лако сносити може.

* У Аустрији је размер порески 16% чиста приноса; у Белгији 11.5% или у самој ствари 9%: у Француској у средњу руку 6%; у Пруској 8%.

Подизање катастralне порезе.

7. Главнији моменти при подизању порезе од земље ово су:

1. Свакоме поједином газди од земље ваља званично доставити колико порезе по катастру ваља да плати. У објави се овој назначи и место где ће се пореза имати да положи и рокови у којима ће се полагати. Ово почесно расписивање порезе од земље није нужно да се чини сваке године, него тек само онда ако се у закону о тој порези какве законите измене предузму, а у појединим приликама кад се одношаји појединог земљишта измену (кад газда промени или кад се начин обделивања измени или кад се добро продајом неког дела смањило или куповањем нових земаља увећало).

2. Наплаћивање нека се изврши у стално утврђеним роковима. Форма плаћања нека је јасно опре-

дељена, да је сваки лако разумети и запамтити може. Свака наплата нека се потврди признаницом званичником: најзгодније је дати пореским лицима на ту цел особиту књигу пореску.

3. Ненаплаћена је пореза од земље предмет особите пажње, већином предмет особитих законитих наређења.

Будући да принос од земље као извор порески зависи врло јако од природних прилика које су изван домаћаја људског, то се као начело узима, да се онде где је каква природна незгода поништила сав принос или неки део његов, и пореза од земље према претрпљеној штети опрости. Уз то ваља да се пропише како ће се у таквим приликама поступити и како ће се величина штете определити.

У случају где није било никакве штете услед природних незгода а пореско лице порезу платило није, ту се предузима истеривање порезе и екзекуција. Први онај посао може према природи самога предмета пореског да прође више разних степена: први је ступањ опомена при којој пореско лице има да плати неку малену накнаду за посао око тога: други је ступањ у многим државама — у старија доба поседнуће куће порескога лица војницима, или у новије доба, и много човечније и разложније, пошиљање друге опомене с наплатом двогубе накнаде и с изјавом да ће се ако се пореза и овај пут не положи приступити к екзекуцији; трећи ступањ — екзекуција која се почиње задржавањем некога добра порезничкова у залози код власти, а после завршује јавном продајом тога добра. Од продајом добивене суме др-

жава најпре наплати што је имала себи да наплати а остатак враћа пореском лицу.

Развитак катастаралне порезе од земље.

8. Катастром се поставља једна пореска јединица за све земље, њиме се пореска снага своди на једно заједничко мерило, њиме се тек постизава сталан одношај порескога размера према снази пореској те се тако дају сви нужни услови да се пореза та правично подели. По томе очевидно катастар представља напредак у развитку системе пореске.

Али опет за то он је још одмах у почетку нашао на опозицију. Једна је покуда томе била то што су многи сумњали у опште о целисходности и разложности порезе од земље, а друга нарочито у томе што је врло скоро и врло јасно изашло на видик да катастар доиста апсолутно не постизава цел своју. Обадве ове побуде ваља из ближе да проучимо.

9. Противу порезе од земље наводе да она и није пореза него један део капитала који земља представља а који држава узимље. Отуда долази да је газде од земље у много прилика и не плаћају јер је при куповању земље капиталишу, па капитал који она представља одбијају од куповне цене, те је тако у самој ствари плаћа бивши газда од земље или продавац. По томе већ пореза од земље промашује своју цел јер уместо да пореже чисти принос од земље она се узимље од капитала који земља представља. Па почем је незгодно уклонити је на један пут и сасвим, то би требало бар дозволити да се она као и сваки други терет који на земљи лежи одкупити може; сума која

би овако дошла могла би се онде где има дуга државног најкорисније на потирање овога употребити.

Навод овај нема основа већ ни по томе што се најпосле исто тако и за сваку другу порезу казати може да је узетак једнога дела од капитала који порески предмет представља, дотле докле привредна радња предметом тим не произведе ону суму вредности коју је пореза од земље и осталих пореза што ји при првој предмет порески сталне природе па се пореза која се од њега узима може и капитализовати, а у других (нпр. у пореских предмета за посредне порезе) почем предмет порески не стоји дуго онакав какав него прелази у обрт и потрошњу, то и порезе које се на њих ударају, немају каде да се капиталишу. Тако на сваки начин пореза од земље не носи ни који други карактер но онај који и остale порезе имају.

Што се тиче навода да пореза од земље није пореза ни по томе, што је садашњи газда од земље не плаћа него бивши газда који је продајом уступио, то је он неоснован пре свега и по томе што за порезу није карактеристични знак да је мора доиста плаћати онај који порески предмет у сопствености има (при царини је то очевидно: царину у самој ствари плаћа купац а не трговац, па опет никоме не пада на памет да царинама одриче природу пореза). Даље је неосновано што се наводи да се капитализована пореза одбије од куповне цене земље и да је не плаћа купац већ продавац. Цена се земљи просто прорачујава по трошковима око производње и по чистоме приносу. Узме ли се да је држава онда од онога пољског газде који је прву порезу на земљу платио, узела

капитал неки који пореза представља онда је то до-
дуще истина, али то важи и о свакој другој порези.

10. Почек се пореза од земље сматрала као сваки
други терет (дажбине) који на земљи лежи, то је при-
родним начином дошло питање, не би ли се пореза
та одкупити могла? Све кад би пореза од земље у
теорији доиста и била то, опет се с практичне стране
корак такав не би могао оправдати, јер би тада др-
жава у место да јој је производност или привредна
способност земље основа за доходак, била упућена
на принос од капитала којим је пореза откупљена.
Али пореза је од земље пореза, па као и све остале
порезе мора тежити да према приносу пореских пред-
мета и сама расте. Откупљивање би порезе само ствар
искренуло, порезу би претворило у капитал, држав-
номе праву (праву порезати чисти доходак од земље)
дала карактер приватнога, уместо гипкости његове, ко-
јом се за величином приноса повија, дала би му сталне
и непроменљиве укочености. А већ овај карактер неп-
променљиве укочености у противности је с правим
карактером порезе која се по најосновнијој побуди мора
повијати по чистоме дохотку па се дакле и мењати.
Осим свега тога још би и сама држава таквом опе-
рацијом у штети била, почим би уместо извора којега
производност с развитком културе све већу вредност
има, добила новчани капитал којега вредност уз овај
развитак све ниže пада.

Опасност којој се карактер порезе од земље као
порезе излаже и јесте управо у тој непроменљивој
укочености, па у колико се мисли да се катастром

ова непроменљивост за свагда постигне у толикој
опозиција противу катастра доиста оправдана.

11. Друга главна пребацивања која се катастру-
чине у томе су што се вели да катастар стаје много
времена и трошка. И једно је и друго истина. Али
не треба заборавити да се премеравање земље, састав-
љање карте и процењивање економнога значеја свију
поједињих пољских добара — дакле послови који при-
катастровању највише и времена и трошка односе —
не чине само ради непосреднога равномернога поре-
зивања земаља поједињих, него и ради многих других
корисних цели. Катаstralno премеравање и процењи-
вање земаља административна је мера онако исто
важна и потребна као и преbroјавање становништва;
она служи за основу свакој државној мери која је у
свези каквој с величином, поделењем и приносом зе-
маља. Сума коју послови катаstralni у целоме стају
у скупу је доиста велика, али је сума која на поје-
дино земљиште као трошак око његова премеравања
процењивања итд. пада, малена према користима
које отуда долазе.

Најпосле се катастру порезе од земље пребацује
то, што процењивање које је управо душа катастру-
и које треба да је по томе што сигурније и поузда-
није, није апсолутно тачно или бар на сваки начин
врло брзо постаје непоуздано. По њему се дакле оче-
видно порезе не могу на дуже време разрезивати а
то се њиме хтело.

Без сумње праву величину чистога дохотка није
могућно апсолутно тачно пронаћи. Али кад би сваку
нову порезу која није у стању да неки чисти доходак

у пуној мери и апсолутно постигне, напуштали онда би нам у опште ваљало без порезе остати. Нама очевидно не остаје друго него да измеђ разних система порезивања изаберемо ону која је још понажбоље у стању да праву величину чистога дохотка пронађе. А изван сваке је сумње да се прави чисти доходак од земље још најбоље може пронаћи на основу катастра.

12. Али наравно катастар може сасвим да промаши своју цел кад хоће — тежећи да што потпуније оствари начело равномерности — да утврди једном за свагда једнако велику порезу од земље — једнако велику стопу пореску дохотку који се величином својом мења. Очевидно је да би се катастар спасао од ове опасности кад би радио правцем противним т. ј. кад би, уместо да величину порезе од земље једном за свагда стално одреди, дао јој нужне гипкости да се изменjuје према изменјеним приликама према изменјеној величини чистога дохотка. Ово може бити без изменјивања самога катастра у његовим суштаственим деловима, овако:

Процене појединих доходака онако како је у катастру стављена доиста може да одступа знаменито од правога чистог дохотка истог предмета пореског у појединим годинама. Али ако све поједине процене у катастру узмемо у скупу то добивамо суму једну, делокупан катастром проценjeni чист доходак од свију земаља, па ова суја за цело не одступа такојако од праве величине свију појединих чистих доходака од земаља, јер се поједина одступања величине правих доходака чистих од катастром пронађене средње величине узајамно изравњавају. Овај скупни, сабирањем

појединих, катастром пронађених чистих доходака добивени доходак управо је могућно најтачнија основа за разрезавање порезе од земље. Овоме скупноме извору порезе од земље ваља да се још пронађе и скupни предмет и скupni подлог порески. Ово бива тиме што се или сва земља или поједини делови њезини узму као скupni предмет порески, а скup становника те области или земље као скupno лице пореско. На основу катастра држава казује колику ће суму порезе од земље имати да плати која област или кој округ. Ова суја пореска — почем представља средњу величину чистог дохотка од земље целе те области или тог округа — остаје доста стална, пла се бар на сваки начин може дуже времена задржати непромењена (нпр. 50 па и од 100 године).

Други би нуждан корак био да се од стране обласнога или окружнога заступништва у заједници с владом ова скupna сума порезе подели на више или мање округа пореских у области тој, и то на основу катастра и на основу позитивнога знања о приносу и о одношајима приноса од земље. Најбоље је да финансијска управа на основу катастра сама подели област или округ порески у више мањих срезова пореских с назначењем колику ће суму порезе имати који да плати, па да ово подељење поднесе обласноме или окружноме заступништву на преглед, исправку и одобрење. Наравно да се ово подељивање у пореске срезове мора у извесним периодима и понављати (нпр. сваких 5 година). Резултат заједничке радње окружнога заступништва и државних органа ваља за тим доставити властима пореских срезова. Ови ће опет на

основу катастра поделити целу суму, што је на њих пала, на поједине општине, а ове ће их опет саме разрезати на своје чланове. Ово је једини начин да сваки газда пољски плати порезу према правој величини свога дохотка од земље. Целокупни принос чисти од земље општине неке не мења се тако јако као чисти принос појединих земаља њезиних. Да би држава при порезивању земље остварила што већу равномерност, ваљало би да сваке године процењује прави чисти принос сваког појединог земљишта, па да према томе истина не размер, али на сваки начин пореску стопу, мења. Али би посао тај стао државу несразмерно врло скupo. Напротив општина је у стању да непрекидно и без великога труда и трошка дознаје све промене у елементима чистога приноса, па је тако у стању да знаде тачније праву пореску снагу сваке поједине земље у некоме датом тренутку. Катастар не греши, или бар не врло очито у опредељивању целокупне пореске суме, коју народ од чистога приноса земље ваља да плати, али може врло лако и знаменито да погреши подељујући је на поједине земље. Ова се опасност савршено избегава кад се на основу катастра пронађена цела сума пореска преда општини да је она сама према правој пореској снази својих појединих земаља на ове раздели. Тиме се у исто време даје сигурност да се при порезивању не ће чинити изузетци, да се не ће појединима на штету свију осталих давати нека особена права. Да се опет на корист већине не би мањина јако оптеретила за то је остављена слобода свакоме члану општине да се противу закључења општине своје може позвати на вишу фи-

нанцијску власт. А ова је у стању да ту даде свога решења само на основу катаstralних података о величини и приносу дотичнога добра.

Из свега овог излази да је најсавршенији начин порезивања земље постигнут онде, где се са званичним поделењем великих сума пореских на основу добро састављенога катастра, скопча и тако названо самопорезивање општина.

3. ПОРЕЗА ОД КУЋА.

1. Опазило се да земљишта на којима куће стоје дају несразмерно много већи принос него толико иста земљишта обрађена ма на који други начин. Што тај тако већи принос долази, томе је очевидно побуда у томе, што је ту кућа подигнута. Кућа даље постаје и јесте извор особитоме неком дохотку чистом па по томе она постаје предмет порески.

У осталом свака зграда није предмет порези од кућа. Зграде пољске (кошеви, штале, подруми итп.) па и саме куће тежачке тако су тесно скопчане с природом пољске привреде да се њихов чист принос и не одваја од приноса саме земље него чини једно па се у порези од земље и сам порезује. При томе се земља, на којој такве зграде постоје, ставља у класу најбоље и најплодније земље те порезује највећом порезом од земље. Зграде се те прибележавају у катастру пољских добара. — Даље зграде, у којима се нека друга привредна радња ради, имају свој чисти принос тесно скопчан с приносом ове радње, па се од њих пореза наплаћује у облику порезе од заната или предузећа. Под порезу од кућа узимају се само

оне зграде које служе као станови људма па као та-
кови имају особита чиста дохотка: изузимљу се од ње
јавне зграде, куће за добротворне цели, а за време
и оне које су као пострадале те не доносе приноса
(ако су нпр. пожаром оштећене итп.)

2. Да би се куће равномерно порезале нужно је
што поузданје дознати пореску снагу њихову, а да
би се ова пронашла ваља имати неку јединицу пореску
на коју би се дате прилике могле сводити. За ову су
јединицу најпре препоручивали саму просторију земље
коју кућа заузимље; али ова нема никакве нужне
сталне свезе с чистим приносом, (јер куће које јед-
наку просторију заузимљу, а разликују се по катовима
и по становима имају наравно и различан доходак
чисти). Даље је предлагана за јединицу кубична са-
држина и број станова, али и ово мерило није поуз-
дано јер чисти доходак неке куће очевидно не зависи
од тога колико станова има него од тога у колико се
станова доиста станује. На више места узимати су
услови употреби некога стана за мерило (број прозора,
врата, димњака); али је очевидно да ни ови моменти
не дају нимало поуздана основа по коме би се вели-
чина дохотка дознати могла, а могу само зло подеј-
ствовати на развитак архитектуре. Најпосле узели су
за пореску јединицу вредност употребе самога стана,
вредност коју тај стан за самога газду или за друге
становнике има — кирију. Ово и јесте у самој ствари
најрационалнија основа за разрезивање порезе од кућа.
Размер се порески при том изражава у процентима
од кирије.

3. Катастар ове порезе ваља све куће да попише

по њиховој величини и по броју становова; да их за-
тим подели у две групе: у куће у којима саме газде
њихове станују и куће које су дате под кирију. При
првима је порески извор вредност употребе, коју тај
стан за самога газду има, у новцу изражена; при
другој — кирија. За ову другу категорију кућа лако
је одредити равномеран размер порески, јер се он као
што је поменуто изражава у процентима од кирије.
При првој је категорији определење извора пореског
тегобно и несигурно, па се ту помаже тиме што се
такве куће (у којима т. ј. саме газде њихове ста-
нују) подељују у класе.

Тако у самој ствари пореза од кућа има два ка-
тастра: катастар порезе од кућа по кирији и катастар
ове порезе по класама. Онај први служи за основу у
оним местима где је давање кућа под кирију обична
ствар (дакле нарочито по већим варошима), онај други
у оним где је давање под кирију само изузетак.

Пореза од кућа по класама.

3. Пореза се од кућа по класама узимаје од оних
кућа које нису опредељене да се под кирију дају, него
у којима сами сопственици њихови станују.

Пореска је јединица ту то исто што и предмет
порески т. ј. сама кућа.

Порески је извор чисти доходак који непосредна
употреба куће од стране сопственика њезинога овоме
последњем доноси. Величина је његова различна према
величини саме куће.

Да би се чисти овај доходак пронаћи и измерит и
могао, ваља сву множину разно великих кућа довести

у неки ред, или управо у редове по величини њиховој. Овај се посао зове класификација. Њојзи је цел да даде мерило којим се чисти доходак и при оваким кућама мерити може. Него је веома тешко ако не и немогућно да се овај чисти доходак у бројевима изрази; с тога и размер његов не може се изразити у проценитима, него се за сваку класу у сталној стопи пореској казује. Колико ће се класа поставити то се у опште не може казати. Исто се тако не може у опште казати колико велика треба да буде ова пореза. На сваки начин не сме бити већа од порезе од кућа по киријама кад се обадве сведу на једну заједничку пореску величину. Него почем је, као што је напоменуто, праву вредност употребе једне куће од стране њезинога газде тешко у новцу изразити, то се тежи да се колико је могућно класна пореза од кућа замени порезом по кирији.

Катастар ове порезе има пре свега да све куће у којима газде станују побележи, да их радели у класе и да свакој определи сточу пореску. Измењивање се у катастру предузимље кад се измени газда или ако се карактер куће промени (нпр. ако се увећа, или даде под кирију итд.)

* Класна је пореза од кућа најпре у Аустрији изведена. Куће се деле у 12 класа по броју соба и по катовима; пореска стопа иде сад од $53\frac{1}{3}$ крајцаре до 80 фор. (с почетка од 20 кр. до 30 фор.) — И по француским и пруским законима пореским у местима где се куће под кирију не дају, разређују се ове у класе, али се за састављање ових класа узима вишакова но у Аустрији.

Пореза од кућа по кирији.

5. Пореза од кућа по кирији узима се на оним местима где је давање под кирију обична ствар и где се већином куће и зидају за то да се под кирију даду.

Предмет је порески и овде сама кућа. Али јединица пореска није више то исто што и предмет порески (као при класној порези од кућа) него стан и кирија његова. Што се узима или што се узимало да су врата, прозори или димњаци јединице пореске, то је очвидно погрешно, јер оне не стоје ни у каквоме непосредном одношају са скупним нити са чистим дохотком од кућа.

Порески је извор онај чисти доходак који газди од куће остане, пошто од скупнога приноса кирије одбије трошкове кућне. Овај се чисти доходак може прорачунати па свести на стотину. Овај доходак од стотине (дуката, талира, гроша итп.) постаје права јединица пореска; размер је порески ту врло лако и врло рационално определити у неколико јединица од стотине (нпр. 5 од 100).

Од скупнога приноса кирије одбије се на име трошкова: нека средња сума за одржавање куће (трошкови око годишњега оправљања); да би се ова средња величина изнапла ваља узети трошкове оправке кроз ред година ни врло дуг ни врло кратак (нпр. 10 година). Даље се одбијају трошкови око осигуравања од ватре; осим тога и нека сума на име повраћања капитала који је у кућу уложен. По томе куће које истина доносе једнако велику кирију, али нису једнаке солидности, не трају једнако дugo време, не ће

плаћати једнако велику порезу, јер у њих чисти доходак није једнако велик. На послетку ваља да се одбију и интереси на дуг који је на кућу узет.

Катастар ове порезе по кирији ваља не само да назначи сваку кућу на по се, него и све станове који се у кући тој налазе с бројем соба итп., да би се по томе могле контроловати изјаве о величини кирије. Даље се у њему назначује изјашнење самога газде о кирији коју прима. Ово изјашнење ваља да се чини у извесним терминима (погодишње). У њему треба да се наведе име становника (кираџије) да би се личном пријавом овога могло контроловати изјашнење газде самог; даље време које је кој становник у кући пропавио и куда је се иселио; најпосле колику је кирију плаћао.

Управа финансијска ваља сама да даде наптампнати формуларе за ове изјаве и да их даде газдама кад им устrebају.

За тим управа пореза пронаћи ће колику пореску суму има која кућа да плати, почем се најпре изјава газдина сравни с катастром и с његовим прећашњим изјавама. — Наравно ако се кућа оваква престала давати под кирију онда и пореза по кирији отпада. Тако ако је принос куће опао, пашће наравно и сума пореска.

* По предлогу за порезу од кућа у Аустрији од 1863 сваке треће године изјављују газде од кућа колико су кирије прошле године примили па се ова узимље за основу разрезивању. У Француској се узима средња величина кирије, тако и у Пруској, Данској, Баварској. — У прећашњој краљев. Сардинији по закону од 1851 узимало се 10% од чистог дохотка;

газде ваља саме да покажу колико кирије примају и да то потврде писменим уговорима са становницима своје куће; лажно декларовање потпада под казан. — У Русији је у 1863 заведена по варошима и варошицама пореза од кућа а у исто време по варошима укинута главница. Држава на основу катастра одређује суму коју ће која варош на име порезе од кућа платити, па суму ту подељује на поједине куће одбор један састављен од кућних газда тога места.

4. ПОРЕЗА ОД ПРЕДУЗЕТКА ИЛИ ОД ЗАНАТА.

1. Кад неко предузме неку радњу капиталом па је ради редовно и стално, а у намери да тиме дође до неке чисте добити, онда се таква радња зове предузеће (или у ужем смислу занат). Ту уз капитал нарочиту улогу има да врши сам лични рад предузимачев. Личне особине његове (разборитост, поштење, вештина итп.) имају знаменита и очевидна утицаја на резултате предузећа. Чисти доходак који дође услед личне радње с капиталом неким зове се привреда. Привреда као самосталан део у скупноме дохотку подлежи порези. Ову зовемо порезом од привреде, или — почем је овој основа у предузећу — порезом од предузећа.

Предмет је порески овој порези предузеће, или — да би га разликовали од осталих предузећа којима цел није чиста добит — предузеће занатлијско.

Извор је порески чист доходак који од овог предузећа предузимачу дође.

2. Пореска се снага извора пореског не може онако тачно прорачунати као при порези од земље или од кућа, а то управо за то што резултат предузећа зависи веома јако од личности предузимачеве. Лична

способност његова, вредноћа, поштење, вештина итп. утичу с једне стране на величину капитала којим ради, почем му отварају кредита, а с друге стране на величину чистога дохотка при иначе једнако великому скупноме приносу. А овај лични моменат, који тако очевидно утиче на величину снаге пореске, не да се објективно мерити. С тога су многи и посумњали да је управо могућно да се предузећа порежу! Али је очевидно да предузеће може опстати само тако, ако има неки капитал занатлијски и ако доиста неки чисти доходак долази. Чим предузеће постоји одмах се претпоставља да и неки чисти принос има, а овај ваља порезати. Даље је извесно да овај чисти принос сразмерно расте кад и сама радња узимље већи обим. По томе већ у томе обиму радње лежи један моменат по коме је могућно величину чистога дохотка бар приближно дознати те га порезати.

Предмет је порески овој порези, као што је напред поменуто, предузеће, и то свако предузеће које на основу буди каквог капитала иде на то да до неке чисте добити дође. Него се испод ње изузимљу предузећа, која се оснивају на капиталу у облику земље и у облику кућа. Даље не потпада под њу ни она привреда која се не оснива на некоме већ стеченоме капиталу, на капиталу који већ постоји; по томе не иде овамо привреда чисто физичнога рада. Овде је доста тешко повући границу између предмета који спадају и оних који не спадају под ову порезу. У опште се узима да занатлијско предузеће почиње бити предмет порески онде где предузимач непосредно ради капиталом који је његова сопственост.

3. Порезивање је предузећа занатлијских посао којим се законитим путем прописује величина пореза и она по главним врстама занатлијских предузећа подељује.

Него почем има без броја разних предузећа то је пре свега потреба да се оне доведу у неки ред не само ради прегледа него и ради равномернога поделења порезе. По томе је први претходни посао порезивању овоме класификација предузећа једнога истог рода. Њоме се иде на то да се поставе средње величине које би као основа процени и порескоме размеру послужиле. Ово се постигало на два начина. Прва се оснива на простом економном ставу: да величина прође неког производа опредељује бар најнижу границу (минимум) чистога дохотка производње те. Али се опазило да величина прође стоји у извесној некој сразмери према величини места у коме се предузеће врши, јер је место то природни трг за производе који се у њему праве (наравно с неким изузетком). По томе поделење места у власе према броју њихових становника, прва је основа по којој се опредељава пореска снага занатлијских предузећа једног истог рода. Други је начин: да се определи величина сталнога и течнога капитала занатлијског предузећа. Ово је доста тешко. Гледа се да се постигне или тиме што се: 1.) пронађе величина сталнога капитала, па се по величини његовој закључује и на величину производње, а по овој и на величину прометања (тако се напр. при цигљанама и при топионицама узима број пећи, при рудницима број чекића, број витлова при млиновима итп., или број соба у гостионицама, број

коња у предузимача подвоза, број крава у производнику сира и у млекара итп.) Величина просторија у којима се ради или у којима се производи чувају може такође послужити као знак по коме се може на величину дохотка закључивати. — 2.) што се пронађе величина течнога капитала, и то: а.) по величини потрошеног материјала где је могућно да се ово без великих тегоба дозна (нпр. при фабрикама које с поља донесене сировине прерађују, или нпр. код месара по броју дотеране стоке, код пивара и крчмаре по количини уподрумљена или са стране донесена пива и вина итд.; б.) по количини држане готовине (нпр. у апотекара, бакала, дрвара итп.); в.) по броју раденика; наравно не може се ослонити само на овај број, већ ваља још и друге знаке у помоћ узети, нарочито карактер њихова занимања, да ли им је т. ј. рад прост или вештачки да ли служе око машина, или раде алатима итп. — 3.) Или се на послетку пронађе величина саме прође нпр. број гостију у гостионицама, количина на страну оправљенога еспана, број пламенова, фењера у предузимача осветлења итп. Најпосле може се с коришћу узети у призрење и начин живљења, благостање поједине класе предузимача или појединога међу њима. Само ваља при томе гледати да се дозна, да ли предузимач нема још каквог другог дохотка а не само онaj од занатлијског предуземца свог.

Ваљаност сваке системе за порезивање предуземца зависи од тога како је извршена класификација. Ова само онда најбоље испада кад се класификација предуземца по величини места и класификација по економном значају њиховом скопчају. У свакој местној класи

поставе се т. ј. ополико рубрика колико предуземца једнога истога рода разног економног значаја имају. Свакој се рубрици определи колико ће порезе плаћати. За ово се наравно предпоставља да се знаде колико чистога дохотка имају предуземца једне исте рубрике. При том је сигурније узимати за основу доходак који је испод средње величине.

4. Да поједино предуземче, које доиста постоји, нађе места у рубрукама класификације, ваља да се његов прави економни значај, а по томе и његова снага пореска оцени. Ово се може извршити само заједничким суделовањем од стране појединих и од стране државе. Државни орган најпре побележи предуземца по главним карактерним знацима њиховим. Предузимач иза тога сам даје изјашњења о предуземчу своме, а ова испитује власт државна позвавши у помоћ власт општинску. У осталоме ово оцењивање односи се само на поједина предуземца при увршћивању њихову у рубрике које су већ постављене. Кад се после овакве оцене поједина предуземца у општини некој заведу у рубрике местних класа, онда добивамо катастар за порезу од заната, а по њему се у једно може видети и то како је радиност по земљи подељена.

Овде ваља додати да катастар порезе од занатлијских предуземца има осим напред поменутих класа комбинованих по величини места и по економном значају предуземца самих, још и неколико класа онаких предуземца, на доходак којих величина места у коме су нема никаква утицаја, почем је трг њихов далеко већи и пространiji. То су велика индустријска предуземца, фабрике, које раде на готовину и које произ-

воде своје шалу на разне више или мање удаљене тргове. Оваква се предузећа могу у класе довести једино по величини свога сталног и течног капитала.

Допуне и измене у катастру овоме извршују се такође по неким правилима. Оне имају места или кад се предузећа нека, у катастар већ заведена, напуштају, или кад се нова предузећа оснивају. Како ће се измене и допуне те извршити то треба нарочито да се пропише. — Природа самог предмета пореског доноси собом, да катастар порезе од предузећа не може да је сталан, него захтева чешће измене у целини својој, јер се управо економни значај појединих предузећа лако мења. Нужно је да и за ово периодично прегледање катастра порезе од предузећа (нпр. сваке 3 или најдаље сваке 5-те године) управа финансијска пропише опширина и јасна упушта.

5. Подизање порезе од заната бива или тиме, што се од стране власти свакоме поједином предузимачу достави колико порезе на своје предузеће има да плати (тако названо индивидуално распоређивање порезе), или се скупу једнога рода предузећа (једноме еснафу), од стране власти достави колико порезе свега има да плати, па ову суму после сам тај скуп на своје поједине чланове подељује. Овај је други начин без сумње бољи, јер је јевтинији и сигурнији а и начелима самоуправе одговара; само да би се могућне злоупотребе одклониле, ваља у исто време оставити слободу свакоме да се може противу закључења већине на вишу власт позвати.

Наплаћивање порезе ваља да се предузме у оно време кад су предузимачи при новцу, кад се обично

рачуни заклапају (дакле или на крају године, или у два погодишња или у четири тромесечна рока).

Истеривање ове порезе оснива се на начелу да је плаћање порезе на предузеће први услов да се оно вршити може. Вересија се ове порезе само у особеним приликама и под osobитим условима допустити може.

6. Из одношаја предузећа као порескога предмета према држави, развило се особито једно право — право порезе од предузећа.

Њему је основ то што предузеће — почем му је цел нека чиста добит и почем му је ова добит претпоставка за даљи опстанак — има апсолутну дужност да плаћа порезу, као год и земља, као год и сваки други извор чистоме дохотку у држави. Ова дужност порезу плаћати почиње одмах чим се предузеће отпочне, па траје све једнако докле се у катастру порезе од предузећа не потврди да је престало постојати. Право на предузеће престаје одмах чим се пореза не плати.

По праву порезе од предузећа сваки онај подлежи казни који отпочне радњу неку, а не пријави је да би се у катастар као порески предмет завела, а тако и онај који, попшто је из катастра своју радњу као такову исписао, наставља је и даље не плаћајући порезе. Казна се састоји у повишењу обичне порезе на такво предузеће (глоба). — Лажни наводи у катастру не могу се подврсти казни по овоме праву, јер се наводи такви заводе у катастар тек попшто их је нарочита комисија прегледала и исправила,

* Законодавство порезе од предузећа отпочело се најпре у Француској (законом од 3. Јан. 1791, изменяваним и дотираним законима од 1790, 1844 и 1850, којима се завео потпуно изведен катастар порезе од заната. У осталом пореза од предузећа у Француској (позната под именом патентне порезе, *droit de patente*) има својих особина. Занати се ту деле према броју становника по варошима у седам класа; заплатије у једноме истом месту плаћају једнако велику порезу без призрења на њихово економно стање (а у томе је главна махна њезина), и плаћа се у виду таксе при годишњем понављању дозволења на радњу. Уз њу као сталне велике порезе (*droit fixe*) плаћа се још и једна пореза којој величина иде у сразмери према кирији која се плаћа за стан и иначе за зграде и просторије где се радња ради (*droit proportionnelle* дуже је времена она била стављена на 10% од кирије). По последњем закону од 1850 стална се (патентна) пореза за већину предузећа дели у 8 класа по природи њиховој и у 8 местних класа почевши од варошица с 2000 до вароша са 100.000 и више становника. Пореска је стопа за прву класу 13 до 300 франака, за осму 2 до 35 фр. За предузећа, која се у местне класе не увршују (велика предузећа, фабрике) ударена је или стална једна пореска стопа или се ова опредељује према разним другим податцима и величини доходка чистог (нпр. по броју разбоја, вртлова, вретена итп.). — По форми француске порезе од предузећа уређене су порезе и у многих других држава европских с више или мање измене. — У Италији по последњему закону (од 1853) само дућани, продавнице, плаћају француску сразмерну (пропорционалну) порезу према кирији. — У Аустрији се занати деле по своме карактеру у 4 класе и у толико класа по местима; велика предузећа (фабрике и велике трговине) у 13 класа. — У Пруској три класе радње: радње с великим капиталом, средњим и маленим; четири класе по местима. За сваки поједини занат у свакој класи одређене су две пореске стопе, једна средња и једна ниска. Средња стопа помножена с бројем занатлија једнога еснафа у месту једном даје суму коју је тај еснаф дужан да од својих чланова покупи. Који за-

натлија није у стању да бар ону низу стопу плати, вала да затвори радњу. — У Русији је указом од 1. Јан. 1863 заведене пореза од предузећа. Сваки који хоће неку радњу да ради, од великог трговца па до торбара, мора годишње да вади на то дозволења, а при томе да плати порезу (у облику такса); изузимљу се трговци са земаљским производима, цигљари, дрвари, продавци крече итп.) И саме трговачке калфе дужне су вадити овако дозволење. Пореза је различно велика како у коме месту и како за коју радњу. Места се деле у пет класа. Трговци по величини капитала којим раде подељени су у три реда: први ред с капиталом од 15.000, други са 6000, а трећи с 2400 рубаља; први и други ред плаћа 4·4%; трећи ред у већим варошима до 66 руб., а у мањим 43 рубље.

5. Личне порезе.

a). Главница.

1. Нема сумње да човек радом својим, способношћу, вештином итп. може да дође до неког чистог доходка. У друштву имају читаве класе таквих раденика којима је извор за доходак у опште њихова лична делателност или тако названи лични капитал. У науци је велика неслога око тога хоће ли се и овај облик капитала порезати или не. Неслога је тим већа, што се лична добра која постају основа и средство за производњу других добара не признају још од свију народних економиста и финансијских теоретичара за особену врсту капитала. А и они који га као таквог признају дошли су у сумњу о целисходности порезивања његовог за то што је немогућно прави значај и праву величину овог капитала мерити и оценити, и што се чисти доходак не може строго од скупнога доходка његовог одвојити. Али почем је већ постављено једном начело да сваки чисти дохо-

дак је у држави треба да порезу плати и почем нема сумње да лични капитал доноси чиста дохотка: то очевидно и лични капитал ваља да се порезом оптерети.

Но почем из горе напоменутих узрока није могућно лични капитал порезати, то су се узели у помоћ разни другим моменти који су с њиме у свези па се преко њих он посредно порезује. Отуда су се развиле три различне врсте личних пореза: 1. права лична пореза или главница; 2. пореза на потрошњу лица и 3. пореза на личну привреду. Из овога се види да личне порезе не припадају строго ни једној од главних врста пореза, него чине управо прелаз од непосредних пореза к посредним. У непосредне спадају оне правом личном порезом или главницом и порезом од плате.

Главница је предмет порески лични капитал који се изјављује у способности порезниковој да што заслужи или привреди и то без суделовања осталих облика капитала просто својом природном личном делателношћу. Извор је порески овде принос просто механичног рада — најамница; не принос рада изображене, извештена итд. јер у томе приносу имају скривени и страни елементи као нпр. интерес на потрошени капитал и сума нека на отплату тога капитала.

Порески би се размер могао определити тек кад би се могла пронаћи права величина чистога приноса простог механичног рада. На сваки начин размер би овај морао бити врло велики кад би се хтело да

главница замени и све порезе на потрошњу (које нису друго но посредне порезе на рад), а тим још већи што би се наравно могла она с разлогом узимати само од физички здравих, за рад способних људи. Даље размер би тај морао бити за све класе, без призрења на величну осталога дохотка њиховог, једнако велики јер се предпоставља да сви без разлике стања и друштвена положаја имају тај лични капитал (т. ј. просту радну снагу) у једнакој мери.

За подизање оваке порезе ваљало би пописати сва за рад способна лица — саставити лични катастар: наплаћивање би се предузело по општинама.*

3. Али подизање ове порезе наилази на две големе практичне тегобе. Пре свега готово није могућно одвојити чисти капитал лични, просту природну радну снагу, од личнога капитала у оној радној снази која је већбањем, изображавањем, дакле навалично и с трошком неким задобивена, а која се такође у најамници наплаћује. Осим тога кад би се прост лични капитал у простој природној радној снази и могао одвојити од осталих облика капитала, опет његову праву снагу пореску није могућно непосредно изменити. С ових тегоба није могућно да се непосредна пореза на прости лични рад рационално удеси. С тога се у новије доба напушта свуда где је одређено постојала (помешана с порезом непосредном на личну привреду и на потрошњу), а то тим пре што се њезин предмет порески много лакше, згодније, јевтиније и сигурније порезом од потрошње порезује.

* Теорија се у опште изражава противу чисте личне порезе (главнице) (најочито Ray). Али узевши ствар сасвим сле-

дествено и строго логично, лична пореза има свога теоретичног разлога, само је њезину рационално извршење у практици немогућно, јер није могућно да у самој ствари одвојимо чисто прости механички рад од осталих елемената рада. Начело да се радна снага и рад у опште као један од извора за чист доходак порезује остаје стално и тврдо, само непосредно порезивање његово не може се добро извршити. У осталом личних је пореза (главница), премда не сасвим чистих непомешаних, с осталим каквим елементима, било скоро у свију држава европских. Оне обично карактеришу ниже степене финансијскога и народно-економнога развитка, периоде којима још није могућно порезати потрошњу и привреду. Скоро све личне порезе које су постојале и постоје садржавају у себи и порезу на потрошњу и порезу на привредну. У Француској постоји лична пореза од 1791. Њоме се најпре хтело да се непосредно пореже чисти принос физичнога рада, па су јој с тога и одредили величину од три наднице, која није смела бити испод 50 сантима (100 пара) нити изнад $1\frac{1}{2}$ (7 гроша и 20 пр.). Свако лице, које заслужује што па ма да живи у родитељској кући, плаћа је; слуге су од ње ослобођене. Него почем ова пореза није довољна била то су скопчали с њоме и порезу на станове, тако да је француска лична пореза различно велика према томе у каквоме стану ко станује. Држава опредељује пореску суму коју који департамент има да плати па је после срезови и општине саме поделе узимајући за основу подели величину станова. — Нерационалност ове порезе личне била је очевидна онде где је она заступајући све или многе од осталих пореза била за све држављање без разлике једнако велика. С тога су доста рано гледали да је дотерају тиме што су је делили у више класа. Тако је нпр. до 1862. год. пореза за варошане ишла од 22 копјејке до 2·5 рубље, за ослобођење сељака и за становнике по западним губернијама 1 рубља, за сибирске слободне сељаке, козаке, татаре итд. од 15 копј. до 2 рубље и 67 коп. У 1863. лична је пореза по варошима укинута а замењена је порезом на предузећа. — Пореза од личне привреде у Угарској није у самој ствари лична пореза већ више пореза од привреде или предузећа. По закону о тој порези плаћају надни-

чари, слуге, калфе, момци итд. 20 кр. — 1 фр. на главу, сељаци, званичници, свештеници, адвокати, доктори, занадије, трговци итд. 1—6 фор.; остали чланови фамилије плаћају по половину тога на главу; лица која плаћају 100 и више форината непосредне порезе плаћају личне порезе 4—10 фор., чланови њихове породице половину тога. Овако је и у Хрватској. — И у Турској је харач 15, 30 и 60 гроша. Лична пореза већ је у исто време и пореза од привреде.

б.) Пореза од плате:

1. Под платом се разумева редовна новчана напада за делателност у јавном позиву неком. Вршење јавног позива неког претпоставља у вршиоца увек неки лични капитал који се обично тек потрошњом материјалнога капитала и времена, спремањем за јавну службу, школовањем итд. добива. Одправљање јавнога после неког може се у неколико сматрати као особито привредно предузеће у које је уложен онај капитал, што је потрошен приликом спремања званичника, а које у плати има свој принос. У овоме приносу, у плати, има више чињеница: пре свега интерес не потрошени капитал, нешто на отплату његову, трошак око пристојнога издржавања званичника; што остане преко тога то је чисти доходак.

Будући да делателност званичника доноси своме неки чисти доходак, и будући да тврдо стоји начело да сваки чисти доходак у држава треба да плати порезу: то не може бити сумње да и званичник ваља да плаћа порезу према чистоме дохотку своме.

О овоме у самој ствари никада није ни било, да држава у место да званичнику изда плату па да после тражи порезу те да тако два послана води, — одмах му с почетка за онолику суму мању плату издаје ко-

лику суму сама пореза износи, а плату му после издаје потпуно! Овим би се истина на једној страни посао олакшао, али би се на другој страни отешчао, јер би суме званичних плата, које скоро свуда у окружним бројевима дају, те се тако заводења у књиге и срачуњавања олакшавају, постале сасвим неравне и незгодне за манипулатацију. Уз то и из политичких побуда мера се ова не може одобрити, јер би лако могло изгледати као да званичници никако и не плаћају порезу.

Предмет је порески овде цела плата званичникова. Јединица је пореска количина сто (талра итп.) Порески се размер изражава у извесној једној величини од сто (у процентима). Оцењивање и мерење предмета пореског врло је лака ствар, почем за државу не може бити тајна колико плате кој званичник прима. Као извор порески сматра се обично цела плата званичникова. Али је овај назор погрешан. Извор порески може бити само чисти доходак, а цела плата по себи није то, већ у њојзи имају и други елементи као што је горе поменуто. Ваљало би најпре ове пронаћи, одбити их, па остатак сматрати као прави извор порески те према њему удесити колико ће се порезе узети.

* У Аустрији и Пруској плата се порезује као и други доходак. У Пруској се од 200—300 талира наплаћује 6 тал. порезе од 300—400 тал. 8 тал. порезе, 1000—1200 тал. 24 тал. порезе. У Аустрији (по патситу од 10 Окт. 1849) плаћају званичници а тако исто и учитељи, доктори, вештачи итд.) од 600—1000 фр. плате $1\frac{1}{2}\%$, од 1000 до 2000 $2\frac{1}{2}\%$, од треће хиљаде $3\frac{1}{2}\%$ итд. — У Виртембергу од плате од 200—500 ф. порезује се само једна десетина, од 501—1000 две десетине, од 1001—1500 четири де-

сетине од 1501—2000 осам десетина плате; преко 2000 ф. узима се цела сума под порезу. Порезна се сума при плати од ипр. 3000 фор. проналази овако: од прво 500 фр. $0 \cdot 1 = 50$; од друго 500 ф. $0 \cdot 2 = 100$; од треће 500 ф. $0 \cdot 4 = 200$; од четврто 500 ф. $0 \cdot 8 = 350$ и после 1000 изнад ове суме, свега дакле 1700 фор. Од овако пронађене чисте порезне суме узима се 4% — По баденском закону плата се помножи с неким извесним бројем те се добије производ који се сматра као порезни капитал те најудара пореза онолико колико се удара на занатлијски капитал (сада од свако 100 п. 23 кр.) Плате до 2000 фор. множе се бројем 3, до 3000 са 6; до 4000 са 7 итд. Број којим се множи означава неки извесни одношaj скупнога и чистога капитала. Почем се ипр. сматра да су 2000 фор. плате равни занатлијском капиталу од 6000 фор. и почем је овај при 5% даје 300 ф. интереса, то се узима да у оно 2000 фор. плате има такође по 300 ф. чиста дохотка, или да је 15% од те плате чист доходак. —

ДРУГА ВРСТА ПОРЕЗА.

ПОСРЕДНЕ ПОРЕЗЕ или ПОРЕЗЕ ОД РАДА
или
ПОРЕЗЕ ОД ПОТРОШЊЕ.

1. Начело сваког порезивања у друштву оснива се на томе што је опстанак и делателност државна први услов свакој привреди, на томе што чисти доходак као последња цел сваког приоређивања ваља да сразмерно приносе што материјалних средстава, да се онај опстанак и она делателност осигура.

Чињенице сваког привређивања јесу капитал и рад. Обадва заједнички раде — премда не свагда у

једнакој мери -- да неки чисти доходак привреднику дође, па овај чисти доходак и појављује се једним извесним делом својим као резултат делатности капитала, а једним извесним опет као резултат делатности рада. Него ма да у производњи заједнички суделују, опет се они у народном газдинству налазе често раздвојени, у сопствености разних лица. Привредник који има само свој лични рад а никаква капитала, може опет њиме доћи до некога дохотка; привредник који и капитала има па њиме ради, долази до дохотка у коме је један део заслужен суделовањем рада а други суделовањем капитала. Што је већи ред и сигурност и што је већа слобода у друштву, то је управо и онај део у дохотку чистом који од рада долази, већи и сигурнији. Што дакле држава осигурува и заштићава личну привреду, што даје услова да раду чисти доходак доћи доћи може: то и рад ваља да неким делом од свога чистог дохотка припомогне да држава испуни своје задатке.

2. Непосредно се рад не може како треба порезати, јер је готово немогућно непосредно пронаћи праву величину чистог дохотка од рада нити је могућно непосредно је измерити; с тога не остаје но да се покуша да се како посредно пореже.

Опазимо се да има неких добара којих је потрошња први услов да се разна снага појавити и развити и да делати може (храна), даље да има и таквих добара којих је потрошња све то већа, што раду већи доходак долази. Ударајући порезу на добра којих је потрошња с једне стране услов а с друге стране последица појаву чистог дохотка од рада, ми можемо

порезати посредно сам тај рад. С тога се порезе којима се рад овако строго порезује зову још и порезе од потрошње.

Порезу од потрошње плаћају сви редови држављана, не само дакле раденици којима је рад једини извор за доходак и који иначе нису друге порезе ни платили, него и капиталисте и предузимачи који су и друге порезе платили. Ови се не могу извучи испод ове порезе јер и они троше она добра која и безкапитални раденици; а треба да је плате јер и они осим капитала материјална имају и физичне радне снаге, па је и у њих ова извор некоме чистом дохотку или бар може то да буде.

Из овога се већ видети може да порези од потрошње, ма да се њоме хоће да пореже рад као самосталан један извор чистом дохотку, не може непосредан предмет порески бити сам рад, него јој је то скуп свију оних добара којих је потрошња с једне стране услов а с друге стране последица раду. Њих можемо мерити, па у тој мери својој дају она могућност да се и пореска јединица постави. Њихова се цена може пронаћи а тако и мера у којој их радично троши. Размер ће се порезки појавити у повишењу цене тих добара.

СИСТЕМА ПОСРЕДНИХ ПОРЕЗА или ПОРЕЗА ОД ПОТРОШЊЕ.

3. Системе посредних пореза, које у самој ствари у разним државама постоје, врло су различне,

јер су се на разним основима и у разним приликама развиле. У њима не може бити ослонца за научну систему њихову.

Али је и теоритчки тешко удесити логичну једну систему посредних пореза, управ за то што се рад као праизвор овим порезама не да системисати. Система се овака овде може држати само предмета, порезивањем којих се и сам рад посредно порезује. По овој основи могу се све порезе од потрошње свести у ове класе:

I. Порезе од потрошње, којима се порезују предмети свакидашње личне потрошње.

II. Порезе од издатка, при којима се цела привредна личност (цело газдинство) а не само поједино лице као потрошник појављује.

Трећа се класа посредних пореза саставља не по природи саме потрошње већ по начину како се подижу; њу чине тако названи финансијски монополи.

Четврту класу чине царине, а у њојзи се стичу све оне напред наведене класе.

Напоследку као додатак к овим групама и као прелаз к порезама од дохотка појављују се порезе на луксузу.

ПРВА КЛАСА ПОСРЕДНИХ ПОРЕЗА.

ПОРЕЗЕ ОД ПОТРОШЊЕ.

1. Ове су порезе изјава систематичнога примењивања оног начела по коме се порезивањем добара што свакидашњој обичној потреби служе, посредно порезе и доходак који радној снази долази.

Овај облик пореза има добру страну да је некако увек у сразмери према скупноме дохотку раденикову, јер раденик не може више добра потрошити него колико му величина најамнице његове допушта, а према томе колико добра потроши плаћа и порезу у цени њиховој; ако му се најамница повиси или падне то ће и он моћи према томе више или мање трошити па следователно и већу или мању суму порезе платити. Даље поредујући и предмете не преко нужне потрошње, предмете којих потрошња већ предпоставља да су се преко нужне потребе намириле, у којих се предпоставља да се тек од чистога дохотка плаћају или купују, — оне се прихватају што тешње и самога тог чистог дохотка па га порезују. При томе од самога порезника зависи хоће ли ту порезу и у коликој мери платити јер од њега зависи хоће ли и у коликој мери трошити оних добара која нису намирнице преко нужних потреба.

2. Против њих се наводи да тешко падају раденичкоме кругу држављана. Али оне падају на терет само онда кад су неразложно велике и кад су незгодно ударене. Напротив у напредноме газдинству народноме и кад су порезе на потрошњу умерене, оне не падају ни раденицима без капиталним тешко, јер ови морају урачуњавати у најамницу трошак око свога издржавања (па дакле и порезе које је у цени хране платио), а предузимач коме њихов рад треба даће им толiku најамницу ако налази да производ тога рада вреди толико. Ово се до сада свуда где су порезе на потрошњу завођене потврдило. Раденик својим радом заслужује најамницу у којој је већ сума коју ће у

име порезе при потрошњи издати; предузимач му је даје, јер му раденик у производу свога рада равнотежност даје. У друштву које се развија рад је увек такав да произведе вредност, коју умерено велика пореза на потрошњу предпоставља, па ова по томе раденику и не пада тешко.

Наводи се даље противу њих и то да су оне у опште неумесне јер за основу своју немају капитал. Ово наводе они који не признају да лични капитал постоји. Осим тога ни ове, као ни непосредне порезе, не узимају се од самога капитала већ од приноса његова.

Напротив очевидно би неправично било да се порезом оптерети само материјални капитал, а не и лични. Онај би први у тој прилици имао да поднесе и оне трошкове које држава има осигуравајући личном капиталу могућност да до чистога дохотка дође.

Тако је изван сваке сумње да су порезе од потрошње (у ужем смислу) сасвим опривдане и умесне. 3. Али и оне имају својих незгода. Пре свега врло је велика тамна страна њихова у томе, што оптерећују и онај рад који није кадар да привређује јер се плаћа пореза и на храну деце, старада и немоћних. Друга је незгода што је подизање ових пореза врло тегобно. Држати се равнотежности и равномерности ту је тешко. Отуда су се и развиле многе разлике међу овим порезама, а основане су од чести на природи предмета пореских а од чести на облицима подизања њиховога.

4. Предмета за потрошњу има врло много па коликв њих има, толико би могло бити и разних по-

реза од потрошње. Али потрошња већине њих предмета више зависи од воље и од случаја па би се порезивањем њиховим доходак од рада врло несигурно порезати могао. С тога се као главни предмети за порезу од потрошње узимају она добра, која сви без разлике и редовно троше, она добра од потрошње којих зависи одржавање физичне снаге за рад и која с тога сваки потрошник у некој средњој мери сваки дан троши. Та су добра она која се схватају у појам хране. Храна је dakle главни предмет порези од потрошње. Она се дели у две врсте: у храну биљну и животињску. Као што свака од њих физиологички различно утиче на одржавање физичне снаге, то се и не могу обе подвести под једнако велику и у опште савршено једну исту порезу.

Порезивање Биљне хране.

1. Биљна је храна у опште једна од најважнијих врста хране. Она изхрањује највећу масу механичнога рада. Али рад њоме одржавају није велике физичне јачине, па нема ни великих економских резултата — најамница је већином биљном храном издржаваних раденика по правилу малена. С тога је управо и важно питање овде да ли у опште треба да се биљна храна узме као предмет пореске?

С финансијског гледишта нема се шта приметити противу ове порезе. Напротив зна се, да при свем том што је принос оваквог рада мален, опет — почем има велика маса раденика тајвих — поједини приноси њихови чине за себе у скупу велику суму. Даље она маса раденика представља по себи велики један

капитал лични коме услове за опстанак држава на-
бавља, а који се на други начин и не може довести
да што припомогне к намирењу државних потреба,
него порезивањем биљне хране.

Али има један врло важан социјалан навод про-
тиву ње. Њоме се порезује онај круг држављана коме
је основа за сву привреду физичан рад његов, који
нема никаква друга материјална капитала и коме је
најамница сва основа за састављање капитала каквог.
Узме ли се пореза од њихова малена дохотка, тиме
им се узима и свака могућност за састављање капи-
тала и по томе свака могућност за узвишење њихо-
вога социјалног положаја, за поправку њихова мате-
ријална стања. А ово је уздизање важан елеменат
друштвена напретка, јер се тако саставља и образује
средњи круг држављана који је једини кадар да остале
крајње кругове у равнотежи одржава, те тако осигу-
рава хармонију друштвена живота. Тако се нарочито
из ових социјалних побуда иште да се раденички круг
или круг без капиталних раденика сасвим од порезе
ослободи, да се дакле пореза од храна, или бар од
биљне хране као једини начин којим се овај круг ре-
довно порезује, сасвим напусти, па трошкови, које
држава радећи у интересу тога круга држављана има,
намире порезом од оних кругова који материјално
боље стоје.

2. Али се у новије доба почело у теорији све
већма да сумња у солидност овог разлога. Пре свега
није сигурно да би се укинућем ове порезе онде, где
она постоји стање раденичкога круга поправити. Нај-
нижа граница најамнице, испод које се она на дуже

време задржати не може опредељава се по трошко-
вима око издржавања, или простије рећи по цени
хране. Је ли нпр. храна постала с 5% јевтинија услед
укинућа порезе на њу, то ће и раденик гађан кон-
куренцијом принуђен бити, а и у стању бити да при-
стане на најамницу која је с 5% мања од оне, коју
је до тада примио. Предузимач ће имати да 5% мање
на најамницу издаје па ће с почетка ту корист за себе
задржати, а познаје при слободној конкуренцији и
гађан овом принуђен бити да произведе своје у то-
лико јевтиније продаје. Корист дакле не одлази онима
којима је намењена била.

Осим тога раденик плаћајући порезу на храну у
цени њезиној, не носи ни у којој прилици сав терет
њезин: он пренаша суму порезе, коју је на своју храну
платио на предузимача, овај је урачунава у цени својих
производа, купац је опет урачунава у вредности саме
употребе тога производа итд. Пореза по себи велика
није а овим пренашањем остаје на раденику само један
веома мален део њезин, тако мален да не може имати
утицаја на капитализацију.

Даље не треба изгубити из вида да ову порезу
плаћају и остали кругови друштва, па и кад би желети
било да је круг без капиталних раденика не плаћа опет
не би желети било да рад капиталне класе остане
непорезан, а порезивати храну капиталних кругова а
непорезивати у исто време без капиталнога круга није
могућно.

С тога се у новије доба порезивање биљне хране
теоријом све више почиње одобравати, па и у прак-
тици почиње се опет заводити и онде где је од преће

из напред наведених побуда напуштено било. При том је усвојено начело да пореза та буде што је могућно ниска.

* Ма да пореза на биљну храну није никоме у воли и ма да су врло знаменити аукторетити (изс. Ray) противу ње: опет је она теоретички основана. Рад као особити извор чистоме дохотку дужан је да плати порезу, о томе у науци сумње нема, сад је само питање хоће ли се порезати непосредно порезом на најамницу како Ray препоручује, или ће се порезати посредно порезивањем биљне хране (како препоручују нарочито Стјн, Хок и др.) Без сумње и један и други начин имају својих великих незгода. Прави чисти доходак од рада врло је тешко пронаћи (као што то и сам Ray у §. 391 признаје) па тешко и порезато, а опет порезивање биљне хране скоро никако није могућно ни извршити по селима и по паланкама. Осим тога у порези на биљну храну порезује се и најмањи доходак који би иначе саветно било да се од порезе ослободи, а уз то се доводе да порезу плаћају и лица која чиста дохотка никако и немају па и сами просјаци кад купују хлеб. Ове практичне тегобе у изводењу порезе на доходак чисти од физичнога рада и учиниле су те је теорија тако несигурна у овоме питању. Практика се у новије доба држи правила да по варошима порезује биљну храну у облику вратарине (акцизе), а напротив да је изван вароша остави слободном од сваке порезе.

Пореза на животинску храну.

1. Животинска храна у много већој мери храни, или је и скупља, па с тога и потрошња њезина претпоставља већ неки повећи доходак чисти.

Али с друге стране она подиже јако и радњу снагу па тако даје раденику основе да може више и зарадити. Њојзи је теоретични разлог онај исти који и порези на биљну храну, а много се лакше разрезати и подићи даје. С тога се она заводила и заводи

и тамо где се пореза на биљну храну сасвим одбацити.

Порески је предмет овој порези пре свега месо кад у ма којим облицима за храну служи (сирово, суво, слано, кобасице итп.), а уз то још иде под ову порезу и масло, масти, сланина, млеко и сир.

2. Пореска је јединица обична основна мера за тежину у земљи (ока, литра итп.) У осталом за стоку која се на клање тера пореска се јединица може изабрати било по броју грла била то тежини. Први је начин много лакши али има незгоду што при њему мршаво месо сразмерно скупље дође по дебело (јер мршав брав плати онолико исто порезе колико и угојени). Него почем се управ услед тога у неколико дају побуде да се угојена стока на кланицу доводи и почем је подизање несразмерно много лакше, то се опет радије примењује порезивање по грлима по тежини.

Порески се размер опредељује према пореској јединици. Главно је начело и ту да стопа пореска буде умерена.

Система порезивања потрошње.

1. Почем је храна разне природе, почем се поједини предмети њезини разликују међу собом како по својој пореској јачини та и по јединицама пореским; то се она и не може сва на један исти начин порезивати. Потреба да се у сред ове различности једнакост и равномерност изведе, изазвала је те су се појавиле и развиле две нарочите системе порезивања хране.

По једној се од тих система порезује сам предмет потрошње непосредно, и то у тренутку кад у потрошњу улази. По другој се не узима обзира на сам предмет него се узимаје сама личност која троши па ова према њезиноме економном значају и порезује.

Прва се система зове посредно порезивање потрошње, друга класно порезивање.

Посредно порезивање потрошње.

2. Посредно је порезивање потрошње оно које за свој предмет има само оно добро које се троши. Посредна се зове што се преко тога добра тек посредно и извор порески порезује.

Теоретички основано начело да сви предмети потрошње ваља да порезу плате, напло је својих граница у практичној немогућности да се сви предмети билоне хране изван вароша по селима паланкама итд. пронађу и доиста порежују. С тога су се у овој системи развила два главна облика подизања ове порезе. Један је онај којим се само по варошима извршити може; други је онај којим се изван вароша порезивање билоне хране напушта, а само животинска порезује. Први је облик још познат и под именом вратарине или акцизе.

Акциза.

3. Акција је најстарији облик порезе на потрошњу, али није по себи нека особена врста порезе, као што је још по где што узимају (Pay).

Она се оснивала и оснива на томе, што вароши управо и јесу главне средине где је отворено пуно прилика заслuzи простим механичним радом, те се на

те средине маса механичнога рада и стиче. С друге стране побуде су јој и у томе што подизање њезино у варошима није с тегобама скопчано већ се доста сигурно извршити може.

Цела система акциза оснива се на начелу да скупље предмете потрошње купује и троши само имућнији круг држављана, па да по томе предмети тиј имају и већу снагу пореску; јевтиније напротив да троши круг неимућних држављана те да им је по томе и снага пореска слаба.

Акциза се подиже по тарифи коју је власт за подизање порезе од потрошње издала. У првоме се реду ове тарифе изложе предмети порески, т. ј. порезивању подчињена добра која за потрошњу служе. У другом се реду излажу пореске јединице које ће се овде савршено подударати са основном земаљском мером тих добара (једна ока, товар итп.) У трећем је реду пореска стопа за сваку овакву јединицу. При подизању порезе, органи, којима је тај посао повериен, имају само да пореску ступу онолико пута помноже колико јединица пореских у вароша довежена количина пореских предмета има. Уз то се у тарифи још пропише и начин како ће се при томе наплаћивању поступати, а тако се ту пропишу и казни за оне који закон у овоме погледу хоће да обиђу.

Али почем у свима варошима рад има једнако згодних и једнако обилатих прилика да што заслужи: то и порезивање потрошње не може у свима варошима бити једнако. Разлика се појављује које у броју самих предмета пореских које у величини same стопе пореске. Што су вароши веће то више прилике дају до-

броме награђивању рада, па по томе што је варош већа то се више предмета под порезу од потрошње узети може и то се већа стопа пореска на њих ударити може. За ову се цел вароши према броју свога становништва и у опште према економноме значају свом деле у класе, у вароши прве друге треће итд. класе. У великим се варошима узимље под ову порезу још и огрев (дрво и угљ) уље и остали предмети за осветлење.

Колико се висока стопа пореска ударити сме, то се не може у опште казати. Је ли тарифа с јако великим стопама пореским уређена, то ће се моћи опазити по томе што ће услед тога потрошња оних добара, која нису толико на храну колико на луксуз (потрошња колача месива, дивљачи, пернате живине итп.), опадати, и што цена добрим, која нужној потрошњи служе, на тргу јако скаче, јер у првој се прилици потрошња лако ограничити може, у другој тешко па су потрошници принуђени да високу цену плаћају.

Пореза на месо.

4. Њојзи је задатак да не само потрошњу меса по варошима него и изван њих по селима пореже. Али природа предмета њезинога доноси собом да се пре свега мора ограничити у предметима својим, а после ударавање и подизање њезино скопчано је с великим тегобама. Њезино примењивање по селима у најбољој прилици скопчано је с толико неследствености и с толико практичних незгода да је најсаветније примењивање то сасвим напустити.

Што се тиче самога предмета пореског то кад

би се хтело следствено да ради ваљало би под ову порезу узети не само месо од домаће стоке него и месо дивљачи, а после и све остale споредне производе од домаће стоке млеко, масло, сир итд. Али све то порезати практички је немогућно по селима, с тога се ту порезивање ограничава само на месо домаће стоке.

Да се пореза од меса подигне ваљало би да се сваки поједини кад хоће стоку да коле пријави власти те да плати колико треба прописане порезе. Ово је онај тренутак у коме порезивање меса утиче врло незгодно у привредни живот приватнога гајдинства, незгодно нарочито ако се приватни морају пријављитати у свакој појединој прилици кад кому волове, овце, јаганце итд.; а опет ако се пријављивање ограничи само на клање крупнe стоке, порезивање постаје непотпуно и неследствено. Тегобе се ове још већма намножавају кад се у земљи коле стока да се месо нљ страну извози, јер је ту врло тешко контроловати месо које је одређено за извоз и месо одређено за унутрашњу потрошњу.

Из свега се овог види да пореза на месо по селима ма да је у начелу основана, практички се не може рационално извршити.

Класно порезивање потрошње.

5. При класној је порези предмет порезивања лице које троши, а не добро које се троши.

И њојзи је порески извор доходак од чистог механичног рада.

Она је налик на главницу тиме што има с њоме један исти извор порески и што се удара на само лице. Разликује се од ње тиме, што се она удара само на она лица која су за рад способна (дакле не на старце, децу, немоћне, женске), а не на свако лице без разлике. Она је дакле у самој ствари права пореза на доходак од механичнога рада. Даље је разлика и у томе, што класна пореза не предпоставља, да је потрошња за сва лица једнака, него да је условљена величином дохотка од рада па да према овој расте и пада. С тога се при класноме порезивању потрошње доходак механичнога рада дели у више класа према величини својој; свака класа за се постаје јединица пореска; сваки се поједини раденик оцени по величини свога дохотка од рада, па у класу неку стави. Класа већ по себи показује пореску снагу његова дохотка и пореску стопу коју ваља да плати. У осталом овде је пореска стопа и пореска сума једно исто. Ова пореска стопа по правилу требала би да буде толика да покрије суму коју би раденик иначе имао да од свога дохотка на име порезе на биљну и животинску храну плати. Класна пореза и пореза на биљну и животињску храну не могу у исто доба постојати; оне једна другу искључују. Напротив класна пореза од потрошње може постојати поред порезе од издатака, али се може и расирити тако да и њих замени. Хоће ли се ово последње доиста и учинити то је питање целисходности. На сваки начин очевидно је да класна пореза мора тим већу стопу пореску добивати, што она више разних пореза од потрошње и од издатака замењује.

Наплаћивање се ове класне порезе предузимље у месечним или тромесечним роковима. Оно се доста лако извршити може при лицима која су стално настањена, али врло тешко при онима која полазећи за радом мењају своја места пребивања, јер таквим је лицима лако да пред рок кад порезу платити ваља, оставе место у коме су као пореско лице заведена била. У овоме управо и лежи главна махна њезина.

Заједничко примењивање класне и посредне порезе од потрошње.

6. Ма да се чини да је класна пореза од потрошње тако рационална, да би врло згодно могла заменити не само порезе од потрошње но и све порезе од издатака, опет у самој ствари и она има својих махна.

Пре свега она предпоставља да је доходак свију чланова једне класе непроменљиво једнако велик и трајашан, а то да богме да није. Доходак се мења а овоме изменјивању не може тако брзо да следује класна пореза. А напротив ово је могућно посредној порези од потрошње, која порезујући предмете потрошње може да следи величини чистога дохотка која се по правилу у величини потрошње изјављује.

Класна пореза од потрошње налази своје најприродније предмете у оним добрима потрошње, која сваки без разлике у једнакој количини троши, т. ј. у биљној и животињској храни. Кад би се класна пореза завела и у место других таквих пореза нпр. уместо порезе на пиће, порезе (царине) на стране производе, она би постала неправична, јер би онда

порезивала оне држављане, који никако та добра и не троше, онако исто јако као и оне који их непре-кидно и у великој мери троше. С тога се може доиста казати да је класној порези од потрошње најприроднији и најудеснији предмет сама храна (биљна и животињска) или другим речма да је класна пореза најрационалнији облик порезе на биљну и животињску храну.

Али и ова удесност и рационалност класне порезе налази својих граница у практичном примењивању. Класна пореза предпоставља да су лица пореска стално настањена, да пореску дужност плаћања не могу обићи мењањем места свога становаша. Маса раденика која се по варошима покреће тражећи рада и радећи онде где им се највећа корист даје, не могу дати ових услова; а водити рачуна о овоме покретању раденика ради класнога порезивања било би ако не немогућно, а оно на сваки начин скопчано с великим незгодама по слободу саобраћаја и уз то врло скupo. С тога се класна пореза хране не може згодно применити прм порезивању рада по варошима.

Из свега се овог овде наведенога може видети да се класна пореза на потрошњу може најбоље применити при порезивању биљне и животињске хране изван вароша (по селима и паланкама), а за порезивање њихово по варошима да је најгоднији облик посредна пореза на потрошњу.

Скопчавање dakле ове две порезе даје најцели-сходнија средства да се потрошња хране у земљи некој пореже.

* Порезивање хране биљне и животинске нарочито је развијено у Пруској (од 1820 год.) У 83 већих вароша постоји посредна пореза на потрошњу (на брашно и месо) по осталим варошима и селима класна пореза од потрошње. Мливарска пореза (за то тако назvana што се удара кад се жито у млин на млевење доноси) износиле је на центу шенице 20 сребр. гроша (наших 12 гр.) на центу јечма, овса итд. 5 ср. гр. (125 пари наших). Кад се брашно увози у варош која порезу на храну плаћа, давало се на центу брашна шеничва 16 гроша наших. Рау рачуна да на сваку фунту шенична хлеба долази у већим варошима пруским порезе скоро 5 пари наших (управо 4'8 пр.) — Класна се пореза од потрошње узимала по селима и варошицима од људи за рад способних, и то већ од младих људи од 16 година. Пореска су лица подељена била у три главне класе са дванаест редова. Пореска је стопа износила месечно 1 гр. пр. и 3 феника (од прилике наших 33 паре) до 2 тал. (36 гроша). У 1851 развила се ова класна пореза од потрошње у класну порезу од дохотка. — У Аустрији постоји посредна пореза од потрошње у већим варошима. Цента жита плаћа у Бечу 15, у гим варошима $7\frac{1}{2}$ кр.; цента брашна у Бечу 20, у Брину, Прагу, Линцу, Грацу 10 кр. Пореза на месо у Пруској по закону од 1820 1 талир (18 гр.) на центу заклато се говече мери цело пре него се искасали; пашци и утроба не мере се. У Пруској је још за сваку варош узета нека особита средња тежина говечета, па је остављено месару на вољу да плати или по овој средњој мери утврђену порезу или да даде месо у самој ствари мерити. — У Аустрији је пореза на месо и на клање стоке донела у 1864 5,589.860 фор. — У Француској има само по неким и неким варошима пореза на месо и клање стоку.

Порезивање соли.

1. Со је предмет преко нужне потрошње онако као што је то и биљна храна. Она има онај исти извор порески које и храна биљна. Њезина је пореска снага слаба, тим слабија што и лица која пису за рад спо-

собна троше готово онолико исто соли колико и лица за рад способна, па се од најамнице ових мора платити и пореза на потрошњу соли оних првих. Овим је у исто време казата и најтамнија страна, највећа незгода њезина.

Будући да је потрошња соли општа, а добивање њезино (копање или искувавање) локално те га је лако контроловати: то је со још од старине узимата под порезу. Она је у самој ствари најстарија пореза на потрошњу, а дugo је било једина пореза на потрошњу.

2. Узејши у поглед одношаје у којима со у већине данашњих држава према порезивању од стране државе стоји, ми можемо разликовати ове четири системе.

Прва је система она у којој се со никако не порезује. На први поглед чини се да је ово система најбоља, јер је најпростија и најлакша. Али с једне стране што се државне потребе развијају све је већма потреба да се и нови извори за доходак пронађу у колико обилатост старијих већ примењених извора није могућно увећати. Начело је за добро уређено државно газдинство да све извора чистога доходка равноморно пореже. Чисти доходак од капитала којега се материјални облици не могу тако лако испод пореза извући већ је порезан по с доста поузданости пронађеној правој величини својој. Напротив други главни извор доходку — рад — готово није могућно непосредно по правој величини његовој порезати. Ту смо принуђени да га порежемо порезрјући добро без потрошње којих он не би могао у економној делатности изјавити се, или добра којих потрошња долази као послед-

дица појављењу чистог неког дохотка од рада. У први ред добра спада и сол. Порезујући њу ми порезујемо и рад. Истина много би сигурније било порезати само она добра којих се потрошња појављује тек као последица већ појављеноме доходку чистом, али би тада многи рад и многи чисти доходак остао непорезан просто уздржавајући се од оне потрошње. А почем је начело да сваки доходак чисти у земљи порезу према својој пореској јачини плати, то држава ваља да се постара да има средство неко за тако порезивање рада, да се он не може испод порезе извући. Такво средство имамо управо у порезивању соли, јер неке извесне количине соли треба сваки раденик. Истина со троше и они који никако не раде, па за њих морају порезу да плате опи који раде; али еве ова незгода може на врло малену меру свести тиме што се пореза на со у опште ниска и малена узима. Једна је друга незгода у томе што у народном газдинству треба со не само на храну човеку, него и на крму стопи у пољској привреди у опште и после у индустриској радиности. Али се ова незгода може савршено уклонити целисходно предузетим мерама. На послетку ваља узети у призрење и то да се подизање ове порезе може на згодан и јевтин начин извршити.

3. Друга је система она у којој је пореза на со заступљена каквом личном порезом (класном порезом или непосредним прирезом на потрошњу соли).

На овај би се начин истина могли уштедети трошкови око нарочитога подизања порезе од соли, јер би се сада она подизала уз порезу класну једним трошком и у исто доба. Али би тиме опет ова класна по-

реза постала врло велика те би тешко пала народу изван вароша где новчаност пије велика. Осим тога почем се класна пореза с разлогом може само изван вароша применити, а не у варошима то по овој системи рад који је у варошима не би имао да плати порезу од соли, а управо би он требао и могао најлакше да је плати, јер по варошима рад долази најлакше до сразмерно највећег чистог дохотка. Ни ова са система дакле не може у целини препоручити.

4. Трећа је система она у којој се удара пореза на со начелима за порезе од издатака.

Ову је систему лако извршити, почем се производња соли само на извесним неким местима предузети може и контрола је због тога лака. Али су ту претпоставља да државу ту со не производи сама већ да има и приватних предузимача, а ту је већ дата могућност свакојаким сукобима и незгодама.

Онде где у земљи никако соли нема него се ова са стране у земљу довози наравно да је најзгоднији начин со порезати у облику царине, и у исто време и ивијевтији. Али се опазило да царина на увоз соли, све и кад није већа него што је пореза узета у монополској цени соли, много јаче повишава цену соли, чини је уз то несталном и колебљивом, па онда нарочито иште још и особите мере да се со одређена за прерађивање или за пољску привреду одвоји од порезивања соли која је одређена за потрошњу људи.

5. Система монопола соли. Монопол је у опште право искључнога вршења неке економне радње које држава даје неком лицу или и саме за се задржава.

Може се казати да имају три главне побуде рад

којих су државе узимале монопол у своје руке. Једне су побуде у томе што се мисли да ће се тако сигурније основати и развити неке гране радиности у земљи. Побуда је ту чисто народно-економна, па се и монопол такав може назвати народно-економним. Друге су побуде у томе што виша државна приређа ишту да држава радњу неку у своје руке узме, да је из полицајских приређа руководи — полицајски монополи (фабрикација барута). Треће су побуде, да се њиме држави доведе неки чисти принос — финансијски монопол. Противу монопола у овоме смислу говоре сви наводи који важе противу монопола у опште и противу државних занатлијских предузећа. Али се држава може послужити монополом не за то што хоће себи неку чисту добит да истера, него што у њему налази средство да порезу подигне. Овакав монопол можемо назвати монополом финансијским у ужем смислу. И противу овога монопола могло би се навести оно исто што противу монопола у опште т. ј. да спречавајући слободну конкуренцију у некој радњи спречавају и техничко усавршење његових производа и појевтињавање њихово. Али очевидно навод овај пада онде где државе под монополом држи ону радњу које се производ ни најслободнијом конкуренцијом не да технички усвршити (нпр. при соли) или бар врло неизнатно (нпр. при дувану). А и што се тиче јевтиноће разложено уређено примењивање монопола финансијског може одговорити свима разложним очекивањима у најпунијој мери. Наравно, мало има предмета који се могу узети под монопол државни без великих не-

згода по народно газдинство. Управо има само два таква предмета: со и дуван.

Монопол је соли најпростији начин да се со пореже. Пореска је јединица обична земаљска мера за со (сто ока, товар, цента); пореска је стопа изражена у оној суми која остане кад се од цене по коју држава со продаје одбију трошкови и нека чиста добит. Пореза се наплаћује сасвим просто у ценама соли приликом продаје. То све врло знамените удобности финансијске. Али монопол соли предпоставља пре свега да со несме нико други продавати до сама управа финансијска (посредно или непосредно). Даље где држава сама својим средствима може довољну количину соли по умереној ценама да произведе, предпоставља да изда забрану по којој приватној индустрији неће дозвољено бити со производити. Напротив где држава није у стању да сама произведе довољну количину, ту је нужно да и приватним дозволи производити је али их у исто време обvezати да исту произведену со само њојзи по некој утврђеној ценама продати имају. Даље се предпоставља да се забрани довоз соли са стране осим, наравно ако у земљи нема довољно или ни мало соли, у ком случају може је довозити или сама држава непосредно и искључујући приватне предузимаче од свакога предузећа, или дозвољавајући им тај посао а у исто их време обvezујући да опет само њојзи ту со продају.

Главни је задатак даље при овој системи порезе да се држава редовно стара да народ увек има довољно соли на расположењу.

Почем се порезом овом хоће посредно да пореже

рад, то под њу не спада она со која је определена да служи како у пољској привреди или у индустријској каквој производњи. По томе разложно уређени монопол соли претпоставља да се свака друга со која није одређена па храну човеку с ослободи од порезе ове. Држави т. ј. продаје и такову со али по ценама у којој није пореза урачуната, дакле јевтиније но обичну со. Уз то ваља јој предузети неке мере да предупреди превару у свакој прилици, предупредити т. ј. да се со непорезана не употреби на храну људма.

Држава може или сама непосредно предузети продају соли по свима местима у земљи — али је то незгодно, почим потрошња соли у маленоме и на мањеним местима не даје довољно економна основа да се таква продаја редовно установи — или може је продавати у велико трговцима, а ови се обвежу да се постарају да продајом на ситно народ у свако доба може намирити своју потребу соли. Овај је начин добар и с тога што при продаји на ситно отвара конкуренцију међу појединим продавцима соли. Држава или наравно при томе одреди највећу границу цене преко које не смеду со продавати и конкуренцији њиховој отворено је поље у спуштању цене испод те највише.

* У теорији се још једнако боре два главна назора о овоме питању: једни држе да со треба порезати, други да не треба. Први назор заступа у новије доба у науци Л. Стјан, други назор заступа Рау који у осталом признаје да је тешко заменити ову порезу неком другом мање незгодном. — Садашња законодавства по предмету порезе на со у различим државама европским могу се свести у ове 4 групе: 1.) Потпуну слободу соли од сваке порезе: у Енглеској од 1825. 2.)

Пореза на со без монопола: у Француској, Белгији, Русији, Португалској, Србији. У Француској се порезује со у тренутку кад се као свршени производ појављује; фабрике се соли строго контролују. До 1848. узимало се на 100 килограма 30 франака; у почетку 1848 укинула се пореза ова сасвим али се одмах на крају исте године на ново завела са пореском стопом од 10 сантима на 1 килограм или 10 фран. на 100 килограма. Рибари на со коју требају за саламуру неплаћају порезу ову; тако је не плаћа ни со опредељена за прерађивање у фабрикацији соде. За со са стране довежену плаћа се на непрошићену на 100 килограма $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{4}$ франка на прошићену $\frac{1}{2}$ до $3\frac{1}{4}$ фр. а осим ове царине подиже се после и она обична пореза на со (10 фр. на 100 килогр.). У 1862 подигнута је пореза на со од 10 и 20 фр. на 100 килограма. — Држава је имала у источним департаментима својих сланика камене соли. Најпре их је давала у закуп, али закупци нису били у стању да испуне услове на које су се обvezали били; с тога се држава решила да их приватним предузимачима прода. — У Белгији нема у земљи соли, него се сирова со довози из Енглеске, Италије итд. па се у фабрикама пречишћава (рафинује). Пореза се наплаћује од трговаца који у великоме или на много соли купују па ситничарима препродају. Порезка је стопа 18 фран. на 100 килограма; кад се со причишћена из земље извози, извозиоцу се враћа пореза која је на ту со наплаћена порезе скопчано је с великим незгодним формалистима. Осим тога држе се да се почем велики трговци и ситничари урачуњавају у цени неку чисту добит за се — цена преко мере по скупљава (од 8 сента на 16 цента). — Исто је тако у Холандској. — У Русији има на више места сланика камене соли (у Оренбуршкој, Астрахану, Јерменској, Иркуцкој), сланих вода из којих се со изкувава осим што се много и морске соли (на прноме мору на Криму производи. Већина сланика припада држави (круни), али има и приватних (нпр. у губернији Пермској). Продаја на много и на ситно слободна је. Приватни сланици нису обvezани да своју со држави продаду осим ако сами то хоће по цени како већ утврде. Али су на то на сваки

начин обvezани да на со коју држави не продају плате порезу (акциз). С тога се од стране државе контролише колико сили произведе. Од 1854. пореска је стопа 44 коп. на туд (од прилике 26 гр. на цолценту). Држава има у свакој губернији по једну главну магазу за со (камарашију), а у свакој окружној вароши продајници (магазу соли). Продајну цену одређује државни савет. Цена се одређује тако да покрије све трошкове око производње соли, око превоза до места продаје (с тога је у разним местима цена различна), трошак за грађење путова којима се со вози (?) 5% интереса на капитал у производњу соли уложен и 3% на отплату тога капитала и још нешто на име предузимачке добити. Тегоборски рачуна да се у Русији троши у средњу руку 38 милиона пуди соли (10·35 килогр. на главу). У 1863. чист принос од соли 8,344.964 рубаља — Монопол продаје соли (без монопола производње) у Саксонској и Швајцарској. У Саксонској нема соли у земљи већ се ова довози из Пруске. Центу (царинску) купује држава по $24\frac{1}{6}$ ср. грош. наш а продаје (у 1863.) по $\frac{1}{3}$ тал. ($49\frac{1}{2}$ гроша наших). У Швајцарској владе појединих кантона купују со па у државним магазама продају. У највише кантонама продаје се со по 10 сантима на фунту. Влада кантона Берна купује фунту по $2\frac{3}{4}$ сант. и продаје по 10 с. — Монопол производње и продаје соли: у Аустрији, Баварској, Баденској, Пруској. Аустрија има знаменитих сланика, нарочито на Карпатима у Галицији. Они су сви у државним рукама. Производња соли морске на приморју јадранскоме од чести је у рукама државе а од чести је у рукама приватних; али су ови последњи обvezани да сву произведену со држави по утврђеној цени продаду. Од преће је и продаја соли на ситно била у рукама државним; сад је само производња и продаја на много. Производња искуваване соли стаје на центу 70 кр. — $1\frac{1}{2}$ фор., производња камене соли 34—86 кр. на центу; продаје се у Угарској ситна со по 5—5 фор. 30 кр. камена со у Војводини 6 фор, 43 кр. — 7 ф. 8 кр., у Ердељу камена со 3 ф. 15—4 фор. Со за хемична и техничка прерађивања и за употребу у пољској привреди продаје се по спуштеној цени. Тако се за ону прву цел продаје камена со по 25 кр. а морска по 35 кр. за центу. У 1862. скупни принос 39.548.300 фор. чисти

принос 32.638.000 дакле преко 82% чисте добите. — У Пруској држава нешто производи сама а нешто са стране купује. Чист је принос износи између 60 и 70 процената скупнога. Узето је начело да се со по свој земљи по исту цену продаје (3·168 тал. за царинску центу); на центи соли има чисте добити близу 2 талира ($37\frac{1}{2}$ наши гр.). Држава има својих магаза у којима со продаје: приватним ситничарима даје се провизиона 18%_{oo}. У пограничним крајевима где је опасност да се кријумчарење не развије сваки је принуђен да годишње неку извесну количину соли од државе купи (12 фуната на главу); власт пронађе по броју главу сваке општине пограничне колико соли свега треба да се у њоји потроши, па општина после сама ову количину подељује на поједине породице и куће; свака кућа има особиту бележницу у којој се заводи од стране камараша кад купила. Ово се цело пословање зове: конскрипција соли. — У Баденској стаје државу фунта соли 1 кр. а продаје је народу по $2\frac{1}{2}$ кр.

Порезе од издатака.

1. Пореза се ова удара на ону потрошњу која све и кад потпомаже развитак радне снаге опет је у самој ствари више неко уживање но намиравање нужних потреба. Потрошња се ова обично предузимље пошто се преко нужне потребе намире; она се дакле очевидно чини од чистога дохотка. С тога се већ потрошња ова обично предузимље пошто су преко нужне потребе намирене; она се дакле очевидно чини од чистога дохотка. С тога већ потрошња ова има већу пореску снагу, по потрошња преко нужних добара. С тога величина ове потрошње даје основа да се састави доста сигурна мисао о благостању народноме, јер само онај народ може на дуже време знамените суме на оваку потрошњу издавати, који дуже време има знаменити чисти доходак. С тога се као знак да

народно газдинство напредује узима кад се опази да принос ове порезе расте; промене у приносу њезиноме значе промене у чистоме приносу рада.

Порезивању је овде задатак да пре свега определи предмете пореске, за тим јединице и стопе пореске, а после и начин како ће се подизати.

Као главни предмети порези овој могу се навести станови, пића (спиритуозна), шећер, духовни производи и дуван. Дуван уз то много згодније долази у систему финансијских монопола.

Предмети су очевидно по природи својој различни, па се наравно и не може за све њих у опште једна јединица нити једна стопа пореска одређивати него их свакоме према особеним приликама његовим определити ваља.

Пореза од станови.

1. Овој је порези цел да станове као средства личнога уживања пореже. Стан без сумње има утицаја на здравље радника па дакле и на радну снагу његову од које поглавито зависи величина чистога дохотка. А с друге стране опет колики ће и какар ће стан ко имати то зависи од величине његова дохотка. Отуда порезујући стан може се порезати и доходак од којега се он плаћа.

Предмет је порези овој дакле *стан*. Јединица је пореска у извесној некој величини same кирије, — било сводењем кирије на величину од сто, било узвеши за јединицу главни земаљски новац (нпр. талир или дукат). Пореска се стопа опредељује или у извесноме неком делу од стотине, у неком проценту,

или се иначе каже изреком колико ће се на име порезе узимати. Од пре се за пореску јединицу узимал врата, прозори, димњаци, ало се то као неразложно показало јер јединице те не стоје ни у каквој сразмери према чистоте дохотку а после узимање ових предмета за јединице може зло да подејствује на развитак архитектуре и на удобност самих станова.

2. Подизање је ове порезе по себи просто. Порезу плаћа кираџија, а кућни газда на свој стан. Могло би се истина удесити и тако да се пореза ова од газде на рачун његових укућана наплати; али је боље непосредно је наплатити од самих кираџија, јер би газде иначе принуђене биле да већу кирију траже.

Овде је још најважније питање, може ли пред порезе од кућа постојати још и нарочита пореза од станова?

У теорији о томе сумње не може бити. Пореза је од кућа пореза од капитала, — пореза је од станова, пореза од потрошње; првој је порески извор доходак од капитала, другој доходак од рада. Оне су dakле очевидно две самосталне врсте пореза.

Али онде где се куће обично под кирију не дају него саме газде у њима станују, ту се практички пореза од куће и станова у једно слива; ове се две порезе по правилу практички одвајати и порезивати могу само онде, где се и кућа по правилу под кирију издају, где се кирија самостално појављује. С тога се и порезивање станова појављује у две системе. Онде где газде станују у својим кућама без кираџија куће се у класе деле (по начелима изложеним при порези од кућа), па од њих подиже кла-

сна пореза од кућа а уз њу још и нека сумна име порезе од станова уузимље. Ако и у таквим местима почне преовлађивати обичај да се куће под кирију дају, то се ту може у класној порези од потрошње узети још и неки прирез на име порезе од станова.

Друга се система примењује онде где се куће редовно под кирију дају. Ту се пореза од станова самостално појављује поред порезе од кућа по кирији. У осталом да би ова пореза задржала карактер порезе од издатака (или у опште карактер порезе од потрошње ваља да се у класе подели, и то у класе времена величини плаћане кирије (а ова се управља наравно према величини и иначе према вредности самога стана). Неправо би било да се сваки стан једнако пореже, као што би неправо било да се потрошња јевтиних и скупих производа једнако пореже, јер потрошња јевтиних претпоставља слабу, а потрошња скупих велику снагу пореску. Осим тога поскупљивање малених станова пало би тешко сиромашноме кругу грађана.

* Разлика између порезе на куће и порезе на станове није практички изведена. У Француској је *impôt mobilier* била права пореза на станове (као порезе од издатака), Али јој је тај карактер јако замућен што је она уједно сведена с личном порезом *impôt personnel*. Осим ње постоји у Француској још и пореза од прозора и врата. Тарифа је уређена за разна места различно према броју становника и броју прозора. Тако нпр. у варошима од 10 до 25,000 становника кућа са 6 прозора и више плаћа на сваку капију 7 фр. и 40 сант., обична кућна врата и сваки прозор у првоме и другоме кату и при земљи плаћа 90 сантима, прозор у трећем кату 75 сантима. При кућама с мање од 6 отвора не прави се разлика између врата и прозора; тако у местима с

мање од 5000 становника 5 отвора на кући плаћају 2 франка и 50 сантима, 4 отвора 1 фр. и 60 сант. У 1864 пореза је ова донела 34,971.000 фр. — У Енглеској је одпре (до 1851) постојала пореза на прозоре, а узимала се од кућа с више од 8 прозора, и плаћало се на 8 прозора $1\frac{1}{2}$ шилинга (99 гр. наших), на 12 прозора 2 фунте и $4\frac{3}{4}$ шил. (280 гр. и 20 цара) итд. Потом су људи да би избегли ову порезу гледали да што мање прозора праве, то је имало зла утицаја на здравље те се с тога укинула. Замењена је порезом од кирије (кад ова износи 20 и више фуната стерлинга). Пореска је стопа 9 пена на фунту кирије ($4\frac{1}{2}$ гроша на 126 гроша кирије; ако је становник (кирајџија) у једно пољски привредник, арендатор итп. или најамничар, онда је пореска стопа 6 пена од фунте стерлинга (или 3 гроша од 126). — У Белгији и Холандској постоји такође пореза од становова, и то 4% од кирије свију становова (ослобођени су од ње станови који плаћају само 20 фор. годишње кирије, даље школе, цркве, зграде, фабричне, штале, кошеви), даље пореза на прозоре и врата и то за сваки прозор и свака врата која на улицу или на дворану излазе, а у првом су или другом кату плаћа се 40 сант. до 1 фр. 10 сантима, за сваки прозор у осталим катовима 40 до 50 сантима према величини места, и на послетку за свако огњиште (пек и камину) по 40, 75 до 1 фр. 75 сант. према томе има ли у кући само једно или два и више таквих огњишта. — У Берлину постоји пореза од становова али принос њезин иде општини.

Порезе на пића.

1. Пића уживана у извесној некој мери истина потпомажу делателност човечијег организма, али је њихов прави значај у народном гајдинству у томе што су она уживања.

Као сва уживања она се по правилу тек онда набављају кад раденику неки чисти принос остане, кад му неки чисти доходак од његова рада дође, па порезујући њих може се сигурно и овај порезати. Што

се ова њихова свеза с чистим дохотком лако опажа отуда је то што су порезе на пића једне од најстаријих пореза од издатака.

Основа овој порези теоретички је сасвим јасна. Практично изводење њезино у живот наилази напротив на велике тегобе. Јер пре свега ваља јасно да се определи карактер ове порезе, те да се одвоји од пореза на производњу, која је већ у порези од земље дата, и од порезе од предузећа која сировину у вино пре-рађује. За тим је ваљало подизање ове порезе тако уредити да је она са што мање незгода по производнику и по потрошнику као и са што мање опасности по каквоћу вина скопчана, а уз то опет да се сва количина у потрошњу уведенога вина пореже. Најпосле и стопу пореску ваља удесити тако како ће одговарати обилатијем награђивању рада по варошима, а слабијем извал вароша.

Из овога се види да извођење добре системе порезивања пића није ствар проста, па се отуда може изјаснити и велико неслагање установа овог рода у разних држава европских, ма да је иначе у свију главно начело једно исто.

3. Главне ствари којима рационално порезивање пића на сваки начин тежити мора ово су:

1. Што се тиче стопе пореске ваља да се за њезино определење узме у поглед нарочито каквоћа вина.

2. Пореза ваља да се размери и подигне у ономе тренутку у коме ће најмање незгоде причинити и производњи и промету, а у коме ће се у исто време пиће по количини и по каквоћи својој најпоузданје оценити и порезати моћи.

3. При самоме разрезивању и подизању ове порезе вала гледати да се што је према приликама могућно већма примени начело самопорезивања.

Природа разних врста пића доноси собом, да се ова три главна правца при свакој од њих на особени начин примењује. С тога ћемо при свакој то примењивању по се проучити.

Главне врсте пића у нашим крајевима јесу: вино, пиво и ракија. По томе имамо три порезе од пића. —

Пореза од вина.

1. Разлог је порези од вина онај исти који и порези од пића у опште. Вино т. ј. спада у средства за уживање, а не у средства за преку потребу; потрошња његова редовно долази иза намирења нужних потреба, она се од чистога доходка плаћа. Што је већи чисти доходак то се и више издатака на виночинити може и обратно велика потрошња вина претпоставља редовно велики чист доходак.

Извор је порески порези од вина дакле чисти доходак од рада. Пореска снага иде према величини овог доходка.

Порески је предмет вино које у потрошњу улази а не вино као производ винограда. Вино као производ винограда порезано је већ у порези од земље коју је виноград платио. Порезивање шире (моста) није нека особита пореза но само начин, и то незгодан начин, порезивања вина.

2. Разложноме порезивању вина први је задатак да пронађе тренутак у коме ће се вино порезати моћи

по целој својој коликоћи којом у потрошњу улази, а тако и по правој каквоћи својој. Вино се у опште може порезати на ова два начина:

Први је начин, да се вино пореже док је још у рукама оних који су га направили (док је у рукама газде од винограда, винара, виноградара). Ту је онда предмет порески опет наравно вино (или и шира или мост); пореска јединица обична земаљска мера за вино (аков); пореска се стопа изражава у некој суми новца коју на сваку пореску јединицу (на сваки аков) платити вала. Пореза се удара на основу изјаве од стране самога газде колико вина има и после на основу контроле ове његове изјаве; рок плаћања се одређује у оно време кад вино већ преврило буде.

Добре су стране овоме начину у томе што порезује и оно вино које сам газда троши, и што осим тога при одређивању стопе пореске узима у призрење и каквоћу вина.

Али он има и својих незгодних страна. Пре свега врло је тешко контроловати истинитост изјаве газдине о количини и о каквоћи свога вина. Па онда, пореза се наплаћује пре него што вино у потрошњу дође, а врло многим виноградарима врло тешко пада да порезу на вино плате пре него што га продаду. На послетку сметају се (прегледањем подрума, контроловањем количине и каквоће вина итд.) послови подрумарски, који су по каквоћу вина од толике важности. С ових се незгода овај начин порезивања вина не може препоручити.

3. Други је начин да се вино пореже у тренутку кад оно у обрт (у трговину или у крчму) пређе. У

овоме прелазењу вина из производње у потрошњу разликујемо опет два тренутка; тренутак у коме из виноградарева подрума у трговину и тренутак у коме из ове у крчму пређе. Може се удесити да се пореза узме ма у коме од ова два тренутка, или и тако да се од чести у једноме, а од чести у другоме наплати. У осталом ово последње само би порезивање начинило заплетенијим, непотпунијим и у исто време скупљим, с тога се не може ни препоручити. Удаљење порезе на вино у тренутку кад оно у трговину пређе не може се свуда применити, а нарочито не може онде где је производник или газда од вина у исто време и крчмар. Тако остаје још као најрационалнији начин порезивања вина, порезивање у тренутку кад оно у крчму пређе.

Порезивању вина на овај начин главни је задатак да пореску јединицу и пореску стопу удеси према потрошњи вина и да предузме нужне мере да непорезано вино у потрошњу не уђе. Уз то наплаћивање порезе ове ваља да се удеси тако, како ће се незгодне стране порезе ове што већма смањити. Порезивање ово може извршити на три начина: самопорезивањем, понаособним порезивањем и вратарином (акцизом).

a.) Самопорезивање.

4. Самопорезивање се појављује онде, где уместо да сваки поједини крчмар стоји као порески дужник према држави, излази скуп тајних појединих пореских лица, па се као скупна личност појављује као порески дужник државни. Његове су добре стране у томе што лицама пореским даје знаменита учешћа при разре-

зивању и подизању порезе, јер сву суму порезе на вино коју држава тражи, разрезују по договору сами између себе. У исто се време уштеђују држави трошкови око контроловања и подизања порезе.

Пореско је лице овде скуп свију крчмара извесног неког округа. Порески је предмет скупна количина у округу томе потрошеног вина. Скупну суму пореску (састављену од поједињих сума пореских које би иначе сваки крчмар на по се платити имао) држава достави скупној личности (еснафу крчмарскоме), па је ова познавајући изближе пореску снагу сваког свог поједињог члана према томе и подели, покупи и држави преда. Свакојако оставља се сваком поједином слобода да противу закључења већине на власт финансијскуapelovati може. Власт нема другу какву контролу да води, осим у случају кад поједини противу закључења већине апелује, а у тој прилици тај који апелује има да плати и трошкове контроле од стране власти. Иначе је обрт с вином сасвим слободан.

Овај начин подизања порезе очевидно има врло добре стране своје. Само он предпоставља да су сви поједини крчмари у округу једном сложни и да слошки хоће да предузму самопорезивање. У опште се ова слога тим лакше постизава што скупна suma порезе није врло велика; иначе крчмари обично предпостављају да их држава непосредно пореже, јер се надају да ће тако олакше проћи.

Наравно да се и при овој системи порезивања, контроловање количине вина која се троши мора од времена на време предузимати да би се према томе и скупна suma порезе увећавала или смањивала.

У системи се овој може предузети и порезивање потрошње вина самога газде или самога крчмара тиме што се нарочито наплати од њих нека сума на име њихове потрошње вина. Сума ова треба да је у опште нешто лакша од стопе пореске на вино које се крчми, другим речма газда не треба да плати на своје вино онолико исто порезе колико би платио да пије вино у крчми.

б. Понаособно порезивање.

5. Ово је оно порезивање где је сваки поједини продавац вина за себе пореско лице и где сама власт пронађе колико он ваља порезе да плати и где она сама непосредно од њега и наплати суму пореску која по рачуну долази. Овај је начин dakле по начелу свом сасвим противан ономе првом.

Главни је задатак власти овде да предузме мере да непосредно вино у потрошњу не уђе. То може бити само тако, ако се сваки крчмар обвеже да држи два подрума, од којих у једноме ће се држати готовина још не порезанога а у другој количина порезанога вина које се тачи у крчми. Ту се сад вино порезује у ономе тренутку кад из првога подрума у овај други прелази. То се опет постизава тиме што се забрани да се крчми вино које у првом подруму није било, а у исто се време забрани вадити вино из онога првога подрума па преносити у други у коме се тачи, док се власт не позове. У присуству њезиноме оно се премештање изврши па у исто време вино и пореже.

Незгоде овога начина лако је опазити. Пре свега

веома тегобно пада што се увек власти јављати и ова позивати мора да присуствује пренашању вина из једнога подрума у други. Незгодно је даље и то што је крчмар принуђен да држи два подрума и уз то и по већу количину у готовини; наравно да ће он гледати да у цени онога вина које крчми наплати и интересе онога капитала који му у ономе првоме подруму лежи.

И при овој системи на оно што газда или крчмар за своју домаћу потребу вина потроши, ваља да се пореза наплати, најпростије што се на име ове потрошње нека сума непосредно наплати.

в.) Вратарина на вино.

6. Вратарина (акциза) на вино оснива се на томе, што у варошима рад има већу пореску снагу но изван вароша, па се на вино које се у вароши на потрошњу уноси наплаћује нешто већа пореза но што је она којом је вино изван вароши порезано.

Почем је све вино које се у вароши налази порезано (јер се све вино што се у варош доноси одмах на капијама или на улазници у варош и пореже): то тим самим отпада свака потреба држати два подрума. Тиме је већ овај начин много простији од оног напред паведеног. Уз то вратарина ова може за разне вароши различно велика бити према величини или иначе економном значају њиховом. Само наравно не треба претеривати меру ни овим подељивањем вароша у класе.

Велика је незгода ове системе у томе, што се узимање призрења на каквоћу вина тешко даје извр-

шити. Овој се незгоди доскаче тиме што се још при порезивању земљишта виноградског узима призрења на врсту вина које се обделава. —

* Француска је земља у којој је систематично порезивање плаћа у опште, а вина нарочито, најпре изведено. Закони су француски о порезивању вина удешени тако да се оно у три разне прилике порезати може: 1) приликом пошиљања на страну. 2) приликом крчменја по крчмама, механама итд. и 3) приликом унашања у варош. Крчмарци кад купе вино плаћају држави крчмарине (*droit de detail*) 15% од куповне цене; лица која купе 50 и више литара вина али не да га препродажу већ за своју потребу плаћају винарине (*droit de circulation*) 60 сантима до 1 фр. 20 сантима на хектолитар, према томе у коју класу варош, у којој се куповина та чини, по броју свога становништва спада. Осим тога плаћа се вратарина на вино које се увози у вароши са 4000 и више становника. Вароши се по броју свога становништва деле у 7 класа, Париз чини за себе 8-сму. У варошима са 4000 до 6000 становника плаћа се вратарине на хектолитар 30 до 70 сантима према томе у коју класу спада департаменат те вароши (а департаменти су по ценама по којима се вино у њима продаје подељени у четири класе), у варошима од 20—50000 становника 90 сант. до 1 фр. 80 сантима; итд. У осталом остављено је варошима да све ове три порезе могу у једну скопчати, тако рећи једном порезом на вино одкупити (*taxe unique*). Него од 1841 у ову *taxe unique* не узима се више винарина *droit de circulation* већ се ова за себе плаћа. У Паризу се такође све ове порезе на вино заменију једном (*droit de remplacement*), која износи на хектолитар вина 8 франака. На оно што сам газда од винограда свога вина пије не плаћа се пореза. Мисле да је ово подејствовало као награда за ободравање виноградарства. — У осталом овој порези подлежи у Француској и вино од воћа (јабуковача, сидар), само је стопа пореска за ју пола мања од оне на вино право. Осим порезе на вино још се у француским варошама удара нањ и прирез општински (*octroi*) те с тога вино

јако поскупљава па се једнако велике тужбе подижу. — У Аустрији је до 1851 постојала пореза од вина само у немачким словенским и италијанским крнинама, по варошима се ту узимала у облику вратарине, у осталим местима наплаћивале су од крчмарца и то већином не од појединог већ од целога еснафа крчмарског, по варошима се рачунало на аков 1 фор. 40 кр., изван њих 1 фор. и 20 кр. У Угарској је пореза ова заведена у 1851. а наплаћивала се само у варошима с 2000 и више становника. У 1859. заведена је пореза ова за сву царевину и за сва места без разлике. У 1864. донела је ова пореза 5.949.354 фор. — У Пруској је сваки виноградар обвезан да достави власти писмено количину свога кљука; власт има право да испита тачност навода (ревизија); од кљука се 15% одбија као отпадак, остала се количина заведе у званични списаљ (регистар), па ће се пореза подићи тек 1-ог Августа друге године. Ако је међутим газда вино продао, одма је купац обвезан да одмах акцију плати па да квиту о тој исплати преда продавцу вина који ће је опет предати власти кад ова дође да порезу наплати. По новијем уређењу готовина се вина у подруму виноградареву никако и не порезује него се заводи само у регистар, а сваке године 1-ог Маја и 1-ог Новембра власт испитује колико је вина потрошено или извежено па страну па то пореже. Уз то се у Пруској сви виногради деле у 6 класа које плаћају па аков вина $1\frac{1}{6}$, $\frac{5}{6}$, $\frac{7}{12}$, $\frac{5}{12}$, $\frac{1}{3}$, и $\frac{1}{4}$ талира пруског. — У Баденској се плаћа пореза $\frac{1}{15}$ на цену вина на месту продаје или на месту где се вино са стране у земљу увезе. Уз то крчмарци плаћају још крчмарине 1 фор. 20 кр. (15 гроша) на један ом (15 лит. фр.) винз. Ко продаје или тргује у великим вином тај не мора платити на вино акцију него плаћа неку извесну подрумарину. Ко хоће да држи подрум у коме ће да крчи на количине не мање од 15 мера или 24 стакла, ваља најпре да извади на то дозволења и да према готовини вина које ће држави да плати неку подрумарину (управо овде порезу на предузеће). На подруме у којима се не продаје на мање испод 5 ома плаћа се годишње подрумарине 6 фор. У крчмама (механама итд) сме се држати само оно вино које је порезано.

Пореза на пиво.

1. И пиво се, као средство за уживање а не за потребну храну плаћа од онога дела у приносу рада од кога и сва остала уживања т. . од чистога доходак од рада као и при порези од вина; само што пореска снага овде није тако велика почем се опазило да у крајевима где вина нема поскупљавање пива гони масу народа на потрошњу ракије, а ова се измена у интересу здравља масе народне желети не може. С тога пореска стопа на пиво не сме бити велика.

Производња се пива својим карактером знаменито разликује од производње вина. Ова последња припада у круг пољске привреде, она прва на против очевидно у круг индустриских предузећа, јер докле је оној најзначатнији капитал у облику земљишта, дотле овој требају капитални у облику зграда, машина, сировине за прерађивање итд. Овај индустриски карактер производње пива доноси собом да је много лакше пиво у тренутку његове производње но у тренутку његове потрошње порезати, па тако у већине држава пореза на потрошњу пива изгледа сасвим као пореза на производњу његову.

По чињеницама по којима се порезивање пива предузимље разликујемо две системе: порезивање прекрупе и порезивање вара.

2. Пореза је на прекрупу порезивање сировине од које се пиво прави а преко ње и порезивање са мога пива. Предмет је порески прекрупљени јечам;

пореска јединица обична земаљска мера зај; стопа се пореска опредељује пошто се најпре пронађе колико се пива из оне пореске јединице прави; пореза се удара приликом самлевавања или прекрупљавања у млину; пореско је лице сам млинар; пореза се подиже по количини прекрупе; ради контроле издаје се објава на наплаћену порезу на ову у своје књиге заводи како млинар тако и пивар. По томе порезивање је ово доста просто и јевтино, а у исто време даје могућност да пиво сасвим слободно у обрт уђе, јер је већ порезу платило. Али су му незгоде што се тешко даје применити онде где пивари имају своје сопствене млинове. Даље што се већа количина пива из неке дате количине прекрупе произведе, то је пиво то сразмерно мање порезано а цена пиву не пада ћа ниже, те тако долази да је лоше пиво сразмерно јаче порезано но оно које је боље каквоће. На послетку није готово могућно да се предупреди да се контрола од стране власти не обиђе договором и споразумљењем између млинара и пивара. Ова би се последња незгода избећи могла кад би се пореза ударала у тренутку кад се прекрупа услади, али то опет иште незгодно утицање власти одмах при првоме послу саме производње па може овој да нахуди.

3. Порезивање је вара у самој ствари порезивање пива у тренутку кад се оно појављује кад свршени производ. Порески је предмет готово пиво; пореска је јединица ту обична земаљска мера за пиво (аков итп). Осим ове узимље се још једна друга; пронађе се т. ј, садржина шећера (при извесној некој температури,

обично при 14° R.), јер од овога зависи садржина алкохола, а од овога каквоћа и вредност пива.

Незгода је при овој системи што се свако поједињено варење пива мора најпре власти достављати. Уз то је ту врло тешко применити систему самопорезивања.

* У Пруској и Саксонској пиво се порезује у тренутку кад пивар прекрупу прелива врућом водом (услађује); он се обвеже да јави власти кад се овај посао да предузме, па га тек у присуству њезиноме предузимље. Уз то он има да каже колико му казани хватају и колико ће пива изварити. Пореска је стопа 20 ср. гр. (12 наших) на центу прекрупе. — У Баварској је стопа пореска 5 фор. на шефел прекрупе. Пореза се плаћа у извесним роковима пошто је прекрупљавање свршено, али се ово не сме предузети док пивар не јави дотичноме порезному званичнику да је намеран да оправи јечам у млин и колику количину; млинар је обвезан да примајући јечам измери опет количину и да на објави коју је пивар од стране званичникове донео забележи колико је нашао да има. Податке о количини прекрупне заводи он још и у један регистар из којега изводе шаље свако три месеца власти. У млинове и у пиваре шиље се чешће контрола. — На пиво које се из земље извози даје се на аков повратне царине 40 кр. — У Француској се пиво порезује по количини вара. Од хектолитра пива узимље се 2 франака и 40 сант. порезе. — У Аустрији такође по количини изваренога пива. За варење није определено неко особито време али је цео процес варења од квашења прекрупе до претакања охлађенога пива у бурад подложено строгоме и непрекидном надзору; казани, чаброви и бурад измерена су по садржини својој, а ова последња и нумерисана те се строго контролује и сравњује колико се пива изварило, а колико се казало да ће се варити. Пореска је стопа била од пре на аков пива у Бечу 2 ф. 30 кр.; по мањим варовима 45 кр. Од 1855 стопа се ова одређује по садржину шећера у пиву. — У Енглеској се удара пореза на прекрупу; пореска стопа 2 шилинга 7 пене на бушелу с 5 проц. додатка. Плаћа се месечно на количину која је

прошлога месеца прекрупљена. До 1802 посгојала је још уз то и пореза на мељ (18 шилинга и 8 пене на центу) коју је продавац меља плаћао. —

Пореза од ракије.

1. Изван сваке је сумње да ракија није на храну човеку. Као и вино и пиво и она је само на уживање. Као ово двоје и она се плаћа од чистога дохотка. Њезина је пореска снага слаба онде где има добrog и јевтиног вина или пива, јер се људи при ипаче једнаким приликама радије одају на потрошњу вина или пива напротив онде где вина или пива нема, или где је оно врло скupo, ту се ракија радо и јако троши, па има велику пореску снагу.

Будући да је прекомерна потрошња ракије шкодљива по народно здравље и народни морал (а управо при потрошњи се ракије лако долази у изкушење да се границе умеренога уживања прекораче) и будући да јако поскупљавање ракије у најгорем случају доводи собом ојачање потрошње вина или пива: то је врло целисно да се стопа пореска при порези на ракију удеси сразмерно високо.

Порезивање се ракије удешава од прилике онако као и порезивање пива. Оно т. ј. бива или порезивањем сировине по количини његовој, порезивањем кљука, или порезивањем оруђа самих по броју и величини њиховој (пореза на казане, чобање). У осталом папредци технологије учинили су те су досадашње системе порезивање непотпуне. Нужно је да се предузме непосредно проналазење количине и каквоће производење ракије па према томе пореза удари.

3. Најважније је питање при порези на ракију уколико при порезивању томе ваља имати обзира на пољску привреду? Ракија је управо један од оних ретких производа пољске привреде, који у маленоме свитку имају сразмерно највећу вредност, који се дају без штете по своју каквоћу па далеко носити, па је ракија често једини згодан производ за извоз. Ако се и оваква пореже, онда би могло као последица повишене цене ракије доћи то да се извоз незин обустави или бар да опадне. На унуташњим трговима нашла би се сад већа маса на продају изнесене ракије те би се конкуренцијом њезиних продаваца цена јако оборила, те с једне стране довела криза у једној грани пољскога и с друге стране увећала — бар за неко време — потрошња ракије.

Да би се ове незгодне стране уклониле ваља уз систему порезивања ракије завести још ослобођење извоза ракије од сваке царине и повраћање на ракију плаћене порезе у тренутку кад се ова преко границе извози. —

* У Пруској се удара пореза на ракију тиме што се порезује сировина од које се она пече. Подиже се пре него што се мете у казан да се печење отпочне; за јединицу се пореску узимање извесна нека кубична садржина чаброва кад се ракија од жита или кртоле пече (чабар од 20 кварта плаћа 3 сребр. гроша; пољске газде који у мањим коликоћама пеку плаћају $2\frac{1}{2}$ ср. гр. на толико исто материјала), или се узима просто количина нека материјала кад је овај воће какво. Стопа се пореска уређује тек пошто се пронађе колико се ракије од које количине кљука добити може. Тако почем се у самој ствари хтело, да се од 1 кварта ракије узме пореза од 1 сребр. грош. и почем се пронашло да за 1 кварт ракије треба $6\frac{2}{3}$ кварта кљука: то се

и пореска стопа и одредила онако како је горе поменуто (3 ср. гр. на чабар од 20 кварта кљука). Стопе су те на разне врсте сировине, од којих се ракија прави, различне према томе колико и какве ракије дају. Тако се од 1 акова трешања, бобица, комине итп. плаћа 4 ср. гр. а од 1 акова вина, јабуковаче, шљива 8 сребр. гр. Онај који хоће да пече ракију обвезан је да опширно достави власти како мисли и колико ракије да пече, у које доба, колико чаброва с кљуком има, колико и како великих казана и чобања, кљук не сме држати на другим местима и у другим судовима него како је то већ власти јавио. Пореза се плаћа месечно кад се печење ракије као занат редовно врши. Већим фабрикама које довољно сигурност дају одобрава се вересија пореска од 1. Октобра па до последњег Септембра друге године. — По овом је уређењу пруском удешена пореза на ракију и у многим другим државама нарочито у сев. Немачкој. Тако исто и у Белгији: Ту се од хектолитра кљука од воћа наплаћује 1 фр. 90 сант., од сирупа и шећера 2 фр. 36 сант. Ова се пореза с 15% спушта онде где 1.) газда који ракију пече има само једну чобању која не хвата више од 5 хектолитара; 2.) ако на $1\frac{1}{2}$ хектолитра кљука држи једно говече и ако на сваку толику количину кљука има 1 хектар земље која није даље од 5 километара од стања његова. Другим речма дакле малене пољске газде плаћају 15% мање порезе на ракију. Пореза се подиже у тромесечним роковима. — У Аустрији до 1862 год. на аков кљука од кртоле, жита, шљива 9 кр., од акова кљука од трешања, вина, комине 13 кр.; у 1853 ова се стопа пореска повисила на 14 и 21 кр. од акова кљука. По закону од 27. Јуна (9. Јула) 1862 пореска се стопа опредељује по степену јачине у мери једној ракије (по садржини алкохола у једној мери ракије). Тако је и у Шведској. — У Енглеској се контролише количина испечене ракије па се ова порезује. Овај начин је скопчац с често за пољскога газду или фабриканта врло незгодним надзором целе радње од стране власти. Ко хоће да фабрикује ракију мора годишње вадити на то особита дозвољења и наравно за то таксу платити. Печење се ракије у опште дозвољава само у варошима или близу њих и то само у онима које имају не мање од 500 кућа. Прописано је ис-

под које величине не сме ићи чобања (најмање да хвата $4\frac{1}{2}$ хек.) Кад год се мисли што предузети мора се јавити власти па у присуству званичника вршити, Ови строго контролују количину непечене и продате ракије, а тако и готовину. Фабриканту није слободно ракију у маленим коликоћама продавати. Стопа је пореска врло висока: на 1 галон ($4\frac{1}{4}$ литре франц.) плаћа се од 1860 10 шилинга (63 наша гр.). Принос врло знаменит: у 1862 9,850.126 фун. (20,685.267 наших дуката). Уз то још и принос царине на увоз ракије 2,622.738. С оне високе стопе дефраудације су у Енглеској честе. — У Русији је до 1863 у 29 губернија велике Русије постојао државни монопол прекупа ракије. Сваки је могао пећи ракију, али је обвезан био продати је држави по некој стално утврђеној цели. Држава је имала по свој земљи своје крчме, кабаке, (90.000 на број!) па их је давала у закуп приватнима. Закупци ови куповали су од државе ракију по цену нешто вишу него што је она по којој ју је држава од приватних купила била, и у овоме вишку састојала се управо пореза на ракију; закупци су обвезани били да крчме ракију опет по некој стално утврђеној цени која им је неку извесну добит одбацивала. У 16 западних и јужних губернија постајао је овај монопол по варошима, а по селима се ударала непосредна пореза на вино. У Сибирији је постојало особито уређење. Најгоре је било што је трговина с ракијом између поједињих крајева земље забрањена била, те је унутра на границама поједињих губернија морала бити организована особита стража ради контроле. У 1862 укинут је сасвим овај монопол ракије и унутрашња трговина с ракијом ослобођена. На место пређашње установе заведена је пореза на ракију. На ведро ракије (12·29 литара франц.) плаћа се порезе 5 рубаља. Пореза се плати кад је производник у већој количини прода. Они који изјаве да ће у стању бити да из једнога пударажи испеку 0·34 ведра ракије или од 1 пуда кртоле 0·085 пуда ракије порезују се према количини кљука и више се не контролује; они који изјаве да ће из једног пударажи истерати само 0·32 ведра ракије или из толике масе кртоле само 0·08 контролују се при печењу да се дозна колико су у самој ствари ракије добили. Осим све порезе они који крчме ракију

плаћају још и неку годишњу таксу за дозвоље осим што плаћају обичну порезу од заната. При старој установи порезивања ракије долазило је држави највише 90 милиона рубаља (у 1059); при новој у 1864 127 милиона скупнога, а 118,567.000 рубаља чистога приноса. — У Баденској се удара порез на казане. Званично се измери запремина казана, па на сваку меру (мас) коју обухвата наплаћује месечно 3 кр. при простим казанима, а $4\frac{1}{2}$ при казанима са спроводом којом се кљук најпре подгрева. Пореска је стопа узета нарочито за то тако писка, што се у Баденској већином сељаци, мале пољске газде баве печењем ракије. — Овде можемо додати још да при овоме начину порезивања какав је у Баденској казани у којима се ракија не ће пећи ставе под званичан печат или им капке власт собом однесе па чува. У Баденској је још забрањено позајмљивати казане или и капке другима на употребу. — У Француској се на име порезе од потрошње ракије (droit de consommation) узимање од ракије коју производник прода 50 франака на хектолитар алкохола, или — узимајући да обична ракија има 45% алкохола — на хектолитар ракије $22\frac{1}{2}$ фр. франка. Фабрике ракије строго се надгледају; обвезане су да јаве кад ће ракију пећи, колико кљука имају и колико ракије отуда очекују. Продаја ракије у велико такође је под надзором власти. Магацини и подруми трговца који ракијом у великом тргују (на мање од 1 хектолитра не смеду продајати) прегледају се свако три месеца и количина готовине бележи. На количину која је продата или изнесена наплати се тада пореза. У 1861 повишен је пореска стопа на хектолитар алкохола с 30 франака. Осим тога при увозу ракије у варош плаћа се вратарине (акцизе) на хектолитар алкохола 4—16 франака како у којој вароши према броју становништва.

Пореза на шећер.

1. Шећер без сваке сумње спада у круг оних добара, која су само на уживање, а којих потрошња лако постаје општом. Његова потрошња претпоставља чист доходак неки, па с тога ваља да порезу плати.

У земљама које саме не производе шећер него га са стране доносе пореза се та наплаћује у облику царине на увоз. Царина се та у свију држава с почетка — почем се шећер из тропских предела доносио — појављује уз царину на кафу, чај итп.

У земљама у којима се шећер производи (од репе) удара се нај особита пореза од потрошње. Пореза ова требало би да је у самој ствари равна царини која се на са стране довежени шећер удара; али побуда трговачко политичне природе, тежња да се унутрашња земаљска производња шећера утврди и развије, довела је собом те се у самој ствари пореза на потрошњу земаљскога шећера према царини на страни шећер доста ниско стављала, а с почетка је никако ни било није.

Почем се у већини европских држава поред свег полета земаљске производње шећера одржао и довоз странога колонијалног шећера; то у самој ствари имају две различне системе порезе од шећера: царина на са стране довежени и пореза од потрошње на шећер у земљи произведен (шећер од репе).

2. Пореза на шећер у облику царине. Шећер се са стране увози или да се непосредно троши или да се најпре пречисти и преради, па тек онда у потрошњу уведе.

Царина на шећер обухвата обично ове врсте: 1.) Царина на шећер који непосредно у потрошњу улази; њезина је стопа обично врло висока да би се конкуренција земаљскоме шећеру олакшала; 2.) царина на шећер који се доноси да се у земаљским фабрикама пречисти (рафинира); 3.) царина на мелиску која служи

као сировина само за извесне производе; 4.) царина на сируп који заступа сирови шећер, па се онако исто великим царином оптерећује као и он; 5.) царина на рафинаду са стране увежену; њезина је стопа пореска врло велика јер се осим царине, коју плаћа иначе за непосредну потрошњу са стране увежени шећер, ударажу нај све оне посредне и непосредне порезе, које на производњи земаљскога шећера леже.

Најважније је при том и најтеже питање, колика ће се царина од шећера узимати на онај који се увози да се у земљи рафинише? У опште се на ово питање може одговорити само толико, да она не треба да је тако висока да довожење таквог шећера са стране сузбије, а опет ни толико ниска да производњу шећера од репе поништи. Уз то ваља још приметити и то, да се према величини ове царине одређује и царина на сируп и моласу, који су споредни предмети производњи шећера од трске.

3. Порезивање шећера од репе. Порезивање потрошње у земљи произведенога шећера бива или у облику порезе на сировину од које се он прави — у порези на репу; — или у облику порезе на полуфабрикат.

При првој је предмет порески репа; пореска јединица обична земаљска мера производа овог ока, товар, цента итп.); стопа се пореска опредељује пошто се најпре пронађе колико шећера у овој пореској јединици сировине (нпр. у сто ока репе) има. Пореза се удара и подиже у ономе тренутку кад се репа у производњу шећера уведе. Ово не чини никакве велике незгоде; почем се репа само једном у години

дана бере и у производњу шећера уводи. Него је неизгодно при овој порези то, што кад је пореска стопа једнака, а цене се репи мењају, према мени овој и порезивање постаје у самој ствари неједнако. Осим тога и при једнаким ценама сировине, није у њоји увек једнака количина шећера. Тако исто није свуда једнако развијена ни вештина извлачити шећер из репе.

С ових незгода порезе на репу огледали су да је замену порезивањем полуфабриката т. ј. да репу порежу у ономе тренутку у коме је она у неколико у шећер прерађена, али у коме се кристализација шећера још није извршила. Ту је дата могућност да се садржина шећера у репи тачније и сигурније измери. Али се с друге стране овим опет утиче у ток развитка производње шећера (у развитак хемијског процеса), а осим тога порезивање на овај начин стаје скупље но порезивање на онај први. С тога се овај последњи, ма да има својих махна, задржава и задржаће док не испадне за руком пронаћи начин да се садржина шећера у сировини измери а у исто време да се производња тиме не смета.

* У Аустрији заведена је пореза на шећер од репе у 1849. Пореска стопа најпре 5 кр. на центу сирове репе или 1 фор. 40 кр. на центу сирова шећера; од год. 1857. на центу сирове репе 18 кр. на центу осушене 1 фор. 39 кр. А од 1860 узима се још 30% додатка. Принос у 1864. 6,592.000 фор. — У Белгији се плаћа на 100 килограма шећера од репе 39 фор. (шећер од трске 45 фор.). У Француској по закону од 1860 на 100 килограма шећера од репе 25 фор. (толико исто и на шећер из француских колонија); на стран шећер у француским лађама донесени 28 фор.; ова је последња пореска стопа спуштена у 1861 на 25 фор.; у 1862. повишена је пореза на све

врсте шећера с 10 фор. од метричне центе. У 1864. стран шећер плаћа још 2 фор. више. Шећер у Француској произведени кад се на страну извози добија плаћену порезу натраг. Фабрике шећера стоје под строгим надзором. Принос порезе на шећер од репе у 1865. 58,930.000 фор. — У царинскоме се савезу од 1858. плаћа на центу репе сирове $7\frac{1}{2}$ сребр. гроша. Рачунајући да у репи има 7% шећера (садржина иде од 6%—8%), то долази на центу шећера од репе порезе нешто мало више од $3\frac{1}{2}$ талира пруска. При извозу у земљи произведена шећера на страну, фабриканти добијају на центу шећера $2\frac{3}{4}$ талира повратне царине. —

Порезивање дувана.

1. Дуван је без сваке сумње добро које уживању служи а у исто време добро које се веома јако троши (добро јако екстезивне потрошње). Он се редовно плаћа од чистога дохотка. Искуством се давно већ доказало да му је пореска спага врло велика, па се доста рано нај велика стопа пореска ударала.

Што је врло рано постало очевидно да дуван има велику снагу пореску, то су државе одмах гледале да га високом порезом порежу, било у тренутку његове производње или у тренутку потрошње његове. Али су се ту одмах показале и природне последице сваке врло велике порезе. Лица пореска узела су старати се да предмет порески ма на који начин испод порезе извуку, а природа саме производње и потрошње дувана није томе никакве сметње правила. Отуда је дошло да се у самој ствари тек само неки део дувана порезивао а знаменити део остајао непорезан. Почек је дајле један део у потрошњу увођенога дувана високу порезу платио, а други један део никакву: то су очевидно продавци овог последњег били у користи са целом оном сумом неплаћене порезе, а

та им је сума долазила већим делом као чиста добит. Што је пореза већа била, то је наравно и ова чиста добит већа постала, а тиме се опет давала већа драж на кушање да се закон обиђе. Отуда се и развила једна грана недозвољенога привређивања — кријумчарење. По државу је ово незгодно не само што јој знаменити део једног важног дохотка украђује него и нарочито што деморализуји утиче на народ давајући му примера како се закон обилази. Осим тога ако се и у земљи дуван производи па је порезан, а кријумчарима испада за руком увозити у потрошњу са стране увежени непорезан дуван: то може да земаљску производњу дувана доведе у назадак. Држава dakле очевидно има најживљих интереса да овако стање ствари спречи. Она то може постићи или тиме што потрошњу дувана ослобођава од сваке порезе, или тиме што ту порезу врло ниско ставља, или нај-после тиме што производњу и трговину дуваном узима из руку приватних привредника па себи даје искључиво право да сама дуван производи и да га продаје.

2. Оно прво средство не може се усвојити из обзира на главна начела порезама, по којима сваки чисти доходак у држави треба порезу да плати, а потрошњи дувана одговара неки чисти доходак. Осим тога била би врло жалосна неследственост порезивати добра нужне потрошње, а непорезивати предмет који очевидно служи само излишном уживању.

Порезати дуван врло ниско значило би грешити противу начела по коме све чисте дохотке ваља равномерно према правој пореској снази њиховој порезати. Осим тога ону суму коју би иначе дуван могао да

плаћа а не плаћа је сад у след ниско стављене порезе *нањ, ваља на сваки начин накнадити од некуд, а зна се да ни један предмет порески нема тако велику снагу као управо сам дуван.

Остаје dakле још трећи начин т. ј. да држава узме искључиво право да производи и продаје дуван. То је монопол дувана. Врло је природно да се нањ с народно-економног гледишта устаје. До скора се и теорија противу њега изјашњавала полазећи са гледишта кога се занатлијски монополи државе у опште осуђују. У новије се доба усваја гледиште целисног порезивања потрошње дувана па се од то доба и теорија почиње опет приказивати и призивати потпуну целисност монопола.

3. У опште имају три системе по којима се дуван порезује.

Прва је система она у којој се порезује потрошња са стране увеженога дувана, и по облику царине па увоз тог дувана. Царина ова обично овде није врло висока; порезивање се извршује сасвим по начелима за подизање царине; пореска је јединица обична мера тежине дувана (1 ока или 100 ока дувана), пореска се стопа изражава у суми некој која се од јединице пореске наплаћује и која се у тарифи узакони.

Ако се дуван и у земљи производи, онда би се и овај могао подвести под особиту порезу на потрошњу његову; али би то било скопчано с опасношћу по земаљску производњу, почем би ниском царином порезани страни дуван правио јаку конкуренцију земаљскоме. С тога је најбоље при овој системи у земљи произведени дуван оставити непорезан.

Незгодне су стране овој системи што: 1.) врло слабо користи вуче од велике пореске снаге дувана, 2.) што није у стању да разне врсте дувана преше према каквоћи њиховој него ударајући једнако велику царину на фине и на лоше врсте чини те управо сиромашнија класа сразмерно скупље има да плаћа свој лоши дуван но што имућније класа плаћа боље врсте дувана.

Друга је система она у којој се на увожени дуван удара врло велика царина тако да се пореска снага његова у највећој мери прпе, али у исто време забрањује обделавање дувана у земљи.

Незгодне стране ове системе очевидне су: 1. обделавање дувана све и кад има за то најбољих природних услова у земљи, обуставља се; 2., даје се повода јаком кријумчарењу, јер је награда врло велика, а опет дуван који једном срећно промакне кроз царинску линију слободан је после од сваке друге контроле и порезе; 3., и овде није могућно порезати дуван по каквоћи његовој, па се тиме наравно дуван лошији, који сиромашни круг народа троши, још у много већој мери поскупљава, сравњен с ценама боље сорте дувана.

Трећа је система — система монопола.

4. Монопол дувана као средство порезивања његовог не примењује се на саму производњу његову. Производња се оставља слободна приватној предузимљивости. Држава се постара само да од приватних производника дуван не пређе у потрошњу непосредно. То она постизала тиме што приватне производнике

обвеже да сав произведени дуван њојзи продају. Ово опет постизала она мерама које овде следују.

1. Тачно контролује приватну производњу по количини њезиној. Ово бива тиме што: а) обвеже производнике да власти јаве на коме ће месту и на коликој просторији дуван сејати; б.) изда правила по којима ће се обделавање дувана вршити. Да контрола не би преко мере скупо стала по негде се од стране власти одређују крајеви у којима се дуван обделавати сме, а у осталима се обделавање ово забрани. —

2. Држава се сама као монополски прекупац појављује. За ово јој ваља предузети опет разне мере, које су један од главних услова за добру управу монополом. Мере су те ово: а.) Определи се време у које ће приватни производници имати да донесу произведени дуван; б.) подигну се зграде и поставе званичници који ће донесени дуван примати и исплатити; в.) Дуван се по каквоћи својој раздели у врсте и свакој одреди особита цена у којој ће нарави и нека чиста добит за производнике бити. При бољим врстама дувана наравно и ова чиста добит треба да је нешто већа но при лошијим врстама; г.) определи се начин куповања, а главно му је да контролу учини могућном. На ту се цену обично производнику дувана, који се сад као продавац према држави појављује, даје даје особита бележница у којој је заведен опис места и просторије на којој је томе извесном лицу обделавање дувана дозвољено, даље количине произведенога и у магацин донесенога дувана и плаћена сума. Званичник који се овде као купац појављује, води свој дневник купљене количине дувана и за то издате суме.

У исто се време држава појављује и као једини увозник странога дувана. У осталом може она допустити и приватним да довозе стран дуван али их у исто време обвезује да га опет само њози продати смеју. За набавку странога дувана може држава лифера најти најнији дражби.

Увоз дувана са стране не ради продаје но ради сопствене непосредне потрошње може се дозволити, али му количину ваља стално определити па на њи плаћати царину која ће одговарати порези што је на унутрашњу потрошњу дувана ударена.

Справљање (фабрикација) дувана задржава се свим строго као искључно право државе. Какви ће постати производи ове државне фабрикације, то зависи од разних прилика у држави. Каквоћа производа ових утиче наравно на цену њихову, а ова се овде мора још обзирати и на величину дохотка од кога ће се платити па се и према томе удешава. Потом се обично сви кругови држављана одају уживању дувана то држава треба да има призрења на разне величине дохотка чистог ових различних кругова па да спроводи дуван у онаким врстама како ће одговарати маленоме, средњем и великим чистом дохотку држављана.

Што се на послетку тиче саме продаје, то ову државу може извршити или тиме што велике масе продаје трговцима који у великому раде, па да га ови после ситничарима препродају, или што је боље (јер при поменутоме начину готово није могућно контролу добро вршити), држава сама непосредно продаје ситничарима. На ову цел она отвара магацине по различним крајевима, ту ситничари ваља најпре да потраже до-

звољења на продају и ту га купују. Они су обvezани да дуван продају народу по стално утврђеној цени а држава им определи неки проценат од шуме коју пазаре као трговачку добит. Уз то се може згодно уз продају дувана на ситно здружити и продаја поштанских марака и штемпкова.

* у Енглеској се порезује дуван по другој у тексту на веденој системи. Т. ј. у ње нема монопола дувана, али је обраћавање дувана у земљи забрањено а на увозени дуван плаћа се врло висока царина: на фунту дувана у лишћу плаћа се 3 шил. (19 гроша) и још 5% по вредности на фунту бурмута 6 шил. (38 гроша) и опет 5%, на цигаре 9 шил. (57 гр.) и 5% — то је (рачунајући дукат у 5 фор.): на центу дувана у лишћу 34 дуката, а на центу цигара 90 дуката! С тога је управ у Енглеској кријумчарење дувана у највећем степену развијено.

— Монопол дувана (који се понекаде неумесно зове и регалом) постоји у 13 држава у Европи; међу њима су: Француска, Аустрија, Италија, Шпанија, Португалска. — У Француској је обављавање дувана дозвољено у 15 департамената. У свакоме се департаменту и у свакоме срезу (арондисману) сваке године определи колико ће се јутара земље засејати дуваном. У свакоме департаменту постоји једна комисија која издаје решења на писмене прозбе пољских газда који ишту дозвољења на сејање дувана. Комисија ова нарочито пази да се не засије више што је већ унапред одређено. Засејана се земља често обилази и количина усева контролује, стабљике се побројавају и узимајући средњи број листова на једној стабљици проналази рачуном број који ће се с једне дате просторије побрати. Џела се количина побранога лишћа доноси у државни магацин, стабљике и неваљало се лишће спале. Цену дувану сваке године и за сваки срез одређује министар финансије; с јесени се још обзнати колико дувана држава мисли купити до године Држава је последњих година плаћала у средњу руку за 100 кил. дувана 63^{1/3} фр. (За центу дакле близу 3 дук.); цена по којој дуван у средњу руку продаје износи на центу око 27

дувата. У 1862. скупна је приноса било 224,800.000 фр. чиста добит 72·6%. Војси и у пограничним крајевима продаје се дуван много јефтиније да би се кријумчарење избегло. У време ресторације почели су устајати жестоко на монопол дувана. Његово се трајање сад продужује све од десет па десет година (у 1862 продужено до 1873). У 1860. постапало у Француској 14 државних фабрика дувана са 159 званичника, 82 магационара и 339 контролора на обрађивање дувана. — У Аустрији је обрађивање дувана такође дозвољено само у известним крајевима (Галицији, јужној Тиролској, Хрватској, Срему, Угарској итд.). За сејање дувана нужно је потражити нарочитог дозволења. Побратори лишће мора се снети у државне магацине и ту се прима накнада за њ по утврђеној ценама (8 фор. 39 кр. за центу). Средња цена по којој држава продаје 66 фор. 30 кр. на центу. У 1862. скупни принос $46\frac{1}{2}$ миљ. чисти доходак $30\frac{1}{2}$ милиона, дакле 54.2%. Кад се у Угарској заводио државни монопол дувана држава је дотадашњим фабрикантима дала лепу накнаду. — У Аустрији је засејано свега 84.000 јутара земље. Рачунају да у Угарској једно јутро доноси 12 цената дувана. — У Русији је фабрикација дувана слободна, али се пореза на дуван плаћа; на фунту бурмута пореза износи према каквоћи његовома 8 до 46 копјејка, на дуван 4—48 копј. на ковчежић с 250 цигара 35 копјејки до $3\frac{1}{2}$ рубље. Дуван се продаје сабијен у кесама; кесе морају бити повезане повезом које држава продаје и које су управо особени облик штемпила. Дуван у кесама плаћа на фунту 56 копј. до 2·92 рубљ. Тако се и цигаре повезују у спониће од 25 па и од 10 комада, повезаних штемпованом повезом. Фабриканти су обвезани свако четири месеца да купе себи ових повеза колико им већ нужно буде, али најмање годишње 500 рубаља. Осим тога фабриканат као и трговац у великоме плаћа годишње порезе на своју радњу дуваном 15 рубаља; дуванџије које на симто продају плаћају годишње порезе 10 рубаља. — У царинскоме се савету порезује дуван по простој системи потрошње. У Пруској се сад порезује земља на којој се дуван сеје. Подељена је у четири разне класе са четири различне пореске стопе. — У Србији постоји тако названи „регални данак“ на дуван; он се удара

само на дуван са стране донесени, а у земљи произведени не плаћа порезу. Подизање ове порезе на страни дуван добро је подарило на развијање обделавање дувана у земљи.

Пореза од издатака на умне производе.

1. Духовни се живот поред све своје присне свезе са материјалним опет самостално појављује, има своје особите потребе, особите намирнице њихове, кадар је да привреди што, да дође до чистог дохотка неког. Осим тога намиривање душевних потреба по правилу се предузима тек пошто су преко нужне потребе осталога живота намирене. Ужијавање неких духовних производа, у коме се потрошња њихова изјављује, претпоставља дакле неки чисти доходак, па с тога се и на њ пореза ударити може.

Начело се ово практички применило при порезивању новина. 2. При порезивању новина пореско је лице непосредно сам издавалац њихов, а посредно и право је пореско лице скуп оних држављана који новине читају — онако исто као што је при царини непосредно пореско лице трговац који еспан увози, а право посредно лице скуп купаца тога добра. Предмет је порески лист (новина, журнал) и то лист који некој општој душевној потреби служи. По томе под ову порезу не спадају листови који некој искључивој, ограниченој потреби служе и којих се садржина може сматрати као научни део неке економне производње (нпр. листови за пољску привреду, технологију итд.) Али почем је тешко поставити границу по самој садржини, нарочито што и сами политични и белетристични листови имају оделења за научне ствари: то

се и разликовање по унутрашњем значају листа напустити морало, па се за основу разлици узимљу неки спољашњи знаци. Главни такав знак по коме се решава хоће ли лист потпasti под порезу или не, јесте време у које излази или учестаност, периодичност његова излазења. Претпоставља се т. ј. да листови који редовно чешће излазе намирују оште духовне потребе народне, па се под порезу узимљу. С тога прави порески предмет постаје сваки поједини број листа који периодички излази. На величину његову не узимље се никаква призрења. Пореска је стопа она сума, која се на сваки лист платити има. Пореза се удара штемпловањем сваког појединог листа од стране званичног органа неког. Сума се пореска наплаћује по броју штемплованих листова, а наплаћује се од издаваоца у роковима.

Кад се листови који у земљи излазе порезом оптерећују наравно онда да има разлога то исто чинити и са страним листовима који у земљу дођу. Пореза ова, ударана штемпловањем страних листова, савршено одговара ударању царине на стране производе.

3. Порезивање огласа ма да је скопчано с порезивањем листова, опет се оснива на једном сасвим другом начелу. Она је порезивање једнога средства за саобраћај, а не порезивање издатака на потрошњу. Она је самостална пореза. Њезина је пореска јединица оглас по себи или извесна нека просторија, коју оглас заузимље. Тако исто има она и своју особену стопу пореску која се састоји у некој извесној суми удареној на сваки поједини оглас или за сваку за јединицу пореску узету просторију листа. Пореза се

наплаћује од издаваоца листа уз порезу на сам лист, а он је урачунава у наплати за огласе приватних лица.

* У Пруској потпадају под порезу од листова сви листови који су иначе обvezани да кауцију положе, а излазе више него један пут месечно, а тако и сви страни листови. Пореска је јединица број табака; пореска стопа иде од 4 сребр. гр. до $2\frac{1}{2}$ тал. ($2\frac{1}{2}$ гроша наша до 45 гр.). — У Француској постоје такође пореза на листове и пореза на огласе (у облику штемпла). (Вид. Хок 4,193.195). — У Енглеској је до 1855 постојала пореза на листове (20 пара на лист); те је године укинута задржала се само на оне листове који се поштом от прављају. Л. Стайн и сматра ову порезу унеколико и као накнаду држави за оно што листове, новине итп. одправља поштом по јевтињијој тарифи но писма. — У више држава удара се пореза на карте. У Француској фабриканти карата морају куповати нужну им артију од државе. У 1862 пореза је на карте донела 1,571.000 фр. — У Енглеској је туце карата плаћало од пре $6\frac{1}{3}$ гроша наш. порезе; 1862 само 60 пара (3 пене). — У Пруској се од туџета узимље 3—8 ср. гр. — У понеких се држава удара пореза и на календаре, у сев. Америци и на фотографије итд. итд.

Царине.

1. Царина је она сума новца, коју држава наплаћује од добра која границу земаљску прелазе. Наплаћује је које за то што потрошња тих добара претпоставља неки чисти доходак па држава у царини има удобно и сразмерно јевтино средство да тај чисти доходак пореже, а које за то што државна управа налази у томе средство једно да потпомогне развитак земаљске радиности.

Ова овако наплаћена suma одлази у државну касу, ту се стапа с осталим државним дохотцима па с овима служи приликом намиривања државних по-

треба. Царина је дакле један од извора државнога дохотка и у томе је њезин финансијски значај.

С друге стране онај који је прелазећи границу платио царину на своју робу, урачунава овај издатак у трошкове које је имао док добро то није на трг на продaju изнео, па према томе удешава и цену, коју мисли да од купаца испте. Почеком се царина урачунава у цени робе, то другим речма она поскупљава добра од којих се узима. У томе је њезин народно-економни значај.

2. Свака царина има дакле два значаја: један финансијски и један народно-економни; сваки царина утиче на две стране; на финанцију и на народно газдинство. С финансијског гледишта она је пореза, с народно-економног она је административна мера, којом се иде на постижење неке нарочите економно-политичне цели.

Али ова два значаја нису у свакој царини једнако велика и једнако јака: у једној царини превлађује један у једној опет други. Величина њезина и начин подизања имају пресудна утицаја на то, која ће страна превладати. Према томе која страна превлађује деле се све царине у две групе: у народно-економне и у финансијске. Оне се прве зову још и заштитне, јер им је главна цел да даду заштиту земаљској радиности у конкуренцији њезиној са страним; оне се друге могу назвати пореске царине, јер се ударажу за то што се хоће да се преко њих нека потрошња, а преко ове неки чисти доходак пореже.

Наука о царинама припада финанцији у толико, уколико проучава природу доходака који отуда држави

притичу. Она припада политици народнога газдавања и администрацији уколико поскупљивањем неких страних добара може имати утицаја на економне одношења у земљи.

3. Примењујући и на царине мисао државнога јединства новија царинска законодавства полазе с основнога начела: да сву земљу, целу државу, сматрају као једну просту царинску област. Унутрашње царине на границама појединачних области једне исте државе, које су у средњем веку толико спречавала развијање саобраћаја, а по томе и народно-економног живота, обарају се. С јединством царинске области, дошла је и једна иста управа царинска за сву земљу, једна тарифа и један исти организам царински.

Осим јединства па услед њега и могућно веће простоте царинскога уређења, новија царинска законодавства теже и томе, да се подизање или наплаћивање царине удеси тако да је са што мање незгоде за оне који је плаћају, а у исто време са што мање трошка за државу скопчано.

Ово су главна, основна начела свакој рационалној управи царина. Под овом се последњом разумева скуп свију оних органа, установа и закона по којима се и којима се царина у самој ствари од робе што прелази земаљску прелази, наплаћује. Управа царинска обухвата у себи: тарифу, уредбе и организам царински.

4. Тарифа је царинска закон који утврђује колико ће се царине од које робе у прилици када прелази наплатити. Другим речма она је закон који утврђује колико ће се велика пореза наплатити

од издатака, који се чине на она добра што границу земаљску прелазе.

Предмет је порески овде свака роба (сваки еспап), који границу прелази. По начелу ваља сваки еспап који границу пређе, да царину плати па и онда кад у тарифи изложен није. За непорезивање еспапа треба изречног законитог изузетка. Пореска је јединица у тарифи према природи самога еспапа различна (мера тежине, мера дужине, комад, вредност). Пореска се стопа казује у суми коју пореска јединица ваља да плати. Ова се стопа пореска у тарифи зове још и просто царина (у ужем смислу); тако нпр. кад се пита колику царину ово добро плаћа, тиме се у самој ствари пита колика је стопа пореска на потрошњу тога добра.

У пореској је стопи и финансијска и народно-економна парина. С тога управо најтежи посао управи царинској и јесте да одреди величину ове стопе или другим речма величину царине. Да би се посао олађао узимају се две царинске јединице, па према њима царина опредељује. Прва је јединица сама вредност еспапа сведена на количину од сто, па се у некоме делу од стотине (у проценту), исказује величина царине, која се од тога еспапа узимати има; нпр. каже се царина је на платно 12% по вредности, т. ј. од платна које вреди 100 гр. наплаћује се 12 гр. царине. — Ово се зове подизање царине по вредности — царина *ad valorem*. — Друга је јединица сама обична јединица за меру тога добра (дакле ока, фунта, товар, драм, или где се мера тежине не може применити, ту је комад јединица, грло, глава итп.).

5. Ударање царине по вредности самога добра без сумње је савршеније, јер се оно тако може по правој својој пореској снази порезати. Али је скоро немогућно практични применити начин овај; званичницима би царинским ваљало непрекидно пратити покретања цене дотичних добара на тргу, при томе није могућно избећи сукобе с опима који треба царину да плате и којима наравно припада да изјаве вредност robe своје; контрола је при том врло заметна за званичне органе, одузимље много времена па наравно и скупо стаје, а у исто време врло тешко пада трговцима. Напротив ударање царине по тежини врло је просто и лако, и трговци се не доводе у искушење да лажно декларују; али с друге стране опет с овим је начином скопчана незгода што се добра не порезују по правој снази пореској, што се добра веће вредности, финија и која више луксузу служе, сразмерно јевтиније порезују но добра грубља и јевтинија, добра која својих купаца налази нарочито у кругу сиромашнијих привредника. При свем том тегобе које стоје на путу практичноме примењивању царине по вредности, тако су велике, да се управе царинске већином придржавају овог другог начин — ударања царине по тежини.

Многостручност добра која границу прелазе и којима дакле ваља одредити царину или стопу пореску у тарифи, иште да се у овој неки ред, ради лакшега прегледа, заведе. Предмети се царински могу у тарифу свести или по азбучноме реду — а овај се начин може нарочито онде згодно применити где царине посе на себи поглавито карактер финансијски —

или се своде у класе па главним економним знацима и приликама својим. На послетку у тарифи ваља да се још изложе и правила, како ће се поступати с оним доброма која границу прелази, а у тарифи изложена нису.

6. У царинској се уредби излажу законити правила по којима се само подизање царине извршује, а којих се придржавати имају како сами органи званични тако и она лица која еспапе преко границе оправљају. Главна је мисао и главна тежња овим правилима, да се царина сигурно без губитака за државну касу и лако без тегоба за обрт подижу. Дакле пре свега нека је у њима што мање формалности, а форме које су већ нужне нека су што простије и што лакше за схватање, разумевање и извршивање. Па онда нарочито је потребна брзина оправљања, јер се тиме уштеђује време које је и приватнима и држави од велике вредности. Наравно да од онога како је тарифа уређена највише зависи како ће се овим захтевањима целисног подизања царине одговорити. Уз то на то утиче још знаменито и сам лични састав царинскога органа, а нарочито она личност која му је на врху те њиме управља.

Царински је организам уређени скуп свију оних органа који имају да царинску тарифу и царинске уредбе у животу практично примене.

Царински се организам уређује према разним приликама разних земаља, нарочито је зај меродавно начело по коме се тарифа удесила, тако да тарифа се заштитном царином претпоставља наравно и заплетењи организам, напротив тарифа с финансијским порезама много простији.

Царинска система.

7. О системи се царинској може говорити онде где су очевидно тарифа и уредба царинска удешене по једноме главном начелу, које је одмах унапред определило одношај народно - економне и финансијске стране у царине једне према другој.

Начело се ово по правилу никад не узима једнострano, т. ј. држава уређујући царинску тарифу не сме погледати само на једну финансијску страну него и на народно-економну страну царине. Наравно, на први се поглед чини да је за финансију важна само она финансијска страна, или друкчије само она царина која непосредно доноси неки принос каси државној. Али је у самој ствари и за саму државу много важнија она друга страна — народно-економна — јер њоме царина управо најјаче и утиче на одношај народнога газдинства, њоме се може порадити да се доходак појединим држављанима па дакле и извор за државни доходак умножи и ојача, или у противном случају опадне и ослаби. С друге стране не може се држава искључно држати ни овог народно-економног гледишта, него јој се ваља обзирати и на потребе државне па и према томе царине удешавати.

8. Главна је ствар овде сама величина царине. Као ослонац при опредељивању величине царине може послужити ово што следује. Финансијска царина ваља да полази с гледишта, да она ништа друго није до пореза од издатака. Она дакле не треба да буде мања но пореза од издатака или потрошње која би се на та иста добра ударила да се она у земљи производе.

То би била најмања мера, најнижа граница за величину царине. Мало је теже определити ову границу за она добра која није никако могућно у земљи нашој произвести (производи тропски, поларни). Али се ту опет опазило, да кад је царина врло висока потрошња таквих добара постаје мања или и сасвим престаје те престаје и доходак држави отуда; на против што се царина ниже спушта те су добра она јевтинија, то је и потрошња до неке границе своје сва већа па и принос држави отуда све већи. Овај појав практична живота даје основа за правило да царину на производе који се у земљи произвести не могу ваља тако удесити, да она осигуравајући производима тима што већу потрошњу осигуруја тиме у једно и могућно највећи принос државној каси. Величина се ова може само практичним опитима пронаће.

Народно-економна се царина удара у тежњи да се поскупљивањем странога еспана ограничи или и смете конкуренција коју би они могли на земаљским трговима земаљској радиности правити. Величина се њезина опредељава по начелима науке о народном газдинству. Финансија има уз то да примети само ово двоје. Врло висока заштитна царина одбила би увоз са стране па тиме смањила доходак државни. Држава би морала накнадити овај мањак од куда с друге стране, на сваки начин посредно или непосредно умножавајећи терет народу. С тога већ заштитне царине не смedu бити велике. Даље, врло велика заштитна царина уместо да унапреди радиност земаљску, могла би је довести да зачами почем би спречавајући савршено сваку спољашњу конкуренцију уклањала једну од најја-

них подстрека да се земаљска радиност усавршава. Осим тога свака врло висока царина изазивање кријумчарење, а ово чини штету народном моралу, државној каси земаљској индустрији. Сви ови разлози говоре даље за то да царина не сме бити врло висока.

У осталом још се за величину заштитне царине може рећи и то, да се она нарочито управљати мора према економним приликама оне радиности које развитак хоће њоме да се потпомогне, и да се према изменењивању ових прилика и само мењати мора тако да ојачавањем њезиним царина заштитна све мања бива док најпосле не изгуби сасвим карактер праве заштитне царине.

У системи царине разликујемо три особене области проучавања: врсте, класе и подизање царине.

9. Врсте царина. Добра прелазе границу земље неке или кад се у њу увозе или кад се из ње изводе или кад се кроз њу провозе. Према томе имамо три врсте царина: увозне, извозне, провозне.

Увозна се царина узима које на име порезе од издатака на таква (увожена) добра, које на име заштите земаљске индустрије.

Извозне царине нису финансијске природе него народно-економне; њима се т. ј. хоће да се сировине задрже у земљи на расположењу земаљској индустрији.

Провозна царина управо и није царина него такса коју страни еспап плаћа за то што се државним установама земље оне кроз коју пролази, служи (друмовима, мостовима полицијом сигурности итп.) Провоз страних добара кроз земљу стаје државу врло мало или скоро и нимало трошка, а с друге стране он даје прилике

земаљским привредницима (раденицима, кирицијама, превозницима, шпедиторима итд.) прилике да што привреде. Па како и оле велика царина провозна може да провоз на другу страну одбије, то се у новије доба из политично-економских назора царина ова сасвим обара свуда осим онде где нека земља има тако рећи природна монопола положајем својим да је страни провоз не може обилазити.

10. Царинске класе. По начелима по којима се добра царином оптерећују могу се она свести у ове четири класе.

а.) Класа слободних добара. У њу долазе све сировине које земља не производи, а нужне су земаљској радиности (сиров памук, дрва за бојадисање, производи страних животиња, руде којих у земљи нема итп.) Још ту долазе и оне сировине којих истинा има у земљи, али не у довољној количини (нарочито жито, стока итп.)

б.) Класа добара од којих се царина на име порезе од издатака узимање. Она се дели у две групе. Једна обухвата тропске производе, нарочито каву, чај, зчине, јужно воће (од пре и шећер и дуван). Друга обухвата предмете којих и у земљи има (брашно, месо, дрва). Прва не подноси никако заштитну царину; друга би је могла подиста, али је теорија и ту за пуну слободу од царине нарочито за то што слободна конкуренција предмете за храну јевтинијим, а понуду њихову сигурнијом чини.

в.) Класа добара на које се заштитна царина удара. Ова се класа дели у три групе: у сировине, фабрикате и добра за потрошњу — наравно све то

таква добра, које се и у земљи производити могу. Међу сировинама нарочито се под заштитну царину узимање: гвожђе (руда), лан, свила кудеља (у Енглеској је сирово гвожђе, гвожђе у полугама и у жицама слободно, у Француској јако заштићено, у царинском савезу немачком заштићено, али не тако јако; кудеља, лан и свила слободни у Енглеској, јако заштићени у Француској, заштићени али не јако у царинском савезу и у Аустрији). Од фабриката се нарочито заштићавају производи од разних метала, платна и сукна (чохе), производи од стакла и порцелана. При томе је као главно начело, да се при једнакој пореској јединици то већа царина удара што производња фабриката захтева више рада и капитала. — Међу предметима потрошње нарочито су се заштитном царином оптерећивали и оптерећују: вино, пиво и ракија. У новије доба царина на ове предмете узима више карактер порезе од издатака но карактер заштитне царине.

г.) Класа забрањених добара. Ова се састоји из три групе: из добара којих је увоз забрањен из трговачко-политичких призрења (услед давања патената и концесија земаљским предузимачима), из добара којих је забрана дошла услед монопола државног (дуван и со где су они под монополом државним) и из добра, којих је увоз из полицајних побуда забрањен (нарочито предмети опасни по морал).

11. Подизање царине. Главно је начело при подизању царине да се оне сигурно и без губитака, а у исто време са што мање незгоде по обрт подижу. Тежња да се царине са што већом сигурношћу по-

дигну изазвала је у разним државама разне мере и установе. Најзнатније и оне које се опште примењују ово су:

а.) Они који оправљају еспап неки преко границе обvezани су да њиме ударе на извесна места где се налази званичан орган, који ће царину по тарифи подићи (ћумрук, царинарница, царинска станица). Управо држава сама треба да се постара да на свима оним пограничним тачкама, које је обрт себи изабрао као места на којима еспап најгодније границу прелази, постави органе царинске. Уз то се на сваки начин издаје забрана прелазити границу с еспапом на другим местима, где таквог органа нема. На местима на којима је обрт слаб, постављају се мањи ћумруци да би се трошак уштедио.

б.) Осим званичног персонала који подиже царину води рачуне и књиге царинске, нуждан је још и нарочити персонал да границу чува. Персонал је овај у европским државама војнички уређен. Персонал овај мора бити тим јачи и тим бољма плаћан што је тарифа у опште високо удешена, што се њоме више побуда кријамчарењу даје. Званичнике ваља добро плаћати да се не би доводили у искушење да примају мито или да кријумчаре покривају.

в.) Да би се кријумчарење отешчало званични царински органи имају право да прегледају еспап не само на пограничној линији, него и на извесној некој просторији, која се дуж границе као појас од извесне ширине пружа. Где ширина овог царинског појаса престаје ваља да се ударе јасни разумљиви знаци. Са свим је у реду да еспап који из овог појаса једном

изађе не подлежи никаквој контроли више. — Из исте се побуде забрањује експедирање еспапа из царинског појаса поћу. —

г.) Еспап који границу прелази ваља на царинарницама да испуни ове формалности:

а.) Онај који хоће еспап неки да експедира ваља да даде писмену изјаву (декларацију) о томе какав је еспап, колико га има и куда се еспедије (извози, увози или провози). Од путника се овака изјава не тражи осим ако увозе добра која царини подлеже.

б.) Званични органи за тим предузимају прегледање еспапа да се увере о исправности изјаве, ако држе да је то нужно. Прегледање се има предузети у присуству онога чији је еспап или коме је експедирање његово поверио. Почек је овај посао (прегледање) по себи врло незгодан и тегобан по обрт и почем се незгода та безграницно увећати може неудесним понашањем званичника коме је он повериен: то је нужно да се у настављењима овим уз чување државних интереса нарочито препоручи уљудно поступање.

в.) Прорачуна се колико царине по тарифи ваља да се плати. Тегоба или лакоћа овога посла зависи од простоте и јасноће саме тарифе. Противу примењивања тарифе и противу резултата рачуна може се онај који царину треба да плати позвати на вишу царинску власт.

г.) За тим се предузимаје наплата и издаје признаница на плаћену царину. Добро је да се уз то не наплаћују разне којекакве таксе осим само амбарине и таксе за декларацију), јер иначе царина у самој

ствари не задржава ону величину која је у тарифи одређена него је са целом сумом оних такса већа па може тешко да падне.

д.) Да би се осигурало да се еспап за провоз оглапени не потроши у унутрашњости земље не плативши увозне царине, томе нема друга средства него наплатити при увозу у земљу увозну царину, на еспап ударити олово, па при извозу из земље кад онај други цариник скине олово, повратити извознику суму коју је при увозу платио одбивши ону суму коју ваља на име провозне царине где ова постоји наплатити.

12. Као мере којима се иде на то, да се при подизању царине обрту даду све могућне олакшице могу се навести:

а.) На знатнијим местима царинским где је обрт жив, подижу се простране и сигурне зграде, у којима се еспапи за време на сигурно склонити могу, у којима се после и прегледање и даље експедирање предузимље (амбари). На оним местима могу еспапи остати и дуже времена (до годину и до две године дана), те је тако дата могућност да трговци нађу најпре и купце еспапу своме па тек при извору овога из амбара царину плаћају, а уз њу у свакоме случају и неку таксу или накнаду за употребу амбара (амбарина). Амбари ови тако рећи представљају истурално земљиште на коме док год се еспап бави царину не плаћа. Да би се држави наплата царине осигурала, власт се царинска стара да се еспап из амбара не може криптом изнети нити што од њега одвадити а да се не опази. На ту цел амбар стоји под кључем особитога званичника, а еспап се још на-

рочито повеже и оловом запечати. Претоваривање, прерађивање, сортирање у амбар унесенога еспапа може се предузети такође у самоме амбару или тек у присуству званичних лица. Осим тога онај чији је еспап или који га експедира узме на се да стоји добар за наплату свију оних потраживања које царинарница од еспапа тога имала да буде. Уместо званичних амбарова може се дозволити и приватним да оваке амбарове држе, наравно ако заслужују поверења.

б.) Дозвољава се да трговци могу платити дужну царину у оним облицима вредности у којима им је најлајше — dakle и сигурним меницама, упутницама на банку итп. Разним сортама новца ваља да се вредност по којој ће се при наплаћивање царине плаћати законом определи (тарифује).

в.) Поузданим трговцима оставља се рок неки за наплату царине, или другим речма царина им се на кредит даје.

13. На последку ваља овде споменути и тако назване повратне царине, које су истина административна мера или којих извршивање предато је управи царина. То су царине које су производници земаљски платили увозећи неку страну сировину па је натраг добивају кад у савршени фабрикат прерађену сировину ту на страну извози. Цел јој је да земаљским производима индустриским олакша конкуреацију на страним трговима. Њезино је практично примењивање врло тегобно, јер је нужним начином скопчано с великим формалностима, да би се страна увезена сировина идентификовала у савршеном производу.

* Царине су постојале и у старо доба. У старој Атини наилазимо већ на царину од 2% на извоз и увоз а у савезним варошима њезиним од 5%. У римској се држави узима царина најпре само по морским пристаништима, позније и на капијама вароша и на мостовима. Обично је износила $2\frac{1}{2}\%$. У средњем веку узимале су се царине под разним именима већином на име накнаде за употребу и послугу друмовима, мостовима а често и као накнада за сигурну пратњу и спровод трговачке робе. Управо с тога што се она овако разумевала и подизала се она овако расумрвала и подизала се она на многим разним местима не само на граници но и по унутрашњости земље. Ојачање самосталног положаја властеле потпомогло је те су се у унутрашњости земље и на разним местима завеле царине које без икаква плана по земљи растурене а по самовољи подизане чине једну од највећих запрека развијајућа у средњем веку. Него што се идеја државна већма развијала и што је газдинство народно већма напредовало: то се и појам царине све чистије развија, поједине царине све чистије развија, поједине царине у унутрашњости земље одпадају. У осталом унутрашње царине на границама појединих крајева и круновина задржале су се врло дugo. У Француској је тек револуција од 1794 могла оборити их и завести једну царинску линију и једну систему царина за сву земљу. У Аустрији је тек у 1850 укинута царинска линија између Угарске и осталих круновина. — Тарифе царинства свију европских држава носиле су с почетка карактер заштитних царина. Енглеска тарифа још у почетку овога века носи тај карактер сасвим очевидно, а тако названи „навигационски акт“ — закон по коме је еспан на страним лађама у Енглеску увезени плаћао много већу царину неже увезени на енглеским — укинут је тек у 1850. Од то доба енглеска је тарифа уређена на основима слободне трговине и носи чист карактер финансијски. То се већ опазити може и по томе што царина на шећер, кафу, чај, дуван, коринтије вино и ракију доноси преко 89% целе суме која од извозних царина долази. Тежња к остварењу начела слободе трговине нашла је најбоља израза у трговачком договору с Француском од 1860. По томе уговору Енглеска се обvezala да сасвим укине

увозну царину на фабриканте (с неким маленим изузетцима) а царину на увоз ракије и вина да знаменито спусти скоро половину). Данас енглеска царинска тарифа има највећу групу од царине ослобођених добара. Царина се подиже већином по вредности добра (до 1860 10—20%) или има добара при којима је стопа царинска у тарифи стално утврђена. — У Француској је прекомерна тежња да се заштитним царинама земаљска индустрија потпомогне довела те је царинска система јако заплетена, врло скупа и на велику тегобу саобраћају великим строгошћу. Тако трговачким уговорима с Енглеском (1860.) царинским савезом (1862) и са Швајцарском и Италијом у новије доба тарифа француска почиње да губи карактер заштитне царине, премда га се још са свим отресла није. — У Аустрији је је карактер царинске тарифе све до најновијега доба у највећем степену прохигитиван. Тако у новије доба трговачким уговорима с Италијом и Енглеском почиње се полазити другим правцем у неколико. По тарифи у 1853. добра су подељена у 22 класе. Царинска је стопа определена; подизање по вредности искључено. — Тарифа царинскога савеза тек од 1864. године услед трговачкога уговора с Француском почиње спуштати царинску стопу на већину увозених фабриката. — У новије доба особито су тарифа руска и северо-американска уређене по начелима заштитне царине.

Порезе на луксуз.

1. Порезима се на луксуз порезује чисти доходак који се у потрошњи или у издатцима на намирање луксузних потреба изјављује. Оне су управо прелаз од порезивања потрошње к порезивању чистога доходотка.

Предмет је порески овој порези сваки предмет луксуса. Предмет је порески овде уједно и обично и пореска јединица. Пореска се стопа удара према цени предмета самога или према трошку који се нањ чини.

Пореза се разрезује услед званичнога испита величине ових издатака или услед непосредне изјаве од стране порезника. Пореза се плаћа у роковима.

2. На први поглед чини се да су порезе од луксуза врло умесне и целисходне. Али кад се ствар из ближе погледи мора се доћи на противну мисао. Пре свега је луксуз по себи релативан појам: што је једноме луксуз то другоме није. Обично се пореза од луксуза удара на коње и кола (каруце); ови предмети јесу за неке луксуз али за неке нису то, (нпр. за предузимача подвоза у вароши некој). Даље и онде где предмети оваки и изгледају доиста као луксуз, не плаћају се они увек од чистога дохотка. Осим тога већина предмета правога луксуза не може се овом порезом постићи (нпр. луксуз у особито сјајним ручковима и у опште у начину хране, у оделу, накиту, становљању, предметима вештачким итд.). Па будући оне у самој ствари тек само један незнатајан део луксуза могу да достигну те оне обично држави мало и приносе. С тога се у новије доба порезе од луксузу напуштају па замењују порезом од чистога дохотка.

У осталом не треба мислiti да се луксуз никако не порезује. Порезивање се његово само не јавља више самостално него се стапа које у порезу на потрошњу које у царине а које опет и нарочито у порезе од дохотка.

* Најобичнија је пореза овога рода пореза на слуге, псе, коње и кола. У Белгији се плаћа на једнога момка порезе 6·36—14·04 франка; у Енглеској за свакога момка плаћа се 1 фун. и 1 шил. (132 гр.), испод 18 година половина. Тежачки су момци слободни од ове порезе. — Од коња који се

под најам дају наплаћује се у Енглеској 3 фун. 17 шил. (8 дуката наш.); свештена лица и лекари плаћају на сваког свог коња $10\frac{1}{2}$ шил. (63 гроша); коњи који служе у пољској привреди слободни су. Пореска стопа на кола расте с бројем кола, тако ко има само једна каруца плаћа на њих 6 фун. (скоро 13 дуката), а ко има двоја плаћа на свака 6 фун. и 10 шил. (14 дуката). Кола с четири точка и с перима плаћају 2 фунте кад су за једнога коња удешена, $3\frac{1}{2}$ фунте кад су удешена за два и више коња итд. — У Нидерландској од једнога коња за јахање 25 фор. од два 55 фор, ил три 80 ф., од коња свештеника, лекара и званичника који их морају држати наплаћује се по 15 фор. — Тако је од прилике и у Белгији. — У Француској (од 1862) сваки коњ и свака кола која служе за личну употребу самога газде и његове породице плаћају порезу: кола с четири точка у Паризу 60 фр., по осталим местима 10—15 фр.; двоколице у Паризу 40 фр. по осталим местима 5—25 фр.; на коња се у Паризу плаћа 25 по осталим местима 5—20 фр. Десети део приноса ове порезе иде општинама. Коњи су у пољској привреди и у предузећима који су већ платила порезу на то не подлеже порези овој. — У Енглеској се плаћа на псе: на једнога рта од пређе по 1 фунту стерл. ($2\frac{1}{10}$ дук. наша). Од 1853. плаћа се без разлике на свако псето 12 шил. (72 гр.), или преко 39 фун. и 12 шил. пореске суме нико више не плаћа па ма колико паса држао. Овчарски су пси слободни од порезе. — У Баденској на кера по $1\frac{1}{2}$ фор., на кучку по 1 фор. Половина приноса ове порезе иде општини. — У Француској пореза на псе постоји као општинска а износи 1 до 10 франака на псето. — У Виртембершкој половини приноса од паса иде у сиротинску касу. Као луксузне порезе постоје још: у Енглеској на грбове која за онога који има каруца или кола у опште износи 2 ф. 8 шил., за онога који плаћа порезу на прозоре (а нема кола) 1 ф. 4 шил. за сваког осталог 12 шилинага; пореза на прашак за ћосу на свако лице које га употребљава 1 фун. $3\frac{1}{2}$ шил. У североамериканским државама врло се радо под ову порезу узимају златни и сребрни сатови, и клавири; у понеких сребрно и златно

носуће. — У Нидерландској наплаћује се 1% од вредности намештаја кућнега, руво, накит, алати, књиге, иконе итп. слободне су од порезе, тако и сва она лица који плаћају годишње кирије мање од 20 фор. Газда може им и сам изјавити вредност свога намештаја или позвати да власт сама процени (што се чини о трошку ове последње), или се иначе узимље да је вредност намештаја пет пута толика колико кирија. — Од пређе се покушавало да се и свилене хаљине и тапетоване собе итп. порежу али није се као целисно показало.

ТРЕЋА ВРСТА ПОРЕЗА.

ПОРЕЗЕ ОД ДОХОТКА ИЛИ ОД ПРЕПРОИЗВОДЊЕ.

1. Све су порезе по начелу порезе од чистога доходка. И посредне и непосредне порезе или порезе од ове потрошње и од капитала теке на то да чисти доходак по правој његовој снази пореској доведу да притече к намирењу државних потреба. Али се и посредне и непосредне порезе урачунају у трошкове око производње добра, сваки их порезник урачунава у цени својих производа, купац ових последњих плаћа их па гледи од своје стране да им вредност њихову произведе својом делателношћу. Оне се даље бар неким делом својим плаћају не од чистога доходка нити од капитала, него ново произведеним неким вредностима. Даље при поједином акту подизања посредних и непосредних пореза у практичном животу не узимље се призрења на чисти доходак који доиста у самој ствари постоји, већ се закони утврђена пореза подиже било да су рад и капитал у тој посебној при-

лици дошли до много већег чистог доходка било да овога никако и нема него да је резултат економне радње губитак и штета.

Отуда бива да и најсавршенија система посредних и непосредних пореза не порезује сав чисти доходак који се у самој ствари појављује. Да би се и ова празнина испунила, да би се и овај самостално показани доходак пореза има још једна особита врста порезе која се зове просто пореза од доходка.

Предмет је даље овој порези чисти доходак у колико се он као превишај преко свију трошкова и преко свију посредних и непосредних пореза самостално појављује.

2. Чисти се добитак појављује у два главна облика: или као принос појединих капитала у ма коме облику, или као резултат целокупног привредног живота неке привредне личности. По томе и порезивање чистога доходка као таквог има два главна облика: оно се изјављује у порезивању добити из појединих економских предузећа којима се обрт капитала посредује, и после у порезивању скупнога превишка економне периоде једне свакога привредника. Оне се прве могу назвати порезе од обрта; ове друге порезе од доходка (у ужем смислу).

ПРВА КЛАСА: ПОРЕЗЕ ОД ОБРТА.

1. Порезама од обрта зовемо оне порезе које се узимљу приликом прелазења капитала у обрту из једне руке у другу. Оне су посредне порезе од чистога доходка.

Разлог је овим порезама у томе што прелазак

капитала у обрту из једне руке у другу доноси по правилу и једној и другој страни неку чисту добит. Ова чиста добит јесте овде извор порески.

Ма да је начело ове порезе просто и јасно опет се и у теорији и у практици мисао порезе од обрта тек у новије доба почела јасније појављивати. То је дошло отуда што је пре свега сам обрт тако разнолик и разноврстан да је често тешко у њему разликовати прави капитал од простог производа неког. Па онда прелазак капитала из једне руке у другу добива своје правне важности тек онда кад га власт на неки начин потврди и освешта, а за ову се услугу држава увек наплаћивала таксом неком, те се често такса и пореза од обрта том приликом у једно смешавала.

2. Да би се ту јасност постигла и да би се порезивање уредило како треба, нужно је да се на чисто пронађе предмет овој порези.

Пре свега под ову порезу подпада сваки капитал у тренутку његова преласка из једне сопствености у другу. Ту је сад само нужно да се капитал у промењу не помеша са производима или другим неким добрима, која се такође у обрту налазе, али не носе карактер капитала. На самоме добру разлика се ова не може опазити, јер свако добро може бити и производ и капитал у исто време. Разлика се та може пронаћи само по природи самога акта, који собом освештава правни прелазак капитала у другу сопственост, казује величину његову, и који се у исто време појављује и као правни услов онога преласку. По томе непосредни предмет порези од обрта није капитал,

који се промење, него онај документ којим се прометање то правно извршује.

Система порезе од обрта ваља најпре да определи при којима се преласцима капитала из једнога имања у друго нека чиста добит појављује, а по томе који се документи имају под ову порезу узети.

3. Као главна начела за добро уређење система пореза од обрта могу се навести.

1. Почем је добит, која од прометања капитала у обрту долази, овде извор порески, а не прометање самих добара, то је прво начело да се акта и документи који ово последње посредују не узимaju под порезу од обрта.

По томе документи који посредују обрт разних покретних добара, плаћања и услуга у обрту не подпадају под ову порезу.

Даље је начело, да се малене суме новца, које се у обрту промењу, не сматрају као капитали него просто као неко плаћање у обрту те се и оне ослобођавају од ове порезе.

Треће је начело да се ослободе од порезе ове све оне суме којима се капитал образује у колико оне нижем, сиромашнијем кругу привредника припадају нарочито капитали уложени у штедионице, братинске касе итп.)

Ово су у једно и изузетци од правила по коме се сваки капитал, који се у обрту промење те у томе прометању постаје извор некој чистој добити, подврѓава порези од обрта.

2. Предмети који порези тој подлеже јесу:

а.) Сви непокретни капитали који прелазе из једне сопствености у другу из буди којег узрока или из буди којих побуда. — Покретни капитали подпадају у оној прилици кад се прелаз њихов чини уследству поклони.

б.) Сва права и потраживања која представљају неки капитал, који се већ у обрту налази.

в.) Сви лични капитали у колико ови као способност, вредноћа, поштење итп. актом неким постају предмет обрта.

Да би се пореза од оваквог прометања капитала подигла нужно је да се означе акта, која прелаз тај посредују. Акта су та:

1. Званична акта која прелазак капитала званично потврђују (нарочито завођење у хипотекарне регистре), даље и сви званични записи и копије које се на ова акта односе.

2.) Писмене тужбе, прозбе итп., које држављани разним органима (нарочито судовима) предају а која се тичу питања скончаних с материјалним користима.

3.) Приватни документи који прелаз посредују, као: уговори, облигације, менице, трговачке књиге. Уз њих се могу још ставити и приватна сводочанства о личним особинама, кад се ова издају да би могла послужити при привређивању.

Пореске јединице и пореска стопа.

4. Порески је извор као што је већ казато чиста добит која долази од прометања капитала у обрту. Да добит ова дође ваља пре свега да прелазак капи-

тала има признатога правног значаја, а овај му се даје тек правним документом неким. Сама величина добити те иде према величини капитала, која је у прометању. Па према томе може се узети за јединицу било сам документ, или и извесна нека величина капитала. Него се при свима предметима ове порезе не могу с једнаком удобномоћу применити ове основе за пореске јединице. Напротив по разлици своје јединице пореске сви се предмети ове порезе могу поделити у две групе.

У првој су групи сва она акта, која прелазак капитала на буди који начин преправљају. Овамо спадају званична акта којима се право неко признаје, писмена која држављани тражећи овакво званично потврђење свога права, властима поднашају, и даље приватни документи које држављани један другом издају утврђујући права ова. — Пореска је јединица овде величина самога акта или просторија same хартије које он заузимање. За пореску се стопу може у опште само толико казати да она не сме бити велика.

У другој су групи она акта којима се правни прелаз извршује. Ту долазе званична завођења у јавне књиге о преласку имања неког из једне руке у другу, приватни документи којима се некоме нешто поклања, даље менице, обvezанице и квите (признанице).

Пореска је јединица овде извесна нека сума капитала (стотина). Пореска се стопа изражава у некоме извесном делу од пореске јединице (у процен-тима). При удешавању стопе пореске може се у опште само толико казати, да она не сме бити тако висока да обрт и прометање капитала смете и отешча.

Да ли је ударена стопа врло висока или не то се може доста сигурно опазити кад се величина и јачина капиталскога прометања после заведене порезе сравни са стањем које је пре тога било, а тако исто и по многини и јачини покушаја да се закон у овоме погледу обуђе.

Система пореска порезе од обрта.

5. Начин на који се пореза ова подиже тим је важнији овде, што је то пореза од капитала у тренутку његовог промета па незгодно подизање порезе може да обрту врло тешко падне и да доведе собом неповољних последица народном газдинству.

Главно је начело рационалног подизања ове порезе у томе, да се од стране приватнога приликом наплаћивања ове порезе, не захтева никаква особита делателност, која би била изван круга његове обичне радње. Ово се постизава с једне стране тиме, што приликом издавања неког званичног акта који порези подлежи, суму пореску прорачуна сама власт па држављанину издаје одмах и квиту на наплаћену порезу. С друге стране тиме што се удеси да при приватним документима који порези подлеже, приватни плати порезу без икаквог мешања или притицања од стране званичних органа. То бива штемплом. Финансијска се управа мора постарати да имаовољно штемплова од сваке прописане вредности по свима местима у земљи, да је приватним лако до њих доћи. Плаћање порезе после бива тиме што приватни удају на документат прописана штемпла које држава

сама спровја и преко ситничара — онако као и поштанске марке — продаје.

Нужно је даље, да се изда проста и јасна тарифа која би обухватала у јасном реду све оне преласке капитали или сва она акта и документе, која под порезу треба да дођу.

Обично се прописују казни (глобе) кад се на акт или документат неки удари мање штемпло него што је тарифом прописано; али је много целисходније да се у таквој прилици просто наплати само она вредност која недостаје. Главно средство којим се навалична обиљазења прописа предупређују јесте законита изјава да само онда дотични документи имају пуне правне важности кад је на њима ударено законом прописано штемпло.

Ради олакшања послу свуда се у облику штемпла на актове и документе наплаћује не само пореза но и такса.

Пореза од наслеђа.

Ова се пореза придржује порезама од обрта по томе што се њоме у самој ствари порезује добит која последнику долази тиме што неко имање у његову сопственост прелази.

Она се у новије доба подиже онако исто као и остане порезе од обрта т.ј. или штемплом на дотични документат (на тестаментат) или непосредно наплаћеном порезом приликом званичне делателности при преласку наслеђа у сопственост наследникову.

Пореска се стопа овде мери према степену сродства наследника с бившим сопствеником имања, тако

да је пореза тим већа што је последник удаљенији сродник, а још највећа кад он не стоји ни у каквоме сродству с њиме. При наслеђима од стране присних крвних сродника пореза ова не треба да је онако висока као иначе пореза од обрта при преласку непокретнога имања из једне руке у другу.

Друга класа: ПОРЕЗЕ ОД ДОХОТКА (У УЖЕМ СМISЛУ).

1. Док је порези од обрта основа у појединим приватним пословима обрта, дотле је порези од дохотка у ужем смислу основа цело газдинство по себи. У природи самога газдинства лежи да оно, ако хоће да дуже времена постоји и ради, мора имати неки ма како малени чисти превишак, неки чисти доходак преко свију трошкова па дакле и преко свију плаћених посредних и непосредних пореза. Овај се превишак у газдинствима, која постоје тим пре и тим сигурније појављује што је и у колико је привредноме лицу за руком испало да вредност посредних и непосредних пореза, које он у трошкове своје радње урачунава, доиста од купца својих производа и наплати. Овај превишак који је до сада порезан остао постаје извор пореских пореза од дохотка (у ужем смислу).

2. Практично примењивање ове порезе скопчано је с великим тегобама. Тегобе те долазе отуда што је врло тешко овај прави чисти доходак одвојити од осталога дохотка у газдинству, па му се величина тешко може сигурно пронаћи. Даље чим се превишак овај појави газдинство га обично одмах уводи у даљу производњу те је још теже ту за њим полазити, или

га издаје на намирење својих потреба, а ту је још теже разликовати шта је издато на нужне потребе, а шта ли на такове које нужне нису.

Управо с ових тегоба пореза се од дохотка тек у познаје доба јавља кад се услед развијених друштвених одношаја и услед развитка самог народног газдинства почело да опажа да доиста има и да постоји неки чисти доходак.

3. У досадашњем свом развитку порезе се од дохотка појављују у два главна облика. Први је облик онај који чисти доходак не порезује као самосталан економан појав, него гледа да га пореже које у предузећима, које у потрошњи која се њиме чини. Овај се начин порезивања може назвати посредно порезивање чистога дохотка. — Други је облик онај при коме се чисти доходак сматра као самостални предмет порезивања па се као такав и порезује. Њега можемо назвати непосредним порезивањем чистога дохотка.

Посредно порезивање чистога дохотка.

1. Главно је начело при порезама да се оне само од чистога дохотка узимају. Овоме теже и све посредне и непосредне порезе. Њима то делом и испада порез руком, па су по томе оне онда у самој ствари посредне порезе од чистога дохотка.

У којој је прилици нека пореза од капитала и пореза од рада у исто време и посредна пореза од чистога дохотка, то се може опазити само по величини и одношају пореске стопе према пореској јединици. Онде где је пореска стопа при једнаким поре-

ским јединицама испроменљиво једнака ту порезивање чистога дохотка не бива. Напротив где се при једнаким пореским јединицама пореска стопа мења ту се тим показује да се иде на то да се и чисти доходак пореже. Тако су од непосредних пореза порезе од за-ната и порезе од плате посредне порезе од дохотка у колико је за исту пореску јединицу пореска стопа различно велика. Напротив пореза од земље и од кућа није то, јер њихове пореске јединице имају увек једнаку стопу пореску. Од посредних пореза посредно порезује доходак чисти: пореза на потрошњу (не преко нужних потреба) по варошима, класна пореза кад за-ступа порезу на потрошњу, већином и царине (осим царина од полуфабриката, колонијалне еспапе, жито, стоку), а нарочито пореза од дувана и порезе од луксуза где ове постоје; — напротив не спадају амо порезе од станова, кад им је пореска јединица поједи-дини део стана или кирија, пореза од пива, ракије, шећера, пореза од брашна, меса и соли. —

Непосредна пореза од чистог дохотка.

1. То је пореза од чистога дохотка који се самостално појављује, па као самосталан економни појав и порезује. Непосредна се зове за то што јој се пред-мет — чисти доходак — непосредно показати може и што се од порескога лица непосредно наплаћује.

Она има два облика. Први се оснива на чистом приносу превишка који се већ капитализова па као капитал дејствује; другоме је предмет чисти доходак целога газдинства у опште или другчије скупна добит предузимачка. Прва се пореза може назвати пореза од

интереса капиталског, друга се зове пореза од целога дохотка или и просто пореза од дохотка (у најужем смислу).

A. Пореза од капиталског интереса.

2. Ова се пореза оснива на томе што интерес неког капитала који дужник капиталисти плаћа чини за овог последњег прави чисти доходак. Предмет је порески даље овде интерес који се на неки иоле тра-јашњи дуг плаћа. Изузимљу се испод ове порезе сви они интереси који услед неке радње капиталом долазе, па и онда кад они редовно у отвореним рачу-ним долазе (нарочито кonto-курентни дугови и ин-тересни бројеви); а то за то што они нису неки стални определjeni дуг, него само представљају дужност неког плаћања). Пореска је јединица десетна нека јединица интересне суме (најбоље suma 100). Пореска се стопа изражава у извесној некој суми која се од пореске јединице узимље. О величини ове стопе може се у опште само толико казати да она не сме бити толика да састављање нових капитала спречава.

Подизање се ове порезе лако извршије при ин-тересима на дугове који су званично заведени у јавне књиге. Обично се дужник позивље да дотичну порезу плати, па он после званичну квиту о наплаћеној по-рези подноси с остатком интереса кредитору свом.

3. Ма да порезивање интереса на први поглед изгледа врло рационално, опет при ближем посма-трању показују се велике несавршености и незгоде његове.

Пре свега се њиме у самој ствари не постизава

оно што се хоће. Употребна се вредност капитала ударањем порезе на интерес не мења; кредитор ће тражити да у самој ствари онолико исто интереса прими колико и пре тога, па ће онај који зајма тражи доиста и принуђен бити да му га даде, другим речма он сам плаћа порезу на интерес који кредитору иде. Осим ове теоретичне незгоде има и једна практична. Није т. ј. могућно под ову порезу довести оне интересе који се дају на приватне зајмове, а који нису у јавне књиге заведени. Тако пореза од интереса узимање се у самој ствари само од једнога дела плаћаних интереса.

На послетку онде где самостална пореза од чистога доходка постоји, ту пореза од интереса нема смисла, јер је и интерес тек само један саставни део у чистом доходку. Где оне порезе од правога чистог доходка нема ту није право порезивати један део његов а остале остављати непорезане.

Пореза од чистога доходка

(у најужем смислу).

4. Пореза се од доходка чистог оснива на томе што поред свију посредних и непосредних пореза опет се у газдинству појављује чисти доходак један као скуп превишака из свију појединих грана привредних, и што овај скуп превишака још порезан није.

Пореско је лице овде свака поједина привредна личност. Тиме се пореза ова разликује од главнице којој је пореско лице свако правно лице, осим што је у овој последњој још и пореза од потрошње.

2. Ослобођавање појединих лица од ове порезе

обузимање две групе. Прву чине ослобођења оних лица које су у земљи из буди којих узрок љарочито ослобођења. Другу чине ослобођења из социјално-политичких призрења. Овамо спада ослобођење раденичке класе од плаћања порезе од доходка. Оно се чини за то што је доходак њихов обично врло мален, па се тешко за себе и појављује. Даље се ослобођавају сви заводи који потпомажу или иначе служе к састављању капитала од стране безкапиталнога круга у друштву — штедионица, братинске касе, раденичке банке итд.

3. Предмет је порески овде чисти доходак газдинства кад се он самостално показује.

Пореска је јединица десетна нека количина новца (стотина). Она је сасвим праста при порези од интереса. Али ју је теже дознати кад се она појављује у једно као допуна или као расширење порезе од заната.

У овом се случају може за јединицу узети или сама привреда по себи те као и при порези од заната предмет порески и пореска јединица појављују се као једно, или се сваки поједини привредник позове да одлучи и покаже самосталну чисту добит од своје привреде.

4. Проналазење величине чистога доходка може се солидно извршити тек кад приватни који порезу треба да плате и државна управа заједнички подјествују. То се може предузети на разни начин. Главне су ствари при томе ово:

1.) Самооцене т. ј. изјава порескога лица о величини чистог доходка његове привреде. Може се дозволити да сваки ову изјаву начини како знаде, али се тиме отешчава даљи посао при примењивању ових

изјава; најбоље је прописати форму њезину и свакоме дати формулар да га по рубрикама, које су у њему испуне, Главне су рубрике при томе: величина скупнога дохотка, трошкови и издатци, величина чистога дохотка која из оне две прве величине излази. Обично ова форма наилази на велику опозицију свуда, и нарочито се наводи да оваква јавност може да доведе у опасност кредит појединих приватних газдинства. На сваки начин то има својих незгода, али би иначе скоро немогућно било вршити буди какву контролу о исправности изјава, а за исправност се ту не могу да нађу гарантије. Даље потребне рубрике у формулару за изјаву јесу: име лица порескога, место где ради или где му је привреда, и има ли шта од кога да тражи (зјмове које је коме учинио). На послетку ваља да се изреком назначи, да је све оно што је ту изложено пуно истинито. Напротив није целисходно тражити заклетву, јер није умесно доводити је у искушење да се сукоби с материјалним економним интересима.

2.) Државна управа назначује особиту једну комисију која исправност изјава испитује. Задатак је њезин да непосредно интересе финансије, а посредно и интересе порезника заступа. Она има право да повозе порезнике да се о појединим местима своје изјаве изјасне, али јој се не даје права да од ових иште доказа о исправности изјаве. Ово се последње оставља ревизији.

3. Државна управа одређује још једну вишу комисију састављену од грађана и од једног вишег званичника. Ова комисија прима протесте противу за-

кључења оне прве а и у тужбе њезине на неисправност појединих изјава. Она има право да од порескога лица потражи доказе, сведоке па у крајњем случају заклетву да је изјава исправна.

Пореска стопа порезе од дохотка.

8. Пореска је стопа овде она сумма коју држава од пореске јединице чистога дохотка себи узимаје.

При одређивању величине ове пореске стопе ваља више ствари у призрење узети. Пре свега не треба заборавити да је чисти доходак већ у неколико посредно порезан које посредним које непосредним поуздама. За тим слабо који предмет порески има толику способност да се испод порезе извуче као управо чисти доходак. По томе већ врло висока пореза на чисти доходак не би нужним начином донела држави и велики принос, а напротив би нужним начином, изазвала покушавање да се закон обиђе. Она не сме бити висока ни за то што би иначе побила у привредницима вољу да гледају задобити неку чисту добит ради капитализовања. Осим тога доводио би у искушење љубав к истини и поштење држављана, дакле могао би деморалишући да подејствује.

По томе се може као правило поставити, да пореска стопа порезе од дохотка (у најужем смислу) ваља да буде што мања, управо најнижа међу свима стопама пореским.

9. Друго је важно питање овде да ли да се стопа ова удеси тако да је што већа што је и доходак чисти већи?

Начело оваке — тако назване прогресивне — по-

резе, оснива се на назору да што је већи даходак то и већа снага пореска. Узима се дакле сама сума чистога доходка као снага пореска а у самој је ствари ова тек у репродуктивној моћи дохотка тог. Ова се репродуктивна моћ изјављује у економној вредности саме суме доходка. А економни је закон да вредност ова расте што се сума чистога дохотка смањује, тако да једна иста пореска јединица од 100 има већу вредност за малени но за велики доходак. По томе пореска снага расте при маленоме а опада при већем доходку, те с тога на сваки начин нема се бар за што да се малени доходак пореже слабијом стопом по велики. Али има једно важно економно призрење рад којега се примењивање овога начела изменљује. Што је доходак т. ј. мањи то се он теже капиталише и више је изложен искушењу да се на ужијавање какво изда; а опет управо капитализовање у нижим круговима држављана од толике је важности по државу. С тога се доиста малени дохотци слабије порезује но велики а најмањи (интереси на новце уложене у штедионицу) ослобођавају сасвим. По томе се може казати да има једна нормална стопа пореска за порезу од чиста дохотка (нпр. 5%) па се она обара приликом примењивања њезинога на малене дохотке или не расте приликом примењивања на велике дохотке.

Подизање порезе од дохотка.

10. При подизању ове порезе важно је једно питање: да ли се т. ј. при њему не би могло згодније пријенити начело самопорезивања кад му је у основи већ самооценјивање?

На ово се питање мора одричући одговорити. Узимање све општине као пореског лица на место појединих неможе ништа изменити у поступању нити иначе у организацији ове порезе нити јој подизање олакшати, а начелу се самоуправе већ одговорило призывањем општине да суделује приликом оцењивања величине дохотка појединих грађана. Оно би само могло учинити да се у општини међу појединим члановима породе горка непријатељства, неслоге и борба приватних интереса. С тога је овде простије и боље подизање од стране саме државе.

Подизање бива у роковима и то на квиту као и свако друго подизање порезе. —

КЊИГА ЧЕТВРТА.

О РАВНОТЕЖИ У ДРЖАВНОМ ГАЗДИНСТВУ У ОПШТЕ
и
о кредиту државноме на по се.

1. Држава има задатака које само потрошњом материјалних добара намирити може, па јој је нужно да ових на расположењу има; другим речма држава има расходе па су јој потребни и дохотци да их покрије.

Као главни извори државног дохотку појављују се: приватна привреда државна (које је значај све то слабији што се држава већма развија) и чисти доходак народни (којега је значај за државно газдинство све већи што се држава већма развија). И приватна привреда државна и чисти доходак народни имају у свакој привредној периоди неку границу своју или неку извесну величину; напротив државних потреба (наравно разне интензивности) има готово безграницан низ. Држава мора тежити да што више њих и што потпуминије нари, али редовно и у самој ствари она може намирити само онолико њих, колико јој то средства њезина допуштају, колико јој маха даје доходак који јој из њезине приватне привреде и из чистог дохотка народног доћи може. Она би истина могла узети не само сав чисти доходак народни себи него и неки део капитала народног; али то ниједна држава не ће

и не може редовно чинити, јер би тиме поништила сваку могућност за састављање нових капитала а крећећи капитал који већ постоји обарала би основу на којој се и њезин привредни живот покреће, поништавала би најглавније изворе својим дохотцима. С тога државно газдинство мора редовно тежити томе да дохотке и расходе једне извесне периде доведе у слугу или у равнотежу, т. ј. удешавати их тако да редовно дохотци покривају расходе.

До овог истог резултата могли би ми доћи и још једним другим путем.

Узевши да је државна управа пронашла које јој потребе у некој датој периоди намирити ваља и да је пронашла и утврдила суму расхода: то има само три могућна случаја у којима сума државних доходака према суми расхода стојати може. Она ће т. ј. бити или већа од суме расхода или мања од ње или савршено равна с њоме.

Ако редовно долази вишак дохотка над расходима, то је онда очевидно да држава узима од народа више него што јој треба да може потребе своје намирити. Овај би одношај користан био у оној прилици где би се могло доказати да држава може тај вишак много корисније употребити но парод сам. Али га држава обично на два начина употребити може: или га оставља у касу састављајући тако капитал који јој је увек при руци и који је изванредним потребама намењен, састављајући другим речма државну благајницу или тако названу непокретну касу; — или га као произведан капитал примењује у производњи (даје под интерес, улаже у каква индустријска предузећа итп.). Састав-

вљање је благајнице некада и при извесноме ступњу народна развртка имало смисла, данас га нема. Уз то је очевидно да тиме безплодно лежи капитал један који би се остављен у народу на сву прилику производно покретао, или бар помагао да се народу намире потребе неке. Да држава у опште нема особина које су нужне за користну радњу капиталом, то је такође већ доказано, па по томе би се очевидно онај вишак у рукама самог народа много користније налазио но у рукама државним. Истиша вишак би се тај врло добро могао примењивати при потирању државнога дуга где овога има, али кад ово редовно бива онда се он већ више и не појављује као вишак већ као редован издатак на потирање дуга.

С тога у практичноме животу финансијској управи не може бити намера да навалично изазивање појаву редовнога вишка неког. Где се он тако јавља ту се предузимље обарање какве порезе или се још неко намиривање какве државне потребе узме у круг државних расхода.

Само се од себе разуме да управа финансијска не може ићи на то да јој се мањак у дохотцима појављује. Остаје јој као главно начело к остварењу којега ваља да тежи: подударање или равнотежа доходака с расходима.

2. Тежња да се оствари подударање дохотка и расхода државних налази свога израза у државноме предрачууну, буџету. Буџет се у исто време појављује и као најсигурније средство да се дохотци и расходи у слогу доведу. Али му то увек не испада за руком, јер није могућно математичном тачношћу унапред опре-

делити колико ће који извор приноса у периоди која настаје, донети, нити је могућно унапред знати покrete и појаве у економноме и политичном свету. Реметење предрачуна буџетског бива нарочито мањком доходака. Овај се појављује било што је држава важним народно-економним или иначе политичким побудама принуђена да предузме намирење неке потребе која у буџету назначена није а коју није могућно редовним дохотцима државним намирити, било што је очекивани принос неког извора за доходак слабије испао но што се рачунало, било најпосле што изванредне неке прилике ишту неодложно намирење неких потреба, за које велике суме требају (рат, кризе итп). Појави ли се једном овакав мањак — тако названи дефицит — онда је финансијској управи први посао да се постара како се он покрити.

Пре свега дефицит се може појавити или само у некој извесној периоди привремено или се може појављивати у више периода узастопце. Овај други може се назвати редовни онај први ванредни дефицит.

3. При дефициту који се редовно појављује имају само два начина помоћи: или смањити државни расход или умножити државни доходак.

1. Смањивање расхода. Ово се даје извршити онде где доиста има расхода државних који нису преко потребни, где се н. пр. сувише издаје на администрацију, на војску итп. Посао није тако лак као што се чини. Он обично предпоставља да се цела система политична измене (централизација на десентрализацију, бирократија на самоуправу). А на сваки

начин представље добро проучавање природе и правога значаја оних потреба на које се расходи чине.

Умножавање доходака. Најбрже би у томе смислу подјествовало повишавање какве старе или завођене неке нове порезе. Али се о целисности ове мере у случају сталнога дефицитита мора посумњати. Јер што се дефицит редовно појављује то већ само собом покazuје да народ није у стању да сноси даље терете, да његова снага пореска опада. Али се може ова мера употребити онде где се знаде да су дохотци за то малени што су порезе које постоје незгодно и невешто ударене те не постизавају чисти доходак по праву снази његовој. Много сигурније, премда далеко спорије дејствују мере којима држава иде на то да производију народну подигне, да развитак радиости и трговине потпомогне, — другим речма мере којима иде на увећање народног чистог дохотка а по томе и на увећање свога главног извора за дохотке.

Који ће се од ова два начина применити то зависи од особених прилика и земље. Обично се могу оба начина у једно сложити па тако применити.

4. Дефицит који дође услед неке изванредне потребе може се покрити: капиталом државне благајнице, продајом државних добара, зајмом.

Државна благајница. Под њом се обично разумева каса у коју држава на име будућих изванредних потреба скупља превишке дохотка својих па их ту чува док јој не буде потреба да сумама њезиним покрије какву изванредну потребу. Може се казати да је њојзи главна мисао да се порезивањем прошлости скупи капитал који ће послужити на намирење

неке изванредне потребе у будућности. Капитал који се ту тако скупио за све време док не дође тренутак да се употреби, стоји бесплан не посећи никаква интереса. Појав је благајнице још из онога времена кад је државни кредит још врло слабо развијен кад слаба висина народно-економскога и државнога развитка не даје држави сигурности да у случају потребе може у народу или на слободном тргу наћи себи средства. На тим ступњима развитка благајнице доиста имају смисла. Али чим газдинство народно пређе на виши ступањ развијености, чим се и државно газдинство развије, одмах се показују незгодне стране овакве установе а на сваки начин пуну излишњост њезина. Ту државна благајница није нужна за намиривање изванредних потреба, јер ове може држава на мирити послуживши се својим кредитом, а напротив благајнице доводи собом губитак оних интереса народном газдинству, који би му наче долазили да је капитал благајнице остављен у народу па у производњу уведен. Осим тога управо опстанак државне благајнице доводи у искушење владу на расipaње јер има при руци капитал који мртав лежи; у уставним државама може она да буде и политички незгодна давајући влади и сувише независан положај од народнога заступништва, бар за неко време. На послетку могућне су прилике — а историја више њих показује — да државна благајница пропадне или отиде у руке непријатељима државним.

У новије се доба развио још један други појам о државној благајници. У разним касама увек има нека готовина метала које се величина примањем и

исплаћивањем непрекидно прилива и одлива. Али при томе увек остаје нека извесна количина која се никако не мења, готовина нека (који често више милиона може да изнесе) које се никако не меша. Ова се готовина може назвати државном благајницом у ужем смислу. Капитал овај ваља држава такође корисно да употреби и да се пре свега њиме послужи кад јој новаца затреба. То државе обично тако и раде издавајући, на основу ове непромените количине метала у државним касама, касине или благајничке записе.

5. Продаја државних добара. Државе ретко да имају кад добара која им ништа не приносе (празне куће) па да њиховом продајом могу доћи до новаца, а на сваки начин немају их у оноликој мери да би отуда могла доћи права олакшица и помоћ. Добра која дају неки принос (обделаване земље, државне шуме итп.) такође не дају велике згоде да се њиховом продајом држава у случају потребе помогне; тим мање што обично кад држави затреба новаца, капитал се у унутрашњости земље стегне, тешко је купаца наћи а и ако их се нађе било у земљи било на страни, они природним начином гледају да се послуже незгодом државном те нуде врло ниску цену. Држава дакле кад се деси у прекој потреби или не ће никако наћи купаца или ће морати продавати добра по врло ниској цени, дакле већином имати губитака. Осим тога ово је помоћ само за један тренутак, јер почем се један део привредног капитала држavnога отуђио то ће одмах у другој периоди за тим и принос његов испасти из суме скупнога приноса држavnог, те се у овоме опет показати неки мањак ако се међу тим држава постарала није

да отвори нов какав извор доходак. Још се напослетку може додати и то да се продаја државних добара не може извршити тако брзо, нити се и при утврђеној продаји наплаћује.

6. Зајам. Кад пореска снага садашњости не може да даде онолико средстава колико је нужно да се нека призната потреба државна намири и кад се из прошлости није скучило довољно или нимало тих средстава: онда држави не остаје друго него да узме у рачун будућу порезну снагу свога народа или своју сопствену будућу способност плаћања па да на име тога потражи себи нужних средстава. Ово тим пре што намирење правих државних потреба не иде само у корист нараптажима који сада живе, него и онима који ће тек доћи, па често њима још и у много већој мери по садашњости. Право је дакле да се терет државних издатака на овакве потребе и на њих распростире.

Као год што приватно газдинство на рачун неких својих будућих задатака може данас да добије неку суму добара на потпуно расположење, тако то — и још у већој мери — може да буде у државном газдинству. Другим речма, као год што је у приватним газдинствима кредит један елеменат којим она раде и живе, тако и државно газдинство може да се кредитом при намиравању државних потреба послужи. Кредитом се истина држава служи тек у оној прилици где јој садашња и прошla пореска снага народна не дају довољно средстава, али је применјивање његово уз развијак државних потреба све чешће и све важније тако да се кредит данас не само у теорији већ

и у практици појављује као особени извор за доходак државни. С тога у новије доба и наука о кредиту државном чини један органични део науке финансијске.

Наука о државном кредиту

и
његовој управи.

1. Почек је кредит један од извора за државни доходак и почем се он, као и приватни, неразложном употребом испристи и потрти може, то је главни општи задатак управе државним кредитом да се постара да се извор овај непрекидно пун живота одржи.

Природа је кредита сасвим једна иста било да се он примењује од стране приватних било од стране државног газдинства. Једина је разлика при томе само то што на величину и јачину приватнога кредита утиче и стање закона и карактер законодавства у земљи (добри закони и брзо и јевтино суђење — добар кредит); напротив ове чињенице немају утицаја на државни кредит, јер се држава која законе издаје може у датој прилици уздићи изнад закона. С друге стране моралност личности којој се кредитује, пада при кредиту државном јаче у вагу, у колико се сматра да је држава најсавршенија и најморалнија личност. Иначе су привредни услови једни исти: што већа економна солидност то већи кредит, како приватне тако и државне личности.

Главна начела за добру управу државним кредитом изводе се из простога једног факта. Онај који од своје драге воље даје држави новаца на зајам чини то за то што налази у томе неког свог интереса или

неке своје користи. Држава се мора постарати да овај приватни интерес својих поверијеља што потпуније наимири, а у исто време наравно да их доведе у слогу са својим сопственим интересом.

2. Практично примењивање слободнога кредита бива тиме што држава изјави да се обвезује да поверијељима својим у извесним неким роковима у будуће неку извесну суму новца исплаћује. Ово право — да од државе на извесне рокове неку извесну суму новаца примају — купују приватне капиталисте. По величини суме, коју они за оно право нуде, опажа се величина кредита државнога. Колика ће та сума бити то најпре иде према сигурности да ће држава доиста своју обvezаност — т. ј. да извесну неку суму на извесне рокове плаћа — чинити, или другим речма да ће држава обећане интересе редовно плаћати (а тако и капитал отплаћивати где се ово обећа). Осим тога управља се она и према величини самих тих интереса. Ово двоје може донекле једно друго да замењује, тако да се капиталисте обично при врло великој сигурности и с мањим интересом задовољавају, а обратно и с мањом сигурношћу при врло високим интересима.

Почек држава тежити мора да за од стране обећани интерес што већу суму капитала добије, или да за неку извесну понуђену јој суму што мањи интерес плаћа: то је, према оном што је напред наведено, главни задатак управи државним кредитом: да набави што веће сигурности уредноме и тачноме плаћању интереса, и у опште најпотпунијем испуњавању државних обvezаности према кредиторима државним.

3. Сигурност којом држава испуњава своје обве-

заности према кредиторима, главна је основа државног кредиту. Да држава може сигурно интерес плаћати и дуг на уговорени начин одплаћивати, за то јој ваља пре свега да има сигурнога иовољно великога дохотка. Величина дохотка државног управља се према јачини извора његовог — према пореској снази народној. По томе је права основа кредиту државном пореска снага народна. При том на величину државнога кредита има знаменита утицаја и слагање народа и владе, јер од тога зависи у уставним државала сигурно притицање доходака државних.

Што је пореска снага народна права основа кредиту државноме, из тога се изводи једно од најважнијих начела за управу државним кредитом. Кад држава учини неки зајам она се пре свега постарати мора да се нај интереси редовно и сигурно плаћају; интереси се ови морају платити од чистог дохотка народног; величина дохотка овог чини снагу пореску у народу, па почем је сад од њега ради исплате интереса нека сума узета, то је он постао мањи, тиме је и снага пореска мања, а услед тога мања и основа за државни кредит. Управа се државнога кредита мора постарати, да се ова основа не сужава, па не само то него ваља да се стара, да се основа та шири и да расте. Ово бива тиме што се капитал, који се зајмом добио употреби тако да се производња у народу увећа или да се трошкови њезини смање, на сваки начин да народу почне долазити већи чисти доходак, бар с ономиком сумом већи колико се на плаћање интереса и одплату позајмљенога капитала издаје. С тога је право

правило свакој доброј финансијској управи, да пре него што зајам неки учини, добро испита и проучи како ће употреба тога позајмљенога капитала подејствовати на народно газдинство.

4. Управо због овог последњег момента државни кредит зависи и од карактера државне управе. Јер ако је система управе државне тако организована да не даје гарантије да ће се примењивањем узајмљенога капитала ићи на подизање производне снаге народне, ту ни плаћање интереса у будућности не може сигурно бити. Почем даље кредиторима није могућно увек да оцене прави карактер примењивања онога капитала који су држави позајмили, то их само лично поверење у честитост државне управе може навести да јој па кредит дају, па где тога поверења нема не може бити ни држави кредита. С тога очевидно система државне управе има знаменита утицаја на државни кредит.

5. На послетку се још може и то казати да је права граница практичноме примењивању државнога кредита у граници до које се порезе повисити могу. Јер чим се неки зајам учини, ваља се одмах постарати да се нај бар интерес (а ако је могућно и одплата капитала) исплаћује. Од дотадашње суме доходака то није могућно, јер се зајам и учинио што дохотци не покривају расходе. Дакле узајмљивање претпоставља завођење неке нове порезе или повишење старе с оноликом сумом колико интереси на дуг ишту (при зајму од 100 милиона при 6% шест милиона осим трошка на администрацију). Где се тако не ради ту се очевидно мора интерес на учињени

зајам исплаћивати новим зајмом, а то има уске гра-
нице своје.

Управа државних дугова.

1. Управа је државних дугова примењивање глав-
них начела државног кредита на поједине дугове
државне.

Поједини се дугови државни разликују међу со-
бом како по цели тако и по облику, па према томе
и примењивање главних начела државнога кредита на
њих не може бити свуда једнако.

Пре свега имају две основне разлике у побудама
ради којих финансијска управа предузимље да се кре-
дитом послужи.

Једна је побуда у томе што дохотци који су на-
менјени намирењу неке потребе нису још стигли у
државне касе, а намирење то не може да се одложи
до онога тренутка кад ће дохотци они приспети, ма-
да о томе нема сумње да ће доиста приспети. Ту је
држава принуђена да позајми новаца само на неко
време, па зајам исплаћује чим јој очекиване суму дођу.
Дугови које држава с овакве побуде чини зову се
привремени (*dette flottante, schwebende Schulden*).

Друга је побуда у томе што је број и величина
државних задатака безграницна, а величина снаге по-
реске у народу у некој датој периоду његова живота
ограничена, што држава долази у прилике да јој је
дужност да неки такав задатак постигне, а њезини
обични редовни извори не дају јој за то средстава
довољно. То су прави дугови државни.

Осим ове две групе државних дугова има још

једна који по своме облику, своме утицају и по оста-
лим особинама својим заслужује, да се за себе проучи.

То је дуг у новцу од хартије. Тако имамо три
групе државнога дуга: привремени, папирни и стални
прави дуг државни.

Прва група: Привремени дугови.

1. Привремени су дугови скуп свију оних дугова
које држава учини на неко извесно кратко време, или
које кроз неко кратко унапред утврђено време исплати.

У њих је главна претпоставка да су већ у самој
ствари (и то не само по интересима но и по капиталу)
редовним дохотцима државним покривени, и да се
узимљу само за то што ови извесни дохотци само још
у касу приспели нису. Исто је тако очевидно да се
они примењују на издатке који су већ буџетом пред-
виђени и којима је расход у њему назначен.

2. Општи је задатак управи с привременим дугови-
ма да примењивање државнога кредита у облику
привременога дуга тако удеши како ће овај пут при-
времене помоћи држави увек отворен стојати, а у
исто време како ће држави што јевтиније долазити.

Задатак се овај при разним врстама привреме-
нога државнога дуга разно постизава. Као врсте при-
временога дуга могу се навести: 1. прави привремени
дуг; 2. депозитни дуг; 3. времене ренте које су у
исто време прелаз к правим дуговима државним.

Прави привремени дуг.

3. Прави привремени дуг државни оснива се на
томе што се рокови примања и издавања не подуда-

рају, што се појављују потребе којима намењене суме тек позније држави на расположење долазе.

Кредит се државни ту оснива на извесности да за те потребе има већ определjeni расход и да ће доходак намењени намирењу њезином доиста у определено време неко у касама државним бити.

Кредит држава примењује овде тиме што потребну јој суму новаца узајмљује на тргу, па кредиторима својим изда упутнице на државне касе, упутнице које се исплатити имају управо у ономе времену кад ће очекивани доходак у касама државним бити. Наравно да држава и па овај дуг плаћа интерес неки. Потицање овога дуга бива тиме што државне касе на утврђени рок поднесене им упутнице исплаћују.

Има два облика у којима држава привремени зајам учини: у облику меница и у облику упутница на касу.

4. Кад се држава хоће да послужи кредитом у облику меница, она се при томе мора као и свака друга личност у обрту послужити и законом прописаним облицима (формама) за менични дуг, мора наћи лице, које ће за њезин рачун меницу вући (трасанта) и лице које ће је за њезин рачун платити (трасата). За то јој дакле требају нарочити посредници (банкери) па већ с тога ова форма није згодна за обично прављење привремених дугова. Напротив при мањим сумама и при одношajima, који се не могу јавности предавати може се она применити, и после нарочито онде где држава има да плаћа неке суме негде изван земље. Интереси на државне менице или за државни рачун вучених меница плаћају се као интереси на

сваку меницу дисконтом. Величина је његова онолика колика и величина обичнога меничног дисконта на слободном тргу.

5. Упутнице на касу или благајнички записи то су записи којима се имаоцу или доносиоцу њиховоме даје право да извеснога рока једног прими на извесној некој или на ма којој каси државној у њему назначену суму заједно с интересима, који по утврђеноме и у запису назначеноме размеру интересном на ону суму припадају. За државу је непосредно згодније кад су упутнице издате на једну извесну касу, јер јој је онда лако да на утврђени рок у тој једној каси сконцентрује потребну јој количину новца; на против за кредиторе је много згодније кад су оне издате у опште на све касе државне; овакве се упутнице на слободноме тргу боље на цени држе, па су тако и држави посредно корисније, но упутнице издате на неку извесну касу јер се ове не могу удаљавати далеко од места где се имају исплатити, па им је с тога круг прометања ограничен.

Упутнице на касу или благајнички записи најлакши су и најјевтији али у исто време и најопаснији облик државних дугова. Почек исплаћивање њихово у извесном једном року и на извесним местима даје што већу сигурност, то се оне радо примају на тргу новчаноме и вредност им је обично велика. С тога они имају у себи драж неку којом лако наводе на издавање. Али је ово издавање само онда безопасно кад се суме њима добивене издају на потребе које су буџетом доиста предвиђене и на покривање којих одређене су и суме доходака неких који само

још приспели нису. Они не смеђу већу суму износити но што је сума буџетом одређена па намерење неке извесне потребе, а ваља да се исплате одмах у оној истој финансијској периоди у којој се и узајме. Где се ово начело не држи тако строго, ту наравно није могућно привремени дуг исплатити дохотцима исте финансијске периде, ту се он стане од године до године нагомилавати па се најпосле може отплатити и рашчистити само с нова и стално узајмљеним капиталом. Ова исплата привременога дуга закључивањем сталнога зове се конвертовање. Оно може бити на два начина. Држава може т. ј. пустити да се исплаћивање благајничких записа настави све дотле докле то средства која су јој на расположењу допуштају, а недостатак да покрије новим зајмом. Ово би се могло назвати посредно конвертовање. Или држава може својим кредиторима на место благајничких записа дати непосредно записе правога државног дуга, па тако на место привременога непосредно ставити стални дуг државни. То се зове непосредно конвертовање.

Који је начин конвертовања бољи то зависи од прилика које су у земљи и на новчаноме тргу.

Депозитни дуг државни.

6. Депозитни дуг државни постаје на два начина:

1. Прави се депозитни дуг државни оснива на законима који принуђавају држављане у извесним приликама да неке суме новца поверавају касама државним као местима, где им је највећа сигурност дата, нпр. новци разних маса, каузије при парницаама итп. С почетка су оваке суме представљале праву похра-

нину. Али се позније опазило да се увек нека средња количина новца у државним рукама нахида па се почело мислити како да се ова сума производно а сигурно употреби. На скоро се иронапшо да је најсигурније, ако те новце сама држава при намиривању својих потреба примењује јер су у њоји депоненти најсигурнијега дужника имали. Да се овако што сигурно а без опасности изврши, нужно је да се сви депозити уједине у једну касу, па да се са што већом сигурношћу пронађе она средња количина која увек у каси остаје. Најнижа средња количина оваква узимље се те се примењује при намиривању државних послова, а остала се количина у каси држи у готовоме да би могућна потраживања намирити могла. Где имају записи државнога дуга ту држава оставља у каси депозитној онолику суму у државним облигацијама колику је суму у готовоме из касе узела. Интереси ових облигација иду депонентима.

2. Други облик депозитнога дуга има две врсте: дуг каузија и дуг принуђених депозита.

Дуг каузија постаје услед тога што су извесни неки званичници као и предузимачи неки обvezani да дају држави извесну неку суму на оставу за осигурање неко. Да ли су каузије умесне или не, та је ствар још под питањем; али где оне постоје ту држава може захтевати или да се каузије положе у државним облигацијама — што је у осталом незгодно јер излаже депонента губитцима услед колебања течaja њихових — или их може захтевати у готовоме новцу па после сама за њих оставити у касу државне облигације. Из овога се види да дуг каузије припада по облику

своме депозитноме дугу или по суштини својој сталноме дугу државном. Сума је кауција обично врло стална па тако њезино примењивање при куповању облигација није изложено ни каквој опасности; само држава има неки губитак кад ове стоје изнад парија, а опет неку добит кад су испод парија.

Принуђени дуг депозитни постаје кад држава обвеже неке заводе (штедионице, помоћне касе итп.) да своје капитале извесном неком сумом у државне облигације уложе. Истина је ради сигурности самих завода корисно да неки део свога капитала уложе у државне облигације, а тако је корисно и то да се управ најпокретнији и лако узнемирени елеменат у друштву улажуји своје уштећевине у државни стални дуг везује у неколико за ред у друштву: али се опет за то не може одобрити да држава сама опредељује и обвезује заводе да толику и толику суму, а још најмање да сав свој капитал узима у облигације државне. Јер колико је интерес друштву да и сиромашнији кругови капитал штеде, толико је интерес његов и да се сав овај уштећени капитал не везује стално већ бар неким делом својим уводи у производњу. Уз то политичне прилике јако утичу на вредност државних облигација, па није право нити је политичко да се уштећевине сиромашне класе у народу излажу таком колебању.

Привремене ренте.

7. Привремене су ренте трећи облик привременога дуга. Оне постају тиме што се држава обвеже да ће за неки извесни капитал кредитору своме кроз

известан ред година плаћати извесну неку суму у којој ће осим интереса бити још нешто и на име одплате капитала, тако да исплативши ту суму по следње године државне уједно исплаћује кредитору своме и сав дуг те престаје према њему имати даљих овезаности. Оне су управо прелаз од привремених к сталним дуговима.

Од пређе су се много служили овим обликом зајма као и телесним рентама, које су то што и привремене ренте само што је при њима онај ред година кроз који се исплаћавати имају, условљен трајањем живота кредитора. По природи својој ренте се ове оснивају на рачунима вероватности па су у новије доба постали предмети приватнога предузећа капиталског. С тога их у новије доба државе слабо примењују.

Друга група: Папирни дуг државни.

1. Папирни дуг државни постаје тиме што држава издатке, које својим редовним дохотцима покрити не може, покрива тиме што издаје новац од хартије.

Прометање новца од хартије оснива се на томе што држава даде свакоме сигурност, гарантије да ће новац овај по номиналној вредности његовој у обрту протурутити моћи. Његовом је прометању основа вера у државни ауторитет. Има ли народ пуно вере да ће држава својим ауторитетом доиста моћи свој новац од хартије одржати у обрту на пуној номиналној вредности, то ће га сваки по тој вредности и примати; нема ли те вере то ће се новац од хартије примати у обрту по вредности нижој од номиналне и то у толико нижој у колико је мања вера у државни ауто-

ритет. Вера ће ова опет у толико мања бити у колико се знаде да држава није у стању да га по његовој номиналној вредности у метални новац претвори.

Падне ли новац од хартије у обрту испод своје номиналне вредности, то је држава у губитку, јер она дугује народу суму, коју њезин новац од хартије у обрт чуштени по својој номиналној вредности прествља, а у обрту се сума та тек по нижој вредности прима и урачунава. Даље, што се вредност овоме новцу већма колеба то се колебају и цене добрима на тргу, или управо цене овим добрима скачу да би тиме изравнали падање вредности новца од хартије. Овакво је стање ствари врло зло како по државу тако и по народно газдинство, па је држави дужност да се стара да га предупреди. То бива или тиме што се новац од хартије никако и не издаје, или где ово из разних побуда мора да буде, тиме што се новцу од хартије даде солидна основа (фундација).

По природи ове основе ми разликујемо две врсте дуга у папирноме новцу: дуг банкнотни и дуг касиних записа.

Банкнотни дуг.

2. Банкнотни дуг постаје кад држава учини уговор с банком неком да ова изда већу суму банкнота него што би по правилима праве банкерске радње могла учинити, већу него што је средствима својим покрити може па овај вишак преда као зајам држави на расположење. При овоме акту банка узме на себе обvezанost да банкноте које је као вишак преко својих средстава издала прима и у новац разменjuje као и остале своје поте. С друге се стране држава обвеже

да ће ставити банку у положај да узимљући ону обvezанost на себе не дође у опасност (било сад тиме што јој држава набавља нужне металне готовине било тиме што је законом ослобођава од обvezанosti да банкноте у метал разменjuje).

Банка за онај вишак банкнота нема никакве металне покривке, већ га је издала просто имајући веру у државу или друкчије: превише те банкноте издате су на основи кредита државног. До тада су банкноте оптицаle на основу банкинога кредита, али почем сад има банкнота које су издате на основу државнога кредита и почем се ове банкноте не разликују међу собом по никаквим спољним знацима: то сад сваки који има у руци неку банкноту може мислити да има ону која је на основу државнога кредита издана, па све што усколебава кредит државни колеба и кредит банкноте, тако да од тада за вредност банкноте на тргу није више меродаван кредит банке него кредит државни. Банка престаје појављивати се својим самосталним кредитом, јер јој овај сад савршено зависи од кредита државнога, банка у самој ствари престаје бити самосталан завод него финансијски орган државни.

Овакво је стање врло неповољно по народно газдинство нарочито за то што су банке главне средине на којима се уштеђевине народне прикупљају у веће капиталске масе па кредитом воде по свима каналима производње у газдинству народноме. Изгубивши самосталност свога кредита због присне свезе с финансијом банке нису више у стању да солидно испуне свој народно-економни задатак. С тога је држави дужност

да се постара да се овакво стање ствари предупреди. Онде где већ нема друга начина да се држави нужних средстава набави него узајмљивањем банкноте у банке, држава ваља да с овом начини уговор у коме ће се унапред утврдити мере којима ће се опасност таквог корака одклонити моћи. У уговору се томе најпре утврди сума коју држава у банкнотама од банке позајмљује, за тим начин и средства којима ће држава притећи банци да ова своје обvezаности и према овим банкнотама испунити може, даље начин исплате овога дуга. Појединости оваквог уговора наравно различне су које према целима таквог зајма, које према средствима што их држава банци даје. У то је главно гледати да се не изда већа сума банкнота него што с једне стране обрт потребује и што с друге стране државни кредит допушта. Изда ли се већа сума, то ће и банкнота почети одмах да се враћа банци на касу, а ако је ова ослобођена од обvezаности, да је у метални новац на захтевање разменjuје, онда ће одмах почети обасцењивање њезино, падање испод номиналне вредности њезине. У оваквој прилици држава не може ничим стално помоћи до извлачењем банкнота из обрта. То бива најпростије већ тим самим што држава и банка не издају виште у обрт оне банкноте, које су им се приликом буди какве наплате вратиле, него их поништавају.

Него ово извлачење није тако проста ствар као што се чини. Јер банкноте које су државној каси дошли приликом наплаћивања порезе, представљају суме које су намењене намиривању неких државних потреба, па поништавањем њиховим отвара се мањак

или дефицит неки који покрити треба. Он се покрити не може издавањем нових банкнота, јер би то само зло погоршало, него само уштеђивањем у издачима, повишувањем доходака, или новим сталним зајмом. Ова се последња операција зове: консолидовање банкнотнога дуга (у сталан). Држава ће истина имати да плаћа интересе и суму неку на потирање, али је и то боље но подносити велике незгоде и губитке, који народноме газдинству нужним начином долазе услед колебања валуте.

Касини записи или прави папирни дуг државни.

3. Прави папирни дуг државни постаје тиме што држава сама без посредовања банке на основу свога кредита издаје записи, који на неке извесне (округле) суме гласе па њиме уместо новцем исплаћује што исплаћивати има. На записима тим истина се држава не обvezује да ће их у драги метал разменити, али признаје да је она ономе који тај запис има дужник онома колико сумом којика је на њему записана. Тим самим већ држава је обвезања да их прима приликом наплаћивања својих потраживања, нарочито приликом наплаћивања порезе. Ако се у запису изреком каже да ће га држава на свима својим касама примати при наплаћивању онда се он зове још и касин запис. Његова се вредност управо оснива на томе што народ знаје да ће се на касама државним уместо готовога новца примати. Касани су записи тада облик у којем држава на згодан начин унапред подиже (антиципује) будуће порезе, па порезници у самој ствари њима и плаћају порезу, а лако им је до њих доћи, јер се и

на малене суме издају. Они нису друго до особити облик привременог дуга, и то врло пробитачан облик, јер на њих држава не плаћа интереса. Али од овог привременог лако постаје сталан дуг кад се све нови и нови записи издају те непрекидно једнака количина у обрту одржава. Разлика је само у томе што држава дуг овај не одплаћује у новцу, него се он потире потраживањима које држава има према онима што записи касине држи и према којима је она с овог последњег у исто време и дужник. Другим речма држава дугује неку суму народу, који држи записи касине или у исто народ је дужан држави исту толику суму порезе, па уместо да ову новцем од метала плати народ је плаћа записима касиним. Будући да држави није потреба да при овоме дугу држи у каси неку особиту готовину, будући даље ради без посредника непосредно с народом, то је овај начин врло удесан и врло јевтин, па се с тога у државним газдинствима врло радо примењује. И он је доиста врло практичан док год се сума његова држи у границима, које јој опредељује величина порезе коју држава има право да потражује. Изда ли их се више преко ове границе, онда они постају опасни као год и банкноте кад их се преко мере изда. У ову се погрешку од пређе чешће падало нарочито с погрешног назора о природи самога новца (мислећи да је он само знак и ништа више). —

Установа касиних записа даје државни могућност да у случају потребе метал драги који већ у каси има, ту задржи, а своје обvezаности у земљи да исплаћује њима. Тако се може узети да државе које још

немају касиних записа имају у самој ствари у преправности благајници државну. Још се може овде поменути да се обично држи да их се може издати у суми до половине доходака државних. Али издата једном овога више, суме не може се без опасности увећавати нити другим којим обликом привременога дуга замењивати.

ТРЕЋА ГРУПА: ПРАВИ ИЛИ СТАЛНИ ДУГОВИ ДРЖАВНИ.

1. Стални су дугови државни они које држава или никако не одплаћује или тек кроз неки дуги ред година.

Њих има од више руку. Разликују се међу собом по облику своме, по начину како су уређени итп., или им је свима главно начело једно исто. Начело се то изводи из овога што овде следује.

Држава има задатака којих извршење иде у корист не само појединоме нараштају који нпр. сада живи, него целој држави која вечно стаје, па дакле и свима потоњим нараштајима који ће тек настанути. Почек користи од неке у садашњости намирене праве потребе државне ужива не само садашњи нараштај но — па и још у већој мери — нараштај који ће тек доћи: то је право да се трошак који се око тога добра учинио подели на све који га уживају, дакле како на садашњи тако и на будуће нараштаје.

По овоме начелу не само да није нужде да држава напрежући пореску снагу садашњега нараштаја одплати дуг, које је за време његово учинила него има сасвим пуну разлога, да га не одплати. На сваки је начин одплата дуга овде споредна ствар. Ако је др-

жава зајмом који је учинила постигла своју цел потпуно, намирила неку потребу државну, онда она и не одплаћујући дуг овај не ће бити сиромашнија, јер истина на једној је страни дужна ту извесну суму, али на другој има добро које јој је дошло услед намирења државне потребе па вредност његова покрива вредност дуга. Одплати ли држава дуг, онда је она у позитивноме добитку, онда је богатија, па овај добитак, ово увећање њезинога богатства може јој послужити као основа за даљи кредит у будућности. С тога, ма да потирање дуга по начелу није нужно, опет је оно у интересу развите државнога кредита тако целисходно, да се мора узети као један од главних задатака управи државних дугова.

2. Из овога се даље видети може, да се о величини некога дуга државног не може судити само по цифри коју он представља, него по одношају његовоме према народноме газдинству или друкчије по производности његовој. Велики дуг претпоставља да он тешко пада народноме газдинству, јер од чистога приноса овог ваља да се интереси његови плате. Али ако се дуг целисходно употребио, ако доноси сам свој интерес, или другим речма ако је употребом његовом принос народнога газдинства постао већи бар с опоником сумом колику његови интереси износе: онда очевидно он не пада ни мало тежак газдинству народноме нити се може тада рећи да је велик. Доноси ли он уз своје интересе још и нешто на име одплате капитала, онда је он позитивно користан. Кредит државни расте и опада не у сразмери према величини цифре дуга него према способности државној да ин-

тересе на дуг свој плаћа и да капитал који дугује одплаћује.

Наука о државним зајмовима.

1. Државни дуг постаје зајмом. Узајмљујући држава издаје особити докуменат један у коме изјављује да лицу, које докуменат овај у сопствености држи (а које се само у опште или и по имену у документу навести може) дугује тамо назначену суму, и да се обвезује на њу плаћати извесни интерес у извесним роковима. То је државна облигација. У њојзи се још у појединостима изложи како ће се дуг потрти. Али држава може добити новаца и не издавајући докуменат у овоме облику, него издавајући докуменат један у коме се просто обвезује да ће сопственику његову на утврђене рокове исплаћивати извесну неку суму. Докуменат у овоме облику зове се просто рента.

Зајмови се државни могу на разне начине утврђивати (контраховати), на разне им се начин интерес опредељавати, исплаћавати и капитал одплаћивати па их има у разним облицима. Ови су се облици развили услед разног стања државнога кредита и услед особених народно-економних прилика. Данас се сви ти облици доводе у систему која постаје предмет парочитога проучавања, предмет науке о државним зајмовима. Наука се ова дели у три дела: 1.) у науку о врстама државнога зајма; 2.) у науку о утврђивању (контраховању) и 3.) у науку о потирању државних дугова. —

Врсте зајмова.

2. Држава обично узајмљује велике суме. Њих не налази у појединог капиталисте већ их мора потражити у више њих, често у врло много њих. На томе се већ основа потреба разног начина прављења зајмова.

Али почем свако подизање зајма узимање из руку капиталиста неку суму капитала, и почем то не може да буде без утицаја на народну привреду: то је један од најважнијих задатака управи државним дуговима, да проучи утицај разних начина узајмљивања на народно газдинство, да би се тако могла одлучити за онај начин, који ће сигурно донети држави потребне јој суме, а у исто време бити с најмање незгода по народно газдинство скопчан.

До сада су се у практици примењивала три разна начина узајмљивања: принудни зајам, зајам на берзи и драговољни зајам народни.

Принудни зајам.

3. То је зајам при коме држава законом принуди сваког свог држављанина да један део свога имања држави као зајам на облигацију и на интерес преда. Он претпоставља као и пореза од имања процену и катастровање имања сваког појединог, па се по известном неком законом определјеном размеру дотична сума подигне. Држава при том даје зајму овом право порезе па се од оних који не плате суму која на њих пада ова истерује екзекуцијом.

Очевидно је да су принудни зајмови најнезгоднији начин којим држава себи средстава на расположе-

жење набавити може. Њиме се пре свега од приватних привреда одузима један део капитала, који је за одржање привредног значаја те привреде нуждан био. Даље, њиме пада на садашњи параштaj сав онај терет који би ваљало да се поделио на више параштaja. Осим тога и нарочито је велика незгода што држава тражи *новаца*, по поједине привреде (особито нпр. сељани тек с врло великим жртвама од своје стране морају узајмљивати и сами где год новаца да би суму која на њих пада држави позајмити могли. Принудни зајам дакле доноси собом и ту незгоду, да се они привредници који немају при руци течнога капитала у облику новца тако рећи предају на милост и немилост онима који га имају. С тога се зајам принудни не може одобрити: Али га при свем том државе примењују кад су у великој нужди, кад им није могућно на други начин до новаца доћи, а нека прека потреба државна иште да се памири.

Зајам на берзи.

4. Овај се зајам оснива на простом економском начелу да капитали теже и потичу тамо где капиталисте налазе свој интерес, да велике солидне користи капиталистима понуђене могу у свако доба пријући капитал, и да је на овакав начин извршено помицање и премештање капитала с најмање незгоде по народно газдинство скопчано.

Капитал се данас поводи за кредитом да се управо један у други стапају те се капитал најсигуруније наћи може онде где су средине кредиту. А кредит је опет тако организован да се не само један

капитал оснива на другоме него и један кредит на другоме, мали капитали и мали кредити слажу у велике па се и сами покрећу по покретању великог капитала. Отуда долази да велике средине за кредит управљају тако рећи масом малених капитала у народном газдинству. Кад држави дакле треба новаца врло је природно што се обраћа великим заводима за кредит, јер ова посредује тражњу и понуду капитала. Па будући је управо берза средина на којој се овако посредовање извршује, то се и зајми који се овако закључавају зову зајмови на берзи.

Зајам на берзи представља да је кредит развијен и уређен (организован). Он има велику једну добру страну у томе што се ограничава само на капиталне и кредитне прилике само једне земље, па се по томе и цена његова не управља само по приликама новчанога трга једне земље. Он има у самој ствари далеко већи новчани трг но што је новчани трг у земљи, па с тога може јевтиније капитал да добије, и с тога може да и велику суму капитала узме без великих незгода по привреду народну. Осим тога овакав зајам везује и стране тргове особитим интересом за државу којој су позајмили, па практички утврђујући узајамност интереса поједињих држава између себе благотворно дејствују на политичке одношаје њихове.

С ових је разлога зајам на берзи један од најбољих начина којима држава до новаца доћи може, јер је сразмерно најсигурнији иочем има велики трг изван граница земаљских јер је најефтинији почем према

тражњи државној стоји велика понуда, јер је с најмање незгода по народно газдинство скопчан, почем му само они капитали долазе којима је то корисније но други какав начин употребе, и јер на послетку политички добро утиче на међунаронде одношаје.

Драговолни народни зајам.

5. Кад држава чини зајам на берзи онда је она ту у нужди да посредницима плати неку накнаду за њихово посредовање — тако названи провизијон. Даље ту на то како ће зајам испasti утичу као што је поменуто на само прилике земаљскога кредита него и прилике кредита на страним трговима, као и нарочито како се на њима о кредиту државе, која узажајује, мисли. С тога зајам на берзи има незгоду да често стаје скупо а по некад може да буде несигуран и непоуздан.

Где је цена овакоме зајму врло висока или где би на страним берзама резултат његов несигуран био: ту држава може позвати земаљске капиталисте да држави од овога капитала зајам учине. Почем држава непосредно ступа у одношaj према земаљским капиталистима, то нема да плаћа никакав провизијон, стаје је дакле јевтиније. Почем је даље остављено на вољу да држави узајми онај који може и хоће, то на зајам одлазе само капитали којима корак такав није с никаквим незгодама скопчан. Почем се даље ту држава на свој народ обраћа и почем је интерес самога народа да се потреба, којој је зајам намењен, намири дакле да непосредно сам зајам добро испадне: то је и резултат таквог зајма обично врло сигуран.

По томе драговољни народни зајам има очевидно својих великих добрих страна. Али наравно суме које држава на зајам иште не треба да превазилазе праву капиталску снагу народну, иначе ће или резултат зајма врло несигуран бити, или ће напрезање земаљских капиталиста нанети народном газдинству веће штете, по што се капитала на провизиону уштеди. По томе се види да се довољан народни зајам не може свуда с разлогом применити. Он се најкорисније примењује при мањим сумама, напротив кад држави устребају велике суме она ће по правилу принуђена бити да се обрати берзама, на њима да узајми, те да тако терет који долази услед извлачења капитала из круга приватнога привређивања подели на што већи круг капиталиста.

Консолидовање.

6. Тако се зове онај посао којим држава свој привремени дуг или и дуг у новцу од хартије претвори у прави сталан дуг државни. Ово може бити на два начина: непосредно и посредно.

Непосредно је консолидовање оно где држави у место да кредиторима својим исплати документе привременога дуга новцем металним, чини то давајући им облигације сталнога дуга државнога. Банкнотни привремени дуг не може се на овај начин консолидовати, јер држава не долази непосредно у додир са сваким појединачним имаоцем банкнота. Држава истина може дати банци облигација државних, али то не да за њих извуче из обрта банкноте своје него само за сигурност њезинога потраживања према држави. Напротив овај се

начин може врло добро применити при консолидовању правога новца од хартије или привременога дуга у касиним записима, јер су ови само облик у којима се будућа пореза унапред узимање, па се касама државним непосредно враћају.

Него је питање одкуда држава да узме облигација па да њима непосредно привремени дуг консолидује. Ако су јој оне остале још од каквог пређе учињеног зајма онда је наравно најпростије и најбоље да њих на то употреби. Напротив нимало није саветно узети зв тај посао облигације које су већ једном дошли у фонд за потирање, јер тиме може јако да се нахуди кредиту државноме. Остаје држави још један трећи пут. То је да учини нов зајам да новим кредиторима својим даде облигације новога сталног дуга а капиталима овако добивеним да одплати свој привремени дуг, или да банци даде средстава да банкноте у метал размењивати може. Ово се зове посредно консолидовање и у новије доба све већи значај добива. Ово тим пре што је све већма под сумњом да држава има право кредиторе привременога свога дуга нагнati да на место својих потраживања приме облигације сталнога дуга.

Утврђивање или контраховање државнога зајма.

7. Контраховање је она радња којом држава набавља себи зајма утврђујући уговор о дугу у облику облигације.

Послови се контраховања деле у две групе. Прву чини скуп свију оних послова којима је задатаκ да зајам у пуној правној форми учине. Другу чини фи-

нанцијска операција, јер се при контраховању државни и приватни интереси сусрећу па је финансији задатај да брани интересе своје т. ј. да за облигацију државну што боље услове изради. Прву опу групу проучава наука о облицима контраховања државних дугова. Другу групу проучава наука о операцијама државних зајмова.

Облици контраховања државнога зајма.

8. Контраховање се састоји у читавоме низу поједињих послова којима држава капитал на зајам тражи, налази, подиже и своје облигације издаје. Контраховање се разликује према разним врстама зајмова (принудни, драговољни или зајам на берзи). Главна се разлика састоји у томе да ли држава подижући зајам издаје облигацију која на извесни капитал и интересе гласи, или се — не изјављујући величину капитала који дугује — обвезује само да извесну неку суму на име интереса плаћа. Првоме је начину облик облигација, другоме рента. И за облигацију и за ренту вреде једна иста главна начела; разлика се међу њима показује при операцијама државнога дуга и при потирању његовоме.

Контраховање поједињих врста зајмова.

9. Контраховање принуднога зајма. Ово бива законом који на себи носи карактер закона о порези. Њему је основа катастар имања; у проценту од величине имања одреди се колико ће ко зајма држави дужан бити да даде. Са свим малена имања ослобођавају се; врло би добро било да држава интересене

квите (купоне државних облигација) прима при наплаћивању порезе. Подизање оваког зајма бива при већим сумама у роковима, при мањим у једанпут.

10. Контраховање драговољног народног зајма. Ово бива тиме што држава позове своје држављане да сваки по својој имућности држави зајма учини. Нужно је при томе назначити и обнародовати цел која се њиме постићи мисли. Акт којим држављанин изјављује да је готов извесну неку суму држави да појазми јесте уписанија. У њоји имају три главне ствари да се назначе: име држављаниново и његово занимање величина суме коју је готов да појазми, и рокови у којима ће се она држави предати. Природа саме ствари доноси собом да се допушта само уписивање округлих сума. Ако се већа сума капитала уписала но што држави треба, онда она поједине уписане суме равномерно своди на мање.

11. Контраховање зајмова на берзи. Први је посао при овоме позив или распис зајма. У њему се назначи сума која се на зајам тражи и под којим условима.

Позив овај може држава учинити на два начина. Најпре то може бити јавним позивом целом новчаном свету тиме што држава позове на уписанију. На овај се начин држави уштеђује провизион који би иначе морала посредницима платити. Али је незгода при томе што се нико не стара да држава добије што више или бар онолико новаца колико јој треба, него сваки узажмује држави само онолико колико он сам има и може, те тако држава није сигурна да ће јој се тражена сума намирити. С тога се овакав јаван

позив чини обично само онда кад држава може капиталистима да понуди особито повољне услове или кад се знаде да на тргу има пуно неупотребљена капитала. Незгода је при овоме начину још и то што се држава не може послужити ни мајкој по-пуном капитаља те да вредност својих облигација подигне, него и при најјачој конкуренцији капиталиста везана је за своје првашње услове које је сама у позиву поставила.

Други је начин у томе што држава не излази сама непосредно на новчани трг, него посао око тражења капитала и уписивања на зајам предаје у комисион једноме или неколицини банкера давши им пуномоћије да уписанију отворе, да плаћања на уписане суме примају и према њима државне облигације издају. Наравно држава има при том да плати неки провизион; али овај начин има иначе за се ту корист што банкери могу потражити и наћи капитала и на страни, а после се по правилу сам комисионар најживље труди да се што више капитала држави на расположење доведе јер према томе ће се управљати и величина награде његове (почем се провизион изражава у процентима или у промилама наплаћене суме државнога зајма). Највећа је незгода овде што држава тек после неизвесног неког времена дознаје колико зајма у самој ствари добија. Она истина поставља рок неки у коме ће се уписанија закључити, али у почетку овога рока не може знати колико ће на крају његовом доиста уписано бити, нити опет на крају рока знаде колико их је њих још желело да упишу. Ова неизвесност врло незгодно утиче на државно газдин-

ство, па се с тога ни начин набављања зајма преко комисионара не може препоручити.

Трећи је начин у томе што се нађе нека велика банкерска кућа, која сама за се или у свези с још неколиким изјави да је готова да држави потребну суму узјми па тиме уједно јемчи да ће та сума доиста држави на расположење доћи. Банкерска кућа ова после већ сама гледа како ће суму ову намирити било из својих сопствених средстава било отварањем јавне уписаније; држава ту нема друга после до да банкерској тој кући преда дотичне облигације. Згодне су стране овоме начину што не оставља државу ни мало у сумњи колику ће суму новаца добити, што се све упапред утврдити може што се тиче рокова плаћања и свега осталога, држава сама не носи ни какав ризик. Али управ с тога што сав ризик носи банкер иште он и да се добро плати па је скупоћа овог начина најглавнија незгода његова. Банкер се наплаћује тиме што он од државе купује облигације државне по нижу цену од оне по којој је он после у народу продаје.

Операције државнога дуга.

12. Операцијама државнога дуга лежи у основи издавање докумената којима држава признаје свој дуг и у којима у појединостима излаже своје обvezаности. Ово може бити на три разна начина.

Држава т. ј. може издати облигацију на округлу неку суму и снабдети је с купонима, који су упутнице на државну касу за онолику суму колико износе интереси на капитал, који је у облигацији назначен, а у исто време признанице од стране кредитора да је

дотични интерес примио (кад се т. ј. купон налази већ у руци државе). Ова се облигација с округлом оном сумом издаје без призрења на суму коју је држава примила. Сума у облигацији назначена зове се номинална вредност њезина; а сума по коју је држава у самој ствари народу нуди зове се издајна цена или емисионски курс. Номинална вредност и издајна цена ретко се кад подударају; ова последња може стојати изнад, а најобичније испод оне прве.

Други је начин да држава уместо облигације изда ренту, дакле запис, којим се обвезује само на плаћање извесне неке суме у извесним роковима на име интереса, а у коме се номинална вредност никако и не појављује.

Финансијска управа мора тежити да облигације и ренте државне изда по што већем течају. Општи услови за постигнуће ове цели леже пре свега у општем стању политичном и у стању трга новчанога. Финансија нема ове услове у својој власти, највише још што може при том јесте да гледа да изабере најудеснији тренутак. Даљи су општи услови томе: економно и финансијско стање у народу. И ово се стање не може на један пута у тренутку контраховања изменити него се мора узети онакво какво је те тако и утиче на течај издајни.

Течај по коме се облигације издају изражава се у процентима номиналне вредности узимајући да је ова 100. Тако кад се каже да су се неке државне облигације издале по течају од 75, то значи да се за облигацију која гласи на 100, и на коју се извесни неки интерес плаћа, даје на тргу само 75. Очевидно

течј овај представља цену коју новчани трг хоће да плати за обвезаност државну да на извесне рокове извесну неку суму новца на име интереса на капитал на који облигација гласи плаћа. Тим самим течај издајни постаје мерило за јачину кредита државног и обратно све оно од чега зависи кредит државни од тога зависи и величина издајнога течаја. Држава дакле има и моралног интереса да своје облигације промете по што већи течај издајни. Величина овог последњег зависи нарочито од: сигурности потраживања, од величине интереса и од сигурности и начина одплате капитала. Што су ове чињенице јаче то је и издајни течај већи.

Сигурност потраживања кредитора државних.

13. Основа је државноме кредиту пореска снага народна, или одмах у првој линији скуп свију државних доходака. Ко држави узајмљује тај чини то што мисли да ће она у стању бити испунити своје обвешаности према њему, а ту му је мисао дао поглед на пореску снагу народну и на скуп доходака државних. Није дакле нужно, и против природе је државнога кредита, да се кредиторима за сигурност њихова потраживања дају поједини извори државних доходака. Омахне ли нпр. принос оваквог као специјална гарантија датог извора, то држава не би ради свога моралног достојанства дакле и ради свога кредита могла одбити од себе сваку даљу обвешаност да нпр. интересе на тако осигурани зајам плати од својих других средстава. Даље, давање такве специјалне залоге нема смисла ни по томе што држава као целина не може,

или на сваки начин не мора, да се подвргне извршењу судске пресуде, кад би на прилику ова гласила да се за наплату кредитора прода она залога. Осим тога давати извесне неке редовне дохотке државне као залогу за осигурање потраживања кредитора државних, може да нахуди кредиту државноме при зајмовима, које она у будућности правити мисли.

Само оне дохотке могла би држава као специјалну залогу дати, који не чине суштаствени део државних доходака нпр. принос каквих државних добара, доходак из каквих особених одношаја државних итп.

Интерес.

14. Интерес има пресудна утицаја на величину издајнога течaja.

Почем је државна облигација више обвезаност на плаћање извесног неког интереса, а тек само у неким приликама и обвезаност на одплату капитала, који је у њоји назначен, то се пита: не би ли боље било да се при закључивању зајма задржи стална номинална вредност, а течaj издајни да се утврђује према томе, или би боље било да интерес стално утврди, а номинална вредност облигације, да се према томе дотерује? Другим речма: интерес је стално утврђена количина; за право да од државе годишње примају нпр. 6 дук. капиталисте нуде држави 100, 95, 80 итд.; држава сад може да изда облигацију, која гласи на 100, ма да је у самој ствари добила да њу само 80 дук.; или она може издати облигацију управо на онолику суму колику је примила (дакле овде на 80 дук.) Ово је последње очевидно скончано с великим

незгодама; течaj је различно велик, често у смешаним разломцима изражен, па би се прорачунавање и управа државнога дуга безмерно отешчала, кад би се облигације на тако неравне суме издавале. Права је потреба да се дужне суме у облигацијама изразе колико толико округлим бројевима. Ово би се само тиме постиги могло кад би се величина интереса мењала; кад нпр. за 5 дук. годишња интереса капиталисте нуде 90 дук., то ће они дати 100 дук. за интерес од $5\frac{1}{2}$ дук.; облигација би им се dakле могла издати на округлу суму од 100 дук., а величина би се интереса изменила од 5% на $5\frac{1}{2}\%$. Питање је који је од ова два начина бољи?

Очевидно при првоме начину, где је интерес и номинална вредност стална, држава долази да дuguje често много већу суму него што је доиста примила. Држави нпр. треба капитал од 100 дук., она обећа 4% и изда облигацију на 100 дук., али јој у самој ствари на тргу за такву облигацију нуде само 75 дук. Да добије капитал од 100 дук. а да остане при истом интересом размеру од 4%, она би морала издати облигацију на 125 дук., па би у самој ствари уместо 4 дук. годишња интереса плаћала 5 дук., исто онако као кад би одмах у почетку обећала била 5% па на облигацију на 100 дук. добила ову суму потпуно. С тога многи и препоручују да се боље одмах у почетку интерес стави на ону висину како ће номинална вредност и течaj издајни бити равни.

Даље је такође извесно да кад држава хоће дуг да одплати ваља то да учини не по издајноме течају већ по номиналној вредности, — дакле опет имаће

да плати већу суму но што ју је сама примила била. Па и онде где држава не одплаћује дуг редовно и по номиналној вредности већ само колико јој средства допуштају одкупљује своје облигације, имаће она некога губитка у колико течaj њихов буде стојао изнад онога по коме су се издале.

С тога је с теоретичног гледишта најбоље да држава обећава да ће вратити само онолики капитал колики је и примила, т. ј. да гледа удешавајући величину интереса постигнути да је издајни течaj раван номиналној вредности. Али се практика држи сасвим других назора. Главни јој је назор у томе ово: врло различни спољашњи утицаји чине те се вредност државних облигација на тргу колеба; ово колебање бива често у тако маленим сумама да му није управо могућно определити интерес, који би му одговарао. Већ измена у вредности издајној с 5% учинила би разлику у интересу са једном двадесетином. Ова би разлика све то ситнија и по томе за практичну примењивање све то незгоднија бивала што би се течaj издајни већма номиналној вредности приближавао. С ове незгоде у практичноме примењивању не може се усвојити изменјивање интереса те услед тога својење издајнога течaja на номиналну вредност.

Најпростије се ова незгода, што долази од разлике издајнога течaja и номиналне вредности укљања тиме што се и појав номиналне вредности сасвим уклони. Држава и онако при највећој већини својих дугова обећава само плаћање интереса, а не и повраћање капитала, па није ни мало нужде да се овај у документу по својој величини назначује. С тога је за праве сталне дугове државне најбољи облик рента.

Потирање државних дугова.

15. Прави се државни дуг може сматрати као сталан капитал који ради да увећа пореску снагу народну па од увећаног приноса народне производње и плаћа се интерес његов. Приносом овог сталног капитала који се дuguје хоће се да се дуг тај одплати, те да се цео тај капитал тако рећи сопственом својом снагом задобије. Овај је економни процес по себи прост, али се он заплеће тиме што кредитори државни не ће и не могу чекати нити и дочекати управ овај тренутак кад ће принос народне производње — услед целисходне употребе узајмљенога капитала — толико нарасти да се одплата извршити може, па ни онда кад растење пореске снаге сасвим очевидно и редовно бива, јер дуг је већ стална сигурно позната величина, на против растење и развијање пореске снаге није тако сасвим сигурно. Главна је последица свога одношаја то што цена државних облигација у толико ниже пада у колико одплата дуга несигурнијом постаје. А почем је у већине европских држава суза државнога дуга расла: то да би се предупредило падање цене државних облигација, морало се мислити на одплаћивање дуга. Одплаћивање се ово по својим разним о блицима развило у читаву систему потирања дуга. Ова система има двојака значаја и двојаке цели. Најпре се њоме хоће да од државнога дуга одплати онолико колико се природним начином потри (амортизовати) може, т. ј. у колико се правога превишка доходака преко расхода покаже. Даље се њоме хоће

да се подигне течај неком зајму државном почем се обећа да ће се кроз извесно неко време потрти.

Ред којим се потирање врши може такође двојак бити. Може т. ј. бити да нема никаквих законитих определења о величини, начину и времену одплате, него да се ова извршује према приликама државнога газдинства по ономе како кад управа финансијска за добро нађе. Овај се начин може назвати слободним потирањем дуга. Или се даље потирање то може предузети по стадним законито прописаним правилима што се тиче начина, времена и суме потирања. Ова се правила о потирању дуга могу или одмах при контраховању зајма или и позније прописати.

Што држава има обилатијих средстава на расположењу то јој је корисније и згодније да се послужи слободним потирањем. Напротив што су средства мање обилата, то је све нужнији унапред углављени план потирања. У осталом овим се последњим и иде нарочито на подизање течаја државних облигација, а не толико на само потирање. Законом утврђено потирање, почем се при опредељивању начина, времена и величине суме потирања не држи толико праве способности потирања финансијскога газдинства, бива чешће принуђено да стари дуг новим зајмом потре или да приступи к слободноме начину потирања.

Што се тиче облика у којима потирање бива то је јасно да при слободноме потирању облик је просто куповање државне облигације на тргу од стране државе. Ако течај јако скаче онда наравно држава с неким губитком извршује потирање. Да губитак овај не узме велики обим од тога чува државу могућност

да се интерес обори (редукција интереса). Унапред углављени начин потирања има три облика: фонд за потирање, лутријске зајмове и процентуално потирање.

Фонд за потирање дуга.

16. Кад држава једном утврди да стално и редовно дуг неки потире, онда очевидно она не може ово потирање учинити зависним од доходака државних који и омахнути могу, већ мора гледати да га учини независним од колебања величине њихове. Ову самосталност потирању државних дугова може држава дати само тако, ако му набави самосталан један фонд. Ово бива тиме што се извесна нека сума определи на годишње потирање дуга, што се она увршћује међу редовне преко потребне расходе. Кад се уз одређивање овакве суме, определи још и време кад ће се и начин како ће се потирање извршити, кад се изложи рачун по коме ће се дуг у извесноме неком низу година потрти, онда се тиме добија план за потирање. Кад законодавна власт плану томе даде своју потврду те он постаје закони задатак финансијске управе, онда се тиме даје закон о потирању дуга.

Овакав се план потирања може начинити за сваки државни или и само за поједине мање дугове. У првом случају он слабо може да благотворно утиче на цену или на течај државних облигација (а за то је у главноме и постављен), а може то само онда кад цео дуг представља још малену суму. С тога општи план за потирање целога дуга државног, где овај мало већу суму представља није целисходан. Напротив за поједине дугове државне може добро да послужи осо-

бито кад се још одмах у почетку при контраховању њиховоме утврди.

Да би се законом утврђено потирање дуга што самосталније извршило целисходно је да се тај посао преда особитом једном органу, који ће га по законитим прописима закона о потирању извршити.

Што се тиче самога фонда за потирање, то се он оснива на математичноме ставу да је свака ма како малена сума у стању својим годишњим интересима да потре ма како велики дуг и само је питање времена кад ће се потирање доиста извршити. По томе држава треба да даде само неки извесни капитал па да се интересима његовим дуг кроз неко извесно време које се унапред прорачунати даде, потре.

Државе обично и оснивају овај фонд тиме што одређују неку суму или неки капитал којега се интереси употребљују на потирање дуга. Осим тога, да би се потирање унапредило, одређује се још и буџетом нека годишња сума на исту цел т. ј. па потирање дуга. Оваква сума зове дотација. Ако она није сваке године једнако велика, него се представљајући неки извесни проценат од дуга мења величином својом онда она губи свој горњи карактер, престаје бити дотација и спада у област процентуалнога потирања.

Управа се овом сумом и овим дохотцима преда самосталноме органу коме је поверено потирање дрга па овоме је задатак да интересе оне главне суме и дотацију употребљује на одкупљивање државних облигација.

Најбоље је још да се одмах кад држава узажми новаца један део узајмљенога капитала преда каси за

потирање дуга. Посао је онда многа простији. Држава преда фонду т. ј. извесни капитал у својим облигацијама, па фонд подиже интерес који на њих пада и примењује га на куповање државних облигација у обрту. Ове оставља у касу своју па и на њих после интересе подиже, те јој тако средства којима располаже у геометријској постепености расту. Тако фонд мало по мало одкупи из обрта све облигације неког извесног дуга, те најпосле држава постаје дужник само фонду за целу суму дуга.

Али се на скоро показало да фонд за потирање дуга државнога има својих незгода. Радњом овога фонда државни је дуг истина све мањи бивао, али је држава непрекидно подносila једнако велике интереса. Ови су интереси све већма губили карактер правих интереса, јер су се употребљавали на потирање или на одплату капитала. Потирање се дуга природним начином и без тегоба за државну касу само онда предузети може кад се у буџету покаже вишак доходака преко расхода. Овог превишка не само да није увек бивало, него је држава долазила у нужду да нови зајам учини, да би све своје обvezаности, а нарочито плаћање интереса, испунити могла, а међу тим у каси једнога свог органа, у каси завода за потирање дуга државнога, имала је готов капитал, који је ту лежао носећи интерес. Врло је природно било, да су државе уместо да нов капитал узајмљују те да буџет свој оптеређују опет новом сумом интереса, дошли на мисао да подигну облигације које су у касу фонда за потирање па да износећи их опет на новчани трг до новаца дођу. Тим су начином могле доћи до потребе им

суме капитала а не оптерећујући буџет новим расходом. Тако се пореметала самосталност фонда за потирање дуга. У исто се време опазило да фонд овај не испуњава онaj задатак који су мислили да ће испунити. Од њега се т. ј. очекивало, да ће моћи учинити да држава унапред јевтиније капитала на зајам добити може. Али почем је држава обвезана била да фонду плаћа непрекидно једну исту суму интереса давајући му га и за оне облигације које је он из обрта извукao, почем је терет интереса, који је држава имала да плаћа не само један исти остајао, него усљедству нових дефицита и усљед нових зајмова све већи постајао: то државама није могућно било нове зајмове у опште под згоднијим условима закључивати. С тога државе у новије доба укидају самосталне заводе за потирање дуга државног па бригу о овоме поверавају самој управи фипанцијској, која га извршује опет или по прописаноме начину или слободно како јој се превиши доходака преко расхода појављују.

Лутријски зајмови.

17. Под њима се разумевају две разне врсте зајмова при којима лутрија има разне задатке: при једној се лутрија примењује при одплати или потирању зајма, при другој она се примењује при плаћању интереса. Зајмови прве врсте могу се назвати зајмови лутријски. Обе се ове врсте могу још и комбиновати у особити један зајам у коме се лутрија примењује и при потирању дуга и при плаћању интереса. Свима је њима главна цел да отварајући изгледе на велике

добити подигну течај облигацији, која се овде још и лоза зове.

Зајмови су се ови у новије доба развили. Врло је под сумњом да ли у самој ствари постизавају цел ред које се примењују. Извесно је само то да течај облигацији лутријскога зајма позније скаче те би свака друга система потирање осим саме лутрије доста незгодна била.

Зајмови с лутријским потирањем. То су они зајми при којима држава лутријом определи које ће облигације датог неког рока то пуној номиналној вредности њиховој исплатити. Онде где има много облигација те су у серије подељене обично су предузимљу два разна вучења; најпре се т. ј. лутријом определе серије из којих ће се нумере извлачiti, па се после неког времена предузимље и лутријско извлачење нумера, ограничено на оне лутријом опредељене серије.

Овим се начином потирања хоће да даде облигацији виши течај, јер већ сигурност да ће се облигација кроз извесно неко време за цело по номиналној вредности исплатити утиче добро на течај, а осим тога свака облигација има неку извесну вероватност да ће се при првоме вучењу које дође извући. Течај оваким облигацијама доиста и скаче у висину и то тим већма што је рок вучења ближе; с друге стране опет он пада нагло после свршенога вучења. Држави је наравно ово све једно, а тиче је се само у тренутку кад облигације свога зајма издаје. И оно скакање пре вучења и падање после њега отварајући поља спекулацијама на берзу, чини те се облигације такве при издавању радо траже и добро плаћају. При

свем том не може се казати да је овај начин зајма у опште под свима приликама пробитачан по државу. Он то може бити сама онде где се сигурно предвидети може да ће течај облигација скочити изпад номиналне вредности, те да ће држава потираући тај дуг морати платити више но што је примила. Напротив онде где се то не предвиђа или где је далеко већа вероватност да ће течај пасти испод номиналне вредности он није пробитачан. Најпре говоре противу њега они исти разлоги који и противу потирања у опште. Право природно потирање може се предузети с разлогом само онда кад узајмљени капитал уз интересе почиње доносивати и превишај неки који се капитализује или дружије од кога се мало по мало саставља ополики исти капитал колики је онај што се на зајам узео био. То не бива тако одмах, природнога превишака који би долазио услед примене оног узајмљеног капитала, нема тако брзо те држава да би потирање, које овде бива вучењем на лутрију, извршила бива принуђена да узајмљује, било сад да прави сталан прави зајам, било само привремени. Даље, почем исплата на лутрију извучених облигација бива по пуној номиналној вредности њиховој, то држава при томе има тим већи губитак што течај његов на тргу стоји ниже испод номиналне вредности. Отуда бива да зајам с лутријским потирањем обично више и скупље стаје државу но што јој користи доноси.

Лутријски зајмови у ужем смислу.

18. Ови зајмови теже да подигну течај облигацијама тиме, што лутрију применjuју при плаћању ин-

тереса. Ово бива на три начина: или се цела сума интереса лутријом подели на неколико добитака, или само неки део а неки се као обичан интерес редовно плаћа, или се може уз то скопчати и извлачење облигација које ће се одплатити. При свима овим лутријама прва је потреба да се законом стално уреди и јавности преда план по коме ће се лутрија вући.

Што се тиче утицаја ових лутрија на висину течаја лоза то се може казати да је утицај тај у опште ограничен. При свем том што у могућности великих добитака лежи велика драж, опет већина привредника предпоставља сигуран ма и мален доходак великој, а врло несигурној добити; с тога ни један разложан привредник не ће сав свој капитал уложити у овакав зајам државни јер не може рачунати да ће му годишњом лутријом нека добит за цело доћи те да о њојзи живи. Ово тим мање кад је зајам врло велики, кад има велики број облигација и кад су термини извлачења јако размакнути или подељени на велики низ година.

Лутријско подељење целе суме интереса. Ово бива тиме што се интерес целог узајмљеног капитала не подељује на поједине облигације него на неколико добити, од којих највећа предпоставља обично врло значимиту суму неку, а најмања бар у неколико пута већа од суме на коју облигација гласа. Облигације које се лутријом извuku дакле у опште добивају знатну добит, напротив оне неизвучене остају без икаквога интереса. С тога се пред извлачење течај њихов јако подиже, после тога ниско пада. Утицај на издајни течај управља се нарочито по томе како је план ву-

чења уређен. О плану се томе као опште правило може поставити то, да цела сума која на капитал као интерес пада, ваља да се подели на неколико великих и више малених добитака; добитци средње величине нису потребни. Држава очевидно при томе не губи јер плаћа сама интерес који би и иначе плаћала.

При свем том што овакав зајам добива обично висок течaj издајни, опет држава се не може често њиме послужити нити га при врло великим сумама примењивати, јер велика маса капиталиста не радо хоће да остане сасвим без икаква интереса на свој тако уложени капитал.

2. Скопчавање плаћања интереса и лутријских добитака. Ово бива тиме што држава учини зајам неки по обични земаљски интерес, али овај не издаје потпуно својим кредиторима него само неким делом, а неки део оставља те његову скупну годишњу или годишњу суму подељује на неки број добитака, који се лутријом вуку. Ту dakле свака облигација прима неки извесни интерес (мањи од обичнога), а уз то и могућност велике добити. С тога овакав лутријски зајам налази обично већи круг међу привредницима и то тим већи што се знатнији део обичнога интереса (пр. $\frac{2}{3}$) издаје редовно као интерес, а мањи део ($\frac{1}{8}$) скупља у неколике добити. Он је без сумње најбољи облик лутријских зајмова, јер одговара потреби већине капиталиста, редовно им т. ј. доноси неки интерес, а у исто време осигурува облигацијама државним добру прођу, па по томе и добар течaj издајни.

Али почем се течaj одмах при издавању јако подиже, те је врло вероватно да ће он позније, кад

се број облигација смањи те је вероватност добити све већа, не само достигнути номиналну вредност него је и престижи, попети се изнад парија. Да би се државала осигурала од потирања ових облигација по течају изнад номиналне вредности, то она обично с извлачењем добитака на лутрији, скопчава још и извлачење неког извесног броја облигација које по номиналној вредности исплаћује. Нужни фонд за то добива она тиме што интерес на капитал утврди мало на више него што га у самој ствари плаћа (нпр. с $\frac{1}{2}\%$ више) па овај вишак употребљује на одплату облигација по номиналној вредности.

Процентуално потирање.

19. Под њиме се разумева оно потирање, којим се годишње по сталном законом утврђеном плану извесни неки проценат дуга неког потире.

Овај се начин разликује од потирања фондом нарочито тиме, што му suma годишња којом потире није увек стално велика, и што из обрта извучене облигације не оставља у касу, на даље интересовање, већ их савршено поништава, тако да се дуг доиста у самој ствари смањује. Даље овакво потирање не потребује неког нарочитог органа, већ га сама финансијска управа предузимље и извршује. Него управ с тога нужно је да се оно строго по закону извршује и да се резултати његови као и стање дуга редовно јавности предају.

Да би се при велиkim зајмовима процентуално потирање предузети могло нужно је ударање особите неке порезе, или бар на сваки начин отворање неког

новог извора државног дохотка, који би се само па то применити имао. При мањим зајмовима могла би се држава послужити и помоћу привремених зајмова.

Што се тиче саме величине процента којим се дуг потире, о томе се може казати да се он управља према финансијским приликама у земљи. При досадашњем примењивању његовом у разним европским државама није ишао испод $\frac{1}{2}\%$ нити се пео изнад 2%.

Обарање (редукција) интереса.

20. Обарање је интереса особити начин један којим се дуг државни потире или смањује. То бива тиме што држава обори интересну стопу, те од тада на свој дуг мању суму интереса годишње плаћа.

Њему су основи у овоме што иде. Држава се није обвезала да кредиторима својим не ће капитал вратити, она има у свако доба право да кредиторе своје позове да свој капитал натраг приме. Кад држави буде могућно да онолики исти капитал колики дугује добије сада по нижи интерес но што је онај који дотле нај плаћа, то се она може оним својим правом послужити па своје дотадашње кредиторе позвати да или узму свој капитал натраг или да се задовоље с оним нижем интересом по који држава сада капитала добити може. При томе је могућно да понеки дотадашњи кредитори доиста дођу да подигну свој капитал, али за цело већина не ће тако учинити уколико је онај корак државни оправдан општим стањем новчанога трга и јачином кредита државнога. Сва са операција при том састоји у исплати капитала оним кредиторима, који га буду потраживали и у из-

мењивању старих облигација за нове онима, који буду пристали на нижи интерес.

Обарање је интереса очевидно тако корисна мера, да је држава управо не сме пропустити онде где јој се и кад јој се за то природни услови и прилике покажу. Њиме се може знаменито да олакша терет државних расхода који на народу лежи. У исто време нема основа што се противу њега наводи да је неправично, јер држава доиста није обећала да пе капитал вратити, па по томе враћајући га не гази никакве своје обvezаности; уз то саме економне прилике новчанога трга доносе собом да се капитал нижим интересом плаћа. Обарање се интереса никад не предузимље нагло и на један пут него се природним начином спрема високим течајам облигације или ренте, нарочити течајем изнад парија. Истина да при томе губе они који су управу у последње доба по високом течају изнад парија купили државне облигације: али се губитци ови најмаћују у народном газдинству већ и добитцима оних које су купили били облигације по течају испод номиналне вредности, а продали по далеко бишем течају, а после и добити која целини народа долази услед смањење суме годишњег интереса који вაља да се плаћа.

Државно банкротство.

21. У историји новијег времена има више примера да су државе налазећи се у великој новчаној незгоди изјављивале, да нису у стању своје обvezаности према кредиторима својим испунити т. ј. да нису у стању ни интерес плаћати нити им капитал њихов

повратити, Ово се зове банкротство државно. Овакав акт пре свега разно утиче на одношаје народнога и државнога газдинства према томе јесу ли кредитори државни у самоме народу или су странци. Ако се држава према својим земаљским кредиторима прогласи банкротом онда се тиме у народноме газдинству само капитали у неколико друкчије поделе пореска лица не ће имати од сада да плаћају велику порезу јер држава не плаћа више интерес на дуг свој, пореска су лица дакле у неколико у користи, напротив капиталисте које су свој капитал држави повериле губе га и могу пасти у сиротињу и невољу. Прогласили се она тако према изванземским кредиторима, онда је народно газдинство и држава добила један капитал на који не плаћа никакав интерес, дакле су у позитивној добити.

Али је очевидно да овакав акт није достојан државе — најморалније личности; очевидно је неправичан према државним кредиторима и очевидно од штете држави јер јој кредит савршено руши. Држава мора бити готова пре на сваке друге жртве само да се сачува од оваквог корака.

* Тако је у Француској у 1797 држава изјавила да од целога свога дуга признаје само једну трећину; пре тога се још од интереса плаћала само једна четвртина у готовоме новцу, остала три четвртине у записима не државна добра издатима (бонима). — У Аустрији се у 1807 одказало плаћање интереса на принудни зајам од 1794. У 1811 држава је вредност новца од хартије спустила на једну петину номиналне; у исто време је интерес на старији дуг па половину оборен. У Шпанији у 1834 прогласила се једна трећина странскога дуга као дуг на који држава не плаћа интереса (то су тако назване шпанске пасиве).

Држава која у своме финансијском газдовању строго примењује начела реда, штедње и правичности ретко ће доћи кад у невољу да на државно банкротство као једини пут за излаз помишља. Ово још мање онде где држава заједно с ваљаним и просвећеним народним заступништвом заједнички ради да се предупреде све погрешке у државноме газдинству које би једнога дана банкротство одвести могле. Дође ли једном већ држава у тако тешке прилике да је у опасности да не може испунити обvezаности своје према кредиторима, онда ваља да куша да новом каквом, ма и врло тешком порезом, или позивом на патриотизам држављана, тражењем драговољнога зајма итп. набави нужна јој средства. Наравно још пре тога ваљало би погледати не би ли се штедњом у трошковима управе што уштедети могло. Не може ли се никојим начином помоћи онда је дужност држави најпре да гледа да се нужно зло сведе на што мању меру, да се терет његов равномерно подели, а после да што скорије опет предузме у пуној мери чинити своје обvezаности према кредиторима, а за претрпљене штете и губитке да им даде накнаду.

ДОДАТАК.

Статистични податци о финанцијама знатнијих држава.

СЕВЕРО-АМЕРИКАНСКИ САВЕЗ.

У рачунској 1869. год. било је дохотка свега 370,893.745 долара, а расхода свега 321,041.044 долара; и то:

Доходак.

	ДОЛАРА
Од царина (плаћаних златом)	179,998.426
Од посредних данака (плаћаних у новцу од артије)	159,122.249
Од непосредних данака и продаје земља	4,020.285
Од осталих разних извора	<u>27,752.785</u>
	Свега
	370,893.785

Расход.

Грађанска управа	56,324.061
На Индијанце и пензије	35,519.519
Војска	78,502.433
Марина	20,000.759
Интерес на дуг	130,694.242

Расход свега . . 321.041.044
1. Јуна 1868 сума целог државног дуга износила је
2.643.753.566 долара.

АУСТРИЈСКО-УГАРСКА ЦАРЕВИНА.

У овој царевини имају сад три буџета: буџет општи, буџет цизлајтански и буџет угарски.

I. Општи буџет (за 1870).

Расход.

	ФОРИНТЕ
Министарство спољ. послова	4,102.496
" војено	90,940.852
" финансије	1,750360
Главна контрола	<u>104.095</u>
Свега . .	96,897.803

Доходак.

Од царина чист принос	10,944.000
Вишак расхода над приходом у 85,953.803 фор. подмирује а Угарска са 30% т. ј. 25,786.141 фор. а остале земље са 70% т. ј. са 60,167.662 форинте.	

II. БУДЖЕТ ЗЕМАЉА ЦИЗЛАЈТАНСКИХ.

Доходак.

Непосредне порезе:

Пореза од земље	34,500.837
" кућа	17,027.164
" предузећа	5,924.000
" доходка	4,596.710
" наслеђа	11.840
" огласа	58.700
Свега од непосредних пореза . .	66,119.251

Порезе од потрошње:

Пореза од ракије	8,060.000
" вина	2,995.136
" пива	15,189.600
" меса	3,492.575
" шећера	6,265.770
Остале трошарине	1,633.500
Братарница	2,937.216
Разно	<u>1,121.947</u>
Свега од порезе од потрошње . .	41,695.744

Од царине	10,108.313
" соли	21,757.305
" дуване	41,107.259
" штемпила	11,649.318
" судских такса	17,563.278
" лнтрије	15,426.030
" поште	9,477.900
" телеграфа	1,999.900
" домена, рудника и фабрика	19,831.966
Разно	2,740.901
Ванредни приход	<u>18,000.000</u>
Свега дохотка . .	281,245.907

Расход.

Цивилна листа	3,420.000
Царевинско веће	427.861
Државни савет (који је сад укинут)	52.000
Савет министарски	90.358
Министарство унутр. дела	16,251.492
" војено и полиције	3,275.817
" просвете и цркв. дела	4,961.269
" финансије	86,863.468
" трговине	12,655.000
" земљоделства	616,300
" правде	9,021.784
Рачунска контрола	227.000
Интерес на дуг	102,393.446
Прилог општем расходу	76,250.033
Ванредни расход	<u>3,724.698</u>
Свега расхода . .	320,230.526

III. БУДЖЕТ КРАЉ. УГАРСКЕ.

Доходак редован.

Пореза од земље	87,000.000
" предузећа	18,500.000

Пореза од кућа	15,000.000
" " доходка	16,000.000
Трошарина од пиња меса и шећера	26,807.500
Монопол соли, дувана и лутрија	52,187.500
Штениларине и друге таксе	23,482.500
од домена чист принос	7,147.500
Разно	215.000
Редован доходак	246,700.000

Ванредни доходак.

Удео у општем доходку (од царине и осталог) . .	20,147.000
Заостатци још неисплаћених данака, аренде итп. .	19,042.500
На дугу код разних данака	3,900.000
Заям од 1868 год.	75,000.000
Ванредни доходак	118,089.500

Сједињена краљевине Белике Британије и Ирске.

Доходак (за 1869. раг. годину.)

	ФУНТЕ СТЕРЛИНГА
Царине	24,389.963
Акциза ¹⁾	21,252.888
Штемпло	9,752.286
и то од тестамената	1,77.832
" менице	704.090
" квита	586.464
" од полица осигурања	1,191.118
" од новина	128.000
" наслеђа	2,894.380
" осталих предмета	2,783.822
Порезе (Land and assessed taxes)	3,468.159
и то: пореза од земље	1,068.984
" од кућа	220.625

¹⁾ На фијакере и на гвоздене путове 624.000 ф. стерл. на крчмене 2,499.290, на мељ и прекрупу 6,194.257, на ракију 8,125.443 ф. стерлинга.

пореза на слуге	383.291
" на господске кола	860.552
" на коње за јахање	151.643
" на остале коње	158.745
" на псе	191.771
" на грбове	64.550
" на пароке	933

Пореза од дохотка	6,287.080
Приход поште	4,574.331
Од државних добара	449.232
Разни приходи	2,586.218
Ванредни и привремени приходи	13,739.299
Свега дохотка	83,333.517

Расход.

Интерес па државни дуг	26,571.754
Цивилна листа	405.721
Додадак члановима краљевске породице	103.000
Фонд консолидовани ¹⁾	1,790.898
Војска	15,418.581
Марина	11,168.949
Јавне грађевине	1,266.782
Јавне службе ²⁾	1,661.179
Министарство правде	3,581.686
На просвету, науке и вештину	1,618.527
На управу с колонијама	486.277
На пензије, болнице и под.	426.425
На прикупљање царине	1,024.683
На прикупљање унутр. пореза	1,574.210

¹⁾ У овај фонд улазе издаци на најглавније судове у Енглеској, на пензије, на неке учебне даводе, на контролу рачунску и на доњи дом. Зове се консолидован за то, што се он не вотира сваке године него већином један пут за свагда.

²⁾ Под овој назив долазе издатици на врло разне установе као на ковницу, штампарiju, касначејство, трговачко надлежателство, управу с шумама, управу с архивом и много друго.

На пошту	2,369.235
На ватрењаче поштанске	1,089.349
Ванредни расходи	3,000.000
Свега расхода	73,428.000
Сталан дуг	769,541.004 ф. стерл.
Привремени дуг	7,956.800 " "

КРАЉЕВСТВО ГРЧКА.

БУЏЕТ ЗА 1868.

Доходак.

	ДРАХМИ (по 5 гр. ЧАР.)
Непосредне порезе	25,690.000
Доходак јавних установа	804.700
Доход од држ. добра	2,630.000
Доходак од продаје добра	1,000.000
Разни дохотци	577.690
Доходак од црквених добара	245.500
Заостатци од прошлих година	1,568.088
Свега	33,508.000

Расход.

Интерес на дуг и пензије	7,896.378
Цивилна листа краљу	1,125.000
Народна скупштина	360.000
Министарства	20,469.116
Управа с државним добрима и др.	2,299.500
Разно	1,898.000
Свега	34,093.989
Дуг на страни закључени	178,192.000
Дуг у уземљи закључен	54,975.000
Државни дуг свега	233,137.000

КРАЉЕВСТВО ИТАЛИЈА.

БУЏЕТ ЗА 1868.

Доходак.

	ФРАНАКА
Пореза од земље по селима	113,438.619
" " " по варошима	45,191.675
Пореза од покретних добара	81,084.231
Остале разне порезе	4,567.000
Таксе од наслеђа	81,798.110
Царина и пореске таксе	79,660.000
Акциза	63.000.000
Монопол дувана, соли и барута	152.600.000
Лутрија	58,600.000
Домене	17,034.997
Разне аренде	2,038.839
Принос јавних услуга (пошта телеграфи итп.)	33,479.561
Случајни приход	1,777.363
Разне наплате и други	33,924.191
вапредни приход	21,191.139
Доходка свега	790,912.728

Расходи.

Министарство правде	32,602.930
Министарство спољ. дела	4,764.290
" просвете	15,446.152
" унутр. дела	42,712.762
" јавних грађевина	65,723.750
" војено	141,767.170
" царине	35,476.744
" земљоделства трговина	5,664.835
" финансије	638,633.785
Расхода свега	982,882.416

У расход министарства финансије ушла је сума од 332,796.857 франака, која се на име интереса на консолидаван

дуг плаћа, даље суме од 171,767.109 франака која се не име разних дугова плати, суме од 13,750.000 која се као и дотација краљевој фамилији издаје, суме од 4,099,400 фр. која се на централну управу финансијску издаје итд.

П Р У С К А.

БУЏЕТ ЗА 1869.

Доходак.

	ТАЛИРА
Домене	20,963.141
Продаја шуме и домена	860.000
Непосредне порезе	42,062.000
Посредне порезе	18,907.230
Лутрија	1,340.200
Звод „Морска трговина“	700.000
Банка	1,682.000
Ковница	298.097
Држ. штампарија	211.400
Разни доходци	5,931.410
Свега доходак минист. финансије	93,005.486
Фабрика порцулана	150,000
Од силина и рудника	24,881.686
Разни приходи	256,026
Управа гвоздених путова	34,116.105
Свега доходак министерства трговине, индустрије и јавних грађевина	59,404.017
Доходак министарства државног	60.117
" " привде	12,915.110
" " унутрашњих дела	878 253
" " земљоделства	984.919
Доходак министарства просвете и цркв. дела	120.234
" " спољашњих послова	930
Доходак кнез. Хохенцолерна	167.418
Свега доходака	167,536.494

А.) Редовни расходи.

I. Трошкови око администрације наплаћивања и експлоатације.

Министарство финансије	17,617.717
Шуме и пољска добра државна	8,633.060
Трошак око наплаћивања непосредне порезе	2,060.000
Трошак око наплаћивања посредних пореза	6,426.820
Трошак око лутрије	23.900
" на ковницу	271.037
" на држ. штампарију	302.300
Министарство трговине, индустрије и јавних грађевина	41,903.774
Фабрика порцулана	135.000
Рудници и салине	20,708.638
Гвоздени путови	20,762.137
Министарство државно	73.256
Свега	59,294.148

II. Дотација на име ренте за фидејкомисе.

Крунске (цивиљна листа)	1,500.000
Интерес на државни дуг и дуг гвоздених путова	25,704.630
Дотација једном и другом дому дијете	283.000
Свега	27,488.548

III. Администрација државна.

Државно министарство	394.659
Министарство спољ. послова	914.630
" финансије	32,026.658
" трговине, индустрије и грађ.	9,018.874
" правде	15,943.780
" унутрашњих послова	8,242.488
" просвете, црквених и лекарских дела	6,222.004
Трошак на кнез. Хохенцолерни	220,628
Свега редовног расхода	162,050.057

Б.) Расходи ванредни.	
Министарство финансије	1,214.300
" трговине и индустрије	2,945.954
Остало министарства	1,326.183
Свега ванредног расхода	6,486.437
Цео државни расход	167,536.494
Државни дуг 414,137.000 талира номиналне вредности.	

Р У С И Ј А.

БУЏЕТ ЗА 1868.

Редован доходак.

	РУБАЉА
Непосредне порезе	92,713.581
Посредне порезе (ћумручина и акциза)	193,850.330
Регали: копање руда, ковнице, пошта и телеграфи	19,352.901
Државна добра (с гвозд. путовима)	33,713.449
Разни други прихода	52,730.327
Доходак Трансаказије	8,469.323
Доходак краљевства Пољског	13,337.712
Редовног дохотка свега . . .	410,467.702
Ванредни доходак од англо-холанд. зајма од 1866	12,462.135
Примања ради реда	18,997.984
Изванредни доходак ради подизања гвозд. путова	38,665.693
Ванредног дохотка свега . . .	70,125.814
Свега дохотка . . .	480,593.517

Расходи.

Редовни расходи:	
Државни дуг	76,638.896
Вишестанове државне	1,725.236
Свети синод и духовенство	7,532.939
Министарство царевог дома	8,881.886
" спољашњих послова	2,359.447

Министарство војено	131,511.572
" финансије	16,917.563
" државних добара	4,802.020
" унутрашњих послова	16,864.766
" просвете	8,849.306
" саобраћајних средстава	12,413.699
" поште и телеграфа	918.519
" правде	8,479.682
Главна контрола	1,863.987
Главна управа ергела	612.813
Расход краљевства Пољске	12,898.915
Расход на Трансаказију	5,976.621
Редовног расхода свега . . .	364,362.125
Ванредни расход на повратак	4,000.000
" " ради реда	18,997.984
" " на гвоздене путове	38,665.693
Скупна сума редовног и ванредног расхода свега	425,965.804

Државни дуг износи 1.219,402.535 рубаља. Но у ову суму није ушло 330 милиона за ослобођавање мужика, на 258 милиона ради консолидовања јавних фондова.

Р У М У Н И Ј А.

БУЏЕТ ЗА 1868.

Доходак.

	ФРАНАКА
Непосредни данци	17,016.296
Посредни данци	12,553.703
Дуван и цигаре	2,444.444

Државна добра	16,373.383
Таксе, пошта и телеграфи	4,555.555
Добровољни подарци	2,522.222
Разни приходи	867.955
внредни приход	21,957.671
Свега доходка . .	78,291.283

Расход.

Министарски савет	40.662
Министарство финансије и то :	
Цивилиста	1,185.185
Оба дома	443.410
Пензије	4,250.380
Интерес и одилата држ. дуга	8,498.674
Управа финансиска	10,416.297
Министарство унутр. дела	8,055.550
" војено	10,476.911
" спољашњих дела	618.443
" правде	3,762.749
" просвете и цркв дела	9,168.115
" грађевине	11,264.854
Свега расхода . .	78,291.233

Државни дуг износи 70,624.694 франака. Од ове је суме 52,380.875 закључено на страни а 18,324.819 фр. у самој земљи.

САВЕЗ СЕВЕРНЕ НЕМАЧКЕ.**САВЕЗНИ БУЏЕТ ЗА 1870.***Доходак.*

	ТАЛИРА
Царине	48,506.950
Чист принос од пошта	264.371
" " " телеграфа	77,807
приход матрикуларни	25,754.723
Дохотка свега . .	75,958.495

Расход.

Редовни расход	71,752.106
Ванредни расход	4,206.389
Свега расхода . .	75,958.495

Т У Р С К А.**БУЏЕТ ЗА 1865—1866.***Доходак.*

(у кесама по 500 гр. ч.)

Вергије	621.227
Одкуп од војене службе	126.326
Десетак	815.143
Такса на овнове	235.722
" на свиње	4.228
Царина, дуван и со	780.579
Таксе од уговора и штемпило	12.317
Од риболова	14.211
Од вина и ракије	22.880
Од тапија	35.592
Разне трошарине	238.327
Телеграф и пошта	32.678
Штампарија	575
Државне земље	6.643
Аренда од царских добара	13.933
Шуме	5.234
Рудници	7.519
Земље државне (?)	5.571
Дунавски вилајет	5.000
Ковилице	7.757
Данак египатски	87.500
" Румуније	8.000
" Србије	4.600
" Самоса	800

Атонска гора	144
Арсенал морски	2,957
Министарство трговине	809
Јавне грађевине	2,665
Свега	3,109.380
Додатак египатском данку	62.500
	3,171.880

Расход.

Интерес на дуг спољашњи	598.455
" " " унутрашњи	396.000
Цивилна листа	240.000
Пензије	121.000
Војска	660.000
Артиљерија	100.000
Марина	150.000
Министарство полиције	264.667
" Финансије	139.276
" унутр. послова	154.622
Насељавање Черкеза	30.000
Остало	382.611
Расхода свега . .	3,236.931

Стални државни дуг турски износи близу 200 милиона дуката цесарских.

На концу 1868/69 рачунске године привремена је дуг износио 1,298.072 кеса или 6,490.360 турских лира.

Буџетом за 1870 годину предрачуњени су редовни дохотци на 3,357.979 кеса (16,789.895 лира турских), а редовни расходи на 3,459.428 кеса (17,297.140 лира турских). Ванредни дохотци узети су на 192.310 кеса (961.550 лира), а ванредни расходи на 612.740 кеса (3,063.700 лира).

ФРАНЦУСКА.

БУЏЕТ ЗА 1869.

Преглед расхода.

	(У ФРАНКАМА НА 5 ГР. Ч.)
Државно министарство	3,042.4.00
Министарство правде и цркв. дела	82,153.156
" спољашњих послова	13,164.200
" унутрашњих	59,016.935
" финансије	788,718.301
" војено и управа Алгира	385,476.778
" марине и колоније	161,338.422
" просвете	23,663.321
" земљоделства трговина и грађ. . .	90,837.003
" царског дома и лепих вештина . .	12,151.600
Свега редовног расхода . .	1,619,562.116
Ванредног расхода . . .	102,501.616
Свега расхода . .	1,722,062.732

*Редовни расходи детаљирани
(по секцијама).**Државно министарство.*

Секција 1. Централна управа	423.500
" 2. Министарски савет и савет државни .	2,618.900
Свега . .	3,402.400

*Министарство ПРАВДЕ И ЦРКВ. ДЕЛА.**I. ПРАВДЕ.*

Секција 1. Централна управа	726.450
" Судови	27,663.175
" 3. Трошак на судство по привичним де- лима у Франц. и Алгиру као и тро- шак на статистику	4,875.000
" 4. Разни расходи, привремена потнома- гања итд.	70.000
	33,334.625

II. ЦРКВЕНА ДЕЛА.	
Секција 1. Централна управа	284.400
" 2. Персонал католичке цркве	43,383.295
" 3. Материјал и грађевине католичке црк.	3.134.000
" 4. Персонал и материјал некатоличких веронеповести	2,016.836
	<u>48,818.531</u>

МИНИСТАРСТВО СПОЉ. ПОСЛОВА.

Секција 1. Централна управе	931.400
" 2. Плата агентима и осталом персоналу у служби изван земље	6,933.300
" 3. Разни остави трошкови и привремени издатци	5,299.500
	<u>13,164.200</u>

МИНИСТАРСТВО УНУТР. ПОСЛОВА.

Секција 1. Централна управа	1,967.100
" 2. Општа администрација	12,030.150
" 3. Телеграфска служба	10,049.700
" 4. Служба јавне сигурности	8,976.575
" 5. Тамнице	17,600.000
" 6. Помоћи и благодејања	8,393.410
	<u>Свега . . 59,016.935</u>

МИНИСТАРСТВО ФИНАНЦИЈЕ.

Секција 1. Јавни дуг и дотације	523,792.524
" 2. Централна управа и ковница	8,102.964
" 3. Главна контрола	1,456.700
" 4. Казначајство	8,785.000
" 5. Администрација непосредн. данака . .	18,526.340
" 6. " регистраовања, штемпила и државних добара . .	15,272.100
" 7. " шума	10,133.617
" 8. " ђумрука и споредних данака	56,765.765

" 9. Администрација државних мануфактура (дуvana и барута) . .	70,230.244
" 10. " пошта	63,347.617
" 11. " На повратак неумесно наплаћених сумма наде, награде и дис- конто	12,216.000
	<u>Свега . . 788,718.301</u>

МИНИСТАРСТВО ВОЈЕНО И ОПШТА УПРАВА АЛГИРОМ.

I. МИНИСТАРСТВО ВОЈЕНО.

Секција 1. Администрација централна са војени депо	2,741.838
" 2. Главни штаб и жандармерија	50,275.385
" 3. Плата и издржавање војника	295,934.114
" 4. Материјал артиљерије и женијског кора . .	14,087.555
" 5. Војене школе, инвалиди, привремене плате и потпомагања и тајни издатци . .	7,821.886
	<u>Свега . . 370,860.778</u>

ГЛАВНА УПРАВА АЛГИРА.

Секција 1. Централна управа и тајни трошкови . .	778.360
" 2. Општа управа	4,231.377
" 3. Издатак на правду, просвету, финансију и поморску службу	3,939.356
" 4. Колонизација и јавна грађевина . . .	5,666.907
	<u>Свега . . 14,616.000</u>

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ.

Секција 1. Централна управа	713.200
" 2. Општа служба народног обучавања . .	1,746.900
" 3. Ниже нормалне школе и вишеобучава-ње, заводи учачни и књижевни . .	7,994.912
" 5. средње школе	3,720.000
" 4. Основне школе	9,488.300
	<u>Свега . . 23,663.321</u>

МИНИСТАРСТВО ЗЕМЉОДЕЛСТВА, ТРГОВИНЕ И ЈАВНИХ ГРАЂЕВИНА.	
Секција 1.	Централна управа
"	2. Персонал јавних грађевина
"	3. Земљоделство
"	4. Трговина, индустрија, лековите воде (бање) санитет
"	5. Обични на редовимостовима и друмовија, материјал руднички
"	6. Гвоздени путови
	Свега

Министарство царине и министарство царевог дома као мање занимљиве изостављамо.

Редовни доходак.

Непосредне порезе.

Пореза од земље	172,000.000
" лична и од покретности	52,650,000
" на врата и прозоре	38,793.000
" од предузећа (од патента)	75,497.500
" од првих огласа	576.000

РЕГИСТРОВАЊЕ, ШТЕМПЛО И ДОМЕНЕ.

Такса регистрања, интабулација и др.	350,500.000
Штемплина	83,546.000
Аренда и продаја домена	4,838.000
Принос продаје покретних ствари разних министарства	4,100.000
Принос разних завода којима држава сама рукује или их даје под аренду	1,253.816
	Свега

ДОХОДАК ОД ШУМЕ.

Скупни принос шума	10,552.617
------------------------------	------------

ЦАРИНЕ И ПОРЕЗА СОЛИ.

Увозна царина разних еспапа	68,390.000
" " на шећер колонијални	36,946.000

Увозна царина на шећер страни	14,206.000
Извозна царина	86.000
Пловитбена такса	439.000
Таксе и разни други приходи ћумрука	1,573.000
Трошарина соли наплаћивана у домашају ћумрука	22,673.000
	Свега

144,313.000

ПОСРЕДНЕ ПОРЕЗЕ.

Пореза од пића	234,716.000
Пореза од потрошње соли наплаћивана изван до- машаја ћумрука	10,462.000
Пореза од шећера у земљи произведеног	59,740.000
Од продаје дувата	274,658.000
" " барута	12,732.000
Разне друге трошарине	32,938.000
	Свега

598,246.000

ПОШТА.

Принос поштарине од писама, новина и осталих штампаних ствари	78,495.000
Такса за пошиљање новаца	1,475.000
Принос осталих аманета	980.000
Чист принос странских пошта	5,383.000
Случајни и други приходи	67.000
	Свега

86,409.000

РАЗНИ ДОХОДЦИ.

Принос универзитета	3,664.621
Приход Алгира	17,600.200
Проценат и други приход фонда за цивилне пензије	14,645.600
	35,910.421

РАЗНИ ДРУГИ ПРИХОДА.

Такса на добра црквена	3,530.000
Такса рудничка	1,180.000
Такса за одостоверавање мера	1,720.000
Такса за документе проналазака	1,400.000

25*

Принос телеграфа	11,050.000
Принос разних тамница и завоза за поправљање преступника	4,160.000
(Разне остале мање знатне да и не наводимо)	
Свега	51,862.783

С Р Б И Ј А.

БУЏЕТ ЗА 1868/69 РАЧУНСКУ ГОДИНУ.

I. Расходи.

ГР. ПОР.

I. Уставни расходи.

Цивилиста кнезу	1,200.000
Данак Порти.	1,176.255
Помоћ патријарху	5.040
Трошак народне скупштине	30.000
Државни савет	486.184
	2,897.479

II. Управни расходи.

1. Општи.

a. додадак председнику министарског савета	6.000
b. на пензионирање саветника, министра и посланика, као и на министре и посланике на расположење правительства стављене	40.000
c. на пензионирање чиновника свију струка правительства	30.000
d. на авансирање чиновника по класама као и на периодично повишење плате професора и телеграфиста	30.000
d. кредит на непредвиђене редовне потребе	240.000

e. кредит на изванредне потребе	1,348.000
з. главна рачунска контрола	296.948
и. пензије и издржавања	851.084
	2,841.932

2. Стручни.

a. министарство правде	3,096.490
б. " просвете и црквених дела	2,851.166
в. " иностраных дела	939.220
г. " унутрашњих дела	5,846.660
д. " финансисе	1,756.249
е. " војено	7,967.028
ж. " грађевина	1,380.060
	23,836.873

Главна сума разхода 29,576.294

Доходак.

I. Привреда правительства:

а. приходи у натури	30.000
б. аренде и кирије од правительствених добара	400.000
в. интерес на новце	5.000
г. књигопечатња	350.000
д. економија топчидерска и правительствена јргела	40.000
е. поште	230.000
ж. телеграфи	210.000
з. управа фондов	350.000
	1,615.000

II. Данци.

1. Порези:

а. грађански	17,000.000
б. бећарски	125.000
в. од скитајућих се цигана	65.000
	17,190.000

2. Регални данци:

а. од соли	800.000
б. од дувана	200.000
	1,000.000

3. Ђумруци с ђумручким таксама 4,800.000

III. Таксе.

1. Судске 1.050.000

2. Административне:

а. канцеларијски приходи 400.000

б. карантински 1.000

в. добошарина 90.000

г. шумарина 100.000

Свега 1,641.000

IV. Случајни и ванредни приходи.

а. повраћени кредити 100.000

б. течај монета 70.000

в. наслеђија 10.000

г. мангупи 40.000

д. казни 170.000

е. непредвиђени извори 1,500.000

ж. приходи школског фонда на трошак

на просвете народне 1,200.000

з. приходи од купљених турских добара 260.000

Свега 3.350.000

Свега 29.696.000

Акт. от.
35241